

BARTHA MIKLÓS

ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKAI

*

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SAMASSA JÁNOS DR.

ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA

SEBESSI SAMU

ELŐSZÓVAL

ÁBRÁNYI KORNÉL-TÓL

BUDAPEST, 1913.
BENKŐ GYULA UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE BIZOMÁNYA
(V., DOROTTYA-UTCA 2.)

BARTHA MIKLÓS

ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SAMASSA JÁNOS DR.

ELŐSZÓVAL

ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA

ÁBRÁNYI KORNÉL-TÓL

SEBESSI SAMU

HATODIK KÖTET

= POLITIKAI CIKKEK =

III.

BUDAPEST, 1913.

BENKŐ GYULA UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE BIZOMÁNYA

(V., DOKOTTVA-UTCA 2.)

Bánffy és Pichler.

1897. július 3.

Haragos mivoltában olyasmit mondott a kormányelnök úr, hogy ő a Pichler képviselő beszédét nem veszi komolyan. Pedig az ország nem ezt várta tőle. Mert a szőnyegen levő javaslat súlyos közjogi és közgazdasági aggodalmakra ad okot. Fényesen rámutattak ezen aggodalmak alapjaira Komjáthy, Horánszky, Eötvös, Okolicsányi és még többen. Ellenben a kormánypárt részéről még csak meg sem kíséreltette senki ezen aggodalmak eloszlatását.

Méltán várta tehát az ország a kormányelnök úrtól, mint politikai életünk vezérétől, hogy megnyugtató érvekkel oszlassa el az alaposnak tetsző aggodalmakat. Vártuk a bizonyítékot arra, hogy Ausztriában megvan a teljes alkotmányosság és arra, hogy a kivitelre adandó jutalom nem kidobott pénz.

Tudni szeretnők, hogy az osztrák alkotmány ínségszakasza miként terjed ki oly tárgyakra is, melyeknek elintézési módját maga az alkotmány egyenesen a törvényhozásra utalja; amiből következik, hogy a császári rendelettel való elintézés az alkotmánytörvény által megállapított elintézési módnak egyenes megváltoztatása. Ennek pedig éppen az ínségszakasz mond ellent.

Adatszerű bizonyítást vártunk arról, hogy mi haszna van a gyárosoknak és répatermelőknek a prémiumból és ezzel szemben mennyi a magyar kincstár hátránya?

Fölvilágosítást vártunk, hogy miért kell nekünk egy olyan szerződést törvénybe foglalni, amelyről semmi bizto-

sítékunk sincs, hogy van-e egy másik szerződő fél is és ha van, vajjon elfogadja-e az is?

Mindeddig az a tény áll előttünk, hogy a prémium első sorban és kizárólag Ausztriának válik előnyére. Ezt a tényt szerettük volna megcáfolni látni s alapos biztosítékokat várunk a kormányelnök úrtól arra, hogy a mi participálásunk arányában meglesz-e a mi hasznunk is?

De a kormányelnök úr elmulasztott minden fölvilágosítást. A pénzügyminiszter és az előadó urak szintén kurtán-furcsán bántak a kérdéssel, mert nem fukarkodtak ugyan az állítással, de merőben adósok maradtak a bizonyítással. Más pedig közülök nem beszélt s amint híre jár, nem is fog beszélni. Teremt tehát a kormányelnök úr egy olyan helyzetet, hogy adóemelést kivan a belfogyasztásra szánt cukorra, adóelengedést és ráadásul jutalmat a kivitelre szánt cukorra, de nem világosít föl ezen intézkedés hatásáról sem pénzügyi, sem közgazdasági téren. Kívánja pedig mindezt nemcsak indokolatlanul, hanem szerződési formában, szerződő fél nélkül. Egyszóval azt kívánja, hogy pénzt adjon a parlament, de nem mondja meg sem azt, hogy mire; sem azt, hogy kinek; sem azt, hogy miért. A fizető országot és a szavazó parlamentet a legegyszerűbb fölviláosításra sem tartja érdemesnek.

Összes argumentációja abban áll, hogy a Pichler képviselő beszédjét nem veszi komolyan. De ilyen argumentációra nincs olyan elvetemült parlament, amely pénzt szavazna meg. Minden egyebet mellőzve, legalább a jóizlés és látszat nevében össze kellene mérni az érveket. Ha nem tudják megdönteni az ellenség igazságait, próbálnák meg azokat legalább elgyöngíteni. Hadd álljon legalább egy kétes hypothézis a rendelkezésökre, amely nyilvánvalóvá tehetné a jóhiszeműségüket. Az ország azt mondhatná: nincs igazuk, de van legalább okuk; tehát nem rosszak, csak tévelygők.

A kormányelnök úr azonban még a látszatot sem kívánja megmenteni. Vád, panasz, izgalom és szenvedély nem zavarja őt. Övé a többség. Miért kelljen azt a többséget megbecsülni? Miért kelljen azt a többséget megóvni attól, hogy nyers, brutális és érzéketlen szavazógépnek ne

tekintessék? Ellenkezőleg. Le kell arról nyúzni minden önértetet. Hadd szavazzon vakon. Hadd lássa a király és az ország és Ausztria, hogy ez a többség nem alkotmányos tényező, hanem a kormányelnök úr konvencióos csapatja.

Elég annyi, hogy nem veszi komolyan a Pichler beszédét.

Csakhogy az ország komolyan veszi ám. És gondolkozóba esik. Kérdéseket intéz. Mért nem veszi komolyan ez az ember a mások beszédjét? Hát talán az övé komoly? Talán tönkrezúzta előbb a Pichler érveit, összetörte okoskodásait, halomra döntötte adatait s mikor már por, hamu és semmi-ség lett a beszéd minden mondatából, akkor mondta ki a kormányelnök úr a nevezetes szót, hogy nem veszi komolyan azt a pocskéká lett beszédet? Nem.

A kormányelnök úr még csak kísérletet sem tesz a fegyverek összemérésére. Már pedig az ellenséget csak akkor nem veszi komolyan a harcos, mikor már le van terítve. Aki nem áll szemtől-szembe, aki nem mérkőzik, bőrét nem viszi a küzdelembe, hanem elbúvik egy összeharácolt többség bástyái mögé s azt kiabálja: hogy nem veszi ellenfelét komolyan: az ilyen ember ne öltögesse nyelvét, hanem legyen maga megismerő és szerény.

Pichler képviselő az ellenzék egyszerű közvitéze. Nem fontoskodik és vezérszerepet nem kíván magának. Fegyvert ölt, ha lelkiismerete azt rendeli, hogy síkra szálljon pártjának igazsága mellett. Ezt a fegyvert elég jól forgatja. Mindenesetre sokkal jobban, sokkal több tudással, sokkal nagyobb előkészülettel és sokkal izmosabb dónumokkal, mint a kormányelnök úr a magáét.

Mikor a kormányelnök úr nem veszi komolyan a Pichler képviselő beszédét, akkor a lehető legszerencsétlenebb lépést teszi. Mert fenhéjázó kijelentése minden szemlélőnél provokálja az összehasonlítást. A közvélemény mérlegbe teszi e két férfiút.

Az egyik serpenyőben Pichler, a másikban Bánffy.

Nos?

Mondhatom, hogy kegyetlen eredmény látható. Az egyikben tartalom van; a másik üres. Az egyiknél politikai

és irodalmi műveltséget fedezünk fel, a másik egy parlagon maradt, hiányos nevelésű ember. Az egyikben van szónoki képesség; a másikban nincs. Az egyik a maga erejéből emelkedett oda, ahol van; a másikat ismeretlen és föl nem fogható szeszélyei a véletlennek emelték helyére. Az egyik jó közepes sikerrel tölti be a helyét; a másiknak gyarlósága, érzéketlensége, készületlensége arcpirító bosszankodással tölti el az országot. Ezt mutatja a mérleg.

És nincs kétség benne, hogy az az egyik nem a kormányelnök úr; az a másik pedig nem Pichler Győző.

A vita célja.

1897. július 6.

A rendszer hívei abban a csalódásban ringatják magukat, hogy amit nem látnak, az nem is lehet valóság s ami zsebre nem tehető, az nem is lehet érték. Ehhez járul korszakunk finnyás tartózkodása az erőteljes küzdelmektől. Ennek a nemzedéknek a fórum szabad levegője nyers. Inkább szereti a széláramoktól védett előszobák lakájlevegőjét. Ez az irányzat háttérbe szorította a parlamenti mérkőzések nemes ambícióit.

Mióta Bánffy kormányoz, még minden vitát obstrukciónak keresztelt el a többség. A rábeszélés lehetősége és az okoskodás ereje konfiskálva van. Szerintük az érv frázis, a tárgyalás idővesztés, az ellenvélemény kötekedés. A jognak, igazságnak és hatalomnak csak egy kútforrása létezik: a többség. Csak egyetlen akarat tarthat számot az érvényesülésre: a többség akarata. Egyetlen érdek vár jogosan kielégítésre: a többség érdeke.

Ami ezen túl van, az a semmi. A hajdankornak nagy emlékei, együtt a nemzeti érzelmek hevüléseivel: mindez csak színes szappanbuborék nekik. Az ellenzék megokolt kívánsága, a szónokok bebizonyított igazsága, az ország-

nak féltett élete: nekik ez is csak levegő, mely alakot ölt a délibáb által s aztán szétfoszlik, ha jön az alkonyat.

Csalódnak. Nem foszlik szét.

Vannak nem látható valóságok és zsebre nem rakható értékek is. A levegő sem látható: mégis súlya van. Az igazságot nem lehet elraktározni, sem bőrzei árfolyammal ellátni; mégis becese van annak. Terjed, megoszlik, szétfoly s amint atomizálódik az emberek lelkében: erejéből és hatásából nem vészit, miként a felváltott bankjegy, hanem nő és fokozódik annál nagyobb mértékben, minél több részre aprózódik fel.

A megrendelésre készült kifakadások a 48-as és függetlenségi párt ellen, senkit sem hoznak zavarba. Mindenki ismeri a hízők nyugtalanságát, ha váratlanul fogy el a jászol tartalma.

A pajta berendezése kifogástalannak látszott. A többség szertelen nagysága gondtalan hizlalási időt látszott biztosítani. Olyan jól vala rendezve minden, hogy egyetlen inkompatibilista sem szorult le a jászoltól. A takarmánykészlet is kielégítőnek mutatkozott. Sőt az új készletekre nyílt derűs kilátás a beruházási kölcsön verőfényes hírei által.

Egyszerre azonban egy rémes szó zavarja meg a kérődzés fenséges nyugalmát. Obstrukció! – nyögi halovány ajakkal az egyik. Obstrukció! – kiáltja torzult vonásokkal a másik. Obstrukció! – ordítja »tört reményi omladékan« egy harmadik. Csoda-e, ha nagy a nyugtalanság? Ki tud meghízni, ha obstrukcióban szenved? Sőt veszély fenyegeti az eddig egybegyűlt hájat is.

Az a Justh Gyula pedig úgy viseli magát, mintha a pokol minden ördöge megszállotta volna. Miféle izmai vannak, hogy el nem lankad soha? idegeit acélból kovácsolták-e, hogy mindig rugalmasok? Micsoda ismeretlen erő is az a kötelességteljesítés, hogy még egy pillanatra sem zsibbad el?

És a többiek, valamennyien, a mezei hadak e rakoncátlan önkéntesei, mióta és miként alakultak át fegyelmezett hadsereggé? Űrállomását íme egyik sem hagyja cserben. Föladatát mindegyik bravúrral oldja meg. Külön-külön és együttvéve rajtuk függ a nemzet tekintete. Mert a nem-

zet minden tagja tudja, hogy a vita hullámai nemcsak a 16-ik szakaszt és a cukorprémiumot fenyegetik, hanem a kormány lételet és a rendszer főnnállását is.

A közérzület ráunt a Bánffy-kormányra és rendszerétől fél. Minden parlamenti eszközt helyesel tehát, ami megszabadíthatja politikai csömörétől. Tudja, hogy az agyonbeszélésnek két éle van, mely a kormány mellett könnyen megsebzí az intézményt is. De azt is tudja, hogy az intézményt ellepte a többségi abszoluzizmus fekélye. Azt onnan ki kell metszeni, különben elpusztul a test. Ezúttal tehát szükség van a fegyvernek mind a két élére.

A közérzület helyesli a vitát és helyeselni fogja az agyonbeszélését is. A hipokriták óbégatása a parlamentarizmus veszélyeiről senkit sem csal meg, mert mindenki tudja, hogy ezt az intézményt épen ők rontották meg. Mikor a sáratsatornában megtorlódik a szenny: azt bizony nem mossa ki a vízvezetéknek szabályozott szívárgása. Az ilyen torlódást csak az agyonbeszélés zuhataga törheti keresztül.

Aki többségi akaratról beszél: mutassa föl programját. Ide vele. Lássuk a 16-ik szakaszt. Ha programjában egyetlen egy felmutatja: azt tanácslom Justh Gyulának, hogy tegye le a fegyvert.

Aki a parlamentarizmust félti: adjon magyarázatot a Bánffy-kormány létjogáról. Mit keresnek, mit akarnak, miért léteznek? Évek óta közkézen forog ez a kérdés. A felelettel évek óta adósak. Pedig háromszázan támogatják. Tudnunk kell, hogy miért? Mit várhatunk? Minő hivatást vállalt magára? Mi célja van az országgal?

Látni akarjuk a terveket. Tudni szeretnők, mivel szolgálják a hazát? Minket az nem elégít ki, hogy önmagukat kielégítik. A parlamentarizmusnak nem az a feladata, hogy parvenüket rakosgasson az uralom uborkafájára. Jellemben erős, tehetségben kiváló, célokban tudatos, alkotmányt és szabadságot tisztelő férfiak valók kormányzásra. Hol vannak?

Az országnak nincsen kedve hanyattesni a talpa alatt elguruló borsószemtől. Vihar ha jön, ám csavarja ki a fát gyökerestől; de pártunk el nem tűri, hogy levéltetű pusztítsa ki a nemzet ezredéves törzsét.

A csordaszellem.

1897. július 8.

Némelyik beszéd olyan, mint a nyári harmat. Fölfrisíti az érveket és megtermékenyíti a gondolatokat, ilyen beszédet mondott Barta Ödön is. Az okoknak egész sorozatát újította föl emlékezetünkben és az elmét alvó gondolat-rügyeknek kihajtására sarkalta.

Megjegyzéseimet azon hatásokhoz fűzöm, melyeket bennem ez a jó beszéd keltett.

Az a tízsoros fölszólalás, mellyel a kormányelnök úr e nagyarányú vita egész gazdasági és közjogi területét letarolni vélte, ezt a kijelentést is tartalmazta: »a szabadelvű párt tudja, hogy mivel tartozik a parlamentarizmusnak.« A kormány elnök úr téved. A szabadelvű párt nem ismeri ezt a tartozást. Sőt a szabadelvű pártnak nincs is ilyenféle tartozása. Ha volna sem érezné annak kötelességeit. De valójában nincs.

Miért is lenne? Hiszen a csekély számú kivitteltől eltekintve, képviselői ekzsztenciájuknak semmi köze sincs a parlamenti rendszerhez. Nevüket nem a köztiszteltből fakadt népszerűség, hanem a főispán hozta forgalomba felsőbb rendeltre. Mandátumot nekik nem a spontán megnyilatkozó közbizalom adott, hanem a pártcéloknak alárendelt közigazgatási hatóság. Felfogásukat és cselekedetüket nem az egyéni meggyőződés, sőt nem is a párt szabad elhatározása irányítja, hanem a rendőrileg, egyházilag, közjogilag és hírlapiróilag berendezett kormányelnöki iroda.

Erre a lelki lealacsonyításra lehetetlen mély szánalom nélkül gondolni. Minden erő, minden tehetség és minden akarat elnémult. Az egyén feloszlott, miként a vízcsepp, ha pára lesz belőle; és beleolvadott a csordába, miként a pára beleolvad a felhőbe. És miként a felhőalak a széljárás szerint, akként változik a csordaszellem a kormányelnök rendelkezései szerint. Ha akarom, tevé; ha akarom, menyét – mondaná egy Hamlet nevű főherceg, akit Bánffy úr jól ismerhet a Plató munkáiból.

Ez a csordaszellem a parlamenti élet méregitala. A nemzet hite és bizalma emiatt kezd a törvényhozástól elfordulni. Természetes útvjáról ez a szellem sodorta le a parlamentet. A közjóra hajló ösztönöket és a cselekvésnek függetlenségét ez a méregital ölte meg.

Íme egy kérdés. De őszinte feleletet kérek. Ha a kormányelnök ma azt a taktikai jelszót adná ki, hogy egész erővel meg kell a vitában mérkőzni: kérdem, akkor is hallgatnának-e?

Avagy egy másik kérdés. Ez már nem taktikai szempontot érint, hanem érdembe vág. Ha a kormányelnök ma este a klubban kijelenti, hogy a cukorprémium elfogadására Ausztriában hiányoznak az alkotmányos előfeltételek s ennél fogva indítványozza annak levételét a napirendről: kérdem, fog-e tovább is ragaszkodni a prémiumhoz a szabadelvű párt s el van-e tőkélve azt a kormány elnök óhaj-tása ellenére is megszavazni?

Feleletet kérek.

Őszinte feleletet csak az ád, aki bevallja, hogy a párt úgy taktikailag, mint érdemileg követi a kormányelnök úr nézeteit. Tehát akkor is, ha beszélni kell, akkor is, ha hallgatni kell; akkor is, ha el kell fogadni a javaslatot és akkor is, ha nem kell elfogadni. Vagyis a párt hajlandó a jóra és a rosszra egyaránt. Ez a hajlandóság a kormányelnök úrtól függ!. Ha úgy kívánja: kitátják a szájukat és meleget lehelnek; ha másként kívánja: füttyre húzzák ajkai-
kat és hidegen fújnak. Teszik pedig ezt egy és ugyanazon szájjal, egy és ugyanazon tüdővel, egy és ugyanazon kész-séggel, így van?

Ezt az állapotot már régen látja az ország. A csordaszellem nem most kezdődik. Most csak a virágzás tetőpont-ján áll. De a nadragulyát a közélet megromlására már a fúziónál elültette Tisza Kálmán. Ez a bolondító azóta min-dig tenyészik, nő, ágakat hajt és gyümölcsöt hoz. A gyü-mölcsöt mohón eszik a szabadelvű klubban. Az elmékre homály borul, a szívverés halkabb lesz, a vér elsavósodik, az emlékezet összezsugorodik és a nadragulya-méreg bolon-dító hatása alatt megszületik az eszelős csordaszellem. Biz-hatik-e ebben az ország?

Nem az ellenzéktől kell a parlamentarizmust féltetni, hanem a többség csordaszellemétől. Az ellenzék programot mond, beszámol, bírál, ellenőriz, vitatkozik, harcba viszi lelkét, kitarja szemeit, hirdeti a jót, korlátozza a rosszat, szolgálja az igazságot, üldözi a korrupciót, nem kér osztalékot sem a rendjelekből, sem a vállalatokból, de kiveszi részét a kötelességből, bármilyen terhes az. Ellenben a többség elszakítja magát a közérzulettől, beburkolózik a klubélet takarójába, vakon engedelmeskedik, számúzi kebeléből a kutatás jogát, távol tartja magát a küzdelem sorompóitól és egész lelki világát azzal a tisztátalan hűséggel tölti meg, amellyel vezérének, urának, a kormányelnöknek tartozni vél.

A többség tehát lemond az intellektuális élet kötelmeiről. Szájkosorat tűr az ábrázatán és szolgaságba hajtja a fejét. Mindent rábíz egy emberre. Ez: az egy cselekszik, parancsol, ijeszt, gorombáskodik, figyelmeztet, ferdít, kohol, kotnyeleskedik, erőszakol, sületlenkedik. És amit ez az egy csinál: az nekik jó. Nem bírálnak, nem kutatnak, nem gondolkoznak, nem latolnak. Úgy van helyesen, ahogy rendelik. Ilyen a csordaszellem.

Azok pedig, akik e csordaszellem alatt üvöltenek, hallgatnak, tapsolnak és mosolyognak, de mindig: és mindent rendeletre: azok ne beszéljenek parlamentarizmusról, mert ez a beszéd éppen olyan idétlen, mintha a festett kasza helyett bokrétát adna a halál kezébe.

Válságos napok.

1897. július 10.

A kormánypártnak egyik főembere hallhatóvá kívánja magát tenni, minek következtében mellőzi saját pártja orgánumát és a Budapesti Hírlapban szólal meg. A hosszú sopánkodás értelme az, hogy a bajok nemcsak felgyűltek, de meg is torlódtak. Cukortörvény, szesztörvény, bűnvádi eljá-

rás életbeléptetése, beruházási kölcsön, kötvénybiztosítás, határszéli vasút, kvóta, delegáció, költségvetés és a gazdasági kiegyezésnek javaslatliténiája: mindez úgy omlott a kormány nyakába, mint egy zivatar és vészesen megtorlódott a parlamenti tárgyalásoknak megszükkült csatornájában.

Vajjon, ki fullad bele?

Kétségtelen, hogy a meggyült anyag rendes parlamenti feldolgozására immár nincsen idő. Ha minden úgy menne, mint a karikacsapás, még akkor sem lehetne ezt a nagy munkahalmazt karácsonyig feldolgozni. De arra, hogy a kritika ne boncolgasson mélyrehatóig: elnézésre van szükség. Arra, hogy az ellenőrzés ne merüljön apró részletekbe: méltányosságra van szükség. Arra, hogy a vita egyáltalában ne gördítsen akadályokat a tárgyalás gyors tempójára: bizalomra van szükség.

Tehát elnézés, méltányosság és bizalom az ellenzék részéről a kormány irányában. Lehet-e erre kilátás? Még akkor is, ha amfibiumok ülnének az ellenzék padsoraiban, – ereikben vér helyett vízzel: vagy ha angyalok volnának, kik minden rosszat elfelednek, hogy csak a jót gyakorolják: még akkor is van-e a kormánynak jogosultsága arra, hogy elnézést, méltányosságot és bizalmat várjon és kapjon az ellenzektől?

Ám feledjük el azt az irtóháborút, melyet Bánffy úr kacagva viselt a választásoknál; ne idézzük meg a törvényes jogtiprásnak szuronyoktól véres árnyait; hallgassunk a megrészegített tömegek ocsmány tivornyáiról és a szellemnek azon ledérségéről, mellyel a védtelen igazságot prostituálták. Borítsunk fátylat minden féktelenségre és égeszük el a hatalmi visszaélések összes emlékeit a hazafiság kohójában. Legyünk lomhák és hidegek, miként az amfibiumuk és jók a tökélyig, miként az angyalok. Akkor is mindent feledve és mindent megbocsájtva: várhat-e, remélhet-e, kívánhat-e a kormány elnézést, méltányosságot és bizalmat?

Januárban két éve múlt annak, hogy a Bánffy-kormány átvette az ügyek vezetését. Mit tett ez alatt? Gondoljon minden objektív ember az elmúlt harmadfélévre. Emlékezzék mindenki vissza az időpazarlásnak nevetséges módjaira.

Hetenként két-három ülés. Csupa folyó ügyek. Semmi munkarend. Száraz jelentések, jegyzőkönyvhitelesítések, kamarai üzenetek, huza-vona, halogatás, titkos előkészületek egy imfámis választáshoz, milléniumi bankettek.

A nemzeti párt nemes idealizmussal pihentette fegyverét a treuga dei ünnepi sátorában. A függetlenségi párt nagyobbik árnyalata az egyházpolitikai reformok emlékeibe merülve, legalább a belügyi téren elvazonosságot remélt saját programja és a kormány liberalitása között. Ennek következtében nem nagyon bolygatta a kormány békéjét. Néppárt még nem volt s a merész fejet, mely Stomfán és Nyitrán felütötte magát, a Tarnóczy Gusztáv pallosával vágták le. Mert hát Tarnóczy úr a rendszer tipikus alkatrésze. Tehát a néppárt sem okozott bajt. Némi küzdelmet csak az Ugron-párt fejtett ki. De ez sem ment egész erővel a harcba. Vezére emberfölötti erőt fejtett ki. De maga a párt még csak fürge sem volt. A kormány hajója jóformán akadályok nélkül vitorlázhatott tetszés szerint való irányban és sebességgel.

Ezt a kedvező időjárást ugyan mire használták föl? Semmire. Egyszerűen bizonyítványt adtak arról, hogy munkakerülők és munkaképtelenek. Ezen kiáltó bizonyítványért a kormány helyett más bizony el nem viseli a felelősséget.

Éhez járul a céltudatosság teljes hiánya. Égető kérdések emelkedtek viharfelhők módjára a láthatáron. Közigazgatás, nemzetiség, szocializmus, kongrua a kath. papságnál, stólaveszteség a protestáns papságnál, kath. autonómia, szerb kongresszus, közjogi sérelmek, valutaveszélyek és a legégetőbb valamennyi között a lejáróban levő gazdasági szerződés Ausztriával. A nemzet aggódva látta a felhők tornyosulását. Az ellenzék megkérddezte a kormányt tervei felől. Semmi válasz.

Ausztria megmozdult. Hivatalos és nem hivatalos gyűlések foglaltak állást. A számtani mérlegelés kérdését átjatszották a politikai izgalmak terére. Az osztrák kormány egyetértése az osztrák társadalommal nyilvánvaló lett. Harcias hangulat keletkezett odaát. Valóságos rohamokat intéztek úgy jogaink, mint zsebünk ellen. A magyar kormány

mindezt tétlenül nézte. A nemzetnek nem bocsájtott rendelkezésére egy felvilágosító adatot; az aggódo társadalomhoz nem intézett egy biztató szót.

Egész eljárását egy bürokratikus felfogás hitvány gögje vezette- Nem mondta meg, mit akar. Nem szabta meg sem az ellenállásnak, sem az áldozatkészségnek határait. Titkolózott. Magyarázatokra a nemzetet érdemesnek nem tartotta. Reményeinket nem mérsékelte; fizetőképességünket nem mutatta ki; buzgóságunkat nem fokozta. Elménket és szívünket méltatlannak tartotta arra, hogy meggyőzni igyekezzék saját álláspontjának helyes volta felől.

Végtére is Bánffy úr nem minden és a nemzet nem semmi. De úgy bánt a nemzettel, mintha ő minden volna. Mindentudó és mindenható. És vak bizalmat kívánt. Minő alapon? Talán erkölcsi nagyság, miként Deák Ferenc volt? Avagy lángész, miként Andrássy volt? Vagy tán providenciális férfiú, kit sok megpróbáltatás után küldött nekünk a gondviselés különös kegyelme? Államférfiúi belátásáról, politikai bölcseségéről, törvényhozói képességéről, hazafiúi megbízhatóságáról ugyan mikor, hol és miben tette le a próbát?

Elnézésre, méltányosságra, bizalomra számíthat-e ezek után a Bánffy-kormány?

Ám mi lesz a hazával?

A hazával? Már mint a Bánffy-kormány nélkül? Ez igazán nehéz kérdés. Mert kiheverni az Árpádokat, a Hunyadyakat, a trónöröklés viszályait, a török háborút, a forradalmakat, – ez mind bagatell dolog. Széchenyit, Eötvöst, Kossuthot, Deákot, Andrássyt eltemettük. Batthyányit kivégezték. Rákóczit nótázták. Ezeket mind kiheverte a nemzet. De Bánffyt! Hogyan leszünk el nélküle?

Valóban súlyos problémákat dob olykor a végzet a nemzetek útjába. Mi lesz hazánkkal Bánffy nélkül? Némi vigaszt meríthetnénk abból, hogy ezer évig meg voltunk nélküle. De hátha sorsunkkal összeforrott az ő egyénisége? Hátha a nemzet nem egyéb egy gyufaszáznál, melynek a feje Bánffy Dezső? Ugyan mit ér ez a kis faszálka, ha lehull a feje?

És ha nem hull le az a fő, hanem meggyullad a feltornyosult viharfelhők egy villámszikrájától: oh népek istene akkor vajh! mi lesz velünk? El kell-e mindnyájunknak hamvadni a meggyúlt fő kénköves tüzétől?

Az osztrák válság.

1897. szeptember 7.

Két nagy kérdés van, melynek tárgyalásánál különös egyhangúságot tud kifejtteni hazánk sajtója. Egyik a hármas szövetségi, másik az osztrák válság. Mind a két dologban olyan egy húron pendülnek, mintha egyetlen kéz tartaná a nyírettyút s olyan kritika nélkül fogadunk és adunk tovább bizonyos bécsi »igazságokat«, mintha valamennyien a Neue Freie Presse agyvelejével gondolkoznánk.

Az első kérdéssel nem foglalkozom. Évek óta várom, lesem a hármas szövetség” indokolását, mert sohasem tudtam megérteni, hogy mi érdekünk van abban, hogy a frankfurti béke pontjait fülíg; fölfegyverzett állapotban őrizgessük a gonosz franciáktól. De az indokolás alaposan késik »az éji homályban.« Csak annyit látok, hogy szidjuk a franciát, félünk az oroszról s ragaszkodunk a némethez. A magyarázatra senki sem kíváncsi.

Hanem a másik kérdés odáig érett már, hogy annak megbeszélése elől mulasztás nélkül kitérni nem lehet. Az a helyes tétel, hogy ne avatkozzunk egymás ügyeibe, se Ausztria a mienkbe, se mi az övékbe, nem azt jelenti, hogy mereven elzárkózzunk a helyzet fölismerése elől. Sem azt nem jelenti, hogy a mi politikánk ne igazodjék az ott történő és relánk is kiható események és fölfogások váltakozásai szerint.

Az osztrák válság igazi kútforrása nem Badeni grófban, nem is a nyelvrendeletben található meg, hanem abban az alkotmányos szabadságban, melyet a 67-iki kiegyezés föltételéül számukra a magyar státusférfiak kikötöttek.

Nem kell feledni, hogy az úgynevezett örökös tartományok is történelmi formációkkal bírnak. Fekvésük, határuk, szokásuk, hagyományuk, fajbéli mivoltuk nem császári rendeletre keletkezett, hanem, mint minden nép, úgy ők is a sokszázados megszokásnak és fejlődésnek történelmi produktumai. Ebből következik, hogy mihelyt mód és alkalom kínálkozik arra, hogy a maguk természete s fejlődése medrében haladhassanak, azt a módot azonnal meg is ragadják.

Ezt a módot és alkalmat az alkotmányos szabadság adta meg nekik. Amelyik pillanat megnyitotta előttük a nép akaratának érvényesülési sorompóit, ugyanazon pillanat fejleszteni kezdte odaát a föderalizmus csiráját. Mert örök törvény, hogy minden nép, ha erre meg van a kellő szabadsága, a maga természeti sajátságai szerint igyekszik berendezkedni. A cseh csehül, a szlovén szlovénül, a lengyel lengyelül. Ha nem ezt teszi, külső erőszaknak enged. De belső erejénél és saját fajsúlyánál fogva arra gravitál, hogy történelmi sajátságának, tehát fajbéli izmosodásának és országos függetlenségének minél tágabb mezőt nyisson. Ez az egyetlen út arra, hogy a népek nagy versenyében, mint individum, erőteljes életföltételekhez jusson.

A föderalisztikus törekvés tehát természetes következménye az alkotmánynak, mely fölszabadította a népakaratot a császári akarat nyúgei alól – és természetes folyománya a népakaratnak, mely faji és történelmi tulajdonságait ebben a státus-alakzatban képes kifejteni és érvényre emelni.

Midőn tehát a magyar publicisztika unisono az osztrák németek pártjához szegődik s egyfelől követeli a törvényesen is megkívánt »teljes alkotmányosság«-ot, másfelől hibáztatja a föderalisztikus erőfeszítéseket s nem akar s nem tud odaát egyebet képzelni, mint német hegemonia alá kényszerített államegységet: akkor mi egy természeti lehetetlenséget kívánunk tőlük, mert törvénykönyvre ütve reklamáljuk az alkotmányos fa gondozását, de úgy, hogy az semmi szín alatt gyümölcsöt ne teremjen.

Ausztriával való viszonyunk minket arra kötelez, hogy kölcsönösen megvédelmezzük egymás területi épségét s ezzel együtt a trón biztosságát. Más kérdés, hogy miként tegyünk

eleget ennek a kötelezettségnek. De maga a kötelezettség úgy az 1723-iki, mint az 1867-iki törvények szellemében . csakis ennyire terjed.

Ennek a kötelezettségnek a felek csak úgy tehetnek eleget, ha a bennük rejlő erők természetes fejlődéshez jutnak. Vagyis, ha izmosodásukat nem hátráltatja sem a szolgaságnak állapota, sem az olyan államintézmény, mely a népsajátságok rendes kiforrását lehetetlenné teszi.

Arról, hogy a szolgaság állapota ne legyen akadály a szerződési föltételek teljesítésénél, gondoskodott a kiegyezés, midőn teljes alkotmányosságot követel Ausztriában is. Arról pedig, hogy az erők természetes fejlődése mesterkélt államintézményekkel meg; ne béníttassék, a fölszabadult népakarat igyekszik gondoskodni a föderalizmus által.

Ami most Ausztriában történik, az az okok és okozatok összefüggésének törvényei szerint történik. A századok óta dédelgetett német uralom lépésről-lépésre tért vészit, mert csak mesterséges volt. Ezen uralom helyébe apró népek lépnek, mindenik visszaadva önmagának. A hatalmi rendelkezések rendszerét leszorítja a történelmi igazságok ereje. Ez a processzus okozhat kárt a reáluniós viszonyoknak, de hazánkknak csak hasznára lehet, mert minden oldalon siettetni annak fölismerését, hogy a monarchia súlypontját az egységes Magyarországra kell áthelyezni.

A föderalizmusról.

1897. szeptember 11.

Ausztriában a helyzet nem tisztul. Ok nélkül valónak látszik minden erőlködése az elemek lecsöndesítésére és a vegyrokonsági érzés fölkeltésére. Sőt a fenyegetés is hol abszolutizmussal, hol a perszonális unió képzelt rémeivel, ok nélkül való.

Nem tágít gyűlöletével sem a germán, sem a szláv.

A küzdelem behunytt szemmel foly. Immár nem látják a magasabb állami érdeket és nem emlegetik az osztrák hazafiság hagyományait. Mi pedig tanúi vagyunk egy igen érdekes formációnak. Látjuk, hogy a lelki kötelékek ama fajok között miként szakadoznak el egyenkint. Ma Prágában szakad el egy fonál, holnap Grácban, holnapután Brünben. A kéve szálakra oldódik s a megszabaduló szálak új, apróbb kévékbe csoportosulnak.

Az egységnek az a fogalma, mely tetszetős volt Bécsben sokáig, immár nemcsak ingadozik, de ki is veszett a fajok tudatából. Külső tünetekben még él ugyan az egység, de fejlődő egyéniségéből egyetlen faj sem akar annyit áldozni, amennyi az államközösség fenntartására nélkülözhetetlen.

Az együttes nagy barlang, melybe őket a dinasztikus érdekpolitika kényszerítette, nyilasokat kapott az új idő eszméinek hatása alatt. Ezeken a nyilasokon a fajfenntartás ellenállhatatlan erejével tódulnak ki a rokon elemek, hogy apró, de enyhe fészkeket rakjanak nemzetcsaládjuk számára. Egy szellemi rajzás ez a régi köpüből az új otthonba, melyet sem föltartóztatni, sem más irányba terelni nem lehet.

Ezt a folyamatot beavatkozásokkal zavarni kár is volna. A folyóvíz árját föl lehet tartóztatni mesterséges gáttal. De csak addig, míg a víz eléri a gát szintjét. Akkor aztán keresztülzúg a gáton és lecsap vad morajjal. Amennyivel a gát meglassította a folyást, ugyanannyival lesz sebesebb a lezuhanás által. Tehát az előrehaladás nemcsak föltartóztatva, de még lassúbbá téve sincs. A fejlődés tovább megy a maga útján és jó szerencse, ha nem rombol, mikor a gáton átbukik.

Politikai bölcseség sem volna a mesterséges akadályok föllállításában. Mert az egységes Ausztriának a népérdek szempontjából nem igen volt jogcíme az élethez. A különböző fekvésű, különböző fajú, különböző érdekű országoknak ezen összeverődése csak a családi politika szempontjából volt indokolható. Most már abból sem.

Most, a népélet-viszonyok átalakulásával, összeolvadt a dinasztikus érdek a népérdekkel. E két tényező együtt alkot törvényt s az általános hadkötelezettség mivolta a régi,

családi, zsoldos hadat néphadsereggé alakította át, melynek célja és kötelessége trónt és népet egyaránt oltalmazni. Ezelőtt a trón erős volt, ha miinél több erőt vont el a néptől és gyűjtött maga körül. Most a trón ereje olyan mértékben fokozódik, amilyen mértékben a nép a maga benső erejét kifejteni képes.

A hangya egyik fő tápláléka az a mézga, melyet a hamuféreg önmagából kiizzad. Mikor a facsetete friss hajtása sorvadni kezd, mert a hamuféreg! nagy tömege elszívta életnedveit: akkor az okos hangya gyöngéden fölnyalabolja a kis férget és átrakja egy más, kövér csetetehajtásra. így juttatja a férget új táplálékhoz és önmagát több mézgaéhoz.

Mai időben nem szükséges egyéb, minthogy az uralkodó házakban legyen meg a hangya életösztone. Ne gátolják, sőt segítsék meg az izzadó férget az életföltételek megszerzésében.

Mikor még erőt kellett elvonni a néptől, hogy erőt nyerjen a trón, akkor egységessé kellett tenni Ausztriát. De most, mikor a néperő a trón ereje is: azon kell lenni, hogy erőhöz jusson a nép. A régi hajtás sorvad. Át kell a férget rakni új hajtásra. Ez az új hajtás a föderalizmus.

Miért nem ment a magyar nemzet a Reichsrathba? Mert féltette állami individualitását? De ami nekünk rossz, az másnak sem jó. Az összekapcsolás: megbénulás. A beolvadás: megsemmisülés. Viszont az önállóság: megizmosodás.

Ha együtt vannak e különböző fajok: gyöngülnek, mert egymást marcangolják. Ha külön vannak: erősödnek, mert nem harcolnak, hanem versenyeznek.

Most, hogy fajbéli sajtáságaik nem találnak a központosság miatt kellő kielégítést, ide-oda gravitálnak. A szláv erre, a német arra kacsint. Menekülni akarnak a közös barlangból s ennél fogva szerteszt húznak. Mivel nem találják jól magukat Ausztriában, hát egyebüvé kíváncsoznak. Ám, ha itt boldogulhatnak, nem lesz okuk bizonytalan vállalatokban keresni a jövődőt. Ha kielégítést nyer a fajtörekvés: viszszatérnek a napi munkához és helyreáll a béke.

A kielégített nép jobb katona és hűségesebb polgár. Tehát erősebb a hadban és megbízhatóbb a békében. A sza-

bad fejlődésben izmossá lett országok erőssé teszik majd a föderált államot.

A nemzetiségi eszme faji tudattá forrta ki magát. Ezzel komolyan kell számolni. Ezt az erőteljes ifjút nem lehet áristomba tenni az asztal alá, mint a pityergő gyermeket. Ennek már igen komoly igényei vannak:

Ezen igények kielégítése által a Habsburgok monarchiája új világtörténelmi mederbe lép. Központja, támasza, fejlesztője lesz a kis fajok szabad életének.

A szakolcai gyűlés.

1897. szeptember 13.

A felvidéki magyar közművelődési egyesület közgyűlést tartott tegnap Szakolcán. Mivelhogy éppen Szakolcán voltak, ezen kis határszéli városban, ahol negyven év előtt tizenöt-ezer lakos volt, most pedig¹ ötezer van s ahol a műveltebb elem merőben németül beszél, a néptömeg pedig kizárólagótól: ennél fogva a specifikus helyi viszonyokat is találóan jellemezte a Károlyi István gróf elnöki beszéde, mely egész terjedelmében és összes részleteiben azt a történelmi igazságot domborította ki, hogy a magyar kormányzat a kiegyezés óta, sohasem követett céltudatosan előrehaladó magyar nemzeti politikát.

Bármerre tekint a közügyek vonalán ez a magyarlelkű gróf, mindenütt arra az eredményre jut, hogy a nemzeti ügy előrehaladása nem üti meg a legszerényebben fölállított mértéket sem. A nemzetiségi vidékeken a magyar nyelv nemcsak nem hódít, de sőt mind szűkebb és szűkebb területre zsugorodik. Meglepő példát nyújt erre nézve Fiúme és Horvátország. De nem vigasztalóbb a helyzet az erdélyi részekben, a Bánátban és a felvidéken sem.

Nagyobb baj ennél, hogy más ajkú polgáraink nemcsak nyelvben, de lelkületben sem magyarok. Hova-tovább

mindinkább fokozódik esztelen gyűlöletük irányunkban. Mivel pedig a Kárpátok medencéjében mi vagyunk és csak mi lehetünk a vezérfaj, tehát a haza képe a mi bélyegünket viseli: ennél fogva a nemzetiségeknek irántunk táplált elleneséges érzülete áthárul a hazára is. Azon nemes és nagy indulatokat, melyek az embert polgárrá, a polgárt hazafivá avatják, ők nem istápolják, nem is ismerik. Nem a kormányzat egyik vagy másik irányával szemben folytatnak oppozíciót, mert hiszen a kormányoknak mindennap hajlandók magukáit eladni; hanem oppozíciót folytatnak a haza egysége, becsülete, múltjának dicsősége és jövőjének reményei ellen. Teszik pedig; ezt azon szabad intézmények segítségével és oltalmában, amelyeket a magyar faj az osztrák reakciótól hosszú és véres küzdelmek árán számukra is kicsikart s melyeket a magyar haza nekik is biztosít.

Van-e okuk erre a hazafiatlan és piszkos eljárásra? Nincs. Mert a magyar haza részéről ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a magyarnyelvű polgárok. A hibás törvény, az ingatag juszticia, a pártadminisztráció, a terhes adó és a közhatalom botrányos visszaéléseinek sokasága minden honpolgárt egyenlően sújt. Oláznak, tótnak, horvátnak, olasznak, szásznak nincsen más törvénye, mint a magyaroknak. A haza nem okoz külön bánatot az egyiknek és kiváltságos örömet a másoknak.

Okuk tehát nincs. Ürügyük azonban van, mert tudnak hazudni. Ezek az »elnyomott« fajok földingásról beszélnek, ha a vakondok megmozdít egy diónyi rögöt.

Kormányaink feladata tehát nem az volt, hogy eltávolítsa az okokat, melyek a nemzetiségek köteles ragaszkodását e hazához talán gátolhatták s gyűlölködő érzelmeiket talán fokozhatták volna. Mert hiszen ilyen okok nem léteznek. A föladat csak annyi volt, hogy leleplezzen bizonyos hazugságokat s fölvilágosítsa a tömegeket.

De még ennyit sem tettek.

Pedig mérhetetlen hatalmat ragadtak kezükhöz nemcsak közhatóságilag, de az egyéni élet fölött is. Egyéb célt nem is lehet találni az elmúlt harminc év kormányzási irányában, mint a központi hatalomnak mód nélkül való kiterjesztését.

Helyesen mondja tehát Károlyi István gróf, hogy »a nemzeti eszme sorsa a kormányok kezében volt. Azt teheték velünk harminc év óta, amit akartak.«

És mit tettek – kegyelemnek szent istene, mit tettek? A Széchenyi vívódó nemzetét, a Kossuth hős nemzetét, a Deák ellenálló nemzetét – tányérnyaló nemzetté sülyesztették.

Cuvier egy csontszilánkból ráismert az egész vázra. A szakolcai kis gyűlésből rá lehet ismerni parlamenti többségünk politikai, nemzeti és erkölcsi értékére.

Károlyi gróf arról beszélt, hogy a kormányzás iránya – nem ezt a kormányt, hanem valamennyit vette, – nem felel meg egy öntudatos nemzeti politika igényeinek. Terjedelmes beszédjét kizárólag ezen az alapon építette föl. Erősségekkel támogatta tételét a boldog emlékezetű Bethlen Gábor gróf életéből, a felvidéki kultúregylet hivatalos adataiból, az iskolázás eredménytelenségeiből és a terjedelmes államépítkezések és kodifikátori alkotások magyartalan voltából. A kormányzáson kívül felelőssé tette a tudományt, az akadémiának a nemzeti ügytől való merev elzárkózása miatt és a társadalmat, a német hírlapirodalom szertelen támogatása miatt.

Komolyan megfontolt, higgadt, hazafias, erőteljesen magyar szellemű és nemes érzelmektől áthatott beszéd volt az.

És mi történt?

Zúgtak, kiabáltak, legénykedtek pad alá hajolva, nők háta mögé bújva és rüpökmódon törekedtek megakadályozni az elnök beszédjét. Kik? Azok az emberek, kik a nyitrai választásoknál gyakorolták be magukat a véleményszabadság tiszteletében, a törvények és jogok alkalmazásában és az érzületek tisztességében. Nem a tót és német lakosság zavarta a magyar nemzeti ünnep rendjét, méltóságát, tekintélyét; hanem a magyar nemzet magyar ajkú tagjai, az állam és vármegye hivatalos alkalmazottjai. Tették ezt olyan helyen, ahol idegien ajkú nép lakik s ahová a jók, a becsületesek, a magyar hazafiak, a magyar kultúra terjesztésének okából zarándokoltak el.

»Kultúráról és ne politikáról tessék beszélni!« – ordította a klikk. Az a számárság, mely ebben a közbekiáltásban rejlik, annyira figyelemreméltó, hogy még magyarázatra sem szorul. Azonban jellemző, hogy egyik szónok a gyűlés folyamán kerek egy félóraig áradozott a Bánffy-kormány dicsőítésében. Ez már nem politika. Persze, hogy nem. Mert ez – tényérnyalás.

De jó emberek! Miért csináltatok hát meg azt az egyeletet és miért jártok el gyűléseire? Azt hiszitek, hogy a kifosztogatott, elsanyargatott, mindenképpen szegényes magyar társadalom azért hozta létre a kultúregyleteket, amivel hogy ki volt elégtve a kormányok nemzeti politikájának eredményeivel? Együgyűek vagytok, jó emberek és lelki nyomorékok.

Hiszen, ha azt láttátok volna, hogy a nemzeti ügy sorsa jó kezekben s szertelen hatalmukat a kormányok öntudatos tervszerűséggel használták föl hazánk népcinek megmagyarosítására, – ha nem is nyelvben, de legalább szellemen: akkor bizony nem sorakoztatok volna; nem nyúltok zsebeitekbe, nem áldoztok időt és fáradságot, hogy munkálkodjatok, lelkesítsetek, izgassatok; hanem nyugalmas örvendezéssel szemléltétek volna a nemzeti ügy fejlődését, melynek sorsát, előhaladását és győzedelmet nálatok nélkül is biztosítja a kormány.

De mivel nem tette s mivel ezt ti ereztétek, láttátok; ezért szervezkedtetek társadalmi utón, hogy – amint szépen mondja az elnöki megnyitó – ha nem is tudjátok pótolni a mulasztást, legalább őrt álljatok s az árbóc-kosárból figyelmeztessétek a kormányost az útirányra.

Ezért alakultatok meg. Erre figyelmeztetett az elnök. Ti ezt a figyelmeztetést ledorongoltátok szájalomraméltó gondatlansággal és illetlen hetykeséggel. igazán együgyűek vagytok és siralmatos lelki szegények.

A kultúregyletekről.

1897. szeptember 14.

Mikor a szakolcai események képét az összes árnyékokkal és színekkel megismerendi a Budapesti Hírlap: akkor majd sajnálni fogja, hogy pálcát tört az elnöki megnyitó beszéd fölött. Mert a tüntetés, amely ott megzavarta a nemzeti ünnepélyt, nem a beszéd hatása alatt keletkezett, hanem előre megállapított szándékkal történt. Sőt annyira ügyetlenek voltak a tüntetők, hogy be sem várva a politikai természetű indokolást, már akkor is kiabáltak, zajongtak és neveletlenkedtek, mikor az elnök azokat a kegyeletes érzelmeket tolmácsolta, melyekkel a Bethlen Gábor gróf emlékének tartozunk.

Az eszes Budapesti Hírlap politikai tartalmat lát a Károlyi gróf beszédében s emiatt nem helyesli azt. Egyszerűségi közli azon sürgönyt, melyet egy kormánypárti képviselő indítványára a közgyűlés Bánffy báróhoz intézett. Ha ez az üdvözlő sürgöny momentán keletkezik a megnyitó beszéd hatása alatt: akkor az igazság látszatával mondhatná a kormánypárt, hogy az elnök szelet vetett és vihart aratott. De az indítvány megállapított tervszerűséggel jött létre; tehát Bánffy bárót azon esetben is üdvözlötték volna, ha Károlyi gróf szaloncukorkákat osztogat vala a nyitrai hivatalos klikk tagjai között.

Ilyenformán ki politizál?

Voltaképpen politizált-e Károlyi István gróf? Ha igen: úgy minden bírálata a közállapotoknak, politika.

Beleszülyedni a napi kérdések taglalásába s megosztani a kultúregyletek tagjait a főnálló pártkeretek szerint: ez már politizálás volna és az egyetek halálát jelentené. Irtóznak is ettől mindazok, kik ezen szervezetek létrehozásán fáradoztak s főnállásukon örvendeznek. Az ellenzéken minden gondolkozó ember tudja, hogy amelyik pillanatban a tagok politikai pártok szerint tömörülve jelennek meg a gyűléseken: abban a pillanatban a kultúregyletek kortes-apparátussá alakulnak át, még pedig nem az ellenzék, hanem a kormány

kezében Ez pedig nemcsak az egyleti életre volna veszélyes, de az ellenzékre nézve pártszempontból is szerencsétlenség lenne, mert a kormánynak hatóságilag szervezett pártját a társadalmi szervezkedések is gyámolítanák.

De hát politizált-e ilyen értelemben Károlyi István gróf?

Politizál-e a hisztorikus, mikor szemlét tart és bírálatot mond egy negyedszázad kormányzási és törvényhozási iránya és eredményei fölött? Politizál-e a magánjog tanára, ha műveiben kifejti az állandó recipiális nemzeti hátrányait és magyartalansággal vádolja a törvényalkotásokat? Avagy az építőművész, ki egy magyar styl felől álmodozik és látja a szanaszét heverő ornamentikát és fontolóra veszi, hogy a szórványos kincset összesítve, rendszerbe foglalva, művészlélekkel egységbe öntve, szép álma teljesülhetett volna azon tömeges építkezéseknél, melyeket az állam a vasutaknál, az iskoláknál és két nagy városnak – Szegednek és Budapestnek újraépítésénél véghezvitt: vajjon az építőművész, ha fontolóra veszi ezt a vajmi ritkán kínálkozó alkalmat s azzal szembe teszi a pótolhatatlan mulasztást, – politizál-e, ha megszólal fájdalmas hangon a magyar kultúrának e meg nem mérhető vesztesége fölött?

»Kultúráról beszéljen!« – kiáltották a nyitrai hivatalosok. Ennek a beszédnek a »kultúrához semmi köze« – írja laptársunk. Ez a megjegyzés vagy lapsus, amilyent gyors munkájában a legjobb hírlapíró is elkövethet; vagy ha nem az, akkor az egyletek hivatására nézve van köztünk föltűnő nagy különbség.

Nemzetiségi vidékeken nem mutatkozik az iskolázás eredménye. Horvátországban és Fiumében a magyarság iránt táplált rokonszenv lehanyatlott. A központi hatalom nem adott tervszerű öntudatossággal lendületet a nemzeti ügynek. A kormány nem támogatja a közművelődési egyleteket. Törvényalkotásunkat nem lengi át magyaros szellem. Középítkezéseinknél nem fordítottak gondot a magyar ízlésnek, fajunk szunnyadó esztétikai szellemének fölbresztésére és kifejlesztésére. Ezek valának a Károlyi gróf beszédének főbb tételei. Ezenkívül rámutatott az akadémiával viszonyban álló tudományosságának és a társadalom hírlapolvasó

nagyközönségének nagyfokú erőtlenségére a magyar nemzeti irodalom istápolása körében.

Van-e hát egyetlen tétel is ezek között, mely szoros összefüggésben lenne a magyar kultúrával? Lehet-e a föl-sorolt gondolatok közül bármelyikről is azt mondani, hogy annak »a kultúrához semmi köze«.

Más lapra tartozik, ha az egyletek hivatása felől tér-nek el nézeteink.

Ezt a hivatást Károlyi gróf így írja körül: »Mi egész mértékben beváltjuk földadatainkat, ha részben viharban nem mozdulunk az árbockosárból s örökös lelkünk lelkiismeretes hűséggel jelzi a kormányosok számára a jó és rossz irányt, és ha igyekszünk ébrentartani a hajó népében a fajszeretet tüzét és a hazafiságnak kötelességeit.«

A hivatásnak eme meghatározását részemről elfogadom. Nem is igen tudnám, hogy ezentúl, vagy ezen innen mit tehetnének az egyletek. Mert ez a meghatározás magában foglalja egyfelől a segélyezést, jutalmazást az iskolák, men-helyek, óvodák létesítését és ami ezeknél sokkal fontosabb: másfelől magában foglalja minden tagra nézve azt a köte-lességet, hogy saját környezetében önmagából és elvrokonai-ból örállomást szerezzen a nemzeti ügy számára.

Ilyenformán az alkotásnak két fő alkateleme van. Gyűjtő szavakkal: egyik az iskola; másik a fajszellem gondozása.

Tapasztalásból tudom, hogy első fele kevés sikerrel jár. Ahhoz, hogy az iskolák terén szembetűnőleg pótolassék a hiány, olyan óriási vagyron és olyan szakszerű szervezet kel-lene, amilyennel az egyletek nem rendelkeznek és rendel-kezni nem is fognak. Látjuk, érezzük, hogy ezt a feladatot az összes egyházak egyeteme együtt az állammal csak szá-nalomra méltó hiányosságokkal tudják teljesíteni. Ilyen föl-adat nem is hárul a társadalomra s nem hárítható rá kivált nálunk, hol a társadalom különben is képtelen erőfeszítése-ket tesz a felekezeti iskolák fönntartása érdekében.

De a másik hivatás jelentékeny sikereket mutathatna föl, ha minden egylet arra fektetné a súlypontját. Az egy-letek vagyoni tőkájének kurta kardját kellene megtoldani a hazafias erélynek és a fajszeretetnek egy-egy lépésével. Úgy

értem, hogy ezeknek a társadalmi szervezeteknek lelke hatoljon be az élet azon rejtekeibe, hová a hatósági szervek be nem hatolhatnak. így lehetnének egy lélek a magyar állameszme társadalmi oszlopai.

Régtől fogva látható, hogy a fajküzdelem csatamezője a község, a templom, a tűzhely, a felekezeti iskola, az olvasóegylet, a pénzintézet és egyéb szemenszedett apró alkalmi csoportosulásnak. Mindenik hely fészke az izgatásnak és archimedesi pont arra, hogy a magyar glóbusz kikölködjék tengelyéből. Ezekbe a fészkekbe hatásáigilag bejutni vajmi nehéz. Sokszor – a közszabadság sérelme nélkül – nem is lehet. De a társadalmi hálózatnak finomabb fonalai vannak. Ezeken a fonalszálakon el lehet jutni mindenüvé, így az ellenfél minden törekvése, minden lépése s lépésének minden indoka ellenőrizve lehet, az örállomásokon lévők jelentéseiből minden egylet megbízható nyilvántartást vezet-het a magyar kormányok felvilágosítására.

Kell-e bizonyítani, hogy ilyen feladatot csak erőteljes közszellem vesz a vállára és hogy az erőteljes közszellem nem jön létre soha, ha némán surranunk el a közállapotok mellett s ha nem figyelmeztetjük a nemzetet azokra a mulasztásokra, melyekben a kormányzat bűnös?

Kedvező alkalom.

1897. szeptember 18.

Az egész magyar nemzet elégtételt fog abban a tényben látni, hogy a német császár eljön Budapestre. Jobban esett volna s jelentőségben is nyert volna ez a látogatás, ha nem most történik, hanem a múlt évben. Nem azért, hogy akkor díszben voltunk, most pedig művesnapi ruhában vagyunk; hanem azért, mivel a tavalyi ünnepünknek történelmi fontossága volt az európai államalakulások keretében s ha akkor jön a német császár: megjelenésével annak

a nemzetközi jogrendnek értékét manifesztálta volna, melyet a magyar nemzet ellenséges áramlatok között a maga számára kardjával kivívott és bölcsességével fönntartott.

De most már késő volna kutatni azon okokat és felsorolni azon pletykákat, melyek a tavalyi látogatás elmaradásához fűződnek. Értjük be hát példabeszédeink bölcsességével: ami halad, nem marad és jobb későn, mint soha.

Nem ugyan a magunk emberségéből, de az osztrák viszonyok rohamos fordulata következtében a magyar nemzet ma erősebb, mint tegnap volt. Az erőtényezők itt is, ott is ugyanazok, mint tegnap voltak. A vagyon, a munkaképesség, a népszám, a kultúra ma sem kisebb Ausztriában és ma sem nagyobb Magyarországon, mint a múlt évben. De az erők működése új alakot öltött odaát. Ami lekötve volt, fölszabadult; ami felül volt, alól került.

Látni eddig nem akarták és bevallani nem merték, hogy az osztrák egységnek nincsen természetes politikai alapja. Ennek a szembekötődésnek véget vetettek az események. Most már a vak is látja, hogy a mesterséges enyvezésnek nincs kellő összetartó képessége.

Abszolutisztikus rendszernek sikerül a ragasztás, mert ott a nép nyers anyag. De az alkotmány életet lehel a materiába. A mechanizmus átváltozik organizmussá, amely saját belső életszükséglet szerint nő, alakot ölt és keresztül töri fejlődésének akadályait. A gyenge rügy megrepesztí a tölgy erős kérgét és a kis gyökér széthasítja a tömör sziklát. Ahány nemzet, annyi most a repedés Ausztriában és ahány ország, annyi a nyilas.

E nyilason és repedéseken sietve száll el a régi egység szelleme, miként a füst a kémény üregén.

Ezzel szemben itt áll Magyarország az államegység történelmi lelkével és a kulturái erők fejlődésre alkalmas tényezőivel. Úgy áll a talpán, mint a félreismert és félretolt és elhanyagolt gyermek, melyet megedzett a mostoha bánásmód. Nem puhult el a kényeztetésben, sem gyámolatlani nem lett az örökös támogatás miatt. Férfivá nőtt a melőzés dacára és hű maradt a szenvedések dacára.

Ha ez a férfi most kihasználná a kedvező alkalmat:

ha kormányosaink tudnának bánni a vitorlakkal; ha volna bennünk bátorság és tehetség illetékes helyen földérinteni azt az erői, mely nemzetünk államalkotó képességeiben és katonai erényeiben rejlik, akkor a nemzet ősi vágya most teljesebbé mehetne és visszanyerhetnők Európa közjogában azt a felséges szerepet, melyet kezünkől a mohácsi vész kisodort.

Erre azonban nincsen kilátásunk. Vezérletünk merőben képtelen arra, hogy a történelmi alkalmak nagy pillanatait megragadja.

De ha nem is számíthatunk saját emberségünkől becses fordulatra; az osztrák viszonyok kényszerítő hatása eredmény nélkül el nem múlhatik. Vezérletünk gyarló a sors korrigálására, de az osztrák események politikai szelme aranytálcán nyújtja felénk a jobb jövő reményét.

Biztató reménységgel adja át magát a nemzet annak a föltevésnek, hogy a német császár látogatása összefügg az osztrák zűrzavarral. Mintha azt jelentené, hogy az a zavar nem érinti a hármas szövetség erőviszonyait, mert a korona az ott levő zavarból származható erővesztésért könnyen pótolhatja Magyarország államéletének fejlesztésével. Mintha azt mondaná az a jószemű fejedelem, hogy a magyar nemzetben fekvő államképesség; gyémántját végre-valahára ki kell csiszolni a politikai súlypont áthelyezésének gyémántporával.

E föltevés szép álmában ringatózva várja nemzetünk a német császárt Budapest falai közé.

Jól megjegyezzük, hogy csak föltevésről és álomról van szó. Egy sugár az csupán a remény pirkadó hajnalából. Egy gomolygó alaptalan vágy, melynek némi realitást kölcsönöz az osztrák állapot.

De az álmokból csak a nemzeti akarat tud történelmi valóságot formálni. Mannahullást ne várjunk se Bécsből, se Berlinből. A gondviselés jósága megáld képességekkel, de nem áld meg sikerekkel. Munka nélkül nem jön létre a mű. Akarat nélkül nincs munkásság.

Deák Ferencnek is segítségére ment Sadova, de ha a magyar nemzet ugyanekkor egész politikai erejét latba

nem veti a Deák törekvései érdekében: a külesemények felhői nyom nélkül vonultak volna el s hazánk egyetlen csöpp termékenyítő esőt sem kapott volna.

Így vagyunk most az osztrák eseményekkel is. Nem kész eredményt hoznak azok nekünk, csak jó alkalmat. Van-e, aki üstökön ragadja?

II. Vilmos császár gondosan kerülte idáig a nemzettel való érintkezést. Most azonban eljön meglátogatni fővárosunkat. Ezt a lépést mindenesetre az események hatása alatt teszi. Nekünk tehát elégtétel ez a látogatás, mert azt bizonyítja, hogy minket meg nem látni nem lehet. De ez elégtétel csak erkölcsi eredmény. Az államférfi politikai eredményekre is törekszik.

Hol van a kormány? Mi a nézete? A Deák álláspontját mindenki ismerte. A nemzet közakaratóból készült a nemzeti erő hangján. Ezért beszélhetett döntő súllyal s történelmi változást a monarchiában ezért idézhetett elő. De ki beszél most és mit mond? Általában mond-e valamit?

Kormányunk kisajátított minden jogot és minden érdekét. Országunk erejét, nemzetünk akarátát láncra fűzve kerítette kezébe. Mire akarja használni azt a szertelen hatalmat? A polgárok leigázására? Avagy a nemzet fölszabadítására a teljes államiség! megszerzése által?

Búcsúszó.

1897. szeptember 21.

Diadalútjában amerre jár, Isten áldása kísérje II. Vilmos német császárt! Hatalmát tetézzé a népek szeretete s dicsőségének fényes gyöngysorában mindörökké ékesedjék a magyar nemzet őszinte hálája.

Látogatásával reményeket keltett a mi szegény nemzetünk szívében, melynek sorvasztó vágya, – hogy illetékes szerepét megnyerje az európai népek családfáján; beszédé-

vei boldoggá tett egy viharedzett, de a szenvedések sokaságában görnyedező nemzetet.

Találgattuk mindannyian, vajjon minő benyomást visz magával ez a nagy fejedelem. A közlekedésben fölismeri-e hűségünket a királyhoz és azt az intenzív hazafiságot, mely minden magyar ember lelkében kiirthatatlanul él. És ha fölismeri: számításba veszi-e ennek a nagy ethikai erőnek politikai és katonai súlyát, midőn mint a kontinens vezére, döntő hatást gyakorol a népek sorsára?

És mintha a melegségnek abból a sugarából, mely százezrek kebeléből áradott feléje, megértette volna aggódó kérdésünket: íme föláll a fejedelmi asztalnál és félretéve a formalitások ügyeit, melyek írott beszédhez kötik az uralkodókat, – egy remek lendületes rögtönzésben felelt a nemzet kérdésére.

Hallva, olvasva ezt a beszédet: egyik meglepődésből a másikba esik minden magyar ember. Hol kapta ez a nagy uralkodó ezeket a színeket? Hiszen ezek a mi édes színeink. Honnan vette ezt a hangot? Hiszen ez a mi szívünk dobogása. Hogyan jutott ezekhez a történelmi képekhez? Hiszen mindenik a mi igazságunkat magyarázza.

Vajjon nem káprázat-e, hogy ilyen varázsigék csendülnek meg a budai várkastélyban? A história komoly műzsája nem tündérvjátékot űz-e a magyar nemzettel? Egy férfiú, kit arra tartogat a század, hogy medret ásson az európai 'politika folyásának, íme fennhangon emel ki rejtekéből egy nemzetet és bemutatja a nagyvilágnak, mint hőst, mint martírt, mint az emberi civilizáció bajnokát és mint becsületes, hű alattvalót, aki véráldozatokkal oltalmazza koronájának fenségét éppen a vitéz porosz fegyverek ellen! Ezenközben rámutat a magyar faj kultúrai képességére, házi erényeire és vonzó egyéniségére.

Nagyon elkényeztetve bizony nem vagyunk. Nemzetünk lelkületét a viszontagság edzette türelmessé. Megtanultunk szenvedni s keserveinket elfojtani a mellőztetések méltatlan idejében. Nekünk a figyelem: balzsam; az elismerés: üdv. És most arra ébreszt egy lángeszű uralkodó, hogy nem figyelmet, nem méltánylatot érdemlünk, hanem szeretetteljes dicséretet.

A magyar költő szebben, a magyar hazafi melegebben, a magyar politikus szabatosabban nem jelölheti meg fajunk helyzetét a népek forgalmában. A kishitűek, a lemondók, a jogfecsérlők – ha majd bizonygatják, hogy jobb nekünk egy csonka-béna nemzeti lét, mint a történelmi vágyak erőteljes megvalósítása: akkor mi felmutatjuk nekik ezt a beszédet, miként egy kőtáblára vésett tízparancsolatot a nemzeti kötelességekről.

Tartományi helyzetünk merőben szünetel a világraszóló beszédben és hazánk államisága egész fenségében lép előtérbe. A hű barát és az erős szövetségestárs senki más, mint a »magyar király«. És magyarul élteti a magyar királyt, hogy szónoklata a nemzetben annyival inkább fölkelte a szeretet forradalmát.

Mintha mondta volna: itt van az ígéret földje a Kárpátok belső medencéjében. Bármi sors vizsálya érje koronádat, ez itt biztos talaj trónusod számára. Itt látom a korszellem megértését, az egység erejét, a hazaszeretetnek mindenhatóságát és a hűségnek százados kitartását. Uram, királyom, atyai barátom, szövetségeselem a népek békéjének oltalmára, ha erős akarsz lenni: íme itt van az erő; ha nyugalomra vágyói: itt van a hűség; ha áldozatot követel a borús idő, itt fölleled az önzetlen hazafiságnak nemes indulatait.

A népek istene áldja meg azt a nagy uralkodót, aki így megbecsülte vívódó nemzetünket! Bármerre lép: sohasem feledkezik meg a magyar arról a dicsőségről, melyben őt e szónoklat részesítette. Meg nem szűnő hálával rebegünk feléje búcsúszót.

Magyar udvartartás.

1897. szeptember 23.

Az idő érlel; a jóra való eszmét éppen úgy megérleli, mint az egészséges gyümölcsöt. A korcs gondolatot pedig elpusztítja vagy féregtanya, vagy rothadás által.

Az a gondolat, hogy Magyarország beolvasztassák Ausztriába, cseh-mágnásokká formálódott gyülevész hadvezetők hígvelejében fogant a tizenhatodik évszázadban. Az eszme nem volt egészséges. Az idő el is rohasztotta.

Az a jóra való eszme azonban, hogy a Habsburg-ház hatalmának Magyarország legyen a súlypontja, íme folytonosan érik az idő hatása alatt.

Ezt az eszmét Savojai Jenő hadvezér, aki pedig gyűlölte a magyar nemzetet, dobta felszínre. Mikor pedig két évszázad múltán Ausztria elveszítette pozícióját a német Bundban és az olasz tartományok fölött: akkor már nem az emberi okoskodások, hanem a politikai erőviszonyok fajsúlya tették szükségessé, hogy a Habsburg-ház vagy lemondjon hatalmáról, állásáról, vagy mint keleti hatalom, Budapesten verjen gyökeret. Az események ezen történelmi fordulatát azonnal megértette Bismarck s vélekedését nem is hallgatta el.

De megértette Deák Ferenc is. Ezért gondoskodott az udvartartási költségek megállapításánál a magyar királyi méltóság szuverenitásának nagy érdekeiről. Az udvartartást nem tette közös ügyggyé. Úgy akarta, hogy a budai vár fokán a királyi udvar fénye állandóan ragyogjon. Éppen ezért nem a gazdasági mérleg arányában állapította meg a nemzet ő felsége magyar udvartartásának költségeit, hanem a politikai egyenrangúság alapján. Az van ezzel kimondva, hogy a magyar királyság állása nem kisebb méltóság sem hatalomban, sem tradíciókban, mint az osztrák császári méltóság.

A kiegyezési mű alapgondolata ennél az intézkedésnél jutott kifejezésre. Azon monarchikus elvnel fogva, hogy a béke és háború joga az uralkodó felségét illeti; a hadse-

reg vezérlete, vezénylete és szervezete pedig ő felsége hadúri jogkörébe utaltatik: olyan személyes hatalom van a koronára ruházva, amelyet csak igen hiányosan ellensúlyoz az országgyűlésnek adómegszavazási és újoncmegajánlási joga: valamint, hogy a paritás érvényesülését is igen csekély mértékben biztosítja a delegációk intézménye.

Hol és miben van hát mégis a garancia az iránt, hogy Magyarország törvényes állami egyenjogúsága a való életben is funkcionáljon és hogy érdekeinkkel ellentétes háborúkba ne sodortassunk.

A korona akaratában.

Helyes-e ez? Megegyezik-e a népfelség törvényeinek princípiumával? Nincsen-e ezzel az újkori demokrácia győzelmi eredménye mereven háttérbe szorítva? Minderre én most nem felelek. Mert fejtegetéseimhez az impulzust a német császár halhatatlan emlékü beszédje adta s nem vagyok olyan góbé azt hinni, hogy az a lángeszű Imperator szélbali politikát csinálni jött hozzánk.

Akár helyes tehát, akár nem: tény, hogy kivált a paritás törvényes gondolatának megvalósítása egész mértékben a korona akaratától függ. Mihelyt a hadsereg vezérlete, vezénylete és szervezete pur et simpel hadúri jog, akkor bizony a hadsereg lelki mivoltának, hazafias érzületének, alkotmányos szellemének a korona ad irányt. És mihelyt az összes külügyi vonatkozásokat Bécsből intézik: mérték-telenül kevés befolyást gyakorol a magyar kormányelnök a nemzetközi viszonyokra.

De ha így is vagyunk, akkor a korona hajlamának, rokonszenvének, hozzánk való ragaszkodásának megnyerése Magyarországra nézve életszükség. Ez az életszükség egy elvétett alaptörvénynek logikai következménye. A kiegyezési műben a népfelségi elv legitimitása csatát veszített. Ezt a vereséget a Deák Ferenc alkotása azzal igyekszik pótolni, hogy nem teszi az udvartartást közös ügygév; sőt az egyenértékű hozzájárulás révén a magyar királyi udvartartás állandóságát iktatja törvénybe.

Ez azt jelenti, hogy a magyar királyt ne a Lobkovitzok, Auerspergek, Lichtensteinek, Schwarzenbergék környékez-

zék, hanem hogy a nemzet vágya, reménye, aggodalma és egész szelleme az alkotmányos kormány vezérlete alatt, az Apponyiak, Batthyányiak, Esterházyak, Károlyiak, Zichiek. szóval a magyar udvari emberek lelkén átszűrődve jusson a koronához. Jelenti azt, hogy dolgainkról, viszonyainkról, embereinkről ne idegenektől nyerjen impulzusokat a magyar király.

Hogy a törvényben lefektetett paritás nem ment át az életbe és nem mutatkozik sem a hadsereg nyelvében, kiképzésében, szellemében, sem a diplomácia vezetésében, ügyrendjében, képviselőletében, sem érdekeink megóvásában, sem államiságunk kidomborításában: azt én kizárólag az udvarhoz férközött bécsi körök hagyományos bizalmatlanságának tulajdonítom. Nemzetünk szellemét, történelmi hivatását és politikai ösztöneit nemcsak félreismerik, de megismerni sem akarják. Azt a jogvédelmet pedig, melyet köteles szívóssággal tanúsított a nemzet a viszontagságos időkben, egyenesen félremagyarazzák.

Elosztani ezt a bizalmatlanságot tisztán a törvényhozási és kormányzási érintkezések hivatalos merevségével nem lehet. Éhez a hatás állandósága, tehát a társas érintkezés folytonossága, vagyis egy magyar önálló udvartartás szükségese.

Egy ilyen udvartartás csínját látom én abban, hogy királyunk Budapesten fogadta a német császárt és itt fogadja pár nap múlva Románia királyát is. És egy ilyen udvartartás eszméje és valósága nyert diplomáciai szentesítést abban a történelmi okmányban, mely e szavakkal végződik: »Éljen a király!«

Uralkodónk címeit a német császár bizonyára jól ismeri. A szónak és gondolatnak is feltétlen ura. Azt is tudja, hogy mivel tartozik állásának és minő jelentősége van imperátori kijelentéseinek.

Egy történelmileg fontos momentumban, midőn hatalmas fejedelmek pecsétet ütnek békefenntartó szövetségekre, ha az egyik szövetséges elhagyva az osztrák császári címet, csak a magyar királyt nevezi meg: akkor ez a megfontolt és öntudatos kifejezés szuverén valóságnak ismeri el a ma-

gyár királyi méltóságot. Nem egyéb ez, mint föltétlen meghódolás a paritás törvényes rendje előtt. Elismerése annak, hogy a magyar királyság hozzájárulása a szövetséghez éppen annyira fontos és nélkülözhetetlen, mint az osztrák császárság hozzájárulása. Egy okmányba lefektetett igazság arról, hogy a magyar királyság a létező európai jogrendnek egyik kiegészítő alkatrésze. Főként pedig ujjmutatás arra, hogy a bizalmatlanság tényezőit el kell távolítani egy állandó és önálló magyar udvartartás létesítése által.

Elhibázott bázis.

1897. október 9.

Kárörömmel én nem nézem az osztrák rajkszrát bomlását. Inkább sajnálom, hogy a történelmi végzet nem egy megragadó jelenetben, hanem utcára való nemtelen kifakadásokban érvényesül. Sajnálom a népjogok szempontjából, melyeknek harcát szeretném mindenütt tiszteletreméltó alakban látni.

Az olyan küzdelmet, aminő Ausztriában foly, csak felületes szemlélők ítélik meg a napi események kvalitása szerint. Az elhangzott szidalmak és a kilátásba helyezett pofok nem teszik súlytalanná a küzdelemnek sem okát, sem célját. Ezek a csúnya tünetek csak szépséghibák. Mondhatnám: a forrongásnak elhibázott dekoratív eszközei. Kardvágás és sebtapasz könnyen eltüntetik az ilyen szépséghibákat.

Mikor az élet nagy problémái előtt állunk, akkor bizony az illendőségi kérdések sokszor háttérbe szorulnak. Valamivel több szenvedély és valamivel kevesebb nevelés a küzdelmet könnyen kizökkentik a méltóság kerékvágásából. De aki akár bírálni, akár okulni akar, annak nem a fölmerülő csetepaté formátlanságát, hanem a mozgó erőt és a természetes célokat kell szemügyre venni.

Így vizsgálódva, nem mellőzhető az a meggyőződés, hogy Magyarországnak komoly szüksége van egy államilag konszolidált Ausztriába, mert a pragmatika szankcióból folyó kötelezettségnek csak egy erős Ausztria tehet eleget. Ali nem esünk abba a hibába, amit Ausztria századokon keresztül folytatott ellenünk, hogy a szövetséges társ ellen dolgozunk s annak szerencsétlenségét aknázzuk ki a magunk javára. Mi boldogulni tudunk a magunk erőforrásaival, a kívánságunk sem több, sem kevesebb, mint hogy Ausztria is boldoguljon a saját erőforrásaival.

Ilyen szempontok vezették azon államférfiakat is, kik a dualizmust s abban a két állam egyenjogúságát megállapították. De Ausztria népeinek mélységes forrongása mutatja, hogy az a bázis, melyre a dualizmus közjogi intézményét fektették, nem volt szilárd.

Ezt a bázist az 1867. évi XII. t.-c. 30-ik szakasza jelöli meg, midőn kifejezi, hogy egyrészlől a magyar korona országai együtt, másrészlől ő felsége többi országai együtt úgy tekintenek, mint két külön és teljesen egyenjogú fél.

Itt tehát két közjogi centralizált szervezet szerepel. Egyfelől, mint közjogi organizmus – Magyarország; másfelől mint közjogi organizmus – Ausztria. Egyfelől tehát egy magyar államegység; másfelől egy osztrák államegység.

Folytatva a syllogizmust: itt az egyik korona, ott a másik korona; itt az egyik címer, ott a másik címer. Itt az egyik országgyűlés; ott a másik. Itt az egyik kormány; ott a másik. Itt az egyik udvartartás; ott a másik.

Mit jelent ez? Semmi egyebet, mint azt, hogy a szövetség főtétele egyik felől egy magyar államegység, másik felől egy osztrák államegység.

Ám, a magyar államegység egy világtörténelmi produktum, mely külső támadásoknak gyakran volt kitéve, de melynek belső életviszonyaiban a közjogi egység gondolatát soha semmiféle alakulás problematikussá nem tette. Magyarország területén sohasem képződtek az államegység rovására külön közjogi organizmusok külön tartományi élettel. Az erdélyi fejedelemség ideje nem képezheti alapját sem történelmi jogoknak, sem politikai aspirációnak, melytől a

nemzeti erő az első kedvező alkalommal megmentette az országot.

Magyarország a népvándorlás korában alakult állammá. Tehát olyan időben, mikor még a primitív népsejtek alkalmas anyagul szolgáltak az állami egységgé való összeolvadásra. Éppen azért itt soha nyoma sem keletkezett az oláh, tót, szerb tartományi avagy hatósági szervezetnek.

Ausztria más képet mutat. Ott történelmileg kifejlett organizmusok csoportosultak állammá. Ott tehát nem egy vegyi összeolvadás történt, hanem mechanikus összeragasztás. Jó darabig öncélú életet folytattak amaz országok. Később alkatrészei lettek a római szent birodalomnak. Mikor ennek a rhenusi konfederáció véget vetett: akkor az osztrák császárság alkatrészeivé váltak.

De állami egység ott nem létezett. A birodalom csak tagolt részekből állott. A történelmi jogok alvó állapotba jutottak, de nem nullifikálódtak. A fajok sem olvadtak be egymásba. Sőt megizmosodtak. Cseh-, Morva-, Szilézia, Galícia, Ausztria, Tirol, Isztria, Karinthia, Stájerország megtartották területüket, ápolják a hagyományaikat és egyik sem akar a másokban elveszni.

A 48-iki korszak magyar államférfiai ezt a tényt nem ignorálták. Éppen ezért igen szabatos formulát használtak, mikor úgy kívántak egyezkedni, mint »szabad nemzet szabad nemzetekkel.« Ezt a szabatos formulát Deák Ferenc is következetesen használta a 61-iki és 66-iki fölrataiban »szabad nemzet szabad nemzetekkel.« Szövetségünkben ez a kifejezés felelt volna meg a történelmi jognak és a népek érdekének és lelki valóságának.

De a 67-iki törvény más útra tért. A helyes formulát megváltoztatta. A »szabad nemzet« helyébe tette ezt a kifejezést: »a magyar korona országai együtt« s a »szabad nemzetek, helyébe tette ezt: »Ő felsége többi országai együtt.«

Tehát: együtt. Minden kizárásával a nemzeti különállásnak és a történelmi fejlődés igazságának állapították meg eszerint a dualizmus bázisát. Államegységet feltételeztek odaát is. Nem vették számításba, hogy mihelyt az alkotmányos szabadság megnyitja a nemzeti fejlődés útját, a képzelt és erőszakolt egység bilincsei azonnal szétzúzódnak.

Most már szemmel látható és kézzel fogható ez az igazság. A bázis immár nemcsak ingadozik, de valósággal dűledez. Vezető férfiaknál azt a törekvést észlelem, hogy a német hegemonia fölélesztésével és támogatásával szeretnék a bázist megszilárdítani. Hiu törekvés.

Hiszen ez az állapot »ő felsége többi országai együtt« a lehető legnagyobb mértékben hozzájárult a német hegemonia biztosításához. Mégsem tudták megtartani, mert az élet erősebb a törvénynél s a nemzeti fejlődés ösztöne erősebb az államférfiak akaratánál. A hegemoniát nem egy elhibázott politika következtében veszítette el a német elem, hanem a dolgok természetes rendje következtében.

Éppen ezért a magyar döntő köröknek nem egy dűledező bázis mesterséges fenntartásán kellene fáradozni, hanem magát a hibásan épített bázist kell fölcserélni egy jobbal. A mostani törvény korlát az ausztriai népek fejlődésében s ennél fogva ok az irántunk való gyűlölködésre. A dualizmus mai formája belekergeti őket egy olyan állami egységbe, amelyben veszélyeztetve látják nemzeti fejlődésüket s miután ezt a formát a magyar nemzet irányadó körei erőnek erejével fönn kívánják tartani, ennél fogva gyűlöletük a magyar nemzet ellen fordul.

Az ilyen politika eredménye könnyen megmérhető.

Szükségünk van arra, hogy a szövetséges erős legyen, mert elvállalt kötelezettségének az együttes birtoklás és kölcsönös védelem terén csak úgy felelhet meg. Azonban nem tud erős lenni, mert a nemzeti törekvések a megállapított bázis miatt nem nyerhetnek kielégítést – s minden belső erő fölemésztetik a fajharcok által.

A létező szövetség bizalmat és jóviszonyt föltételez a népek között, és ez sem jöhet létre, mert a magyar nemzet azon törekvése által, hogy a német hegemonia mesterségesen ápoltsék, folytonos tápot ad a szláv fajok gyűlöletére, – anélkül, hogy a német elemet megnyerhetné magának.

Ilyenformán a szövetség napról-napra távozik a céljától. Nem erőnek, hanem a gyöngeségnek forrása. Nem összetart, hogy kifelé súlyunk legyen, hanem bomlaszt, mert a lajthántúli népekben irredentisztikus vágyakat kelt.

Mit mond a törvény?

1897. október 15.

Az önvédelmi harc gyászos befejezése után idegen uralomnak súlyos keze nehezült hazánkra. Törvényeinket elkobozták, intézményeinket kitörölték az élő szervezetek sorából, alkotmányunkat megsemmisítették.

A rabláncra fűzött nemzet szorongva nézett külföldre, ahonnan a magyar emigrációnak emberfölötti erőfeszítései révén segítséget reményelni meg nem szűnt. Ez a segítség – ha nem is abban az alakban és abból a célból, melyet az emigráció megjelölt – elkövetkezett.

Az összbírodalmi eszmét összetörte két szerencsétlen hadjárat. Ausztria állami presztízsét szétzúzták a vesztett csaták; gazdasági hitelét pedig megőrlötte az abszolutizmus.

Más csapásra kellett térni, mert ingoványon állott az állam szekere, hol csak sülyedésre és elmerülésre lehetett kilátás.

Melyik legyen az a csapás? Az-e, melyet az emigráció kijelölt, hogy várjunk, tűrjünk, szenvedjünk, mert Európa előbb-utóbb megérti kiáltásunkat s elismeri igazságunkat? Vagy az, melyet Bécsben jelöltek meg az októberi diplomával és a februári pátenssel, – hogy egy alkotmányos összbírodalom alkatrészévé legyen hazánk?

Deák Ferenc egy harmadik utat jelölt meg. Kiegyezni az uralkodóházzal és biztosítani hazánk állami függetlenségét. Ez volt a Deák jelszava.

A nemzet ezt az utat választotta. Jól értsük meg. Pártkülönbség nélkül választotta ezt az utat. Senki sem volt, aki fenn kívánta volna tartani a 49-iki detronizációt; tehát mindenki békülni akart az uralkodóházzal. És jóformán senki sem volt, aki hazánk állami függetlenségét biztosítani ne kívánta volna. Tehát a nemzet egyfelől cserbenhagyta az emigrációt, másfelől visszautasította a Reichsrathba való belépést.

Ekként a kiadott jelszót a nemzet elfogadta. Ezzel a cél meg volt jelölve. Önként merül föl a kérdés, hogy miként lehet és miként kell foganatba venni a kitűzött célt?

Deák ezt is megállapította. »Restitutio in integrum.« Vagyis helyreállítani azt az alapot, amelyen úgy a korona, mint a nemzet állottak, mielőtt a félreértés és a harc bekövetkezett. Ez az alap az 1848-ban szövegezett alkotmány maga teljes mivoltában.

A foganatba vételnek ezt a módját Bécs többször visszautasította. De a nemzet olyan hitvallásszerű bizalommal ragaszkodott ehhez a módhoz és olyan rendületlen elhatározással követte a Deák föltételét, hogy végre is a korona engedett s a koronázás ezen az alapon létrejött.

Ezeket a köztudomású tényeket két okból frissítettem föl az olvasók emlékezetében.

Egyik okom abból a közszükségből származik, hogy a nemzetnek a nagyobb méretű eshetőségek küszöbén biztos direktívája legyen. Ha a kiegyezési alkudozások idejében szerteszét mállottak volna a vélemények s annyifelé oszlott volna a nemzet, ahány gondolkozó fejet számlál a kebelében: akkor – az erkölcsi erőknek ezen szétforgácsolása mellett a *restitutio in integrum* sohasem jött volna létre. Mivel pedig a mai idők igen könnyen alakulhatnak úgy, hogy be nem látható válságokkal kell a nemzetnek megküzdenie: most is szükségünk volna egy olyan politikai és közjogi direktívára, amely – a bekövetkező alkotmányválság esetében mindazokat, kik Magyarország történelmi egyéniségét féltik és biztosítani kívánják, egy célra tömörítse egy gondolat által.

Kitől várjunk egy ilyen direktívát? Bánffy Dezső bárótól?

Másik okom a tények fölidezésére az a meglepő felfogás, amellyel egyik-másik kollegám a 67-iki XII. t.-c. szellemét tárgyalja arra az esetre, ha Ausztriában alkotmányos eljárás helyett rendeleti utón akarnák a közös viszonyokat intézni.

Kollegáim felfogása szerint bármi történjék Ausztriában, a közösügy (hadsereg, külügy) intakt megmarad, mert azt a pragmatika szankció állapította meg és csak az elintézési mód jöhet változás alá, mert csak ehhez van kötve a teljes alkotmányosság föltétele.

Ez a fölfogás közjogilag helytelen, politikailag nyugtalanító s gyakorlatilag értelmetlen. Ezúttal csak a közjogi részt veszem figyelembe.

A pragmatika szankció nem közösügyeket állapított meg, hanem azt, hogy a Habsburg-ház uralkodása alatt élő országok »feloszthatatlanul és elválhatatlanul együtt birtoklandók.« (2. §.) Mi ennek a gyakorlati értelme? Megmondja a törvény. »A közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fenntartása.« Ez tehát egy »közös és viszonyos kötelezettség, mely a pragmatika szankcióból származik.« Ezen »kötelezettség mellett határozottan kikötötte a pragmatika szankció, hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassák.« (3. §.)

Látható, hogy közös hadseregről és közös külügyről itt egy betű sincs.

Az országgyűlés két. alapeszmét tartott szem előtt. Egyik alapeszme a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fenntartása; másik az ország alkotmányos önállása.

Ezen két alapeszme szem előtt tartásával fogott az országgyűlés »azon viszonyok meghatározásába, melyek Magyarországot és az ő felsége uralkodása alatt álló többi országokat közösen érdeklik.« (4. §.)

Mit mond tovább a törvény? Hogy mindazt, ami ezen közösen érdeklő viszonyokra vonatkozik, ezelőtt a magyar országgyűlés a magyar királlyal intézte el; most azonban, miután ő felsége alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait: azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti. (5. §.)

Miben nem mellőzheti? Kollegáim szerint a közösügyek elintézésénél. Igaz. De ez nem az egész igazság. Mert az alkotmányos befolyás nemcsak az elintézési módnál nem mellőzhető, hanem egyenes föltétele az a közösügyek elismerésének is. Bizonyítja ezt a 6. §., mely így szól: »Irányadóknak tekinti az országgyűlés e szempontokat, midőn kijelöli a főelveket, melyek a közös viszonyok megállapításánál (tehát: nem elintézésénél, hanem megállapításánál) alapul szolgálnak.«

Mely szempontokat tekint tehát irányadóknak? Azokat, melyek az előző szakaszokban formuláztattak. Tehát 1. a közös biztosságnak együttes erővel leendő védelmét és fenntartását; 2. az ország belkormányzati és közjogi önállóságát; 3. Ausztriának alkotmányos jogokkal való fölruházását.

Ez világos beszéd. Megerősíti ezt a világosságot a törvény abbéli szerkezete, hogy előbb elősorolja ezen irányadó pontokat, mint föltételeket s csak azután sorolja föl azon főelveket, melyeket a közös viszonyok megállapításánál szükségesnek lát. Csak ezután veszi kodifikátori taglásba, hogy miként értelmezi az együttes erővel leendő védelmet és az alkotmányos önállást. Amannak egyik eszköze - a törvény szerint - az egész és összes (sehohsem közös) hadsereg, melynek kiegészítő része (tehát semmi szó az egységről és a beolvadásról) a magyar hadsereg; másik eszköze azon külügy, mely az összes országokat együtt illeti. Emennek, vagyis az önállásnak biztosítása a dualizmus s az abban kikötött teljes egyenjogúság.

Kétségtelen, hogy a hadügy és külügy »ilyen módon való közössége« (18. §.) a törvény szerint a pragmatika szankcióból folyónak tekintetik, de az ilyen módon való közösséget nem a pragmatika szankció állapította meg, hanem a 67. évi XII. t.-c, mely ezt is mondja (18. §.): »Ha ezekre nézve (t. i. a hadügy és külügy mivoltára nézve) mindkét fél egyetértésével megtörténik a megállapodás...« nos, akkor következnek azok a törvényes rendelkezések, melyek az elintézés módjára vonatkoznak.

A mindkét fél egyetértése mi egyebet jelentsen, mint alkotmányos elhatározást itt is, Ausztriában is?

Mindebből keletkezik, hogy mihelyt megszűnnék Ausztriában az alkotmányosság - még pedig nem akármilyen látszólagos fogásokról és színpadi dekorációról van itt szó, mert a törvény világosan megmondja, nemcsak nagy általánosságban, hogy az valódi és teljes legyen, hanem azt is, hogy képviseleti és felelős, tehát parlamenti legyen - mihelyt megszűnnék ott az alkotmányosság, azonnal ipso facto viszhelyezkedik Magyarország arra az alapra, amelyen a koronázás végbement s amelyre a 67-iki kiegyezés bizonyos módosításokkal helyezkedett. Ez az alap az 1848-iki alkotmány.

Ama módosítások – a hadügynek és külügynek s azok elintézési módjának meghatározása – azon okból történtek, mivel ő felsége alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait. Ha megszűnik az ok, megszűnik az okozat is. Igen is fenmarad a pragmatika szankcióban elvállalt kötelezettségünk. Gondoskodni tartozunk az együttes biztosság védelméről és fenntartásáról. E gondunkat megosztjuk a magyar királlyal. De senkivel mással. Ez a törvény világos és félre nem magyarázható értelme. Ausztriában az alkotmány felfüggesztése tehát nálunk külön magyar hadsereget és külön magyar külügyet jelent. Tehát perszonális uniót.

Azt a felfogást, hogy a közös intézmények megmaradnak, ha föl is bomlik Ausztriában az alkotmányos rend, nem támogatja a törvénynek se a szelleme, se a betűje.

Egy kis disztinkció.

1897. október 17.

Az átalakulások békés folyamatát mindig megnehezíti s olykor föl is tartóztatja az egyéni önzés. Megszokott helyünkről nem szívesen lépünk ki nem próbált élet sodrába. A fordulattól féltjük azt az erkölcsi és vagyoni tőkét, mely birtokunkban van. Bizonytalannak látjuk a jövőt s ez a látás töprengést okoz. Inkább szeretünk okoskodni, mint cselekedni. Sok szép reformot tört le az ilyen bölcsesség: »jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.«

Jól megnézve, nem is veréb. Mert akik fölhasználtak a kedvező pillanatot, azok részére a dualisztikus korszak a bőség szaruja volt. Bőség a provízióban, a rendjelben, a címekben, a befolyásban. Bőség a hatalomban, az osztalékban, a prezenzmarkban, a harácsolásban. Bőség a méltóságban, a fényben, a rangban és az összeférhető összeférhetetenségben.

Csoda-e, ha ragaszkodnak a rendszerhez?

De nemcsak az egyéni önzés nehezíti az átalakulást. Igen sokan a legjavából szintén hő ragaszkodással vannak eltelve a dualizmus iránt. Örömmel nézik a fejlődést, melynek majd minden emléke ehhez a korszakhoz tapad. Hazánk testi-lelki izmosodásáról meglepő adatokat mutatnak a statisztika rovatai. A nemzeti munka íme szárnyakat öltött. Haladás észlelhető minden téren. Szabad-e, okos-e megváltoztatni egy rendszert, mely ilyen eredményeket szül?

A fejlődés képe a jóhiszeműeket is megragadja. Nem jut eszükbe fontolóra venni, hogy ez a megragadó kép a vázsonnak csak az egyik oldalán van. Nem kutatjuk a kép árát sem. A verejtéket, mit a fejlődés munkája kisajtolt a nemzetből, senki sem gyűjtötte medencébe. És azt az erköicsi nihilt, mely a jóllakottak fölfogásából ragályként terjedt szét, senki sem méri össze a takarékbetétek értékével.

Én sem teszem. Pedig egy érzékeny mérleg arról, amit szereztünk és arról, amibe szerzemény került, megmutatná a fényes kép visszáját is, mely a vázson éppen akkora területet foglal el, mint a színes fele.

De nem teszem. Elfogadom az értékét s nem kérdezem az árát. A haladást nem tagadom, sőt elismerem. Nem rontom az örömet azzal az igazsággal sem, hogy ezt a haladást a dolgokban rejlő erő és a civilizációval járó életösztön hozta létre. Ennélfogva föltétlenül meghódolok azon állítás előtt, hogy a dualisztikus alkotmánynak harminc évi fennállása alatt igen nagy méreteket öltött Magyarország fejlődése.

Ám, ha ezt elfogadom a jó békesség kedvéért s ha mellőzöm a kép mivoltának és értékének bírálatát: ezzel szemben a jóhiszeműektől megkívánom, hogy a haladás kútforrásait ők is vegyék mérték alá. Elmélkedjenek kissé afölött, hogy a dualizmus minő erőforrásokat nyitott meg a nemzeti fejlődés számára?

Az elmélkedésnek segítségére megyek egy ténybeli megkülönböztetéssel. Kétségtelen ugyanis, hogy mai közjogi szervezetünknek az 1848-iki alkotmány képezi az alapját. A kiegyezési mű jelentékeny részben elfogadta a 48-iki törvényeket, részben pedig megváltoztatta. Ilyenformán, aki a

fejlődés megítélésénél igazságos akar lenni, annak kötelessége megvizsgálni, hogy a fejlődés gyökérszálai közül melyek fakadnak a 48-iki alkotás talajából és melyek a 67-iki talajból.

Mert, ha igaz, – amiről most nem vitatkozom, – hogy a haladás nagyméretű is és egészséges is; továbbá, ha igaz, – amit elismerek, – hogy a nemzeti fejlődés az alkotmányos rendszer eredménye: akkor az a föltevés, hogy fejlődésünk a dualizmusnak köszönhető, csak úgy állja ki a próbát, ha különválasztjuk azokat az erőforrásokat, melyeket a 48-iki alkotás nyújt a nemzeti munkának azoktól az erőforrásoktól, melyeket kizárólag a dualizmusból nyerünk.

Szükséges tehát megállapítani, hogy mit köszönhetünk 48-nak és mit köszönhetünk 67-nek.

A 48-iki alkotás létrehozta a jogegyenlőséget, a sajtószabadságot, a miniszteri felelősséget, a parlamenti rendszert, a népképviselőket.

A 67-iki alkotás létrehozta a delegációt, a közös kormányt, a közös külügyet és a közös hadsereget.

Más szavakkal: 48 kiterjesztette a jogot és a hatáskört minden irányban; 67 összezsugorította az ország jogait és a parlament hatáskörét. A független államból paritásos állam lett. A teljes jogú parlamentből csonka hatáskörű parlament.

Most már kérdezem: melyik alkotásnak köszönhető a fejlődés?

Ha szükség, szívesen felelek arra a kérdésre, hogy a sajtószabadság, népképviselői felelős rendszer és a polgári jogegyenlőség miként, miáltal, minő utakon mozdítja elő egy nemzet erkölcsi és vagyoni fejlődését. Ezekben a tényezőkben könnyű megtalálni a haladás melegágyát.

Ezzel szemben azok, kik a fejlődésben a dualizmus eredményét hirdetik, kötelesek volnának okfejtő módon kimutatni, hogy melyik nemzeti erőnek adott szárnyat a közös hadsereg és a közös külügy intézménye?

Igenis fejlődöttünk. De állítom, hogy a fejlődés kútforrását azok a jogintézmények nyitották meg, melyeket a 67-es mű átvett a 48-as alkotásból. Viszont azok az intéz-

menyek, melyeket a dualisztikus forma tett szükségessé s melyek a 67-es mű individuális sajátosságát képezik, a nemzeti erőknek nem fejlesztésére, hanem meggyöngítésére szolgáltak.

Felelet.

1897. október 20.

Ha a Budapesti Napló (v)-jének a politikai jóhiszeműség terén szüksége lenne az én elismerésemre: azt én neki igaz jószívvel megadnám. Azonban nem ilyesmire van köztünk szükség, hanem felvilágosító megjegyzésekre.

Az a disztinkció, melyet 48 és 67 között fölállítottam, összefügg egy megelőző okoskodással. Nem kívánom, hogy ezt az előzményt is figyelemre méltassa a Budapesti Napló; de fölemlítem, mert a fenforgó kérdés nem fér el egyetlen hírlapi cikk keretében s mert a politikai egyéniség csak akkor számíthat igazolásra, ha a bíráló nem szorítkozik az okoskodás mellékhatásaira, hanem szemügyre veszi magát a törzset is.

Az osztrák válsággal szemben én ezt az alapgondolatot hirdetem: Mihelyt odaát – bármi ok miatt – nincs teljes alkotmányosság, azonnal életbe kell lépni a perszonális uniónak. E gondolat megerősítésére törvényes bizonyítékokat használtam. De azt a gondolatot politikai indokok is támogatják. Ezek közül való az az állításom, hogy a nemzeti fejlődést nem a dualizmus eredményezte, hanem a 48-iki alkotásnak visszaállított intézményei. Fölhoztam pedig ezt a megkülönböztetést azért, mivel sokan vannak, kik hazafias aggodalommal féltik a dualizmust abban a tévhitben, mintha ez lenne kútforrása az elért eredményeknek.

Ezzel megállapítottnak vélem a vita kiindulási pontját és anyagát.

Álláspontomat a Budapesti Napló kifogásolja. Miután

pedig nem ököllet ront nekem, hanem ésszel jön felém: ennél fogva kötelességet érzek az iránt, hogy felfogásomat igazoljam.

Egyet látszunk abban érteni, hogy a nemzeti erők kifejlésére alkalmat, mozgási képességet, lendületet az alkotmányos szabadság nyújt. Már pedig a Budapesti Napló szerint ezt az alkotmányos rendet, ha mindjárt 48 alkotta is meg, de a 67 szólította az életbe; minél fogva minden eredmény ami az alkotmánynak köszönhető, ahhoz az alkotáshoz (67-hez) fűződik, mely az alkotmányt életre hívta és annak fennállását biztosította.

Ez a logika teljesen kifogástalan s azt én magaménak vallom egész mértékben. Csakhogy semmit sem dönt meg abból, amit én mondok és semmit sem erősít meg abból, amit a Budapesti Napló mond. Mivelhogy a vita keretén merőben kívül esik.

Igenis, a vita lényeges pontját alkotná ama logikai igazság, ha én a kiegyezésről írtam volna s annak eredményeit vontam volna kétségbe. De bármilyen lázas gyorsasággal megy végbe a hírlapírói munka: arra mégis vigyázzok, hogy tollam ilyen goromba botlást el ne kövessen.

Ha a Budapesti Napló nem sajnálja a fáradságot, még egyszer végigfuthat »distinkcióimon és látni fogja, hogy a kiegyezés fogalmát csak egyszer használom, - mikor megállapítom, hogy jelentékeny részben átvette a 48-iki törvényeket, részben pedig módosította. Ott azonban, ahol párhuzamba állítom a 48-at a 67-tel s a fejlődés eredményeit a 48-iki számla javára írom: a legnagyobb óvatossággal kerülöm a kiegyezés szót és mindig a dualizmust használom.

Máskülönben értelme sem volna az én okoskodásomnak; mert mihelyt elismertem, hogy a kiegyezési mű jelentékeny részben elfogadta a 48-iki törvényeket: akkor azt is elismertem, hogy mindazon eredmények, melyek a 48-iki alkotás szelleméből folynak, egyszersmind köszönhetőek a kiegyezésnek is. Ez így van. Kétségbe én ezt soha sem vontam.

A kiegyezés eszméjét (nem a törvényt, hanem az esz-

mét) részemről mindig elválasztom a dualizmus eszméjétől. Bajunk, félreértésünk, harcunk nekünk nem az örökös tartományokkal volt, hanem az uralkodóházzal. Ezt a bajt, félreértést és harcot szüntette meg a kiegyezés, mindkét fél rálépve az elkobzott, de visszaállított alkotmány talapzatára. Ebben az áldást ígérő tényben rejlik a kiegyezés jelentősége. Értelmi és érzelmi összhang keletkezett az uralkodó és nemzet között.

A dualizmus azon történelmileg létrejött viszonyokat szabályozza, melyek Magyarországot és ő felsége többi országait közösen érdeklik. Ez már nem kiegyezés, – mert azok az országok és tartományok nem voltak abban a helyzetben, hogy velünk akár békében éljenek, akár háborút viseljenek, – hanem megegyezés. Ez a megegyezés lehet ilyen is, olyan is. De akár ilyen, akár olyan, magát a kiegyezést, vagyis a mi alkotmányos életünket és a koronával létrejött összhangot semmiképpen sem alterálhatja.

A Budapesti Napló a dualizmus előnyére azt a hatalmi potenciát említi, amely a közösügyi intézmények által a monarchiában létesült. A perszonális unió hátrányának pedig a nálunk létező nemzetiségi torzsalkodásokat tekinti.

Ez az összekapcsolás kedvemre van, mert a nemzeti-ségi kérdés okozati összefüggése a közösügyi intézményekkel nem tagadható.

Tehát a monarchia nagyhatalmi állását a dualizmusnak köszönhetjük. Valóban köszönhetjük? Van köszönet benne? Mitől és mikor óvott meg? Hol és kicsoda fenyegetett? Nem föltevéseket várok kérdéseimre, hanem pozitívumot. A Budapesti Napló éles szeme be tud-e látni abba a sötét lyukba, ahol a diplomácia mesterkedik? És el tud-e igazodni a külügyi viszonylatokban, melyeket én alkotmányos tájékozottságunk szempontjából, talán nem egészen ok nélkül neveztem »Ferenc József-föld«-nek?

Hanem amit szemmel megláthatunk, a magyar gazdasági érdekek oltalmazása és előrenyomulása a vám- és kereskedelmi szerződések által; no, arról tudjuk, hogy hányat ütött az óra. Számtanilag bizonyítható, hogy minden viszony, mely a monarchia és a vámkülföld között szövődött, hazánk

életerejét sorvasztja el. Patvarba az olyan nagyhatalmi áúással, melynek csak terheit viseljük, de előnyeit nem élvezzük!

A nemzetiségi kérdés bizonyára súlyos ok . . . de mire? Arra-e, hogy a nemzeti erőt törvénybe iktatott mesterséggel apasszuk, avagy arra, hogy intézményeket alkossunk a nemzeti erő fokozására?

A közös külügy és a közös hadügy intézményében szükségképpen osztrák intézményt lát a nemzetiségi izgató. Tehát osztrák befolyást, osztrák erőt és osztrák tekintélyt. Azt látja, hogy a magyar állam szuverenitása csak papiros-hatalom. Én a Budapesti Napló igazságszeretetére bízom, hogy leszámoljon azokkal a politikai következtetésekkel és azokkal a lélektani motívumokkal, melyeket egy ilyen állapot a nemzetiségi izgatóknál szül. Azt is rábízom, hogy leszámoljon azzal a hatással, melyet a más ajkú népek lelki világában egy magyar hadsereg előidézne.

A kiegyezés föltétele.

1897. október 22.

Jóhiszemű hazafiaknak a dualizmushoz való ragaszkodását soha megérteni nem tudtam. A komoly ragaszkodás példái vajmi ritkán is mutatkoztak. Többnyire vivendi modusnak tüntették föl a dualizmus rendszerét. Jóformán senki sem vitatta azt, mintha ezzel a nemzeti eszmények tetőpontját értük volna el, hanem csak azt hirdették, hogy politikai célszerűség okából ez az állapot kielégítő. A teljesen kiépített állami függetlenségnek nem a kívánatos voltát vonták kétségbe, hanem a lehetőségét.

Fordulni látszik azonban a történelem kereke s Ausztriában úgy mutatkozik a helyzet, hogy beszélni lehet a dualizmus alapföltételének esetleges megszűnéséről. Ezen eshetőségre publicisztikailag komolyan készülhetünk. Amit ezen a téren teszünk, az nem borsóhányás a falra, hanem

búza-szemelés. Az igazságok elválasztása a tévedésektől – ez a mi munkánk földadata. Lámpagyújtás, hogy a megvilágosított mezőn helyes útra terelődjék a közérzület.

Ezt a kötelességet éreztem én akkor, mikor arra térítgettem a figyelmet, hogy a nemzeti fejlődésnek látható eredményei nem a dualizmusnak köszönhetők, hanem a 48-iki alkotmány helyreállított részének.

Erre az a felelet jött, hogy az alkotmány visszaállítását a kiegyezés eszközölte. És ez igaz is. Csakhogy én nem a kiegyezés eredményeit állítottam szembe a 48-iki alkotmány eredményeivel, hanem a dualizmus eredményeit. Önként érthető volt, hogy én a dualizmust nem tekintem a kiegyezés szükségképi alkatrészének.

Vitázó társam erre azt feleli, hogy a dualizmus alapföltétele volt a kiegyezésnek s ennél fogva annak köszönhetjük a kiegyezést.

Mikor pedig arra kérek pozitív feletet, hogy mitől óvott meg minket a nagy hatalmi állás, – melynek ellenfelem szerint a dualizmus adott fényt, erőt és szilárdságot, – akkor az a felelet jó, hogy a dualizmus biztosította a békét. Mert vagy fenyegetett háború s ezt elhárította, vagy nem fenyegetett s akkor azért nem fenyegetett, mivel nagy hatalmi tekintélyünk még a fenyegetést is elhárította fejünkről.

De én pozitívumot kértem. Tehát történelmi adatot. Ehelyett ügyes alternatívát kapok a föltevések dúsgazdag tárházából. Úgy, de az agyköszörülés megerősítheti ügyeskedésünknek elismerését, de nem világítja meg a nehéz kérdést.

Arról, hogy a kiegyezés föltétele a dualizmus lett volna, nekem tudomásom nincs. Vitázó társam így írja ezt körül: »Az abszolút hatalom visszaadta nekünk az alkotmányt, hogy megkaphassa a közös intézményeket.« Lehet, hogy így van. Nem tudom. A törvényben, a törvény indoklásában, a hatvanötös bizottság tárgyalási naplójában, a korona és nemzet között váltott üzenetekben és az; országgyűlési vitákban én ezt sem kifejtve, sem megállapítva nem találok. Sőt úgy tudom, hogy a Deák Ferenc által vezetett

korszak semmi szín és ürügy alatt nem kötötte az alkotmány helyreállítását föltételekhez. Igenis, fordulnak elő Ígéretetek a föliratokban a horvát kérdésre, a nemzetiségekre, az államadósság elvállalására nézve, de ez is csak a szándék megjelölése volt, nem pedig valamely föltétel elfogadása.

Azonban ismétlem a kulisszák mögött történhetett olyan megállapodás. Sőt bizonyára történt is, különben nem beszélhetne róla (v) apodiktikus hangon. Írjuk le tehát másodszor is ezt a megállapodást.

»Az abszolút hatalom visszaadta nekünk az alkotmányt, hogy megkaphassa a közös intézményeket.«

Lássuk hát ennek a megállapodásnak a jelentőségét.

Elveszi, visszaadja. Mit? A magyar alkotmányt. Hát ez amolyan subagallér? Elméleteink szerint a magyar alkotmány a nemzet történelmi fejlődésének természetes produkuma. Nem szerszám, melyet ide-oda rakosgathat a hatalom, hanem lényeges alkatrésze a nemzet testi-lelki életének. Ha mégis elveszik, vagy felfüggesztik: azt csak az erőszak teheti. De az erőszak nem jogforrás. Ennélfogva a hatalom nem szólhat így: visszaadom, de föltételek mellett.

»Visszaadta . . . hogy megkaphassa a közös intézményeket.« Ki adta vissza? »Az abszolút hatalom.« Miért? »Hogy megkaphassa a közös intézményeket.« No hát, tisztelt barátom: ez az én bajom. Ezért szidatom magam Fenyvessy Feri által számárnak és Bánffy Dezső által bolondnak, a rendszer minden híve által makacsnak, élehetetlennek s azok által, akik nemesen gondolkoznak, idealistának, immár egy negyedszázad óta.

De kutyába se venném azt a bajt, mely engem ér azzal, hogy hitem megfoszt az építés gyönyörétől és arra utal, hogy hátamon naponkint rőzsét hordogassanak a főemberek által falbarúgott szent tűz ápolására és élesztgetésére. Hanem a bajt súlyosnak, sőt életveszélyesnek látom a nemzetre nézve is.

Igenis, eltaláltad az alkalmas szót. Az abszolút hatalom megkapta a közös intézményeket. Ezzel föl van billentve az alkotmányos szabadság egyensúlya. Az államélet két leg-

hatalmasabb faktora kisiklott a nemzeti hatáskör markából. A nemzet nem ura sem a helyzetnek, sem önmagának.

Mikor pedig az események fordulása olyan eshetőséggel látszik kínálgatni, hogy legalább elmélnünk lehet a kisiklott erők visszaszerzéséről: akkor előáll egy varjúcsapat s inaszakadtából kiabálja, hogy nem kell, nem kell, nem kell! És a káromló csapat lármája megzavarja a te szívedet is kedves vitatkozóm s ámbár nem tudsz biztos irányt megjelölni arra az esetre, ha odaát megszűnik az alkotmányos élet, hanem azért mégsem veszed kezedbe a nemzeti jogok kiépítésének kínáló munkáját, hanem a dualizmus egy új, még: ki nem talált formája után kutatsz,

Pedig te mondd, hogy a közös intézményekre az abszolutizmusnak volt szüksége. Mikor tehát a közös intézményeket szolgálod, – vajjon a nemzeti szabadság ügyét szolgálod-e?

Az abszolút hatalom megél valahogy nálunk nélkül is. Bízunk saját sorsára. A mi hivatásunk a nemzeti erők fejlesztésében áll.

A pártélet hátránya.

1897. október 29.

Ilyenkor látszik meg igazán, hogy az óvatosan körülkért politikai klubrendszer ki nem számítható hátrányokkal jár a vélemények alakulására, kidomborítására és megüledésére.

Harminc év előtt a magyar alkotmány legyőzhetetlennek látszó dilemmák előtt állott. Meredélyek voltak az úttestén s azokon túl mélységek. De a nemzeti képviselőlet együtt volt, egy helyen tanácskozott, mindennap eszmét cserélt, állandóan vitázott – nem zárt csapatokban, egymás ellen törve, hanem egyénenkint, a tudás világosságának és a tekintély súlyának kölcsönös fölhasználása mellett.

Nem organizált pártok küzdöttek egymás ellen, hanem argumentumok. Nem legyőzni iparkodtak egymást, hanem meggyőzni. Nem az érdekek voltak forrongásban, hanem a meggyőződések.

A hitnek, tudásnak, lelkiismeretnek, hazafiságnak, önbizalomnak és lemondásnak ebben az eszményi harcában, a meggyőződések bajvívásának tüzes szikráinál fejlődött ki az uralkodóházzal való kiegyezés közszükségének általános érzülete, így lett ez a közszükség ama korszaknak alapeszméje. És így lett a pragmatika szankció minden politikai gondolatnak és irányzatnak kiindulási pontja.

Csak mikor az építésre került a sor, váltak külön a vélemények és alakultak meg a pártok azon eszmekörök szerint, melyek a közös és együttes tanácskozások barátságos tűzhelyénél kiegyenlíthetők nem valának.

Ha azt a történelmi port, mely akkor elintézést nyert, nem a nemzet osztatlan képvisellete folytatta volna; ha a pör alapeszméjére és kiindulási pontjára nézve nem hozott volna létre az együttes tanácskozás egyhangú megállapodásokat; ha egymástól elzárt pártok egymás között folyó harcaiból és üzenetváltásaiból született volna az eredmény: erős hitem szerint a bécsi fölfogás jutott volna győzelemre s mi most fájdalom, nélkülözőnk még azokat a hézagos biztosítékokat is, melyeket alkotmányos szabadságunknak a kiegyezési mű nyújt. A pártharcok megosztották és fölemésztették volna a nemzeti erőket s a bécsi fölfogás súlyát a részben megosztott, részben fölemésztett magyar erők igazsága nem lett volna képes túlszárnyalni.

Nem állítom, hogy éppen olyan nehéz problémák várnak most megoldásra, mint harminc év előtt. Meg van könnyítve a nemzet helyzete az által a szerencsés viszony által, mely közte és a fejedelem között azóta létrejött. Könnyítve van az által is, hogy az alkotmányos életnek - ami akkor hiányzott - most már teste van, amelynek szervei, jól-rosszul funkcionálnak is.

De a könnyebbségek dacára is igen nehéz problémák elé sodorták az események hazánkat. Ha szerencsés a megoldás: akkor évtizedekre kaphat nemzeti fejlődésünk jóté-

kony lendületet; de ha vakot vet a kocka: akkor a már is megnyírbált államiság lejtőjén legördülünk az összbirodalmi eszme vészes és terméketlen ingoványába.

Direktívára volna tehát szükségünk. Egy igazságra, melyhez mindannyian ragaszkodhatnánk;» egy gondolatra, melyet valamennyien fejleszthetnénk; egy eszmére, melyből mint alapvető életeréből, az összes közjogi felfogások sejtszálai kiindulhatnak, hogy ekként megalakuljon a változás alá kerülő életviszonyok organikus szövedéke.

Ezt az igazságot, ezt az eszmét, ezt a gondolatot ma hiába keressük a magyar közéletben. Deák Ferenc, Ghyczy, Csengery, Kemény Zsigmond, Somsich és a többiek, akik akkor beszéltek és írtak a nemzet fölvilágosítására, nem lépnek ki sírjaikból, hogy direktívát adjanak nekünk. Az élő főemberek hallgatnak. A hírlapirodalom nem tudja pótolni ezt a hallgatást, mert mi csak arra lehetünk alkalmasak, hogy az igazságok érési folyamatát elősegítsük, de nem arra, hogy az érett eszméket átvigyük a cselekvés terére.

Az osztrák viszonyok zűrzavara egy eddig nem látott kérdést tolt az előtérbe. Mi történjék, ha közjogi helyzetünk egyik alapfeltétele, az alkotmányosság odaát megszűnik? Olyan kérdés ez, mely minden magyar pártot készületlenül talált. E kérdés természetében rejlik az az igazság, hogy a megoldás csak úgy lehet szerencsés, ha azt nem pártközi dulakodás, hanem a nemzet nagy egyetértése hozza létre. Kielégítő megoldás csak úgy képzelhető, ha egész mértékben megóvatik államiságunk jogköre anélkül, hogy Ausztriában gyöngitenők azon természetes életerők fejlődését, melyek az együttes birtoklás szempontjából ránk nézve is értékesek.

Ilyen megoldáshoz kevés reményt nyújt az a körülkért klubélet, mely államférfiainkat és politikusainkat egymástól hermetice elzárja. Ez a klubrendszer mérkőzésre utalja az erőket. A mérkőzésből küzdelem származik; a küzdelemből harc, melynek végső eredménye nem a megszületett igazság, hanem egyik oldalon a győzelem, másik oldalon a legyőzetés.

Fontolóra kellene venni, hogy a fölmerülő kérdés

nem a pártoknak ad munkát, hanem a nemzetnek. Azokat, kikre hallgatni szeret az ország, igen nagy felelősség terheli. Az eredményre nézve beláthatatlan különbség, hogy egy széttöredezett nemzet néz-e farkasszemet az új helyzettel, vagy pedig az alapeszmében és főirányzatban egyesült nemzeti erő.

Kettős csalódás.

1897. november 3.

Szálldogáló hírecskékre politikai bátyákat építeni nem szokás. Aki így épít: az első ostromot sem állja ki. Oly időben, mikor minden hit ingadozik s az intézmények bordái recsegni látszanak, csak annak van biztos talaja, ki az igazság után kutat.

A históriának, a népléleknek és a törvényeknek igazságát nem alterálja a kormányelnök bécsi utazása. Ezek a nagy dementumok haladnak, fejlődnek, építenek és rombolnak anélkül, hogy tudomást vennének Bánffy úrról. Ha a parton áll, elhőmpölyögnek mellette, miként fűzfa mellett az áradat; ha újtokban van, elsodorják.

Abból a bécsi útból én csak annyit látok, hogy Andrassy szerepét nem tudja mindenki játszani. Ehhez a szerephez ész, ötlet, tapintat, érzék és látókör szükséges. Meg aztán tekintély. De csak szerencséivel állandó eredmények el nem érhetők. A szerencse tündére megbízhatatlan. Ma forrón ölelget; holnap a faképnél hagy. A magyar nemzet politikáját nagy könnyelműség volna a Bánffy úr szerencséjére építeni.

A históriának, a népléleknek és a törvényeknek igazsága az, hogy a század eleje óta minden magyar államférfi a létező »vegyes házasság«
békéjét, üdvét és fennmaradásának lehetőségét Ausztria alkotmányosságában kereste és vélte föltalálni.

Ettől várták az állandósított gravamenek megszűnését, így remélték a saját alkotmányos szabadságunk biztosítását.

Okoskodásuk tiszteletreméltó s reménykedésük bázisa volt. Abban az időben, mikor a magyar vezérekben ez az eszme megfogant, az »osztrák ház« képviselte Európa-szerte a reakció elvét. A bécsi kongresszus után az »osztrák ház« állott a szent szövetség élén. Innen indult ki a népek leigázására minden mozgalom. Az akkori fogalmak szerint, melyek a század első felét merőben lefoglalták, az »osztrák ház« nem egy családnak, nem egy dinasztianak tekintetett, hanem egy sötét és kegyetlen politikai rendszernek.

Érthető tehát, ha a szabad intézményekre törekvő magyarság Ausztriának alkotmányt kívánt. Ránk nézve ez a kívánság egy veszélyes hatalom megtörését jelentette. Az erő súlypontja ezen kívánság teljesülése által az »osztrák ház« kezéből átsiklik a népek kezébe. Jelszó lett tehát: egyezkedni, mint szabad népek, szabad népekkel.

Ennek a jelszónak horderejét fokozták az önvédelmi harcnak és a rákövetkezett gyásznak tapasztalatai. Nép és dinasztia századokig nem tudták egymást megérteni. De nép és nép majd csak megértik egymást úgy a közös szabadság örömeiben, mint – ha kell – a közös szolgaság szenvedéseiben is.

Így gondolkoztak. Ez a fölfogás képezi az osztrák alkotmányosság felől táplált remények filozófiáját. Deák Ferenc győzelemre vitte ama fölfogást. Fejét nyugodtan hajthatta a sírba, mert íme megszabadította nemzetét egy százados veszélytől. Az »osztrák ház« abszolút hatalmi ereje a szabadság elvének transzmissziója által alkotmányos népek intézkedési körébe ment át.

A félreértés ezentúl ki van zárva; az erőszak lehetetlen; a vizsály képtelenség.

Azonban csalódott. Még pedig két irányban.

Először is az az »osztrák ház«, mely reakciót, sötétséget, kegyetlenséget, elnyomást jelentett: a koronázás óta nem létezik. Igen is van alkotmányos fejedelmünk és az alkotmányos élethez alkalmazkodó uralkodóháziunk. Az a félelmes és irtózatos fogalom, mely az »osztrák ház«-hoz

fűződött, teljesen megszűnt. Ha kormányaink olyan tiszteletben részesítenék az alkotmány szellemét és rendelkezéseit miként a korona: akkor ezen a téren nem volna panaszunk.

Annak a kívánságnak tehát, hogy Ausztriában is alkotmányos élet legyen, az egyik oka jóformán megszűnt. Mert az a veszély, mely népünk szabadságát az uralkodóház részéről fenyegette, csak annyiban létezik, amennyiben a hatalom természetes gyarapodási törekvése – mint mindenütt a világon – itt is keresi az érvényesülést. Ezt a szerencsés átalakulást Deák Ferenc, aki jól ismerte nemzetünk vívódását az abszolút korszakban, s aki mindezeknek az okait is alaposan ismerte – sem hinni nem merte, sem remélni nem tudta. Ez okozta az egyik csalódást.

A második csalódást Ausztria népei készítették számunkra. Az a remény, hogy a szabad nemzetek egymást meg fogják érteni, nem teljesült. Törvényesen vállalt kötelemeinek hűséggel felelt meg nemzetünk. Ápolta a dualizmus eszméjét és tűrte a jó béke kedvéért az ismétlődő injuriákat. Nagy jogról mondott le, hogy lehetővé tegye a közös ügyek alkotmányos kezelését. Olyan terheket vállalt csak azért, hogy súlyuk alatt a másik fél össze ne roskadjon, amelyek sem emberi, sem isteni törvények szerint nem kötelezték.

Ellenben Ausztria gyarmatnak nézte hazánkat gazdaságilag és provinciának politikailag. Dölyfös, igazságtalan és erőszakos módon bánt velünk. Kizsákmányolt a vámnál, monopóliumot üzött nálunk az iparával, de a mi terményeink monopóliumát a saját földjén nem tűrte meg.

Soha egy jó baráti szó felénk onnan nem hangzott. irigyelte fejlődésünket a világ előtt. Nem volt segítőtársunk sem az alkotmány kivívásában, sem annak fenntartásában. Hintette nálunk az izgalmak magvait és ápolta a dekompozíció dudvait a szocializmus által, az antiszemizmus által és nemzetiségeink bujtogatása által.

A paritásra, mely életföltételünk volna a 67-iki alkotás szerint, még csak gondolni sem merheténk miatta. Ekként a dualizmus tejfelét ő szedte le. A nagyhatalmi állás előnyeit csak ő élvezte. A külképviselet az ő színeit, az ő

címerét hordozza meg a világban. A hadsereg az ő szellemében neveltetik. A közös kormány, az udvar, a diplomácia náluk lakik s osztrák bélyeget visel és német szót használ minden közös intézmény.

Mi tehát az igazság? Az, hogy az ok, mely egy félszázadon keresztül kívánták államférfiaink – Kossuth épp úgy, mint Deák – az osztrák alkotmányosságot, ma már nem létezik. A számítás megcsalta őket. Örvendetes csalódást konstatálhatunk a korona irányában, mely régi hagyományos abszolút elvével szakított és szomorú csalódást konstatálhatunk az osztrák népek irányában, melyek visszaéltek a helyzettel s nem mint szövetségesek állunk velük szemben, hanem mint ellenségek.

Az orthodoxia csődje.

1897. november 10.

Illenék, hogy a közjogi orthodoxia taláros papjai egyszer már megszólaljanak. Jó volna, ha megmutatnák azt az örökkévalóságot, mellyel a 67-es alkotást felruházták. Még jobb volna, ha végre vallomást tennének nagy csalódásukról, kicsiny elméjükéről.

Még nincs elfeledve sem gőgjük, sem elméletük. Ha revíziót kértünk: lenéztek; ha az alkotás hibáira mutattunk: mosolyogtak. Úgy tüntették föl a művet, mint egy hegyláncot, mely el nem porlik az idő hatása alatt és meg nem dől semmi viszontagságban. – így volt?

Szilárdnak, változtathatatlanak hirdették a művet. Úgy beszéltek róla, mint egy oltárkőről. Szent volt minden betűje és megközelíthetetlen, mint az égő csipkebokor. Úgy becsülték, miként a frigyládát, és tartósságáról úgy beszéltek, miként a kozmikus rend törvényeiről. – Így volt?

Más emberi igazság nem volt, csak ez a törvény. Minden jognak ez volt az álltája és az ómegája. A szabad-

ságnak kezdetét s a szenvedésnek végkimúlását innen számították. Bölcsesség csak az vala, amit e mű tartalmazott. Ha megbomlik e törvény, beáll a végtelen káosz s a világ teremtését újra kell kezdeni.

Nos? Íme néhány lármázó ráfújja lehelletét a bércre. Micsoda? Ingadozik? Hát igaza volna, hogy az a bérc csak kártyavár? No lám!

Persze ezt a gyöngeséget nem volt szabad ez ideig látni. A szappanbuborékot acélgömbnek kellett nézni; a porfelhőt sziklabércnek; az üvegcserépet gyémántnak.

Bolond az eset nagyon. A híres örökkévalóság meghátrál néhány rakoncátlan osztrák előtt. Nini, ennek a furcsa örökkévalóságnak farka van, melyre rá lehet hágni és füle, melyet meg lehet foglalni és keze-lába, amit el lehet törni. Bordája recseg a legkisebb szorítástól s érverése azonnal eláll, ha valamelyik erecskéjét leköti az osztrák obstrukció. Orthodox urak! Eljött az idő: igazoljátok magatokat!

Hogy lúdlábon áll ez a vár, mindig hirdettem. De hogy mennyire gyatra és élehetetlen, én sem képzelem. Tudtam, hogy a fölpezsdülő nemzeti önérzet erős akaratának nem tud ellenállani; de sejteni sem mertem, hogy élete minden pillanatában ki van szolgáltatva húsz-huszonöt ember kegyének.

Micsoda szerencsétlen konstrukciója is az elmének abban keresni két állam nagyhatalmi erejét, hogy ezeknek periodikus alkalmuk legyen egymás becsapására? időről-időre vámszerződést kötni, kvótát megállapítani, bankegyezményt csinálni, kiegészíteni, újoncállítási föltételeket megállapítani – két államnak, mikor mind a kettő külön testet képez a gazdasági téren és külön közjogi organizmust a történelmi fejlődés terén!

Hiszen ez az alkotás egy melegágy, hol a bomlasztás csirái mesterségesen tenyésztetnek. Olyan békeszerződés ez, melyben a periodikus háború egyenesen ki van kötve. Van-e becse annak a hagyatékknak, melynél a végrendelkező kiköti, hogy az örökösök tíz évről tíz évre új osztályospört kezdjenek?

Vegyük ehhez, hogy a periodikus kikötés ezúttal biz-

tosíték. A törvény az állami függetlenség megóvása szempontjából proklamálja az időnként való megújítás eszméjét. Mintha mondaná: szomszédok vagytok; ragasszátok össze házaikat egy közfallal. De, hogy kitűnjék melyik, kinek *a* háza, időnkint bontsátok le a közfalat és építsétek újra. Kapjátok hajba az építésnél minden tíz évben, mert ha kitépitek egymás haját, eltörítitek egymás karját és lerántjátok egymás becsületét: akkor erősebbek lesztek.

Jól vigyázzatok! Mikor le van bontva a közfal, ez jó alkalom a harácsolásra. Szemesek legyetek tehát. Kutasátok ki egymás zsebét és tele zsákkal menjetez haza a szomszéd granáriumából.

Az alkotásnak ez a természetellenes volta nem került ki az én figyelmemet soha, de hogy ennyire élehetetlen és szárnalmas, ezt csak az osztrák obstrukció mutatta meg. Most már bizonyítani sem kell, hogy az a közösügy nincsen hasznára se Istennek, se embernek. Ez nem egy törvénytelen állapot kiegyenlítése, hanem egy sokszázados viszálynak törvényes állandósítása.

Bármiként hányjuk, vetjük, a gyakorlati életben oda vezet ez az intézmény, hogy Ausztria zsákmányol ki minket, vagy mi őt. Ez mindig a politikai erőnek attól a mértékétől függ, amelyet harcba viszünk. Eddig mi húztuk a rövidebbet. így lesz ezután is. De megfordítva sem lenne üdvös, mert minden szövetségnek csak úgy van értéke, ha nem rejti magában a viszály magvát.

Igenis teljesítenünk kell az együttes és feloszthatatlan birtoklásból származó kötelességeinket. Az erőviszonyok szerint tartson Ausztria is hadsereget, és tartsunk mi a trón biztosságára, a háza és együttes birtoklás védelmére. Ezen hadseregek fölött gyakoroljon a korona legfőbb hadúri jogkat. Ez az eminens fejedelmi jog megoltalmazza a két hadsereg szervezetében a taktikai egységet. A költségekről és egyéb idevonatkozó ügyekről gondoskodják mindenik állam a maga módja szerint. Ez a megoldás egyszerű és természetes. Egyik államnak sem zavarja meg az életét; kizárja a viszályt, erősíti a trónt, boldoggá teszi a hazát.

?

1897. november 17.

Mi a delegáció? Egy nagy kérdőjel. Nem mintha kijelentései és határozatai meglepetéseket tartalmaznának. Ezekre nézve nincsen kétsége senkinek. Az ekszpozé, bonyodalom és kifejlés ott mindig egyforma. Hanem hogy kicsoda, micsoda voltaképpen az a delegáció? ez az, amit nem tud halandó ember.

Úgy-e százhuszan vannak, – hatvan osztrák és hatvan , magyar? Jó. Ezt lehet érteni. Tehát százhusz labanc. Az ülésezés fölváltva történik, hol Budapesten, ha páros az évszám; hol Bécsben, ha nem páros. Ez is érthető. Annyit jelent, hogy költözködnek, mint a gólyamadár, melynek nincsen hazája; vagy mint a csúzos baj, mely hol a bal-karban, hol a jobbkarban üt tanyát.

De ezentúl: mi is voltaképpen ennek az intézménynek az államjogi természete?

Parlament? Nem. Hiszen nem hoz törvényt. Bizottság? Nem; mert határozatai végérvényesek. Ánkett? Nem. Hiszen nemcsak véleményt mond, de szavaz és határoz is.

Íme öt tucat törvényhozó itt és ugyanannyi ott – anélkül, hogy törvényalkotási hatáskörük volna. Népképviselők, akik nem képviselnek népet. Követek, akik nem kaptak utasítást. Küldöttségi tagok, akik nem felelősek senkinek. Ezt az államjogi szörnyeteget delegációnak hívják.

Testület, amelynek hiányzik a teste, mert nincsenek végrehajtó szervei. Benne miniszterek – ország nélkül; hazafiak – haza nélkül. Ha akarom hús, ha akarom hal. Pedig se hús, se hal. Mi az hát?

Semmi és minden.

Arra, hogy jót tegyen, semmi.

Arra, hogy rosszat tegyen, minden.

Egy szövevényes kombinált verkli, altató nótákra berendezve, Külügyi, pénzügyi, hadügyi bizottság – mindenik egy-egy betét-szerkezet a külön állandó nótához. A korongot a közös miniszter forgatja. Az alvás a nép kötelessége.

Kivel közös, mivel közös az a miniszter? Hiszen csak osztrák. Testéből, lelkéből semmi sem a mienk. Beszédünket nem érti, bánatunkat nem érzi, terheinkben nem osztozik.

Ha a mienk: miért nem lakik közöttünk? Ha a másé: miért elegyedik dolgainkba? Ha közös: miért nem lakik itt is, ott is. Miért nem beszél magyarul is? Miért nem polgára a mi hazánknak is? Ha pedig egy ember nem lehet két hazában honos, mert tiltják a jogelvek: hogy lehet két külön hazának egy közös intézménye?

Ki tudná determinálni ezt a csodalényt? Ezt a halfarku leányt, denevér szájú tigris, krokodiltorkú sárkányt? Az emberi ész megáll és a józan gondolat megsemmisül e torzalak torzvonásait vizsgálva.

Gyomra nincsen, miként ha giliszta volna; foga nincsen, miként ha pióca volna. De gyomor nélkül és fogak nélkül annyit zabál, mint akármelyik jól táplált kétfejű sas.

Enni: pénzt eszik; inni: verejtéket iszik. Országok pénzét, országok verejtékét. Pedig nincsen országa. »Se országa, se hazája, mégis piros az orcája.«

És hallom felőle a dicséretet. Hogy minő bölcs, minő szilárd intézmény. Nyugalmát nem zavarja a néplélek háborúja. Nem ingadozik, nem tétováz. Habozást nem ismer.

Persze, hogy nem. Én is látom, jól emészt a viharban is. Szilárdan áll a hullámcsapások közt. Igenis: emészt, mert cápa természet. Mindent fölfal, ami útjába akad. És hogy szilárdan áll, az is igaz, mert kő van a szíve helyén, hogy ne érezze meg a nép jajkiáltásait.

Ma megalakul, holnap tiszteleg, holnapután tanácskozik. Ki bánja? A nemzet bánja. Az ország rendelkezési joga bánja. Aztán szavaz. Amit megszavaz, az nem törvény. Még is kötelez. De ha kötelez, pedig nem törvény; akkor parancsolat.

Igenis. A delegáció parancsol az országnak; a közös miniszter parancsol a delegációnak. Nem így van? Mi az, amit ez a testület meg nem szavazott? Honnan is vegyen erőt az ellenállásra? Kire támaszkodik? Hol a gyökere? Melyik haza az övé?

Végre is, mit képvisel? A birodalom két államát – mondják. De mit? A két államnak az együttes érdekét talán? Tehát a közös hangulatot? Az államszövetség lelki állapotát? Igen? És mégis szilárd és nyugodt? Még sem ingadozik? Még sem haboz? . . . Ejnye, hogy a kakas csipje meg az ilyen képviseletet?

Olvasom, hogy ez az intézmény a dualizmus próbaköve. Nyugalmán meglátszik, hogy minő erős az épület fundamentuma. Ádáz harcban emésztik egymást a népek és a delegáció íme csöndes.

Ez a jelenség valóban próbakő. De nem annak próbaköve, hogy a dualizmus erős és örökéletű, hanem annak, hogy a delegáció nem képviseli a népeknek sem ösztöneit, sem érzületét, sem érdekeit.

El van szakítva a néptől, mint háborgó tengertől az a víz, melyet bögrében tartogatnak. A bögre vize persze csendes és nyugodt. De van-e nagyobb hazugság, mint a kimerített liter víz állapotáról azt következtetni, hogy a tenger sem háborog?

A delegáció hatásköre.

1897. november 19.

Az a különös államjogi kotyvaszték, mit delegációnak nevez a törvény, íme terjeszkedni óhajt, miként ha zsirpecsét volna. Választott elnöke valóságos feliratot mond a király színe előtt és ő felsége trónbeszéddel válaszol.

Honnan veszi magának a delegáció ezt a fáradságot? A törvény világos és részletes. Tartalma és parancsa a törvénynek nem nőttire van szabva, miként a téli ruha a szegény ember gyermekére. Ellenkezőleg a törvény igen óvatos megszorításokkal tűzdelt körül a delegáció jogait.

Tessék az 1867. évi XII. t.-c. 37., 40., 42. és 44. szakaszait olvasni. Ott meg van állapítva a hatáskör. Kivi-

láglik minden betűből, hogy tágítani a körülírt hatáskört nem szabad. Az elnöki beszéd mégis tágított rajta, mint a jóllakott ember a nadrágszíjján. De az ilyen terpeszkedés nincsen ínynkre. Államiságunk érdeke megkívánja, hogy a tisztelt delegáció férjen el a maga bőrében.

»A delegáció hatásköréhez csak azon tárgyak tartoznak, melyek mint közösügyek, határozottan a bizottsághoz vannak utasítva.« így szól a törvény.

»A közös költségvetés megállapítása leend e bizottságok föladatának legfontosabb része. E költségvetés egyedül azon költségekre terjedhet, melyek közösöknek vannak kijelölve.« Ezt is a törvény rendeli.

»Az efféle számadások (a közös költségekről beterjesztett zárszámadás) megvizsgálása hasonlóan a delegációt illeti.« így kívánja a törvény.

A delegáció »bír kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek mint közösügyek, a jelen határozat szerint szorosán a bizottságok köréhez tartoznak.« Ezt szintén a törvényből idéztem.

Ezen rendelkezések sem félre nem érthetők, sem félre nem magyarázhatók. A delegáció körébe azon közösügyek tartoznak, melyeket a törvény egyenesen oda utal. Tehát külügy és a hadügy. De nem ám a maguk teljes mivoltában! Mert úgy a külügynek, mint a hadügynek nevezetes alkatelemei vannak, melyek fölött kormányzási és törvényhozási szempontból csupán az országgyűlés intézkedhetik.

Így a hadsereg kiegészítése, az újoncmegajánlás, a megajánlás föltétele, a szolgálati idő meghatározása, a katonaság élelmezése, a védelmi rendszer megállapítása, vagy megalakítása, a hadsereg tagjainak polgári viszonya: egytől egyig az országgyűlés jogkörébe tartozik, egyenesen kikötve, hogy ezen ügyekben az intézkedést, határozást, megállapodást, változtatást a törvényhozás önmagának tartotta fön, át nem ruházva abból semmit a delegációra.

Hasonló az eset a külügyeknél is.

A külfölddel kötött kereskedelmi és vámszerződések nemcsak közérdekű ügyek, hanem egyenes alkatelemeit képe-

zik a külügyi törvényhozásnak és kormányzásnak. Azért mégsem a delegáció hatásköréhez vannak ezek az ügyek utasítva, hanem azok felett teljes tökéletes szuverenitással intézkedik az országgyűlés, mihelyt megszűnnek azok a korlátok, melyek az Ausztriával kötött vámszövetség természetéből erednek.

Ismétlem, hogy a delegáció hatáskörébe csak a külügynek és a hadügynek egyenesen odautalt alkatelemei tartoznak és ezek költségeinek a megállapítása, valamint az idevonatkozó zárszámadás, egyéb semmi.

Miként jutunk tehát egyszerre ahhoz a programszerű felirathoz, melyet a delegáció elnöke a trón előtt mondott? Főként pedig ehhez a kijelentéshez:

»Tudjuk, hogy Magyarország és a Felsőged királyságai és országai közt törvényeink értelmében megújítandó egyezmények mily gondot okoznak Felsőgednek. De minél nehezebbek a viszonyok, annál inkább összetartanak azok, kik az 1867-iki alkotásokat fenn kívánják tartani« – mily címen jutott a delegáció?

Igenis, a delegáció. Mert amit az elnök mond, azt maga a bizottság mondja, mert az a könnyelműség, hogy a felség színe előtt olyan beszéd tartassék a delegáció nevében, mely a kormánynak és a delegációnak előleges beleegyezését meg nem nyerte, úgy hiszem ki van zárva. Minő jogcímen beszél tehát a delegáció azokról a megújítandó eseményekről, amelyekhez abszolúte semmi köze sincs?

Melyek is voltaképpen azok a megújítandó események, először is a kvóta megállapítás. Azért először, mert ennek meg kell lenni. Addig, ameddig. Tudniillik ameddig alkotmányosság van Ausztriában is. Azután a vám- és kereskedelmi szövetség, a bankegyezmény, a fogyasztási adók egyöntetű rendezése. Ezeknek már nem muszáj meg lenni. Megcsináljuk, ha akarjuk. Sehogy se csináljuk, ha sehogy se akarjuk. Önálló egyezkedő felek vagyunk. Végre jönni fog az érlelmi rendszer együtt a hadkiegészítéssel, a szolgálati idő meghatározásával és az újoncozási föltételek megállapításával egyenlő elvek szerint itt is, Ausztriában is.

Ím, ezek képezik az egyezkedés megújítandó tárgyát. De ezen tárgyak közül egyetlen egy sem tartozik a delegáció hatáskörébe. Ezek fölött kizárólag mágia az országgyűlés határoz, dönt, intézkedik a maga törvényhozási szuverenitásával, részben szerződéses utón, részben saját önálló akaratának érvényre emelésével.

Ismét kérdem tehát, minő címen akar a delegáció úgy terpeszkedni, hogy a megújítandó egyezményekre is ránehezdedjék torzalakú testével?

Fiúme.

1897. november 21.

A magyar haza és a magyar társadalom – a vasútas kikötőépítés által, továbbá a hajózási, közraktári és pénzügyintézeti vállalatok által sok száz milliót költött Fiúméra. A magyar haza és magyar társadalom jóindulata, áldozatkészsége ezt a jelentéktelen halászvárost kimosdatta a pizsokból és tisztességes forgalmi gócponttá emelte.

Ebben az emelkedésben annyi érdeme van Fiúménak, amennyi része van az anyagnak a szoborhoz. A mester hozzájárulása nélkül téglá is lehetett volna belőle; avagy tapaszt a vályogvető kezében, vagy sárdarab az emberi haladás országútján.

Így azonban szép, nagy, gazdag, élénk város lett belőle.

Amíg építettük, dédelgettük, – belső fejlődését ápolgattuk, a versenytől óvtuk, gyámolatlanságának első szakában és izmosodásának kezdetén jó és okos gyermeknek mutatta magát. Hízelt a szelíd magyar anyának, kezeit csókolgatta, vágyait teljesítette, hálálkodott és fogadkozott, hogy mindvégig jó leány marad, édesanyjának öröme és büszkeségére.

Mikor megnőtt: megcsalta az anyját.

Kacérkodni kezdett, hol az olasz, hol a horvát ifjúval. Anyjára nem hederített. A gyermeki engedelmségnek kötelességeit megtagadta, bájait kihurcolta az utcára. Feslett életű teremtés lett belőle.

Nehéz a magyar embernek hidegvérrel írni a – leányról. Semmi sem undorítóbb, mint mikor a hálátlan-ság szemtelenséggel párosul. Az ilyen úticifra erkölcsöt csak rendőrileg lehet kezelni.

Hetek óta olvasom, hogy a Bánffy-kormány tapintatlan volt s ezzel rontott el mindent. Én ezt az állítást attól a pillanattól kezdve, mióta a kormány elnök a Házban föl-derítette meggyőző részletességgel a kérdést, éktelen beszédnek tartom.

Tapintatlan eljárás. Mi az, mikor húsz év óta fennálló fontos törvényt nem vesznek ott számba? Mikor a magyar állam hatalmát, tekintélyét, törvényét ott kutyába sem veszik? Mikor az állam törvényes közegével még csak szóba sem állnak s kormányunk összes ereje még arra sem volt képes, hogy az iskolakötelezettség mivoltáról hivatalos adatokat nyerjen?

Bocsánat! Ez nem az önkormányzat törvénye. Még kevésbé a szabadság kérdése. Itt egyszerűen a rendetlenség, a makacsság, az engedetlenség ütött tanyát. A becsületes önkormányzat nem bomlasztó elem az állam életében. Hanem a hazafias összetartozandóságnak spontán tényezője. A becsületes önkormányzat fórum a honpolgári kötelességek gyakorlására. Iskola, amely megtanít, hogy miként legyen az egyén a maga szűkebb körében támasza az állam földadatainak.

Ezzel szemben Fiúme azt véli, hogy az önkormányzat választóvíz és csak arra való, hogy ráöntsék arra a kapocsra, melyek a várost a hazához fűzi. És gyártják a választóvizet a városházán, a magánkörökben, a vállalatok irodáiban, a közmulatóhelyeken, az utcán, – mindenütt, évek óta. És locsolják, égetik ezzel a gyilkos szerrel a hazaszeretnek gyilkos szálait. Nemzedékeket nevelnek föl abban a tudatban, hogy a magyar haza nekik egy alkalmatlan nyűg és hogy ennek a nyűgnek a lerázása a közszabadság föl-tétele.

Mindent nekünk köszönhetnek; mégis reánk agyarkodnak. Mikor német uralom alatt voltak, elnémetesedtek gyalázatos módon. Mikor a horvát kezelte őket: horvát képet öltött az egész város. Még annyi ellenállás sem volt bennük, mint a cserebogár pondrójában, mely a fekete földben fehér marad. Hanem miként a káposztahernyó, a zöld laptól zölddé válik: akként ők is olyan szint változtak, amilyen eledellel jól tartották. Az ilyen vedlés és színváltozás nem az önkormányzati erélyről tesz bizonyosságot, hanem a lakáj-erkölcsről. Olyan uniformist vesz föl magára, amilyent gazdája ráparancsol.

Most egyszerre nemzeti büszkeségről beszélnek és nyelvüknek szentségét kezdik védelmezni. Kitől, mitől? Hiszen senki meg nem támadta; félelmük: ürügy; lármájuk: hazugság.

A magyar kormányzat főnálló és mindenkit kötelező törvényeket léptet életbe. Hát ok ez a panaszra, lárma, zavargásra?

Mi pedig ahelyett, hogy a kormány célját, mely helyes és törvényes a közhangulat tekintélyének mindenható erkölcsi erejével támogatnék: az eljárás formáságainak illetani bölcselkedésével megosztjuk a nemzeti közvélemény egységét és a tapintatosságáról tartunk böjti prédikációkat!

Tapintat . . . Hát tapintatos volt-e az a kormány, midőn, mintegy vadbivaly keresztül gázolt a polgári jogokon, irtó háborúban dézsmálva meg az ellenzékét? Azért mégsem lett az ellenzékéből a haza ellensége. De Fiúme a haza ellensége lett!

A közkormányzat nem borbélyműhely, megrakva pomádékkal és szepítőszerekkel. Legyen a kormány eljárása a formákban törvényes, a tartalomban igazságos. Ha ezt a szabályt sértette: hibázott és lakoljon. De Fiúméval szemben nem sértette meg ezt a szabályt. Ott régi mulasztásokat akar helyreállítani, a rakoncátlanságot akarja megtörni, a hazához való tartozandóság kapcsait akarja megszilárdítani.

Mikor ilyen akarat vezet a kormányt egy hűtelen magaviseletű várossal szemben: akkor mit keres kritikánk-

ban a tapintatlanság vádja? Hiszen Bánffy Dezső nem táncmester.

Tapintatlansággal vádolni a kormányt ebben az esetben annyi, mint gáncsot vetni a harcba induló katonának amiatt, mivel menetközben elporosodott a bakancsa.

Az események hatalma.

1897. november 26.

Éppen most két éve jelentette ki Badeni gróf miniszterelnök a Reichsrathban, hogy a vezetése alatt álló kormány nem parlamentáris. Ugyanakkor lefoglalta kormánya részére az osztrák birodalom valamennyi hivatalnokát, állítván, hogy ezek, mint a kormányzás végrehajtó közegei, politikai vonatkozásokban nem játszhatók ki a kormány ellen.

Ezen hivatalos kijelentésre nálunk a parlamentben és sajtóban felszólalások történtek, hangsúlyozván, hogy Ausztriában nincs többé teljes és valódi alkotmányosság, minél fogva kormányunk nem érintkezhetik az osztrák kormánnyal sem kvótára, sem gazdasági kiegyezésekre nézve. Fölszólalásainkat nem vették figyelembe.

Pedig aki töviről-hegyire vizsgálta a dolgokat, igen jói tudhatta, hogy parlamenti törvényhozás parlamentáris kormány nélkül nem lehetséges. Ideiglenesen, mint átmeneti kisegítő eszköz, képzelhető beamterminiszterium is a folyó ügyek vezetésére, a mindennapos érintkezés fenntartására korona és nemzet között; de a nem parlamenti kormány, mint állandó intézmény a népképviselői parlament mellett többség nélkül, felelősség nélkül nem ekzisztálhat s ha mégis fönntartatik, akkor az nem alkotmányos, mert hiányzik a közakarat természetes és szabad érvényesülésének a lehetősége.

Az osztrák események ugyancsak rábizonyítottak a mi elméletünkre. Most immár mindnyájan meg lehetünk győ-

zódve, hogy a parlamenten kívül álló kormány nem képes alkotmányos utón kormányozni. Ha Magyarország vezető emberei két év előtt ismerték volna fel ezt az igazságot s mihelyt Badeni megtette idézett nyilatkozatát, mely még azt a lenéző formulát is magába foglalta, hogy a kormány hajlandó a Reichsrath akaratát figyelemmel kísérni: ha azonnal felvilágosították volna a koronát a kiegyezési törvény azon rendelkezéséről, hogy úgy a közösügyek megállapítása nak, mint azok intézési módjának kizárólagos és el nem engedhető föltétele az osztrák alkotmányosság képviseleti alapon és felelős kormányzattal: akkor a féltékenyen őrzött dualizmusnak fogvacogtató veszélye nem következett volna be, mert vagy a korona gondoskodott volna Badeni helyett egy parlamenti kormányról, vagy alább szállott volna a Badeni mindenhatósági képzelődése s mint átmeneti beam-terminiszterium tartózkodott volna a nyelvrendelet által megnyitni a fajgyűlölet pandora-szelencéjét.

Akkor gögös mosolygás fogadta az Ugron fölszólalását és távolról sem sejtették, hogy az elkényeztetett dualizmust az előrelátás hiánya minő veszélybe sodorhatja. Most talán belátják a baklövést. De – késő bánat, eb gondolat. Meg vagy on irva s ezt jó lenne, ha mindazok, kiktől akár véletlenségből, akár saját erejőknél fogva népek sorsa függ, ajtójuk szemöldökére vésetnék: »Was man von der Minute ausgeschlagen, giebt keine Ewigkeit zurück.«

A történelem logikája arra való, hogy okulást merítsünk belőle. A tudomány által föltárt nagy természeti törvények szintén arra valók. Ezek a törvények megegyeznek azzal a logikával. Mert a mindenségben utasítás van s az erkölcsi rend ugyanazon szabályok alatt formálódik, mint a természeti rend. Ellentétes érdekeket nem lehet tartós és békés szövetségbe fűzni. Ilyen szövetségben a gyöngébbnek az érdeke áldozatul esik. így tanítja a történelem logikája. Végy rokonság nélkül nincs vegyület. Két élő szervezetet egy élő szervezetté egyesíteni nem lehet. Az egyesülés csak úgy történhetik, ha az egyik fölemészti a másikat. Tehát úgy, ha az egyik élete áldozatul esik. így tanítja a természet törvénye.

Harminc év óta hirdetik az igazságot a függetlenségi eszme barátai. Mindig süket fülekre találtak. És íme eljött, sokkal hamarabb, mint gondolhatánk, egy nagyobb hatalom, mint a mi rábeszélésünk, izgatásunk, bizonyításunk vala, – eljött az események hatalma, hogy összezúzza azt az alkotást, mit gyarló elmével sokan örökéletűnek hirdettek.

Mintha mondaná: föllázdadtál magyar nemzet a jogrend igazsága ellen, mikor lemondta az önrendelkezés képességeiről. Nem tűröm, mert halálad órája még nem ütött. Föllázdadtál a történelmi tapasztalatok igazsága ellen, mikor belenyugodtál, hogy idegen szellemű hadsereg, melylyel semmiben nem rendelkezel, megszállva tartsa hazádat. Ezt sem tűröm, mert akarom, hogy még tovább is élj. Föllázdadtál az életrealitás törvénye ellen, midőn kiszolgáltatad gazdagságotat más népek zsákmányának. De ezt sem tűröm. Mikor azt hirdeted, hogy ennek így kell lenni, mert az a törvény örökéletű, akkor lázban vagy és félrebeszélsz. Önként belefeküdtél halálos ágyadba. Én kikergetlek onnan.

Jó magyarom! Azt a pofot nem Wolf úr kapta tegnap az ifjú csehektől. Mi kaptuk azt. Az események hatalma mérte ránk. És a többi ütleg, a sok rúgás, piszkos szitok, – ez mind nekünk szól. Nekünk, akik abból a hazugságból élünk, hogy állam vagyunk lényeges állami szervek nélkül. Nekünk, akik harminc év óta vakmerően tapossuk porba a világtörvényeket.

Most már kérdezem: alkotmányos utón kezeli Badeni az ügyeket? Ha dulakodásközben az elnök hirtelen kimond egy határozatot: lehet-e azt alkotmányos utón létrejött határozat gyanánt elfogadni? Szabad-e szavakkal és fogalmakkal úgy visszaélni, hogy parlamenti tanácskozásnak nevezük a Reichsrath verekedését? Kell-e most is bizonyítani, hogy a nem parlamenti kormány nem alkotmányos kormány és hogy a Reichsrath eljárása nem alkotmányos?

A hatalom sok mindent tehet. Letartóztathat annyi németet, ahányat tetszik. Megnyújthatja az ülés idejét 96 órára, vagy azon is túl. Fegyveres erőt alkalmazhat saját akaratának érvényesítésére. Elnöki fuffanggal kimondhat egy határozatot előleges szavazás nélkül. Szavazást rendelhet el előleges tanácskozás és tárgyalás nélkül.

Ezt mind megteheti a hatalom. Miért? Azért, mert fizikai ereje van hozzá. De lesz-e hazánkban olyan elvetemültség, hogy az így létrejött határozatot alkotmányosnak ismerje el?

Amit Bécsben látunk, az a közösügyek agóniája. Gondoskodjunk a temetésről és ne essünk kétségbe afölött, hogy ezentúl magunknak kell intézkedni a magunk dolgában.

Váljunk el!

1897. november 28.

Ha van Magyarországon ember, aki így beszél: semmi közünk ahhoz, hogy van-e alkotmányosság Ausztriában, vagy nincs, – az ilyen emberrel szóba nem állok, mert vagy tudatlansága, vagy ostobasága lehetetlenné teszi a diskusziót. Ha pedig olyan akad, aki átlátja ugyan, hogy a közjogi kiegyezés alapföltétele az osztrák alkotmányosság, de hirdeti, hogy nem ránk tartozik az osztrák alkotmány tartalmát és az eljárás formáit vizsgálni: akkor én ezzel az úrral szemben is tartózkodom a vitától, mert ezúttal fölösleges a bizonyítás.

Az eredményre nézve tökéletesen mindegy, akár rendeletileg intézkedik a nyers hatalom valamely ügyben, akár a hárszabályok teljes mellőzésével fölolvastat a Házban egy indítványt Falkenhayn gróf által és azt az elnök előleges kinyomatás, szétosztás, napirendre tűzés és tárgyalás nélkül megszavazottnak jelenti ki. Az is mindegy az eredményre nézve: akár a Ház kapujában tartja vissza a belépéstől a fegyveres erő mindazokat a képviselőket, akik a nyers hatalomnak nem tetszenek, akár a már bent levő képviselőket dobja ki a rendőrség a tanácssteremből. Sőt az is mindegy, hogy a Házból a nyers erő a folyosóra hurcolja-e a kijelölt képviselőket, vagy a börtönbe.

Abban a parlamentben, ahol nem a Ház ereje, hatalma,

tekintélye csinál rendet, hanem a hatalom szolgálatában álló és a hatalom parancsának engedelmeskedő policia: nincsen egy porszemnyi adag sem a törvényhozási szuverenitásból. A parlament törvényt hoz és rendelkezik a kormánnyal. Amely kormány fegyveres erőt alkalmaz a parlamentben, az a kormány föllázadt ura ellen. Csodálkozom, hogy a képviselők ott a helyszínén a kormányelnököt íe nem szúrták, vagy meg nem fojtották.

Ha nem lehet a kisebbség féltelensége miatt tanácskozni, az mindig olyan baj, amelynek fontos oka van. El kell tehát háritani az okot. Ha pedig a többség igazsága (nem hatalma!) sehogysem érvényesülhet a rakoncátlankodók miatt: akkor rendelkezésre áll az elnapolás, vagy a Ház föl-oszlatása. Ezen rendelkezés foganatosítására már fegyveres erő is alkalmazható, mert az elnapolás és föl-oszlatás a korona joga. De határozatok kierőszakolására használni a fegyveres erőt: ez nem egyéb, mint teljes föl-forgatása mindazon biztosítékoknak, melyeket a népszabadság részére az alkotmányosságban keresünk.

De ismétlem, nem erről kívánok beszélni. Minden bizonyítást fölöslegesnek tartok. Aki azt hiszi, hogy az is alkotmányos eljárás, ami Ausztriában foly: arra én nem vesztegetek szót, mert kutyából úgy sem lesz szalonna. Aki pedig azt véli, hogy az osztrák alkotmányosságnak ez a mértéke is elegendő a kvóta megállapítására és a gazdasági szövetség megkötésére, azzal sem vesződöm, mert a dualizmus fenntartására amúgy sem használtak soha ügydöntő érveket, hanem mindig csak hamis ürügyeket, – s most, ha a megszokott politikai hazugságokat még egy hazugsággal tetézik, csak következetesek maradnak.

Inkább azt keresem, hogy miben egyezhetnének meg főembereink.

Az osztrák események után, vajjon betölthető-e a dualizmus föladata? Hitem szerint ez most a kérdés lényege. Ha igen: akkor érthető, hogy a közjogi rend hívei nem bíbelődnek az alkotmányossággal, mint kikötött alapföltétel-lel, hanem minden tehetségüket a dualizmus megmentésére fordítják.

A dualizmus föladata egyszerűen az, hogy az osztrák császárság nyújtson segílyt kültámadás esetében a magyar királyság megvédelmezésére s viszont a magyar királyság védelmezze meg az osztrák császárságot. A védelem mindkét részről csak úgy lehet hatályos, ha mindkét államnak van hozzávaló ereje.

Érdekünk tehát, hogy Ausztria erős legyen. Viszont Ausztria érdeke az, hogy mi is erősek legyünk. Mindkét állam érdeke, hogy békésen megférjen egymás mellett s testvéri hűséggel ápolja a bizalmas, baráti viszonyt.

De ha egymás ellen harcolunk, akkor kölcsönösen elgyöngítjük egymást és ha elidegenedünk egymástól az örökös veszekedés következtében, akkor a szövetség egy fabatkát sem ér.

Már pedig egyebet sem teszünk harminc év óta, mint kézzel-lábbal harcolunk egymás ellen. Nyílt háborúban levő államok sem lehetnek rosszabb viszonyban, mint mi vagyunk ebben a szövetségben. Ellenséges népek nem törhetnek ádázabb módon egymás gazdasági életére, amiként az osztrák népek törnek mireánk.

A tapasztalás mutatja, hogy a gyűlölködésnek ez az indulata évről-évre fokozódik. Ha mesterségesen volna ez a gyűlölet szítva, akkor is sok bajt okozna, de a fölvilágosítás eszközeivel lehetne rajta segíteni. De a meglévő érzelmek nem mesterséges izgatásból táplálkoznak, hanem abból az érdekellentétből, mely a földrajzi, történelmi, gazdasági és politikai viszonyokból fejlődött. Hamarább meg lehet semmisíteni egyik vagy másik fél állami létét, mint elsimítani ezeket az érdekellentéteket. Minél tovább tart a dualizmus, annál inkább távozik egymástól a két állam érzelmekben, szellemben s ennél fogva annál inkább megérlelődik a válás eszméje.

Az osztrák események bomlást jelentenek. Az összetartozandóság kapcsai málladoznak. Németek és szlávok harca az uralomért ott nem ideiglenes természetű. Engedékenységre nincs kilátás. A leigázás még rosszabb kilátásokat nyújt. Mi pedig szövetségben vagyunk velük. Kikkel? Egy állammal, mely képtelen az alkotmányos életre; hol a békés

kormányzás lehetősége megszűnt és forradalmi lázban ég minden polgár. Lehet-e bizalom ilyen szövetségben? Elvállalt feladatainak meg tud-e felelni egy ilyen szövetséges? Számíthatunk-e rá, mint hű támaszra egy nagy európai konflagráció esetében? Nem inkább attól félhetünk-e, hogy a mostani bomladozás hullámai átcsapnak az irredentizmus medrébe s ahonnan támaszt remélünk, onnan üti föl fejét a nem várt ellenség?

Egyetlen- szilárd pont van még csak az osztrák császárságban és ez a császári korona. Kezdetben is ezzel szerződünk. Kötésünk – akkor is, mikor I. Ferdinándot királlyá választottuk, akkor is, mikor lemondunk a királyválasztás jogáról és akkor is, mikor megállapítottuk a trónöröklés rendjét, -- sohasem az osztrák birodalom országaival és tartományaival jött létre, hanem mindig a Habsburgok koronás fejedelmeivel. Mivel 67-ben amaz országok és tartományok alkotmányt kaptak, ennél fogva az újabb szerződést velük kötöttük meg. Ez a szerződés időhöz van kötve. A határidő lejárt. Van-e okunk megújítani a szerződést? Ez olyan kérdés, mint ez: helyes-e egy egészséges testet egy beteg testhez láncolni?

Hanem ott van az osztrák császári korona. Amit azzal kötöttünk, az nincsen határidőhöz kötve. Azt a szerződést megtartjuk. Érezzük azt a kötelességet, hogy biztosí tanunk kell az uralkodóház együttes és elváthatatlan birtoklását a két állam fölött. Ennek a kötelességnek eleget teszünk teljes erőnkéből. Meghoztunk minden áldozatot eddig is. Meghozzuk ezentúl is.

Nem bíbelődünk tovább Ausztriával. Boldoguljon, ahogy tud. Falják föl egymást, vagy csókolódzanak össze tetszés szerint. Mi megélünk a magunk emberségéből, ők is éljenek meg a magukéból. Békét hagyunk nekik. Ők is hagyjanak nekünk békét. Nem kérünk tőlük sem tanácsot, sem kalácsot. Közösügy köztünk negyedfélszáz év óta nem volt. Ezentúl se legyen. A magyar királyság rendezze a maga dolgait a saját belátása szerint s az osztrák császárság iráni fennálló ügyeit hozza rendbe az osztrák császárral. De Ausztriával ne vesződjünk többet!

Váljunk el!

Hogy leszünk?

1897. december 5.

A régi »Húsvéti cikk« módjára, jó volna, ha egy ahhoz értő ember egy »Karácsonyi cikk«-et írna. Úgy értem, hogy a kormány publicisztikájának tájékoztatóra van szüksége. A forma nem határoz. Megjelenhetik a cikk rendeletalakban, avagy tanácsképen, vagy a fejtegetés ábrázatával. Csak jelenjék meg. Hogy legyen már egyszer anyag az engedelmeskedésre. És hogy legyen abban a dülő hadjáratban, mely a magyar közjog ellen foly, legalább egyöntetűség és rendszer.

Mert úgy, ahogy most csatáznak, a vagdalkozás igen sok kárt tesz a politikai irodalom hitelében. Háromemeletes ellenmondások és hatemeletes számárságok hemzsegnek hasábszámra naponként. Úgy védelmezik a 67-iki alkotmányt, mint a légykergető medve a gazdáját. »Hess te alkalmatlan légy arról a közjogi műalkotásról!« És oda legyintenek, hogy elkeressék a tolakodó férget. Ezzel a legyintéssel pedig agyoncsapják a szerető gazdát – a 67-iki kiegyezést.

Nem bánnám, üssék, amíg eleven, ha azért tennék, hogy hazánk ismét birtokába lépjen azon természetes jogoknak, melyeket 67-ben részint lekötött, részint megosztott Ausztriával. De ami történik, olyan képtelenség, amire nem nyújt példát semmiféle nép története. Még a haláltusában vonagló népek is több életösztönt tanúsítottak. Mert a kormány publicisztikája nem az önként kínálkozó jogok visszaszerzésén, helyesebben mondva, egyszerű elfogadásán működik, hanem azon, hogy lebunkózza a kedvező alkalmat és erőnek erejével visszavonulásra kényszerítse az önrendelkezési jognak felénk közeledő csapatját.

Micsoda?! A vak sors ternót kínál nekünk? Honnan veszi ezt a bátorságot? Mi öntudatos lények vagyunk. Nem túrjuk, hogy rajtunk kívül álló események ránk kényszerítsek az állami függetlenséget. Mutassuk meg, hogy itt az lesz, amit mi akarunk. Ne fogadjuk el a szerencse ajándé-

kát. Sőt dobjuk el a meglevőt is. Mert csak így mutathatjuk meg, hogy urai vagyunk saját akaratunknak.

A közösügyek létrejövetelének, fennállásának és kezelési módjának alapföltétele az osztrák alkotmányosság. Ha megszűnik az alapföltétel: ezzel megszűnt az a mű is, amely erre az alapra építettett. Mert alap nélkül nincsen épület. Levegőben lógó házakat senkisémet látott.

Ha pedig megszűnik alapostól együtt az épület: marad az a talaj, amelyre 67-ben építkeztek. Melyik az? A törvény világos szavai szerint az 1848-iki alkotmány.

A kérdés tehát csak az lehet, hogy megszűnt-e az alapföltétel? Efölött helye van a vitának. Én úgy látom, hogy megszűnt. Attól a pillanattól fogva, hogy Badeni a kormányt nem átmenetinek, hanem állandónak jelezte és mégis nem parlamentinek, – ami egy év előtt történt, – Ausztriában nincs alkotmányosság. Legalább nincsen olyan, amilyen a 67. évi XII. t.-c. fennállásához törvényesen megkívántatik. De efölött – ismétlem – lehet vitatkozni s az ellenvéleménynek sem jóhiszeműségét, sem jogosságát kétségbe nem vonom.

De nem jóhiszemű és nem jogos az olyan vélemény, mely az osztrák alkotmányosság megszűnése esetében is a közösügyek további fennállását vitatja. Elvadult ostobaság pedig az olyan állítás, hogy a közösügyek fennállásának föltétele az osztrák alkotmányosság ugyan; de ha megszűnik a föltétel, a közösügyek mégis megmaradnak, mert jogainkat gyakoroljuk, midőn a föltételt megváltoztatjuk. Ezt az okoskodást így is lehet formulázni: én bátor ember vagyok, mert íme merészlek gyáva lenni. Ki mondja, hogy nem vagyunk független ország, mikor ezt azzal bizonyítjuk, hogy lemondunk függetlenségi jogunkról?!

Nincs közösügy osztrák alkotmányosság nélkül? Micsoda szélbali heccelődés már ez? Igenis van. A közösügyi gerenda két oszlopra van fektetve. Az egyik támoszlop a magyar, a másik az osztrák alkotmányosság. Az események íme kidöntik a gerenda alól az egyik oszlopot. Így a gerendának csak egyik vége alatt van oszlop. A másik vége a levegőben inog. Úgy néz ki, mint egy óriás

akasztófa. Hanem az mindegy a kormány publicisztikájának. A közösügy azért mégis maradjon meg.

Vajjon, hogy képzelik ezt? Két birtokos között lehet közös jószág! De kivel legyen az az ügy közös, mikor hiányzik a másik birtokos? Szerződés, szerződő fél nélkül. Szamárság, számár nélkül.

Alkotmányunk értelmében a hadügy és a külügy közös kezelés alatt állnak, mint közös intézmények az alkotmányos Magyarország és az alkotmányos Ausztria között. Ránk nézve tehát akár közösügyek, akár a gazdasági szövetség tekintetéből, Ausztria úgy is mint birtokostárs a közös intézmények fölött, úgy is, mint szerződő fél a gazdasági szövetségnél: csak addig létezik, amíg saját sorsának és akaratának ura, vagyis sui juris, vagy más szavakkal alkotmányos, mert így kívánja a törvény és így kívánja a józan ész.

Mihelyest Ausztria gyámság alá kerül, mihelyt Ausztriát abszolút módon kormányozzák: azonnal meg kell szűnni köztünk és közte a közösségnek, nemcsak azért, mivel a törvény alapföltételül tűzte ki az osztrák alkotmányosságot, hanem a dolog természeténél fogva is. Mert ha abszolutizmus van Ausztriában, akkor ott a császár teljehatmúlag rendelkezik. Közösügyünk és szövetségünk tehát csak a császári koronával lehetséges. Már pedig az osztrák császár egy és ugyanazon személy lévén a magyar királlyal: a szövetséges állapot merő lehetetlenség, mert olyan jogelméletet maga Mikszáth (pedig ugyancsak nagy fantáziával csinál politikát), sem tud kifundálni, hogy egy és ugyanazon személy szerződésre lépjen önmagával.

Megoldódik tehát a dolog úgy, hogy Magyarország intézi a maga ügyeit egyetértésben a magyar királlyal. Ausztriának az ügyeit pedig intézi az osztrák császár. Konfliktusoktól ne tartson Beksics Gusztáv. Mert a magyar királynak olyan sokoldalú érintkezése van az osztrák császárral, hogy a nehézségeket egymás között valahogy csak kiegyenlítik.

Haj, de mi lesz a szeretett kvótával és a boldogító közös vámterülettel?

Egyszerűen az, hogy a magyar törvényhozás egyetértve a magyar királlyal, törvényt hoz arról, hogy a közös és együttes birtoklás védelmére mennyi katonát szolgáltatson Magyarországra és mennyi pénzzel fődözze saját katonai kontingensének a fenntartását. Továbbá törvényt hoz arról, hogy minő föltételek mellett jöhetnek-mehetnek át a magyar vámsorompókon az árucikkek. Amit ekként a magyar király és a magyar nemzet alkotmányos utón megállapítottak, annak az osztrák császár a maga abszolút hatalmával Ausztriában érvényt és tiszteletet szerez. így lesz. Ez a természetes megoldás.

Engem pedig ne tessék azzal ijesztgetni, hogy ezen az utón visszaesünk a régi gravaminális korszakba, mivelhogy a magyar megállapodásokat az osztrák abszolutizmus mindig megdönti. Dehogy dönti. Hiszen az osztrák alkotmányosságnak s ezzel együtt a közösügyeknek megszünésével nem dikaszteriális állapotba sülyedünk vissza, hanem a törvényes jogrend értelmében az 1848-iki bázisra helyezkedünk. Tehát birtokában leszünk mindazon garanciáknak, melyek innen az osztrák abszolutizmus befolyását távol tartják. Ez az egyik mondani valóm.

A másik mondani valóm az, hogy mindazon remény füstbe ment, amelyet nemzetünk az osztrák alkotmányosságba vetett. A szabaddá lett Ausztria megbízhatatlan szövetségesnek bizonyult. Képtelen a gögjét korlátozni és kapzsisága nem kielégíthető. Nem barátunk, hanem ellenségünk. Nem támogat, hanem döntöget. Gazdaságilag szipolyoz. Politikailag a fajharc gyűlöletes ragályát árasztja ránk. Etnikailag a hazaárulás mérgét csepegteti a szívekbe német csatadalaival. Könnyebb és okosabb tehát megegyezni az osztrák császárral, mint azokkal az éretlen, gyűlölködő, jogot nem tisztelő, más hazát kereső népekkel.

Mit mond a törvény?

1897. december 10.

Hogyan? Csakugyan bátorkodnék az Igazság szembe szállani Andrassy Gyula gróffal – a kicsivel? És Beksics-csel, a zergevadással? Hát nem tetszett olvasni a gróf könyvét? És nem tetszett hallani Beksics fegyver-bravúrajairól? Vigyázzon az Igazsági magára! Ne ellenkezzék ezekkel az urakkal, mert az egyik megint könyvet ír ellene, a másik pedig lelövi!

Ilyenformán kérve kérem a tisztelt Igazságot, legyen szerény, húzódjék a sarokba, vegye magára az éjszakának leplét, hogy senki meg ne lássa. Rejtekhelyére cipelje magával a Törvényt, feküdjék rá, dugja el, mint valami csempeszett portékát és tiltakozzék, nehogy valaki fölnyitni és olvasni merészkedjék.

Műveletlen, nyomorult, rabszolga népek a kasztrendszer bilincseiben, az önkényuralom korbácsa alatt, szintén nem láttak Törvényt. A közmegbízott – pap, avagy hóhér – tudatta esetről-esetre a törvény parancsát. »Jobbfelől üt: nekem füttyül; balfelől üt: nekem füttyül.« Hajlékony volt a törvény a megbízott kezében, mint a hajlékony viasz. Bizonytalanabb annál a madár gyomra sem volt, ha jósolni kellett belőle.

Ez a rossz idő csak formailag tűnt el.

Formailag azért, mivel a Törvény sok kézen forog. De a lényeg ugyanaz. Amint látom: szabad a törvénybe olyan dolgot is behazudni, ami nincs benne; és szabad belőle olyant is kihazudni, ami benne van. Úgy bánnak a szegény Törvényvel, mintha el volna zárva hét pecséttel a brahminok és mágusok fiókjába s mintha a kormányon kívül minden halandó előtt örök rejtély volna annak tartalma.

Olvasom, hogy a nemzeti párt bizonyosan megsza-vazza a provizóriumot, mert ez a párt híve a 67-iki törvénynek.

Nevezetes. Igazán meglepő okoskodás. Mintha azt a törvényt senki sem olvasná, senki sem értené. Mert ha

mondanak: a függetlenségi párt megszavazza a javaslatot, mert főtörekvése rést ütni a 67. évi XII. t.-cikk híresztelt szentségén és sérthetetlenségén, – ennek a beszédnek értelme is volna és logikája is. Mert a függetlenségi párt precedenst láthatna a javaslatban a sokszor megtámadott törvény módosítására.

De a nemzeti párt, mely becsületes ragaszkodást mutatott mindig a 67. évi XII. t.-cikknek úgy szelleméhez, mint betűjéhez s valóságos történelmi hivatást érzett ezen törvény sértetlen fönntartásának megóttalmazására: miként jut ahhoz a föltevéshez, hogy megszavaz egy olyan javaslatot, mely a féltett törvény egyik nagyfóttosságú rendelkezését minden teketória nélkül mellőzi, sőt egyenesen megtagadja.

Ellenkezőleg. A tétel ez: Mivel a nemzeti párt egész terjedelmében, az abban foglalt összes kötelességekkel és összes jogokkal fenn kívánja tartani a 67. évi XII. (.-cikket, – éppen ezért a provizóriumos javaslatot nem szavazhatja meg.

Más a liberális párt. Ez arra van berendezve, hogy ne kutasson, ne bíráljon, ne gondolkozzék, hanem térdetfejet hajtson. Ha Bánffy szomorú: a háta mögött sírnak. Ha náthát kap a vezér: zsebkendőbe búvik az egész párt orra. Ha pedig köhécselni talál: a tüdősorvadás tünetei vesznek erőt a hű seregen.

Ezek tehát nem sokat töprengenek. A bakról elhiszik, hogy vemhes; a nőstényről, hogy apaállat. Nekik az eger nyérit, mint egy nílusi ló; a galamb pedig fenevad, - ha úgy kívánja Bánffy. Ezek fogadkoznak, ha kell, hogy az önrendelkezési jog azt jelenti, hogy mondjunk le önrendelkezési jogunkról; a szövetség megszűnése azt jelenti, hogy tartsuk fenn a szövetséget; az alkotmányos élet pedig azt jelenti, hogy életbevágó kérdésekben ne a törvényhozás intézkedjék, hanem a kormány rendeleti úton.

De a nemzeti párt! A törvénynek, jognak, erkölcsnek e hivatott védelmezői! Kicsoda tehetné föl róluk, hogy fönntartsák a törvényből azt, ami a nemzetnek káros és elcsempészni engedjék azt, ami hazánknak jó?

Van-e törvényes joga Magyarországnak az önálló vámsorompók felállítására? Ez az egyik kérdés. Tudtommal ezt a kérdést még senki kétségbe nem vonta. Ha valaki mégis kételkednék: tessék az 58-ik szakaszt elolvasni.

De mikor a törvény megállapítja ezt a jogot, ugyanakkor az országgyűlés »fontosaknak és számosaknak ismervén el az érdekeknek kölcsönös érintkezéseit«, késznek nyilatkozik arra, »hogy időnként kereskedelmi és vámszövetség köttessék.« Az erre következő hat szakaszban a szövetség mivoltáról rendelkezik. »Határozathatják, megállapíttatják, intézhetnek, fognának eldönteni, kívánatos, mindenik fél érdekében szükséges« stb. így beszél a törvény. Mindig feltételesen. Olykor óhajtó módban. Sohasem obligatív alakban.

Előbb tehát megcsinálja a jogalapot. »Magyarország, mint jogilag különálló ország, saját felelős kormánya és törvényhozása által intézhetnek s vámvonalak által szabályozhatná ügyeit.« így van megépítve a jogalap. Cél-szerűségi szempontból azonban kész az ország vámszövetséget kötni az érdekek kölcsönös érintkezései alapján. Ez az egyik feltétel. A másik feltétel, hogy az egyezkedés Magyarország és Ausztria között sikerüljön. Mert ha »nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát fenntartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.«

Nos? Sikerült? Létrejött az egyezkedés? Sőt, van-e odaát egyezkedő fél, hogy szövetségre lépjünk, »mint szabad nemzet szabad nemzetekkel?«

És a Bánffy-javaslat mégis szövetséget ajánl! Kivel? Egy nem létező féllal? Mi megkínáltuk Ausztriát a szövetséggel. Ez a tény. A birodalmi gyűlés nem fogadta el ajánlatunkat. Ez a másik tény. Már most mit tegyünk?

A törvény megmondja. Ha nem sikerül az egyezkedés: »az ország fenntartja magának önálló törvényes intézkedési jogát.« így rendeli a törvény.

Mi legyen azonban az ország önálló törvényes intézkedési joga? Ezt is megmondja a törvény az 58-ik szakaszban. Már idéztem is. Az önálló, törvényes intézkedési

jog az, hogy kereskedelmi ügyeit Magyarország »vámvo-
nalak által szabályozhassa«. Íme, ezt a törvényes jogot álla-
pította meg a király és törvényhozó testület együttes aka-
rata. Ezt és semmi mást. így van kifejezve. Nem magyaráz-
ható másfelé. Kizár minden további okoskodást. Nem ter-
mészetes jogról van itt szó, hanem »törvényes« jogról. Nem
a természetes, nem a célszerű, nem a politikai megfontolás
alá tartozó jogot tartotta fenn a 68-ik szakasz, hanem a
»törvényes« jogot. Tehát olyant, amilyent a törvény meg-
állapított az 58-ik szakaszban.

Bárki legyen, kormány avagy ellenzék, aki egyebet
mond, vagy egyebet cselekszik, mint amit a 67. évi XII.
t.-c. 58. és 68. szakaszai a maguk természetes és törvényes
összefüggésében rendelnek: bárki legyen az, tiszta bizonyos,
hogy megtagadja magát a fennálló törvényt. Már pedig
ez a két szakasz egyenesen azt követeli, hogy a beállott hely-
zetben állíttassék fel az önálló vámsorompó. Mikor tehát
a javaslat nem arra utasítja a kormányt, hogy az önálló
vámsorompó érdekében tegyen haladéktalan intézkedéseket,
hanem arra, hogy a lejáró szövetséget újítsa meg szövetsé-
gestárs nélkül is: akkor az a javaslat a dolog lényegére
nézve nemcsak mellőzi, de egyenesen megtagadja a fenn-
álló törvényt.

Vajjon hova lett az a hírneves »rideg« konzervativiz-
mus? Mit szól Andrásy gróf, a pályadíjas könyv írója,
ahhoz a buta fejszéhez, melyet a szent és sérthetetlen
Törvény derekába akarnak vágni? És mit szól a szegény
Igazság, mikor a 67-es pártok azon okból készülnek fel-
dönteni a 67-es törvényt, mivel azt fenntartani akarják?!

A nemzeti párt.

1897. december 12.

Soha egy pillanatig sem engedtem meg magamnak azt a föltevést, hogy függetlenségi testvéreim az egyházpolitikai javaslatokat jóhiszeműleg szavazzák meg. Így vagyok most a nemzeti párttal is.

Kormányt és rendszert dönthetett volna föl a függetlenségi párt, ha régi elveihez szívósan nem ragaszkodik. Kormányt és rendszert dönthetne most meg a nemzeti párt, ha a 67-es alap oltalmazása nem képezné politikai hitágazatának sarkalatos pontját.

Miként akkor a függetlenségi testvérek elveik kedvéért nemcsak meggyöngítették, de egyenesen leszerelték az ellenzék akcióját; akként most a nemzeti párt a 67-es alap kedvéért meggyöngíti az ellenzék erejét és megnyújtja a kormánynak és rendszerének életét. Ez az analógia, úgy hiszem, kifogástalan.

Éppen azért nem volna igazságos eljárás a megítélésnél most más mértéket használni, mint amilyen akkor használtatott. Valamint akkor nem kerestem mellékcélokot és csak taktikai botlást láttam az eljárásban: úgy most sem hiszem, hogy a nemzeti pártot az önkéntes, hazafias meggyőződésen kívül más is vezetné. A botlást azonban most is látom s indokaimat, mint akkor, úgy most is elmondom.

Igenis, a 67-es intézmény veszélyben forog. Miért? Azért, mert ez az intézmény ellenkezik a dolgok belső természetével; a néporganizmusok pedig nem tűnnek meg magukban olyan tényezőket, melyek az életösztönök fejlődését korlátolják.

Ezt a veszélyt a szőnyegen levő javaslat nem hárítja el a 67-es intézmény fejről. Sőt minél behatóbb a vizsgálódás, annál szembeötlőbb, hogy a javaslat nemcsak el nem hárítja, de még csak el sem odázza a veszélyt, hanem éppen ellenkezőleg, még komplikálja azt. Úgy néz ki a dolog, mikor a 67-es intézmény okából fogadják el a javaslatot, mint mikor valaki a haláltól való félelme okából öngyilkosságot követ el.

A javaslat egy vám- és kereskedelmi szövetséget kíván meghosszabbítani. De meghosszabbítani egy szövetséget annyi, mint megkötni a szövetséget. A meghosszabbítást nem hozhatja más létre, mint aki a szövetséget létre hozta. Tárgya, eleme és módja sem lehet a meghosszabbításnak egyéb, mint a mi a megkötésnek volt.

Minderről a 67. évi XII. t.-c. 58-68. §§-ai igen részletesen intézkednek. A 61. §. így szól: »A szövetség megkötése kölcsönös alku által történik oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek.« Hogy pedig soha semmi kétség fönne ne foroghasson az iránt, hogy mit érthet a törvényhozás a független országok egyezkedési módja alatt, a törvény ezt is determinálja a következő szavakkal: »A két fél felelős minisztériumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjessze azt mindenik az illető ország gyűlése elé s a két országnak megállapodásai lesznek ő fellege szentesítése alá terjesztendők.«

Mi tehát a megkötés módja? Világos, hogy az alkotmányos út. Még pedig nem akármilyen alkotmány. Nem 14-ik paragrafusos alkotmány. Nem is dikasztériális alkotmány. Hanem olyan alkotmányos eljárás, melynek sarkalatos föltétele a felelős kormányok javaslata, az országgyűlések határozata és az uralkodó szentesítése.

Így ezen sarkalatos föltételek megtartásával jött létre a vám- és kereskedelmi szövetség immár három ízben. Ezen év végével lejár a harmadik ciklus. Következik a negyedik. A három első tíz-tíz évre szólott. A negyediket csak egy évre akarja a kormány megkötni. Ezt szabad. Mert a törvény nem határozza meg a lejáratok idejét. Csak annyit parancsol, hogy ez a szövetség ne legyen állandó.

Tehát akár tíz évre, akár egy évre köttetik a szövetség, az a törvényre nézve közömbös. De már az, hogy mik legyenek a szövetség tárgyai, nem közömbös a törvény előtt, mert szakaszonként taxatív felsorolja azon tárgyakat, melyek a szövetségi egyezménybe fölvehetők és fölveendők. Ezen rendelkezés szerint jár el a szőnyegen levő javaslat is.

Ám az sem közömbös a törvény előtt, hogy milyen

módon köthető meg a szövetség. Már idéztem is a 61-ik szakaszt, melyben a megkötés módja világosan és részletesen megállapíttatik. És itt van a nagy bökkenő. Mert a kormány javaslata a megkötésnek ezt az egyedül törvényes módját egész mértékben mellőzi.

Ugyanis a törvény első parancsa szerint a két fél felelős kormányainak mindenekelőtt közös megegyezésre kell jutniok. Ez nem történt meg. A második parancs szerint a két felelős kormánynak közös egyetértéssel részletes javaslatot kell készítenie. Nem történt meg. A harmadik parancs szerint a részletes javaslatot mindkét kormány köteles az illető ország gyűlése elé terjeszteni. Ez csak nálunk történt meg, de Ausztriában nem. (Az új javaslatról beszélek, nem az október 12-ikéről.) Negyedik parancs, hogy a két országgyűlésnek megállapodása ő felsége elé terjesztessék szentesítés végett. Ez sem fog megtörténni, mert az osztrák birodalmi gyűlés nem fogja tárgyalni a szövetségi javaslatot; tehát megállapodásra sem juthat. Ötödik parancs: a javaslatból csak úgy lesz törvény, ha mindkét országgyűlés megállapodását az uralkodó szentesíti. Ezt a parancsot is megszegjük, mert az osztrák országgyűlés nem állapodik meg semmiben. A semmit pedig szentesíteni nem lehet.

Napnál világosabb ezekből, hogy kereskedelmi és vám-
szövetség kizárólag csak az alkotmányos Magyarország és az alkotmányos Ausztria között jöhet létre.

Ha bármi okból – akár azért, mivel a két kormány és két országgyűlés meg nem állapodik, akár azért, mivel itt vagy ott a parlament életműszerei pangásban vannak, akár azért, mivel Ausztriában nincs alkotmány, – a szövetség nem köthető meg: akkor Magyarország önállóan intézkedik.

Ezt teszi a főnforgó javaslat is. Önállóan intézkedik. Idáig helyes. Kérdés azonban, hogy miként akar intézkedni? Ez a punctum saliens. Felelet: intézkedik a szövetség fön-
tartása értelmében. Tehát: mivel a szövetség nem köthető meg: ergo megköti. Jól vigyázzunk: a szövetséget köti meg. Melyik szövetséget? Azt, amelyiknek megkötési módját a 61. §. megállapítja. Megköti pedig nem úgy, ahogy a tör-

vény rendeli, hanem önálló intézkedéssel! Vagyis fölfüggeszti a 67-es törvény kardinális rendelkezését anélkül, hogy erről egyetlen szóval megemlékeznek.

Lehetetlen, hogy a nemzeti pártnak a közjogi téren is nagytekintélyű férfiai ne látnák, hogy a törvény lelkében egy igen fontos distinkció van, mely a Deák Ferenc elmélet és alkotmányos bölcsességét minden idők számára halhatatlanná teszi. Ezen distinkció szerint óhajtandó ugyan köztünk és Ausztria között a kereskedelmi és vámszövetség, vagyis a vámközösség, de azt csak időről-időre és alkotmányos úton, a két állam törvényhozásának elhatározása folytán szabad megkötni. Mihelyt ez nem lehető: az ország fentartja önálló törvényes intézkedési jogát. Melyik az? Az 58-ik §. szerint saját kereskedelmének vámvonalak által való szabályozása.

A szövetséget tehát Deák kizárja, mihelyt alkotmányos utón nem jöhet létre. Miért? Mivel a szövetségi viszony nemcsak kölcsönös érdektalálkozást föltételez, hanem kölcsönös befolyást is. A szövetség révén mi befolyást gyakorlunk a közös tarifák megállapítására, Ausztria fogyasztási adórendjére és az egyezségnek egyéb tárgyaira. Viszont Ausztria is befolyást gyakorol a mi gazdasági életünk majd minden ágazatára. Ezt a befolyást Deák Ferenc megengedhette, ha alkotmányos utón történik, mert abban a reményben élt, hogy a szabad népek megértik egymást. De már olyan szövetséget, amelynek megkötésénél az egyik alkotmányos fél hiányzik, nemcsak azért nem engedett meg, mivel a szövetség szövetséges fél nélkül jogi, erkölcsi és fizikai képtelenség, hanem azért is, mert az abszolút módon kormányzott Ausztria befolyásában hazánk önállására nézve végzetes veszély rejlik. Míg tehát az alkotmányos Ausztriával óhajtandónak vélte a vámközösséget; addig szükségesnek találta hazánkat az abszolút Ausztriától vámsorompók által is elkülöníteni, hogy az abszolút hatalom befolyása ezzel is csökkentessék.

Így értem az idevonatkozó törvény lelkét. Nem hiszem, hogy a nemzeti párt tagjai másként értelmeznék. Mert, ha szövetséget foglal magába a kormány javaslata, – pedig

azt foglal, – akkor mellőzve van a törvényben parancsolt megkötési mód; tehát föl van forgatva incidentaliter az 1867. évi XII-ik törvény kötelező ereje. Ha pedig az önálló törvényes intézkedési jog alapján áll a javaslat, akkor ki van zárva a szövetségnek még csak lehetősége is, mivel a törvény vaskapcsai olyan dilemmát tartalmaznak: vagy szövetség s akkor nincs önálló intézkedési jog; vagy önálló intézkedés s akkor nincs szövetség.

Ezzel szemben a javaslat önálló intézkedési jogot is akar és szövetséget is. Egy lélegzetre meleget is, hideget is. Szabadságot és bilincset. A 67-es törvény megtartását és feldöntését.

Elfogadhatja-e ezt a nemzeti párt anélkül, hogy a Károlyi István gróf módosítását megkövetelné? A Károlyi gróf módosítása nem egyszerűen állandó intézkedésre utasítja a kormányt, hanem egyszersmind az ország önálló gazdasági életének berendezésére is. Ez változtat a dolgon. A törvényes sérelmek igen nagy része ezzel elesnék. Ha nem is fölggyógyulás a betegségből, de legalább remény a fölggyógyuláshoz. Ezzel a módosítással a törvénynek szegzett tör hegye le volna törve. így is meg; lesz az sebezve, de nem halálosan.

A kényszerhelyzetről nem beszélek, mert nem szükség talán bizonyítanom, hogy az oppozíciónak soha sem volt föladata a kormányokat a kényszerhelyzetből kiségiteni. Majláthék is kényszerhelyzetben voltak Sadova után, de Andrassy nem kiségiteni törekedett őket, hanem eltávolításukat követelte. A Badeni kényszerhelyzetének sem az volt a következménye, hogy az ellenzék kiségitette, hanem az, hogy megbukott. Mióta érdemel több kíméletet a Bánffy-kormány, mint azok, kik veszélyes helyzetekbe sodorták hazájukat?

A függetlenségek javaslata.

1897. december 15.

Politikai harcainkban új korszakot jelent a függetlenségi és 48-as pártnak tegnap elfogadott határozati javaslata. E fontos okmányt Győry Elek szerkesztette, olyan férfiú körültekintésével, kinek elmeéle kodifikátori munkálkodásban csiszolódott fényessé.

Olvasva ezen okmányt: első benyomása mindenkinek csak az lehet, hogy a felelősségérzet legkomolyabb alakja nyilvánul meg minden szavában. A kormánynak megdöbentő mulasztásai kényszerhelyzetbe sodorták hazánkat és az osztrák viszonyok jelleme a válságok egész sorozatával fenyegeti jövőnket. Az ilyen helyzet higgadt mérlegelést, okos elhatározást, megfontolt eljárást parancsol minden hazafinak Túlzás a követelésben épen olyan ártalmas lehet,, mint meghátrálás a jogban.

A nemzet előtt két javaslat fekszik. Egyiket a kormány, másikat a függetlenségi párt készítette. Mind a kettő kibontakozást céloz egy bonyolult helyzetből. íme a különbségek.

A kormány javaslata négy hónapi időhaladékot kér avégből, hogy újabb kísérleteket tegyen a kereskedelmi és vám szövetség megkötésére. Mit jelent ez?

Azt jelenti, hogy a kormány kirúgta talpai alól a törvényt, mely azt rendeli, hogy ha nem sikerül az egyezkedés: az ország önálló törvényes joga szerint intézkedjék. Meghosszabbított újabb egyezkedési kísérletezést a törvény nem ismer. Pedig részletes világossággal írja meg a procedúrát. Meghatározza a fölmondás határidejét, az egyezkedés módját és a szövetség tárgyait. Ennek a kormány megfelelt. Mindenekelőtt fölmondott s azután egyezkedett. Az egyezkedés nem sikerült. De a kormány ahelyett, hogy most már engedelmessé válnék a törvénynek és az eddigi szövetség által lekötött és az új szövetség megíúsulása által föléledt önrendelkezési jog alapján vámvonalak által

szabályozná kereskedelmi jogainkat, ahelyett időhaladékat kér újabb egyezkedési kísérletekre.

A függetlenségi párt javaslata szintén nyújt időhaladékat a kormánynak, de nem arra, hogy újabb egyezkedési kísérleteket tegyen, mert ezt tiltja a törvény, hanem arra, hogy az ország önálló gazdasági életének berendezésére megtegye a szükséges intézkedéseket, – mert a törvény így rendeli.

Ezt a szakadást át nem hidalható árokká mélyíti azon körülmény, hogy a kormány javaslata a kért négy hónapi időhaladék után sem rendeli el az önálló gazdasági berendezést, hanem csak »állandó szabályozásra« utasítja a kormányt.

A törvény szellemében igen sokan hajlandók voltak az »állandó szabályozás« alatt a vámsorompók fölállítását érteni, mert hiszen merő képtelenségnek tetszik úgy szabályozni egyoldalúlag egy ország vám- és kereskedelmi ügyeit, hogy annak vámsorompói ne legyenek. De azon nyilatkozatok után, melyek illetékes részről a pénzügyi bizottságban elhangzottak ez az értelmezés ki van zárva.

A pénzügyminiszter szerint mi valóságos paraziták vagyunk Ausztria testén. Rajta élösködünk; szívjuk az életnedvét; nála nélkül egy pillanatig sem élhetünk. Összes kereseti forrásaink elapadnak, ha nem Ausztria vagyonából merítjük az életitalt. Hitelünk megrendül, piacunk eltűnik, gabnánknak nem lesz vevője, papírjainknak elvész az értéke, forgalmunk megapad, – egyszóval összezsugorodunk, elszegényedünk, meglapulunk; mert úgy területünknek kicsiny volta, mint egész gazdasági berendezésünk arra utal minket, hogy önálló országnegyed ne lehessünk.

Megértetted ezt, magyar nemzet? Amit nem tudtál eddig, most tudd meg pénzügyminisztered szájából. A te életed csak addig tart, amíg élösködhetsz Ausztria testén! Mert a te sorsod a parazita sorsa. Életföltételeidet csak idegen testen elégítheted ki. Ha levakar magáról Ausztria: elpusztulsz, mint a hóra dobott tetű.

Földednek termékenysége, vizeidnek ereje, erdőségeidnek fája, bányáidnak érce, polgáraidnak munkássága, vér-

keringésed a vasutakban, fölgyújtott tőkéd a pénzügyintézetekben, életrevalóságod a vállalatokban és az a szellemi kincs, melyet tudósaid, költőid, publicistáid összehalmozta és az a lelki érettség, melyet ősi alkotmányod együtt az egyházi, városi, vármegyei és községi önkormányzatokkal polgáraidnak nyújtott: mindez íme nem alkalmas arra, hogy a magad lábán megélj; hogy idegen befolyás és vezetés nélkül meg tudd különböztetni a jót a rossztól; hogy le ne sülyedj azon alsófokú lények osztályába, amelyeknek hitvány élete csak úgy tengődhetik tovább, ha toladó módon idegen testekre másznak, hogy rajtuk élőködjenek!

Oh, az eгри választásnak minden cudarsága létjogot nyert e pillanatban. A fenköltlelkű Szederkényi jelenik meg lelki szemeink előtt kopott ruhájában, szent rajongással a nemzeti eszményekért és megragadja kezemet, hogy ne folytassam tovább e gondolatot. Szelíd mosollyal szól felém: »ne bánts! Hadd teljék meg csordultig a pohár. Majd csak fölébred az alvó nemzet és számonkéri ezt a nagy szégyent.«

Fölfogásával nem áll egyedül a pénzügyminiszter úr. Tisza Kálmán azt jósolá, hogy az utódok el fogják átkozni azokat, kik az önálló vámterületet fölállítják. Amiből világos, hogy önálló gazdasági élet – a liberális párt uralma alatt – még az esetben sem lehet reményünk, ha május 1-ig az új egyezkedési kísérletek megghiúsulnak.

Ezen hadüzenet nem hozta ki sodrából a függetlenségi pártot. Nem az vezeti, hogy mit érdemel a kormány, mely frivol játékot üzött a törvénnyel és közérdekekkel, midőn egy év előtt fölmondta a szövetséget, de az új berendezésre egy lépést sem tett s most azzal áll elé, hogy nincs idő az önrendelkezési jog foganatosítására! Az sem vezeti, hogy minden alkotmányos eszközt megragadjon az ingadozó 67-es mű teljes és tökéletes feldöntésére: hanem a felelősségérzetnek azon komoly tudatában, mely csak annak lelkét hatja át, aki nemcsak akadémikus elveket hirdet, de kész terve van nézetei gyakorlati érvényesítésére is, - megjelöli a kibontakozás törvényes módját és időt enged a rázkódások elkerülésére.

Ebben áll a függetlenségek határozati javaslatának nagy jelentősége. Forduló pont a párt életében. Egy kifogásolt, de főnálló, tehát kötelező erejű törvény alapján helyezkedik és számot vet a helyzet nehézségeivel. Nemcsak tagad, de javasol is. Megmondja, hogy mit nem akar; de azt is megmondja, hogy mit kell tenni.

Erre nem felelhetnek a régi nótával: »igazatok van, de nem tehetünk másként, mert kényszerhelyzetben vagyunk.« Mert a mi válaszuk ez: »Tegyétek azt, amit a törvény parancsol. Tegyétek úgy, ahogy megjelöltük. Ezzel meg lesz oltalmazva a törvény is, a közérdek is. Mi a helyzetet nem arra használjuk föl, hogy nektek kellemetlenséget, a kormányzásnak nehézséget, az alkotmánynak bajt okozunk, hanem arra használjuk föl, hogy a törvénynek engedelmességet szerezzünk, az ország alvó jogát fölélesztjük s titeket nagy és becses gazdasági érdekek előmozdítására sarkaljunk.

Ha ezt a törekvést visszautasítjátok, mind e felelősség rátok hárul.«

Ezt jelenti a függetlenségek határozati javaslata.

A casus belli.

1897. december 17.

Magyarország bármi közös viszonyra nézve csakis Ausztria alkotmányos képviselőjével léphet érintkezésbe. (25. §.)

Vám- és kereskedelmi szövetség csakis a két fél felelős kormányainak közös egyetértésével, a két országgyűlés elhatározásával és az uralkodó szentesítésével köthető. (61. §.)

Ha az egyezkedés nem sikerülne, az ország föntartja önálló törvényes intézkedési jogát. (68. §.)

Magyarország törvényes joga, hogy kereskedelmi ügyeit vámvonalak által szabályozhassa.

Mindkét fél államterülete a szövetség idejére egy közös vámterületet képez. (XVI. t.-c. 1. §.)

Így szól a törvény.

Ha tehát lejár a szövetség és nem újíttatik meg: ipso facto megszűnik a vámterület közössége. Ennélfogva kötelessége a kormánynak a törvény parancsához képest haladéktalanul hozzálátni gazdasági életünk önálló berendezéséhez. De a kormány nem ezt teszi.

Elismeri ugyan tegnap óta, hogy hazánk december 31-én túl az önálló vámterület elvi alapján áll; de mégsem teljesíti a törvény parancsát, hanem négy hónapi határidőt kért a lejárt, meghiúsult és immár törvényesen kizárt szövetség megkötésére.

Ez az egyik sérelem.

A másik sérelem az, hogy a kormány még arra az esetre sem kötelezi magát a külön vámsorompók fölállítására, ha a kért négy hónapi határidő alatt is meghiúsulna a szövetség megkötése. A sorompók fölállítása helyett »állandó szabályozást« ígér a 68. §. alapján. Ez egy: nesze semmi, fogd meg jól. Hiszen a mostani javaslat is a 68. §. alapján jött létre, mert ebben a szakaszban az önálló intézkedési jog van lefektetve. Már pedig a mostani javaslat is önálló intézkedéseket tartalmaz. Annak az »állandó szabályozásinak nem a 68. §-ra kell támaszkodnia, hanem az 58. §-ra, mert ez mondja meg, hogy mi veleje és értelme van az önálló törvényes intézkedési jognak. Ez a szakasz állapítja meg az önálló vámterület jogát.

A harmadik sérelem az, hogy a kormány arra az esetre, ha Ausztria megtagadná a viszonzóságot, fölhatalmazást kér rendeleti utón szabályozni a főnforgó kérdéseket.

Az első két pont a törvény integritását támadja meg. A harmadik: sérelem a józan ész ellen. Mert az olyan kormány, mely a szövetséget egy év előtt fölmondta és azóta semmit sem tett s ezáltal a magyar alkotmányos életet egy kutyaszorítóba kergette, nem érdemel annyi bizodalmat, hogy rendeleti utón való kormányzásra fölhatalmaztassék. Aki mégis fölhatalmazza: az nem cselekszik a józan belátás törvényei szerint.

A megindult parlamenti csatában két tábor ütközik. Egyik ezt mondja: Tartsuk meg a törvényt. A másik ezt: Mellőzzük a törvényt. Az egyik így beszél: Megtartván a törvényt, intézkedjünk a gazdasági élet önálló berendezése iránt. A másik így: Mellőzvé a törvényt, tegyünk új kísérletet a szövetség megkötésére. Ilyen a casus belli.

A közvélemény könnyen eldöntheti, hogy melyik részen van az igazság.

Magyarországnak sok kárt okoz a vámközösség. A vita rendjén ez bőven ki lesz fejtve. Kossuth Ferenc nagy készültséggel fejtegette ma is. Adatai megdönthetetlenek. Tönkrementéssel fenyeget ez a rendszer a gazdasági élet minden vonalán.

Jogosult volna tehát a függetlenségek álláspontja még azon esetben is, ha törvényt kívánnának változtatni abból a célból, hogy önálló gazdasági életre rendezzük be hazánkat. És nem volna jogosult az ellentábor álláspontja még akkor sem, ha egy meglévő törvényhez konokul ragaszkodva, elzárnák az utat az ország vagyonosodása előtt.

De mit mondjak e jelen esetben?

A függetlenségek nem változtatni akarnak a törvényen, hanem azt teljes szigorában fönttartani. Egyszerűen engedelmessé kívánnak egy fönnálló törvény világos parancsának. Ráhelyezkednek, mint legbiztosabb alapra, a törvényre és követelik, hogy azt tartsuk meg és annak értelmében állítsuk föl a sorompókat.

Az ellentábor pedig megkerüli a törvényt, azt megváltoztatni nem meri, de kijátszani iparkodik, – félre sem csavarja annak értelmét, mert elismeri, hogy elvileg a külön vámterület alapján állunk; hanem azért mégis ignorálja a törvény parancsát s tényleg nem áll a külön vámterület alapjára. E helyett kiteszi az országot négy hónapra az egyezkedési kísérletezés bizonytalanságának s tudtul adja, hogy igyekezni fog azután is valamely fortéllyal, amit »állandó szabályozásnak« nevez, kikerülni a vámterület önállóságát.

Itt tehát a legkínosabb tünet mutatkozik, ami egy országban megérthető. A kisebbség követeli a törvény megtartását, hogy ezáltal hazája vagyoni érdekein lendít-

hessen. A többség mellőzi a törvényt, hogy ezáltal a haza rendszeres elszegényedését biztosíthassa. Van-e erre példa a népek történetében?

Mert ha meg kellene változtatni a törvények egész sorozatát és új törvényhozási intézkedéseknek egész sorozatára volna szükség avégből, hogy gazdasági életünket a magunk érdekei és a magunk belátása szerint önállóan rendezhessük be: akkor érteném – ámbár nem helyeselném, – ha a megszokásnak nyúga és a törvény eltörlésének, módosításának nehézségei, az Ausztriával komplikált helyzet akadályai miatt a kormány tartózkodó álláspontra helyezkednék és aggodalmaskodnék a jövővel járó bizonytalanságok fölött. Ezt érteném. Elvégre is a törvény sok viszonyra nézve összebogozott Ausztriával és kettémet-szeni a csomót nem épen könnyű földadat, mert a csomóban sok a véredény s ha elvágjuk, nem bizonyos, hogy mennyi lesz a vérveszteség. Tehát érteném, ámbár nem helyeselném, ha attól tartózkodnék a többség, hogy egy ilyen törvényes csomót vágjon ketté.

De most nem erről van szó, hanem éppen az ellenkezőről. Ezúttal maga a törvény mondja ki, hogy a szövetség megszűnt s hogy a szövetség helyébe lép az önállóság annak minden attribútumával. Ezúttal tehát csak magát a törvényt kell megtartani. Egyszerűen attól a végzetes lépéstől kell tartózkodni, hogy föllázadjon a kormány a legitimitás elve ellen.

Mi legyen ilyen körülmények között a kisebbség feladata, ha nem az, hogy megvédje a törvény szentségét és ezzel a jogrendet?

Ennek a nagy kötelességnek a teljesítésére – úgy állapította meg a kormány a munkarendet – csak 10-12 ülés kínálkozik. Azt mondják, tessék a kötelességteljesítés érzetének minél szűkebb határokat szabni. Bocsánat! A kormány egy év előtt mondotta föl a szövetséget. Mit *tett* ez alatt? Volt ideje megtenni a szükséges lépéseket.

Az országot ilyen dilemmákba kergetni nem szabad. Ha főzte: egye is meg. Ki az oka, hogy nincs idő a beható vitára? Az ellenzék? Az ország? Az alkotmány? Nem!

Ennélfogva a keserű poharat nem az ellenzéknek, nem az országnak, nem az alkotmánynak kell kiüríteni, hanem a kormánynak.

Tessék leköszönni! Az erkölcsi és alkotmányos rend parancsolja, hogy aki ilyen dilemmába sodorja hazáját, az ne viseljen kolompot.

Apponyi gróf.

1897. december 19.

Aki azt hiszi, hogy függetlenségi embernek rosszul esett az Apponyi gróf tegnap nyert diadala, igen nagy tévedésben van. Minden függetlenségi ember el volt rá készülve, hogy azt az erőteljes parlamenti segítséget, melyet sok vitában nyújtott Apponyi gróf, előbb-utóbb nélkülöznünk kell.

Sőt, ha igazságosak akarunk lenni, hogy a függetlenségi eszmére nézve már rég kívánatos esemény köszöntött be a tegnapi nappal. Föltéve, hogy ez a nap az Apponyi államférfiúi egyéniségének teljes érvényesülésére épített hidat. Pedig úgy érzem, hogy ez a hid készen is van. Elkészült Ausztriában a fajharc által, Budapesten a német császár beszédében nyilvánult politikai irányzat által, a koronánál a katonai nevelésre vonatkozó törvény által s végre azon bomladozó állapot által, mely a dualizmusban ő felése többi országait és tartományait napról-napra mindjobban megfosztja attól a sarkponti bizalomtól, melyet eddig kizárólagosan élvezett.

Ha volt is olyan idő, midőn az elveknek akadémikus fejtegetése és meleg ápolása a házi tűzhelyek szent oltárainál képezte a függetlenségi ember föladatát, – ez az idő alaposan elmúlt. Egy időre tévedésbe ejthette a nemzet értelmiségét a 67-ben lefektetett közjogi alap termésete. Annyi benne a jogföntartás és oly sok benne az

alkalmazkodás, hogy a tévedés könnyen megeshetett. Főként pedig megvan az a kiváló oldala, hogy az egyéni törekvés könnyű szerrel nyerhetett kielégítést.

Belső természeténél fogva ellenkezően a nemzeti erő-kifejtés örök törvényeivel, csak úgy volt föntartható, ha annak minden előnye, minden hatalma, minden igazsága lefoglaltatik egy érdekcsoport keletkezésére, itt jött létre az elfajult viszonyosság az intézmény és az érdekcsoport között, amely ingataggá tette az alkotmányos hitet és megtörte a szabadsághoz fűződő reményeket.

Uralomra jutott a kapzsiság. Azok az erkölcsi tengelyek, melyek az emberi együttlétnek szabályozói, megrendültek. A cselekvésnek egyetlen fékezője a büntető törvény lett. A szégyenérzet kipusztult, miként a nemes plánta a burján sokaságában. Törvény, jog, igazság délibábos eszményekké lettek, mert a valóságban a nyers erő, a hatalom, a hazugság ütött tanyát.

igenis; bármennyi jóindulattal – az ellenállásnak és jog érzetnek bármennyi fenségével alkotta is meg Deák Ferenc ezt az intézményt: mégis csak arra bizonyult alkalmasnak, hogy a nemzeti összeség jogai és érdekei benne elsorvadjanak, de az egyénnek kapzsi, brutális és kapaszkodó hajlamai kifejlődjenek.

Ilyen a tapasztalat. Ám, hibás a kezelés, – állítja Apponyi gróf. Amit láttunk, az nem következménye az intézménynek, hanem csak kinövése. A hazafias és erkölcsös kezelés más eredményeket mutatna föl.

Ezek szerint kontroverzia keletkezett az intézmény mi-voltára és gyümölcsözésére nézve Apponyi gróf és a függetlenségi ember között. Mi a tapasztalásra hivatkozunk; ő a rossz kezelésre. Vitánk csak a tények erejével dönthető el. Mindaddig, míg e vitás kérdés végleg el nem dől, a függetlenségi eszme nem nyer támaszt a nemzet értelmiségének jelentékeny részénél.

Régi és jogosult vágy tehát, hogy dőljön el már egyszer ez a vita. Vegye kezébe Apponyi gróf az ország kormányzását. Vigye oda széles látókörét, tiszta hazafiságát, becsületes szándokait. A függetlenségi eszme híve egész

lelkéből óhajtja ezt. Hadd lássuk már egyszer annak az intézménynek ne csak a fonákját, hanem az elejét is. Hadd döntsenek a tények afölött, hogy az a lehetetlennek látszó probléma, melyre a 67-es alku szelleme vállalkozott, kiegyeztetni Magyarország önálló államiságát az összbirodalmi eszmével, vajjon csakugyan megoldható-e az életben?

Ha igen; ha a nemzet ezen intézményben is föltalálja az erőkifejtésnek mindazon eszközeit, melyek történelmi hivatásának individuális betöltésére szükségesek; ha az élet valósága azt bizonyítaná ránk, hogy az idegen befolyás nem nyűg, hanem támasz; ha a pártadminisztráció békói lehullnak s a parlamentben helyreáll az alkotmányos élet egyensúlya; ha az a közszellem, mely a véderőt áthatja, átváltozik az ő vezérlete alatt hazafias és alkotmányos érzületté: nos, akkor nyert pöre van Apponyi grófnak; szabad választások rendén is számíthat többségre; a függetlenségi eszme hívei pedig azzal a nemes öntudattal ápolgatnák a történelem hagyományait, hogy céljuk felé Apponyi gróf által egy lépéssel közeledtek.

Igenis azt hiszem, hogy elmúlt az az idő, midőn beérhette a függetlenségi ember az elvek akadémikus fejtegetésével és meleg ápolásával a parlamenti és publicisztikai tűzhely lángjainál.

A függetlenség nemcsak legfőbb java az életnek, de egyedüli föltétele is. Mivel pedig nincsen kedvünk a nemzeti halálhoz, ennél fogva a föladat nincs bevégezve az eszme ápolásával. Kötelesség az eszmét meg is valósítani. Tehát minden kínálkozó időt és minden kedvező alkalmat megragadni, hogy közelebb jussunk a valósághoz.

Ilyen időt értünk meg most. Ilyen alkalomnak nézem én az Apponyi gróf kormányra jutását is. Az időt azért nézem kínálkozóknak, mert a gazdasági önállóság fontos alkatrésze a politikai függetlenségnek. Az Apponyi gróf kormányra jutását azért tekintem kedvező alkalomnak, mert vagy beválik mindazon remény, mely az ő vezérletéhez fűződik – s ezen esetben közelebb jutottunk célunkhoz; vagy hajótörést szenvednek szándokai az intézmény szirtjein s akkor a nemzet végkép elveszíti azt a bizalmat, melyet a

közjogi kiegyezés irányában még ma ápol – s annyi hányódás, bizonytalanság, kapkodás és megalázkodás után végre is a függetlenségi eszmében keresi meg életének föltételeit. Én tehát a függetlenségi elvek szempontjából az Apponyi gróf kormányra jutását melegen óhajtom s azt a helyzet kibontakozására nézve döntő súlyúnak nézem.

Kibontakozás.

1897. december 22.

Az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szerződésnek három lényegbe vágó ismérve van. Egyik az, hogy a szövetségnek módosítását vagy megszűnését egy évi fölmondás előzi meg. A másik, hogy vámszövetségi viszonyban Magyarország csak az alkotmányos Ausztriával lehet. A harmadik, hogy: ha az egyezkedési kísérlet a szövetségre nézve meghiúsul, Magyarország az önálló vámterület alapján rendezze be gazdasági életét.

A fölmondás megtörtént. Ez azt bizonyítja, hogy kormányunk vagy változtatni, vagy megszüntetni kívánta a szövetséget.

Időközben előállott a szövetségi viszony megszűnésének két fontos előfeltétele. Ausztria alkotmányos rendje képtelenné vált a tárgyalások föl vételére és befejezésére és emiatt, mivel ott az alkotmányos életműködés szünetel, az egyezkedési kísérlet meghiúsult.

Ez a helyzet.

Egészen véve egyszerűnek és átlátszónak tetszik minden ízében. A törvény részletesen gondoskodik a megoldás felől. Ha az egyezkedés nem sikerül, Magyarország fön tartja önálló törvényes intézkedési jogát. Mi légyen az? Mindenki tudni véli, hogy mit jelent az önálló intézkedés. Olvastunk is rémes magyarázatokat. Még azt is írták, hogy önálló intézkedés az is, ha egyelőre lemondunk az önálló

intézkedés jogáról. Azonban következetesen feledik a »törvényes« szót. Ezzel a szóval körül van írva, ha úgy tetszik, meg van szorítva az önálló intézkedés joga. Ez a szó azt jelenti, hogy a törvényben magában valahol lenni kell valamely rendelkezésnek arról, hogy ez az önálló intézkedés mikor, miként: törvényes. Valóban, a törvény meg is mondja, hogy mi az az önálló törvényes intézkedési jog. Megmondja pedig az 56. §-ban. Abból áll ez a törvényes jog, hogy Magyarország a maga kereskedelmi ügyeit vámvonallakkal szabályozhassa. Sem több, sem kevesebb. Túlmenni sem szabad rajta, innen maradni sem szabad.

A helyzet tehát egyszerű és átlátszó.

Az egyezkedés a szövetségre nézve nem sikerült. Szabályoznunk kell tehát kereskedelmi ügyeinket vámvonallakkal.

Nem azt mondja a törvény, hogy közjogilag, vagy elvileg előállott-e a külön vámterület állapota s hogy ebben az állapotban új kísérleteket tegyünk a szövetség megkötésére; hanem azt rendeli, hogy szabályoztassék vámvonalak által a kereskedelem ügye. Nem képzeleti, nem levegőben lógó, nem papíron meghúzott vámsorompókról szól a törvény, hanem vámvonalak által való szabályozásról. Tehát látható, érzékelhető, megfogható sorompókról.

Tessék hát létesíteni azokat a vámvonalakat. Semmi »ha«, semmi »de«, semmi »hanem«. Tessék a törvénynek engedelmeskedni.

A törvényt megváltoztathatják az illetékes tényezők. Ez lehet. De nem tették. Még kísérletképpen sem tették. A törvény tehát áll a maga szentséges mivoltában. Az országgyűlés elfogadta. A király szentesítette. Ezenfelül Ferenc József ő Felseége ünnepélyesen megesküdt az élő Istenre, a boldogságos Szűz Máriára s Istennek minden szentéire, hogy Magyarország alkotmányát sértetlenül föntartja. A záradékban pedig biztosította ő Felseége I. Ferenc József az országot arról, hogy a fönnt beiktatott törvencikkelyekben foglaltakat mind maga megtartja, mind más híveivel megtartja.

Nincs itt tehát helye sem konsziderációknak, sem politikai mérlegelésnek, sem gazdasági kárnak vagy haszonnak.

Legfőbb erősség a törvény. Legelső parancs a törvény parancsa.

Béke csak addig van, amíg engedelmeskedünk a törvénynek. Ha ma a liberális párt mellőzheti a törvényt, úgy holnap ugyanannyi jogcímmel mellőzheti valamelyik hadtest, holnapután egy vármegye, azután a bírói hatalom. Hazánk békéjéből, a vagyonbiztosságból, a trón szilárdságából mi lesz ott, ahol nem tartják meg a törvényt?

Tessék tehát nem egyszerűen »az önálló intézkedési jogot«, hanem »az önálló törvényes intézkedési jogot« foganatba venni és a vámvonalat felállítani.

Ám, lehet! Micsoda? Nem lehet? Nem lehet a törvényt végrehajtani? A kibontakozásnak egyetlen törvényes módját foganatosítani nem lehet? Ugyan miért?

Mivel a sorompók fölállítására nincs megtevé a kellő előkészület.

Úgy? ... Az már más. Mi tehát egy vis majjossal állunk szemközt. Ez változtat a dolgon; de nem változtat a törvényen. Azonban vizsgálni kell, hogy csakugyan létezik-e az a vis major? Képesek vagyunk-e az osztrák határszélek forgalmi vonalait máról-holnapra vámörökkel látni el? Betaníthatók-e egypár nap alatt azok a vámörök? Vannak-e vizsgálati helyiségek? Tudjuk-e, hogy minő tarifákat alkalmaznak az osztrák árukra? Meg vannak-e a külállamok nyugtatva az iránt, hogy a közös vámterületen vállalt kötelezettségeinknek ezentúl is eleget teszünk? Kaptak-e megfelelő utasításokat a közös konzulátusok? Tétettek-e intézkedések, hogy a fogyasztási adóbevételeknél ami a miénk, az csakugyan a miénk legyen?

E kérdésekre a felelet egy megdöbbenő »nem«. Mindenki tudja, hogy – nem. Egyetlen előkészítő lépés sem történt arra, hogy a törvény parancsa foganatosítható legyen. Hazánknak egész gazdasági élete a véletlen esélyeinek van odadobva. A polgárok vagyona, a kereskedelemnek minden érdeke, a törvénynek kötelező ereje, a jogrend szilárdsága; tehát jóformán mindaz, ami becses az állami kötelékben, íme lutrira van téve.

Kinek volt kötelessége a szükséges előkészületeket

megtenni? Kicsoda idézte ránk azt a rettenetes állapotot, hogy a törvényt foganatosítani s ezzel a helyzet bonyodalmaait eloszlatni nem lehet? Ki az, aki fölmondta egy év előtt a szövetséget és mégsem tett egy lépést sem az önálló berendezkedésre?

Igazságos ítéletet kérek!

Ne legyünk e téren a kormánnyal szemben se ellenzékiek, se ellenségek. Ne vádló legyen az ország; pedig nagy alkalom van a vádra. Panaszos se legyen; hej, pedig sok van a rováson. Legyen bíró az ország. Alakuljon át egy óriási esküdszékké. És mondjon Ítéletet szenvedély nélkül, elhamarkodás nélkül, lelkiismeretesen.

Ki a hibás?

Kerek egy esztendeje volt a kormánynak, hogy az önálló gazdasági élet berendezésére elkészüljön. Munkáját nem hátráltatta senki, terveit nem közölte senkivel, akaratának nem volt az országban akadálya. Erőt és időt tőle a parlament el nem emésztett, mert a parlamenti életet kerülte, az alkotmányos fórumokat negligálta. Bírálathoz és háborúság nélkül dolgozhatott.

Megkérdezték szándékai felől; – nem felelt. Megkérdezték az előkészületek mibenlétéről; – nem felelt. Saját kizárólagos felelősségének köpenyébe burkolódzva ment neki a jövődönék.

Ezenközben tornyosultak az osztrák fellegek. A legbrutálisabb gazdasági izgatás vett erőt az osztrákok lelkén. Hivatalos színű szakkörök csatakiáltásai töltötték meg a levegőt. Az osztrák kormány nem csillapította az izgalmat, hanem ellenkezőleg: szintén fenyegető állásba helyezte magát hazánkkal szemben. Az osztrák pénzügyi körök már a millenárius évben sortüzet adtak ellenünk. Az osztrák piacok városról-városra üzentek hadat nyerstermékeinknek.

Hol és miben lehetett biztosíték arra, hogy méltányos szövetség jöhet létre? Egyetlen biztosíték lehetett a Badeni kormány ilyen vagy amolyan ígérete.

Ám tudni kellett, hogy Badeni nem parlamenti kormány. Tudni kellett, hogy megbízható többsége nincs. Tudni kellett, hogy minden osztrák párt gyűlöl minket és arra

utazik, hogy gazdaságilag joggátalanul kizsákmányoljon. Tehát tudni kellett, hogy a Badeniben remélt biztosíték nem komoly. Mert tudni kellett, hogy a szövetség megkötéséhez nemcsak a kormányok, hanem minden alkotmányos tényező hozzájárulása szükséges.

Jött a nyelvrendelet s ezzel jött a fajharc. Mindenki látta. Dimenzióit, elfajulását, kegyetlenségeit, engesztelhetetlenségét olvastuk mindennap. Társaskörökben, nyilvános helyeken, utcán, a műhelyekben, az irodákban erről beszélt mindenki négy hónapon át. Mindenki látta, érezte, tudta, hogy Badeni nem lesz képes megbirkózni ezzel a rettenetes harccal. Lehetséges-e, hogy csak éppen a magyar kormány ne látta volna ezt?

Ha pedig látta – már pedig látta – szabad volt-e a kormánynak még e szenvedélyes harc tüzeiben is Badeniről azt föltételezni, hogy keresztül tudja vinni a szövetséget alkotmányos utón?

Meglepetés tehát a magyar kormányt nem érte. Már maga a fölmondás arra utalta, hogy előkészületeket tegyen. Erre utalta ezenkívül az Ausztriában lángra kapott gazdasági harc tüze. Erre utalta azon körülmény, hogy Badeni-nek nincsen valódi gyökere a birodalmi gyűlésen. És végre erre utalta a fajgyűlölködésnek az a szenvedélyes kitörése, mely egészen és minden vonalon Badeni ellen irányult.

De kormányunk nem értette meg sem az események intő szavát, sem a viszonyok kényszerítő erejét, sem a fölmondással járó kötelesség parancsát.

Az előkészületeket nem tette meg.

Ki a hibás?

Most pedig nem azt javasolja ez a kormány, hogy a törvényhozás nézze el mulasztásait, jelentse ki az új törvényben a főnálló törvényes jogokhoz való ragaszkodást és adjon neki időt a törvény foganatosítására; hanem először bizalmat kíván arra a célra, hogy ismét fölvehesse az egyezkedés fonalát; másodsor bizalmat kíván, hogy az állandó szabályozás iránt lépéseket tegyen, ha nem sikerül az egyezkedés; harmadsor bizalmat kíván, hogy ha megszűnnék Ausztriában a viszonyosság, intézkedhessek rendeletileg.

Ez egy kicsit mégis csak sok.

Képtelensége, tudatlansága, mulasztása oda sodorta az országot, hogy – ha kellő bírálat és megfontolás nélkül, rögtön, azonnal el nem fogad a Ház egy fölötté zavaros, villával összehányt-vetett, törvénybe ütköző, alkotmányt sértő, önmagának ellentmondó, föléledt önrendelkezési jogainkat hátravető javaslatot: akkor nincs más mód, mint feldönteni az alkotmány legfőltettebb alapelvét és rendeletekkel szabályozni a fenforgó nagy kérdéseket.

Hohó! Ez már mégsem tréfa! Nem lehet egy törvényhozás mellének ilyen revolvert szegezni. Vagy bízol bennem, vagy nincs alkotmány; vagy elfogadsz egy alkotmányos jogaidat sértő javaslatot, vagy fölforgatom az egész alkotmányt.

Mégis vakmerő lépés odaállani ezzel az alternatívával: Vagy Bánffy, vagy alkotmány.

A bírói széket ülő ország választása nem nehéz. Számba veszi a magyar alkotmány becsét és számba veszi a Bánffy-kormány becsét. Melyik értékesebb? Megméri, hogy tudunk-e élni a Bánffy-kormány nélkül? Mi lesz jobb: alkotmányos szabadság Bánffy-kormány nélkül, vagy Bánffy-kormány alkotmányos szabadság nélkül?

Más kibontakozás nincs.

A javaslat összes tartalma bizalmat föltételez. Hogy idáig jusson az ország, ahhoz az kellett, hogy minden okos, törvényes, előrelátó lépést elhanyagoljon a kormány. Ilyen kormánynak a többség sem adhat bizalmat. Ellenkeznek ez az erkölcsi renddel és a parlamenti élet természetével. Egy másik kormánynak azonban adhat, mert az nem részese az elkövetett feneketlen hibáknak.

A kibontakozás egyetlen módja tehát a Bánffy-kormány lemondása.

És én kérdem a nagy bírótól, az ország közvéleményétől és minden szabad polgárnak lelkiismeretétől, nem hazafias kötelessége-e a Bánffy-kormánynak letenni azt a gyepelöt, amellyel bánni nem tudott. Szabad-e helyén maradni annak a kormánynak, melynek hibája, tévedése, mulasztása abba a dilemmába sodorta az országot, hogy válasszon a kormány és az alkotmány között?

Igenis, a kormány megteheti, hogy egy erőszakos után létrehozott és erőszakra hajló többség támogatását igénybe vegye s ezen támasz segélyével helyén maradjon és felforgassa az alkotmányt. Ezt megteheti. A fizika nem tiltakozik. De a jogrend tiltakozik. És nem tudom hinni, hogy magának a kormánynak és a többségnek hazafias lelkiismerete is ne tiltakozzék.

Oroszlánbőrben.

1897. december 24.

Ez az okos világ mindig bolondítható volt. Zubolynak van igaza »én, Pyramus, nem Pyramus vagyok ám, hanem Zuboly a takács.« Mindjárt megnyugszik a világ.

Aztán ki kell jelenteni azt is, hogy »holtig sajnálnám, ha oroszlánnak néznének: nem, én nem vagyok oroszlán. Ne féljenek, ne reszkessenek!«

»Ám, hogy viszünk terembe holdvilágot?« Potomság, a vacsoráé szerint. »Valaki fölléphet és mondhatja, hogy ő a hold személyét prezentálni jött.«

»De mi lesz a fallal?« Ez is gyerekjáték. »Valaki prezentáljon falat is,« – tanácsolja Zuboly. »Legyen rajta egy kis méz, egy kis sár, egy kis habarcs, amivel jelentse, hogy ő a fal.«

Az okos világ ezt is elhiszi.

»Aki pedig az oroszlánt játsza, le ne találja vágni a körmét!«

Körmönfont Bánffy játszta tegnap az oroszlánt. Belebujt az Apponyi gróf beszédje bőrébe. így előzte meg korát – a farsangot. És beszélt az oroszlánbőrben. Pompás maszk. Simán, vontatva, majdnem méltósággal lépdelt a bársonyszék sorompójához. Várta a csöngetyű szót, hogy mikor kezdje az előadást. Az elnök jelt ad.

Amint felkél, nyújtózik, feszül: pötyögős marad mégis

az oroszlánbőr. Csöndes mosolygás kíséri fölléptét. Először is a falat prezentálja. »Egy kis méz, egy kis sár, egy kis habarcs.« Megvan. Ő a fal és senki más. A legtökéletesebb fal. Nem látod a sarat? Csak álfal, de fal. Méz, sár és habarcs. Téglá nincs. Kő sincs. Még vesszőfonat sincs. Csak méz, sár és habarcs. Hanem azért fal.

Vajjon megtörik-e ilyen falon a magyar alkotmány?

A jelenet változik.

Oda nézzetek! Most – holdvilág. Mert holdra is van szükség a komédiában. Hogy ne legyen sötétség. Tisztán akar látni az ország. Tudni akarja, miért nem törvény a törvény? Mért nem négy a kétszer kettő? Milyen a vám-vonal vámsorompó nélkül? Milyen a szövetség, szövetséges nélkül? Kit kötelez az olyan szerződés, mely senkit sem kötelez? Mindazt megmutatja a hold. Oda nézzetek!

Nem látjátok? Hogy is ne! Hiszen hallottátok: »a többséget vitatni lehet, de kétségbe vonni nem.« Jártatok már Dodonában? És Pythia jósnőt hallottátok már? A Korán igazságait, a Bibliának kijelentéseit elfeledtetek volna? Tap-soljatok! Hogy mondta az intendáns? »Sekszipírt vagy jól kell adni, vagy sehogy; de adni kell.« Hiszen ezen embert maga a Szentlélek szállotta meg. Egy kellő szó a kellő pillanatban. Bolond, aki ezentúl is aggódik. A szövetséget vitatni lehet, de kétségbe vonni nem. A vámközösséget vitatni lehet, de kétségbe vonni nem. A korona akaratát vitatni lehet, de kétségbe vonni nem.

Ki mondja ezek után, hogy Bánffy »nem helyeselhető?«

De ki is beszél többet Bánffyról? Tegnap belebujt Apponyiba, mint a kukac a sajtba.

Mikor sajtot vásárolsz, úgy-e a sajtot méred s nem a kukacot. Két hatosért sajtot, – ezt megérti a fűszeres. De ha mondod: két hatosért kukacot, – ezzel megsérted őt.

A kukac nem jár külön. Önálló jelentősége annak nincsen. De fontosságra tesz szert azonnal, ha beleköltözik a sajtba. íme, benne van. Amíg nem volt benne, igaz ingyenc-falat gyanánt emlegette mindenki az Apponyi sajtot. Most? Hiszen kukac van benne! Ennek az a forgalmi jelentősége, hogy így nem kell a sajt senkinek.

Csak legalább az oroszlán szerepet hagyta volna el. Avagy ha nem fogadta el a Zuboly tanácsát és levágta volna a körmeit. De nem. Ez az ember makacs.

Szorosabbra akarja »összehúzni« a viszonyt Ausztriával. Éhez a vállalathoz köröm kell s főként oroszlánbőr. Hogy mi van a bőr alatt, maradjon toilett titok. Ne legyünk indiszkréték az öltöző zugjai irányában. Rossz ízlésűek se legyünk, hogy az oroszlánbőrrel mindjárt Aesopus jusson eszünkbe. Fogadjuk el a látszatot valóságnak, a körmöt fegyvernek, a cérnát sörénynek. Ne fortélyoskodjunk afölött, hogy szük-e, tág-e az Apponyi beszédpalástja a Bánffy mi-voltán? Vegyük a dolgot komolyan.

Bánffy így beszél: Urak én most Apponyi vagyok. Apponyi az én szájjammal beszélt; az én gondolataimat mondta el. Apponyi által az én közjogi kvalitásom jutott nyilvánosságra. Apponyi képviseli az én igazságomat. Apponyi mondta el az erősségeimet. Apponyi felel az én tetteimért. Amit én csinállok, azt Apponyi csinálja. Amire vágyom, arra törekszik Apponyi is. Az Apponyi dicsősége az enyém. Az én felelősségem az Apponyié. Különbség csak az, hogy Apponyinak nincsenek körmei. Nekem vannak.

Ezekkel a körmökkel erősebben »összehúszom« a viszonyt köztünk és Ausztria között. Igenis, Ausztriában megakad a parlament kereke. Hát akadjon meg nálunk is. A Szilágyi kísérlete lírum, – a Csáki kísérlete lárum, – az Andrássy kísérlete lírum-lárum. Ne legyen béke! Mert nekem körmeim vannak. »Ne legyen béke, míg rossz szívetekből a vér utolsó csöpje nem csurog!« Ezt mondta Plató. Talán Madách. Talán Petőfi. Mindegy. Egyik sem volt miniszterelnök s Lukácstól Bécsből egyik sem kapott chiffre-sürgönyt.

»Erősebben összehúzni!« – Ez már program. Ausztriában bomlik az alkotmányos rend. Illik, hogy nálunk is bomoljék, Rég megmondtam, én vagyok Magyarország utolsó alkotmányos miniszterelnöke. Hadd teljék be a jóslat. Hallottátok már híret Batthyány Lajosnak? Ő volt az első. Meghalt. Hát Reviczky Ádámnak? Ez is meghalt. Ám ez föltámad. Általam és bennem támad föl. íme, körmeim! Úgy-e jól megnöttek? Majd meglátjátok, miként tépem szét azt a papírt, amelyre az alkotmányt fölirták.

Megoldási módok.

1897. december 29.

Farizeus ábrázattal hirdetik, hogy nincs más lehetősége a megoldásnak, mint a patens. Valóban? Oda jutottunk volna, hogy nektek a pátens-megoldás? Más mód pedig csakugyan ne volna.

Én tudok egyet. Sőt kettőt is tudok.

Egyik ez: tartsuk meg a törvényt.

Másik ez: mondjon le a kormány.

Ahol jó egészségben van a közérzület, ott a megoldásnak mindkét neme egyszerre következnek be. Mi, akik gyarlók vagyunk és egy sokszázados lidércfény világánál állandó optikai csalódásban vagyunk az igazság mivolta felől beérjük a megoldásnak egyik módjával is.

Ha csakugyan életbevágó ezen mi nagy államférfiainknál a nyugdíjképeség ideje: hát isten neki, melengessék még néhány hétig didergő tagjaikat a bársonyszéken, hadd érjék meg számukra a penzió gyümölcse. Ennél egyéb célt eme kabinet miniszterkedésében úgy sem képes az ország fölfedezni.

De a törvényt tartsák meg! Gondoljanak a nyugdíjra. Ezt is a törvény adja. Törvény ha nincs: nyugdíj sincs. Olyan argumentum ez, amelyet hazánkban minden adótárnok és minden miniszter megért.

A fölmondás mindkét fél részéről megtörtént. Ha ez nem történik, beszélhetnének a szövetség hallgatolagos meghosszabbításáról. De megtörtént. Nem elkésve, hanem a maga rendes idejében mondta föl a magyar kormány a vám-szövetséget. Igaz, vagy nem igaz?

Ezek után a magyar kormány megkínálta az osztrák kormányt egy új szövetséggel. Törvényeink szerint ilyen szövetség csak az alkotmányos fórumok hozzájárulásával köthető. A magyar törvényhozás hozzá is járult október 12-én az új szövetségi javaslatához. Ellenben az osztrák törvényhozás nem járult hozzá. A szövetség tehát nem jött létre. A régi szövetség pedig föl is mondatott s le is jár december 31-én.

Maradtunk tehát és leszünk január elsején kereskedelmi és vámszövetség nélkül.

Ez úgy-e borzasztó? Nem lesz megköteve a kezünk. Lábainkról lehull a gyarmati állapot bilincse. Ezentúl önmagunkért kell izzadnunk, nem pedig Ausztria javára. Hát nem kétségbeejtő ez?

De ha megszűnik a szövetség, mi a tenni való? A törvény szerint ez: önálló intézkedési joggal szabályozzuk kereskedelmi ügyeinket. (68. §.) A szabályozás önálló és jogilag független országok módja szerint, vámvonalak által történik. (58. §.)

Így a törvény. Tessék megtartani. Nincs idő. Adunk rá időt. De nem arra, amire ti kérték időt, – újabb egyezkedési kísérletekre; hanem arra, hogy törvényes jogaink életbe lépjenek.

Ám, a kormány nem akar a jogilag és törvényesen beállott külön vámterület alapjára állani. Annyira ragaszkodik a gazdasági függés állapotához, hogy arról még a törvény világos parancsára sem mond le.

Ez egy kissé különös. Mert a kormány nézete nem a parlamenti többség vagy a korona nézetével jött ellentétbe hanem a főnálló törvénnyel. Ha a többséggel vagy a koronával jutott volna ellentétbe: úgy-e lemondana? Nos, most a törvénnyel jött konfliktusba. És mit cselekszik? Talán ezt: készebb vagyok ezt a törvényt módosítani, mint végrehajtani? Avagy ezt: készebb vagyok lemondani: mint ezt a nekem nem tetsző törvényt végrehajtani? Nem. Pedig egyenes út volna mind a kettő. De a kormány a világ leggörbébb útját választotta, így szólván: a törvényt nem tartom meg, nem is módosítom, le sem köszönök miatta, hanem keresztülgázolok rajta.

Lehet-e egyebet tenni, mint amit a függetlenségi párt tesz? Védjük, oltalmazzuk, fenntartjuk a törvényt. Ez a mi tisztünk. Különös, hogy a história, amely megdöböntő módon ismétli magát. Az úgynevezett magyar lázadók és forradalmárok sohasem reformokért küzdöttek, hanem az alkotmányba foglalt törvényes rend oltalmazásában véreztek el. Dúló csaták hevében is a corpus juris hungarici volt szent paizsuk.

Jellemző, hogy a természetes és egyszerű megoldásnak egyik módját sem fogadja el a kormány. Ehelyett pátensei fenyeget. Ki ijed meg? Aki gonosz dolgot cselekszik, azt illeti meg a félelem.

És újabb törvény másként nem intézkedik, a meglevő törvény szerint január elsején külön vámterületünk van. Erre a pillanatra immár harminc év óta várunk. A személyes előnyök minden kínálkozó alkalmát nemes hevüléssel utasítottuk el magunktól, hogy megérhessünk becsületben egy ilyen pillanatot. Micsoda elvetemültség volna tőlünk, meg nem ragadni ezt a szent időt?

Igenis, megragadjuk. Nem engedjük, hogy olyan javaslat emelkedjék törvényerőre, mely azt a pillanatot elodázza. Harcunk sokszor volt reménytelen. De most alkalmunk van a Nébo ormáról megmutatni nemzetünknek az Ígéretföldjét. íme, amit fogadtunk, meg van. Nincs többségünk, hogy gyümölcsöztessük számodra a külön vámterület Ígéretföldjét. De volt erőnk, hogy ide kényszerítsük a kormányt.

Nem a mi hibánk: ha a kormány készebb az alkotmányt földülni, mint a törvényt megtartani. Készebb pátensekkel kormányozni, mint lemondani.

Kibontakozásul azt ajánljuk, hogy tartsák meg a törvényt. Ez a törvény erejének győzelmét jelentené. Azt is ajánljuk, hogy mondjon le a kormány. Ez a felelőség elvének győzelme volna.

Egyik módot sem fogadják el. Miért? Mivel nem a törvényt, nem is egy parlamenti elvet akarnak győzelemre juttatni, hanem a Bánffy-kormányt. Csakhogy győzzön. Még a törvény sérelmével is; még az alkotmány megcsorbításával is! Ez valóban megható ragaszkodás. De a hazafiasságnak nem sok köze van hozzá. A józan észnek pedig éppen semmi köze sincs.

Ki az erősebb?

1897. december 31.

Néhány óra múlva e sorok megjelenése után, éjféltizenkét órakor, a vámszövetség köteléke a törvény erejénél fogva fölbomlik s hazánk eléri az önálló gazdasági életnek rég óhajtott függetlenségét. Rázkódások nélkül, az érdekek sérelme nélkül és anélkül, hogy politikai és katonai viszonyunk Ausztriával a legcsekélyebb változást is szenvedné - halkán, észrevétlenül, miként a lombfésülés egy harmatozó éjszakán, úgy lép Magyarország a maga szuverén jogainak birtokába.

Mily különös! A nemzeti erély idegszállai még csak meg sem feszültek; Ausztriával, melynek sok oka van görcsösen ragaszkodni a szövetséghez, még csak össze sem szólalkoztunk; fortélyt, erőszakot nem használt senki: mégis, a nemzet hő vágya, mit bírni óhajtott, de remélni alig mert, íme teljesedik; háztartásunkat saját belátásunk szerint rendezhetjük; a nemzeti közmunkásságnak egy merőben új, tágas birodalmát vesszük birtokunkba; idegen befolyástól menten fogunk rendelkezni összes vagyoni forrásainkkal; megszűnik az a kár és szégyen, hogy idegen országnak fizessünk adót.

Kezünkről, lábunkról bilincs hull le az újév hajnalán. Gyarmatosok helyett szabad polgárok leszünk. Nem viseljük többé az idegen ipar monopóliumának szegyenbélyegét borús homlokunkon. Nem érezzük többé az idegen érdekek ostorcsapásait meggörnyedt hátunkon. Szabadok leszünk . . .

Mi történt? Semmi egyéb, mint amit mindennap látunk. A nap leszáll nyugaton és éjbe borul a mi világunk. Aztán lefekszünk; álom jön szemünkre; tétlenségbe esünk, öntudatunk elszáll, akaraterőnk lehanyatlik, szabadságunk szétfoszlik. De a keleti láthatáron hajnalhasadáskor megjelenik a nap: világosság lesz, izmaink fölélednek, akaraterőnk birtokba veszi valónkat, talpra állunk, gondolkozunk, cselekszünk. Az álom bilincse lehull. Szabadok leszünk.

Mindezt megszoktuk; föl sem tűnik tehát.

Most pedig nyugtalankodunk. Miért? Mivel hogy fölbredtünk. Mivel megint urai lettünk saját sorsunknak.

Néhány szakasza a törvénynek elaltatta hazánk abbéli törvényes jogát, hogy »kereskedelmi ügyeit vámvonalak által szabályozhassa.« Elaltatta pedig abból a végből, hogy vámközösségbe lépünk Ausztriával. Megtörtént. Napunk leáldozott a nyugoti szemhatáron. Sötétség borult bérceinkre és rónáinkra s lelkünkre-testünkre álom nehezedett.

De meg vagyon írva, hogy ha meghíusul az egyezkedés: föléled a törvényes jog. És meghíusult. Nem mi hiúsítottuk meg. Nem is a másik egyezkedő. Maga a jó Isten jelent meg dönteni a nagy, történelmi erők ellenállhatatlan hatalmával. És döntött. A vámszövetséget megkötni nem lehetett.

Ezáltal az elaltatott törvényes jog önként, önmagától, saját erejéből föléledt. A nap megjelent a keleti¹ szemhatáron. Vele a világosság, az önrendelkezés törvényes joga, a gazdasági élet szabadsága. Visszatért az a jogállapot, hogy hazánk a maga »kereskedelmi ügyeit vámvonalak által szabályozhassa.«

Ez a száraz tény. Sem több, sem kevesebb. Megnyertük az önálló gazdasági élet minden föltételét.

Nincs egyéb hátra, mint alkalmazásba venni az eszközöket. A szerencsés események bőségszarva ölünkbe ejtett egy alvó jogot, mely a függetlenségi párt meleg karjai között föléledt. És annyi harc, annyi mellőzés, annyi gúny és számba nem vevés után a függetlenségi párt elérte azt a magasztos történelmi pillanatot, hogy büszke lélekkel nyújtja oda a nemzetnek a föléledt jogot. Ím, itt van.

Az ébredezőnek új altatószert akart a kormány adni egy fortélyos javaslat méregitalával. De mi nem túrtuk a méregkeverést. Odaállottunk a jog oltalmazására. Elszánt sorainkat nem tudta megtörni a hatalom. Az ébredező ajkát nem érinthették meg az álomitalal. Fölbredt. Itt van. Él j vele magyar nemzet bölcsen, megfontolással, erődinek fejlesztésére, fiaidnak boldogulására, önmagadnak büszkeségére. Szabaddá lettél az újév hajnalán.

Milyen különös! Bérceink ormán nem gyúlnak öröm-

tüzek és a keblek mélyét nyugtalanság fogja el. Mint mikor a kis kanárit kibocsájtják a szabadba. Vidám csicsergéssel nem üdvözli a nagy alkalmat, hogy szabaddá lett, hanem meghúzódik az első lomb alatt félénken, gyáván, reszketve a széltől, mely fölfrissít más lényt, megijedve a bogártól, mely fölötte zümmög, kétségbeesve a jövőtől, hogy nem lesz már etető gazdája.

Szegény, szerencsétlen nemzetem! Hát csakugyan félsz a szabadságtól? A híres turulból kanári madár lett a közös vámsorompók kalitkájában? Azt hiszed, hogy téged az osztrák kitarított? Minő megalázás, ah, milyen szégyen, hogy így kell rólad beszélni!

Te, ki annyiszor voltál nagy a szenvedésben és oly sokat szenvedtél, hogy szabad lehess, – mi lelt? Fiaid hűsége talán csak nem szűnt meg végképpen? Az a nagy többség, mely együtt van, hogy törvényt hozzon, jogot védjen, törvényt megtartson, talán csak nem állott be összesen és egyenkint osztrák cselédnek?

Írott törvényünk világos. Ha nem sikerül az egyezkedés: marad számunkra a törvényes jog. (68. §.) Melyik az? Hogy az ország »vámvonalak által szabályozhassa kereskedelmi ügyeit.« (58. §.) Az egyezkedés pedig nem sikerült. Maradt tehát a törvényes jog. Nem kivívni kell ezt a jogot, csak megtartani.

A kormány nem akarta megtartani. E helyett javaslatot készített hogy új egyezkedési kísérleteket tehessen. Ezt a javaslatot a ház nem fogadta el. Maradt tehát a törvényes állapot. Melyik? A vámszövetség állapota? Nem; hiszen az néhány óra múlva törvényesen megszűnik. Melyik marad tehát? A jogfentartás állapota arra, hogy az ország vámvonalak által szabályozza ügyeit.

Mit csinál a kormány? A törvény világos parancsa szerint január elsején hozzá kell, hogy fogjon a vámvonalakkal való szabályozáshoz. Törvényesen egyebet nem tehet. Munkája, eljárása fölötte könnyű. Egyszerűen egy élő törvényt kell alkalmazásba venni az osztrák határszélen. Az 1882. évi XVI. t.-c. a legrészletesebben gondoskodik arról, hogy mi-ként kell kereskedelmi és vámügyekben eljárnunk olyan

államokkal szemben, melyekkel nem vagyunk szerződési viszonyban! Már pedig éjfél után nem vágytunk Ausztriával szerződési viszonyban. Gondoskodva van ezen törvényben a jövedékekről, a fogyasztási adótárgyakról, az árucikkek vám-tarifájáról, – mindenről. Tessék ezt a törvényt alkalmazni. Csak egy rendelet kell a vámhivatalokhoz, egy-két kirendeltség a határszéli állomásokhoz, az eddigi kötések respektálása, a törvényesen megállapított tarifák alkalmazása – egy kis személyszaporítás, kellő erély, biztos kéz, hazafias elhatározás és engedelmesség a törvény parancsának.

A magyar kormány ezt nem akarja megtenni. Innen a köznyugtalanság. A magyar kormány nem engedelmeskedik Magyarország törvényeinek. Készebb megszegni a törvényt, mint fogamatba venni a külön vámterület előnyeit. Tehát mellőzi az ország törvényét és az ország érdekét. Mi ez? Mi a hűtlenség közjogi fogalma, ha nem ez?

Arra virradhatna föl a magyar nemzet újév hajnalán, hogy minden idegen befolyástól menten intézze gazdasági ügyeit. Élő, világos törvény rendel, hogy így legyen. És íme, arra virradunk föl, hogy a kormány összetépi a törvényt, beláthatatlan zavaroknak teszi ki a közéletet, elkeseredett harcok kétes jövőjét zúdítja a parlamentre, megingatja alkotmányunk oszlopsorait és mindazt a szent hitet, melyet a magyar jogrend szilárdságához fűzött a hazafias megnyugvás, egyetlen tollvonással semmivé teszi.

Nincs hát okunk örömtüzek gyújtására. Sötét borulat száll a kedélyre, tornyosuló aggodalmak teszik szürkévé hazánk eget. A holnap bizonytalan. A jog feldúlva, a hit kizökkentve sarkaiból.

Ki a hibás?

Tartsuk meg a törvényt! – mondja a függetlenségi párt

Az én akaratom a törvény! – mondja Bánffy Dezső.

Többé tehát nem két párt, nem két eszme, nem két irányzat ütközik, hanem az erőszak intéz rohamot a jog ellen. Az egyik hadakozó Bánffy Dezső, a másik hadakozó a törvény. Lesz-e bátorsága a többségnek kitartani Bánffy mellett, aki a törvény ellen indult? És lesz-e ereje az erkölcsi rendnek megvédeni a törvényt ezen erőszakos roham ellen?

Így áll a kérdés.

Hazánk jogrendjének jövőndője függ attól a kérdéstől, hogy vajjon Bánffy Dezső együtt a híveivel erősebb-e. mint az ország törvénykönyve?

1898.

Az első lépés.

1898. január 12.

Betűszerint egybehangzó tudósítást közölnek lapjaink Fiúméről. Méltán föltehető ilyenformán, hogy a tudósítás megfelel a valóságnak.

A valóság pedig ez:

A városi képviselőt egyszer valamikor, a nyáron, vagy az ősszel egytől-egyig leköszönt azon okból, mivel a magyar kormány a városi képviselőt megkérdezése, beleegyezése és jóváhagyása nélkül néhány magyar törvényt Fiúmében életbeléptetett. A kormány új választást rendelt el. Megtörtént. De leköszöntek a polgármesterek is. Ezek helyett is ujakat kell vala választani.

Az új képviselőt tegnap estefelé ülést tartott, hogy megalakuljon, esküt tegyen és polgármestereket válasszon. Elnökölt a kormányzóhelyettes – mert az egybehangzó tudósítás szerint »az új kormányzó tegnap este (vasárnap) elutazott és csak holnap reggel (kedd) tér vissza.« Jellemző távolmaradás! Éppen hétfőn nem lehetett Fiúmében, a mikor alakuló gyűlést kellett tartani. Vasárnap még ott volt. Kedden is ott van már. Pedig sem vasárnap nem volt ott dolga, sem kedden nincs. De hétfőn hivatalos funkciója lett volna. Azonban elutazott.

Az officiumnak ez egy egészen új módja. Nem tudom, hol tanítják. Miként nézne ki az olyan hadsereg, melynek katonái a csata előző estéjén elutaznának és csak reggel, a csata

után térnének vissza? Vajjon ez a gyorsutazás emelte-e Fiúmében a kormányzói állás tekintélyét és a kormányzó méltóságát?

Föl kell tenni, hogy Szápáry László gróf kész tervvel vállalt hivatalt. Kineveztetése sokáig vajúdott. Főladatát volt ideje megismerni. Nehéz időben vállalta el tisztét. Tudnia kellett a bonyodalmak okait és ismernie kellett a kibontakozás eszközeit. A kormánynyal is bizonyára megegyezésre jutott, hogy rendelkezessék mindazon eszközökkel, melyek a nehézségek megoldására vezetnek.

De ha terve van és eszköze a terv végrehajtására: akkor mivel indokolható a megfutas a legeslegelső lépés elől? Hiszen a kész program mellett lenni kell egyéni belátásnak is; az egyéni belátások foganatosítására pedig lenni kell a kormány részéről diszkrecionális fölhatalmazásnak is.

Vagy előre lehetett tudni, hogy minő lefolyása lesz az alakuló gyűlésnek, vagy nem. Ha igen: akkor a kormányzó előre megállapíthatta a maga tennivalóját. Ha nem: akkor a *kormányzó* éppen annyi joggal, de mindenesetre több tekintélylyel vehette volna foganatba a maga invencióját, mint helyettese.

Így a hogy történt, azt a sajnálatos képet nyerjük, hogy döntő pillanatokban nem a vezér áll helyt, hanem az alvezér. De ha így van: miért nem vezér az alvezér, s miért vezér, a ki nem vezér?

Mindenki a maga helyén – ez az új korszak törvénye. A közfunkciók betöltésénél ne legyen kiváltsága senkinek. Jól szolgálni, a közérdeket – ez a főladat. Mindegy, ha mágnás, ha latájner, ha cívis, csakhogy rátermett legyen arra, a mit vállal. Rang és vagyon indokolt előnyökkel bír a társas életben. De az érdemek kiosztásánál csak a teljesített szolgálat és a közpálya betöltésénél csak az arravalóság lehet irányadó.

Fiúmében ember kellett a gátra. Nem mágnás, nem tudós, nem szegény legény, hanem ember. Még pedig gátra termett ember, ilyennek ismerte-e a kormány Szápáry László grófot? Ilyennek ismerte-e a gróf önmagát? Ha igen: a kormány jói tette, hogy odahívta; a gróf jól tette, hogy elfogadta a meghívást.

Nekünk azonban bizonyítékra van szükségünk. Mert nekünk közömbös, hogy a kormányzói állásra kinek van legitim vagy illegitim vágya; de aziránt már élénken érdeklődtünk, hogy alkalmas férfi tölti-e be azt az állást, vagy nem alkalmas. Az első bizonyíték nem szerencsés. A kezdő játszmát elvesztette az új kormányzó. Bizalmunkat nem fokozta, hanem lohasztotta. Hadállásáról távozott az őrsem, mielőtt az ellenség mutatkozott volna. Pedig tudnia kellett, hogy ellenséges földre nem kotilionordókkal megy a katona, hanem csatabárdal.

A képviselőtestület megalakult. Az esküt is letette. A polgármestert is megválasztotta. Az új polgármester pedig kijelentette, hogy nem tesz esküt a magyar törvényekre; azoknak engedelmisséget nem ígérhet, mert azokat nem a városi képviselőlet jóváhagyásával és beleegyezésével léptették Fiúméban életbe.

Szabad-e a kormányzónak onnan és akkor távol lenni, a hol és a mikor így beszél Magyarország egyik hivatalnok?

A törvény csak úgy törvény, ha a város helybenhagyja, elfogadja – tehát szentesíti. Új elmélet, mely nem lázadást tartalmaz, hanem hóbortot. Jól nézne ki Magyarország állami egysége, ha valamennyi törvényhatóság úgy megbolondulna, mint Fiúme. Ki a fészkes fülemile gondolta, hogy hazánkban a törvények alkotásához és életbeléptetéséhez a törvényhozó és végrehajtó hatalmon kívül még egy más faktor akarata is szükséges, és hogy ez a faktor éppen Fiúme képviselőtestülete?

Ha volna a fiúmei tébolyban egy szemernyi igazság; sőt többet mondok, ha volna abban egy szemernyi jóhiszeműség; még többet mondok, ha volna bár egy szemernyi tévedés: tanácsra, fölvilágosításra, szelídségre, méltányosságra tarthatna számat az a fejvesztett fészek. De így – fenyték alkalmazandó. Az ilyen példa szükségessé teszi a példás eljárást. Ostoba hóbortokért nem veszélyeztethető az államegységben levő erő.

A szabadságra nézve átoknak tekintem a centralizációnak minden fölösleges intézményét. De van egy határ, melyen túl az örkormányzat joga nem terjedhet. A rész nem helyezheti magát ellentétbe az egészszel. Az orgánum alá van rendelve

az organizmusnak. Minden szeparasztisztikus hajlam jogosulatlan, ha az egységen akar csorbát ütni.

Fiúmét meg nem fenýíteni annyi, mint ma Szebent, holnap Brassót, holnapután Naszódot fölháborítani. A mi most hóbort, később pártütés, azután lázadás.

Látni való, hogy Fiúme beteg. Makacsságban szenved; azt ki kell belőle verni. Agybántalmai is vannak. Nem arra való tehát, hogy sui juris legyen. Bolond lyukból bolond szél fuj. Be kell a lyukat tömni. Szapáry gróf pedig ne utazzék, mikor helyt kell állni.

Ákombákom.

1898. január 23.

Úgy biztatnak, hogy a kvóta 35 százalékon alul lesz. A kormánypárt hírmondói biztatnak. Köszönjük. A mütő is így vigasztalta az áldozatot: ne tessék félni, hiszen csak a lábát vágjuk le. Csak!

Csak harmincöt; vagy azon is alul egy-két tizeddel. Nohát! Hiszen negyvenet kért a német. Ha csak 35 lesz, akkor becsapjuk a németet, mert annak 40 kellett volna.

Különben, vajjon honnan veszik azt a számot – a harmincötöt a magyar és a negyvenet az osztrák? Mi a számítás alapja? Hol rejlik a kulcs? Miből indulnak ki – a teherviselésből, vagy a teherképességéből? Abból-e, hogy mennyit bírunk, vagy abból, hogy mennyit hordunk?

Ahhoz értő emberek arra tanítanak, hogy Ausztria többet bír, mint a mennyit hord; megfordítva: Magyarország többet hord, mint a mennyit bír.

Szerencsére, akik ezt eldöntik, azok nem sokat értenek hozzá. Ennélfogva könnyű lesz a döntés. Csak úgy találomra. Az egyik sokat kér, a másik keveset ígér. Valószínűleg a közepon van az igazság. Üssünk le a követelésből és adjunk hozzá az ígérethez. Te német, engedj a követelésedből négyet; te magyar, szerezd meg az ígéretet négygyel.

Így. Most már szent a béke tíz esztendeig. Megint nagyhatalom vagyunk. Megint nem kacag a világ. Van íme fényes gombra hajtókára való; kalapálhatunk, önthetünk, fúrhatunk kis kalibert, nagy kalibert, középkalibert. Próbálkozhatunk ezzel is, azzal is. Biztosítva vagyunk. Packázhatunk – saját adófizetőinkkel Mert az ellenséggel szelíden bánni – jó. Velünk, adófizetőkkel azonban packázhatnak bátran

Ha csakugyan fölemelik a hadilétszámot, akkor több lesz a költség A kvóta is nagyobb lesz. Nem százalékban, hanem tartalomban. Ha ma egy százalék annyi, mint másfélmillió forint: akkor majd kétmillió lesz. Ki bánja? Miért fs bännök?

Immár kitaláltuk, hogy miként kell elviselni a nyomort. A felvidéken tótok, ruthének régen tudják már. Gyakorlatból ismerik a különbséget a fűmag és a búza között. Tavaly előtt kézről-kézre járt egy olyan felvidéki kenyér, melyben több volt a föld, mint a liszt. Földből lettünk, földdé leszünk.

Most már az Alföld is megtanulja. A gazdag Torontál, a híres Ternes és a többi. Ötmillió adóelengedés fenyegeti azt a vidéket. Szörnyű lehet ott az állapot, hol a finác is könnyörül Isten óvja hazánkat az adóelengedéstől. Nincs a nyomornak ennél borzasztóbb mértéke.

Ilyenkor, ha ínséget látunk; jól jegyezzük meg, hogy miként segít nagy veszedelmén a nép. Először is kevesebbet eszik – úgy-e? Azután silányabb az étel minősége. Olykor nem is egészen eledel. A penész elkerüli az ilyen kenyeret; nincs rajta semmi jó. A légy sem szállja meg. Mit csináljon ezen a sziklává keményedett rögön, összegyúrva, tengeri-kóróból, csukából, búzapolyvából, vadborsólisztból, zabhulladékból?

Mikor ez is elfogy: meghal a nép éhtífuszban. Az előrelátóbb kivándorol. Némelyik munkát kap itt vagy ott. Meghúzódik a főváros pincéiben.

Láttatok már ilyen lyukakat? Nem barlangot, a hol a medve lakik; nem is vermet, mit a róka vájt magának. Hanem pincelyukakat, ahol emberek lagnak. Együtt: öt-hat család. Felnőtt fiúk, serdülő leányok, ifjú házások, szeretkező párok – együtt; salak és nemes érc, kerítő és áldozat, egészséges és bélpoklos, pietista és anarchista – együtt.

És amíg megnézel egy ilyen pincét és kikérdezed a bőbeszédű rendőrt annak a helynek borzalmas titkai sötét bünei, jajveszékkelő vergődései felől: azalatt mintha láthatatlan hullámok csapkodnának feléd – egyenletes, ütemszerű moraj üti meg füleidet s inogni érzed lábad alatt a talajt.

Mi az? Semmi. Csak a cuculisták. Igen? No sebjaj. Majd ha megéheznek. De már éhesek és mégsem állnak munkába. Akkor pusztuljanak. Ám, nem mozdul senki. Valamennyi úgy néz ki, mintha vasba akarna harapni.

Hát ez, milyen különös! Mintha hallucináció kínozna. Megint moraj. Fenyeged, zug, torlódik, hömpölyög. A testvérek gyülekeznek Zágrábban, Nagy-Szebenben, Turócszentmártonban. Felnöttek. Nagykorúsíttatni akarják magukat. Aztán osztozni. Persze Magyarország fölött. Értékes kis hagyatéék. Ezért érdemes pörlekedni.

Ilyenkor bizony nagy bölcsesség, ha áldozatot hozunk – Ausztriának. Csak négy percentet. Egyelőre nem több hat milliónál. Ha átalakítják az ágyukat: több lesz; ha a létszámot fölemelik: még több lesz. Talán sok is lesz. Hátha háborúba keveredünk? No de nem keveredünk. Mi igen jó barátságban élünk összes ellenségeinkkel. Különben sem arra való a mi hadseregünk, hogy megverje az ellenséget. Sokkal szebb, nemesebb és főleg békésebb feladatot teljesít. Féken tart minket. No ehhez nem kell nagy vitézség. Sohasem hittem volna, hogy a párdúc mezei egérré törpülhet.

A legrosszabb esetben sem lesz több . . . mennyinél? Ki tudja? Senki sem tudja, Baljóslatú arcok jelentkeznek a politika határán. Oautsch úr idejött tegnapelőtt pereputtyostól. Tegnap elment pereputtyostól. Csak villásreggelizni jött volna?

Nagyon összezándorodhattak. Még a díszebédet sem várták meg. Lóhalálában utaztak vissza. Mi nem tetszett? Ki a hibás? Nem elég a harmincöt? Ezért kár haragudni. Anynyit adunk, amennyi elég lesz. Mert ha az ujjunkból szopunk numerusokat és a könyökünkéből rázunk ki számítási kulcsokat: akkor kár makacskodni. Ha a német csak 36 százalék mellett lesz jókedvű, hát adjunk neki annyit.

Egyet azonban mindenáron kössünk ki. Azt, hogy Bánffy

maradjon a mi vezérünk az emberi kor legvégső határáig. Ez megnyugtató lesz. Amit veszünk a túlfizetés révén, azt megnyerjük a dicsőség vámján. Fölemelő érzés, hogy Bánffy a vezérünk.

Vilmos császár.

1898. január 28.

Aki távolról néz felénk, bátran hiheti, hogy a magyar nemzet az ártatlan örömök zsenge korát éli. Mintha vezérfonalunk a góthai almanach volna; jóformán minden hírlap rábukkant Vilmos császár születésnapjára; és mintha kis parasztfiúcskák volnánk: minden vezércikkező neki kászolódott, hogy ékes rigmusokat mondjon e napon. Nehezen lehetne elhiteni az idegennel, hogy nem egy központi vezetés tervszerűsége dolgozik ennél az egyöntetű lelkesedésnél.

Bármilyen indokoltnak tűnik föl ez a gyanú: a szókimondás őszinteségétől mégse tartson vissza senkit. Igenis, a magyar nemzet szívből élteti születésnapján II. Vilmos német császárt. Azok is szívből teszik, akiknek érzelmei a hivatalos fölfogás korlátai között mozognak; de igaz szívből tesszük mi is, kik abban, hogy érzelmeinknek őszinte hangot adjunk, semmiféle korlátot nem ismerünk.

Amit néhány német lap szokatlan vakmerőséggel hirdett, mintha Vilmos császár pillanatnyi benyomások hatása alatt tett volna a budai várakban egy elhamarkodott kijelentést: ezt az állítást a magyar nemzet minden fia hideg megvetéssel olvasta. A hely, ahol beszélt, a környezet, akiknek beszélt és a szónok, aki beszélt, merőben kizárja a rögtönzésnek még a föltevését is.

Vilmos császár egy világtörténelmi szövetség fennállását proklamálta abban a beszédben. Nyilatkozata válasz volt a Ferenc József császár és király beszédjére. Itt tehát egy aktus ment végbe, melyet a história följegyez, mint sarkpontot a világesemények forgandóságában.

Ha pedig Vilmos császár ezen nagy pillanatban a magyar nemzetről megemlékezik, hűségét megdicséri, vitészségét megcsodálja, kultúráját elismeri s mindezzel hivatására figyelmezteti, akkor bátran emelkedhetünk ellenfeleink kicsinylése fölé, mely nem zavarhatta meg sem a pillanat komolyságát, sem a számunkra kijelölt helyzet reményeit.

A magyar nemzet, pártkülönbség nélkül, a politikai érettség klasszikus ösztönével fogta fel ama beszéd jelentőségét. Nem a hívságos érzelmek szalmatüze gyúlt lángra annak a szónoklatnak gyújtó igéitől, hanem az öntudatos misszióknak becse, értéke és felelőssége hatotta át a nemzeti lelkesedés fényes áramlatát. Mintha mondtuk volna: itt vagyunk, készen állunk arra, hogy a történelmi egyéniség tudatával elfogadjuk a nemzetközi feladatoknak vállunkra eső terheit.

Nem volt köztünk senki, aki föl ne ismerte volna abban a halhatatlan szónoklatban a világesemények logikáját. A Habsburgok alatt élő államsoport súlypontját megtingatta a német egység. Mihelyt Ausztria kiszakadt a német bundból, azonnal megszűnt Bécs földrajzi központ lenni. Mihelyt pedig az alkotmányos szabadság Ausztria népének mozgási tért nyitott s ezt az alkalmat ők a partikulárizmus izmosítására és a fajellentétek kiélesítésére használták föl: abban a pillanatban le kellett mondani arról, hogy a kettős monarchiának politikai súlypontját Bécs képezze.

Tudom, hogy még nem mondtak le. A hagyományok köteléke erős. A megszokás nyugalmát nem könnyen cseréli föl senki egy ki nem próbált állapottal. De az események logikája erősebb, mint az emberek elhatározása. Az életösztön hatalmasabb indulat, mint a rokonszenv. Végre is, hogy Budapest legyen a politikai súlypont: az nem egy ki nem próbált állapot, mert hat századon keresztül, az Árpádok, az Anjouk és a vegyes királyok alatt itt volt a súlypontja a dunamenti államalakulásnak.

Azt a törekvést, mely a dinasztia programját képezte, a mohácsi véstől a szadovai véstig, a történelem nem igazolta. Magyarországot sem germanizálni, sem beolvasztani nem lehetett. Úgy látszik, hogy azok az imponderabiliák, me-

lyek a tartós államalakulásokhoz éppen olyan szükségesek, mint az organizmusok keletkezéséhez és fönmaradásához, nem tűrnek a Kárpátok medencéjében más vezérfajt, csak a magyart. Próbáltak itt már szerencsét igen sokan. Dákok, szarmaták, rómaiak, gepidák, góthok, hunok, avarok, longobárdok, tatárok, törökök tettek itt kísérletet államalakításra. Nem sikerült. De a magyar már ezer év óta él itt. Miért? Talán ugyanazon törvény miatt, mely egyik helyen fenyőt, a másikon nádat, a harmadikon árvalányhajat hoz létre.

De nemcsak Magyarországot nem lehetett germanizálni és beolvasztani, hanem az osztrák tartományokat sem lehetett egységes nemzeti testté formálni. A germanizáció még ott sem sikerült; sem az összeolvadás. Ez a tény egy négy-százados törekvésnek teljes megghiúsulását jelenti. Jelenti egyszersmind a nagyarányú politikai méretek irányzatának szükségképpen való átváltozását.

A trónnak támasz kell. Ott kell keresni a támaszt, ahol van. Az állami életnek erőre van szüksége. Ez az erő csak az egységben található fel. Politikai egység azonban csak Magyarországban van. Támasz is – igazi, őszinte, föltétel nélkül való támasz – csak itt van.

Sok volt a szenvedésünk önhibánkon kívül is. Gyakran mellőzve valánk, ha nem is adtunk rá okot. Tévedésektől minket sem kiméit meg a sors. De a szenvedések, mellőzések és tévedések sokaságában sohasem szűnt meg ennek a nemzetnek a ragaszkodása ahhoz az alkotmányhoz, mely a dinasztíát a szent koronával, a nemzetet pedig szabad intézményekkel ékesítette föl. Még a forradalmak alkalmával is ezt az alkotmányt védelmeztük.

Az a támasz tehát, melyet mi nyújtunk a trónnak, megbízható. Mi nem szaladunk a szomszédba politikát csinálni. Nem kacérkodunk se muszkával, se nagy-németekkel belső bajaink orvoslása végett. Nem éneklünk olyan csatadalokat, melyek ingoványossá teszik a trón lábai alatt a talajt. Ausztria úgy néz ki, mint a nyüves sajt. Mászik szét. Ki jobbra, ki balra. Mihelyt állunk és elég erősek vagyunk arra, hogy a a dákoromán árulás, mely egy abroncsot kiseretne törni a koronából, megfékezzük.

Ilyen helyzetben a nehézségerő törvényei szerint a politikai súlypontot felénk tolják az események. A német császár beszédét mindig úgy fogtam föl, hogy az az éleselméjű fejedelem felismerte a történelem igazságát s bennünk keresi a monarchia magvát, erejét, jegecedési pontját. Így fogta föl a nemzet is. Éppen ezért nem pusztá udvariasság, hanem a tiszteletnek és hálának őszinte szava nyilatkozik meg a magyar sajtóban Vilmos császár születése napján.

Nincs vita.

1898. január 30.

Réges régen nagy sérelem volt, ha össze nem hittak az országgyűlést. Senkinek sem jutott eszébe egyebet látni az országgyűlésben, mint a nemzeti közakarat tolmácsoló szervét. Összehívni az országgyűlést annyit jelentett, mint meghallgatni az ország véleményét. Amit az a testület beszélt, azt az ország mondotta; amit határozott, azt az ország akarta.

Éppen ezért nagy volt a tisztessége ennek a gyülekezetnek. Értékes tükördarab volt, mely azonban csak egy képet vett föl magába – a haza képét.

Pénzvállalatoknak busás osztaléka nem tette kapóssá a követi állást. Kegyelmes úr talán egy se volt az alsó táblán. A vicinálisták is hiányoztak. Összeférhetlenségi törvényt nem hoztak; mégis megtartották. A követi állás nem pálya volt, hanem hivatás; sokszor igen terhes kötelesség, mely elől nem engedett kitérést a hazafias érzület.

Jutalomra, elhelyezkedésre, nagy darab kenyérre nem volt kilátás a követségből. A kormány nem függött a követ szavazatótól; de a követ ekzisztenciája sem függött a kormány kegyelmétől. Ennélfogva sem a kísértésnek nem volt szerepe, sem a kerítőnek. Igen, felelősség sem volt. Hát most van?

Nincs szebb alkotás a parlamenti intézménynél, úgy, amiként azt nemes gondolkozású állambölcsek megírták.

Minden fogaskerek hajszálla összevág; minden erő pontosan korrespondeál; minden jogosult törekvés diadalt ül. A szenvedélyek ellen biztonsági szelepek, a visszaélések ellen korlátok, a hatalmi túlkapasok ellen fenytékek vannak fölállítva. Olvasni e század első felében hirdetett doktrínákat annyi, mint meggyőzni, hogy nincs nagyobb boldogság egy népre nézve a parlamenti felelős kormányzatnál.

De ha kiforgatja az élet a doktrínát a maga valójából, akkor a legrútabb kormányforma, minden emberi alkotások között a parlamenti rendszer. Miként a szemétdombon a háztartás minden hulladéka egyesül, úgy az ilyen rendszerben egyesül, megfér és tenyészik minden balítélet, minden önzés és a gonosz igazgatási irányzatoknak minden fajtalansága.

Ez is tükördarab, de homorú csiszolással. Amit benne látsz: csupa torzkép az, A demokratikus elvnek az iszapját, az arisztokratikus elvnek a nemtelenségét tükrözi vissza.

Egyesíti magában a nemzeti munkásság összes érdek-szféráit. De a speciális érdek átváltozik egyéni önérdékké és az általános közérdek megszűródik egy csodaszellem érdekszitáján. A haza fogalma belegyúratik egy párt papzsákjába; a kerületek sorsát váltópénz gyanánt csörgetik zsebeikben a felszínre jutott párttagok.

Igazán tükör, melyet a visszaélés száz darabra tört. Emiatt az önkény, a durvaság, a hetykeség és a cinizmus megszászszorozva jelentkezik benne. Ha zsarnok a vezér, avagy ha együgyű: a zsarnokság vagy együgyűség annyira sokszorozódik, ahány tagból a párt áll.

A hatalomnak kulcsa és a kormányzás titka abban rejlik, hogy a hívekben felköltött kapzsi szellem kielégítést nyerjen. Mert a rendszer az egyéni érdekek előretolása által fejlődött ki. Kielégíteni az országot tartományi szereppel nem lehet. Ennélfogva gondoskodni kellett az egyesek kielégítéséről. Ha ezeknek a száján lakat van, akkor az ország is hallgat, mert hiszen csak általuk tud beszélni.

Így jött létre egy jóllakott párt és egy éhező ország.

Hát az ellenzék? Hol vannak az igazságai? Hová tűntek fényes beszédei? Nagy szenvedélyei, nemes erőfeszítései, miért nem törik össze a rendszernek hazugságát, kapzsiságát.

Valóban furcsa kívánság, ha ezt a nemzet kívánja.

A nemzet! Melyik? Hol van? Mikor miben adott az ellenzéknek erőt a kitartáshoz, buzdítást a küzdelemhez?

Hiszen tőle függött a nemzettől, hogy ellenálljon a pénznek, az ijesztgetésnek és a csapszékek tivornyáinak. Tudom: kevés a választó; ezek között sok az alkalmazott. De hát ezek az alkalmazottak – a tisztviselők, a tanárok, a mérnökök – nem tagjai-e a nemzetnek? Nem fiai-e a hazának? De a félelem az üldözéstől, úgy-e nagyobb, mint a honszeretet? A nyugalom, úgy-e becsesebb, mint az elv? Az előre-lépés, úgy-e fontosabb, mint a szabadság?

Szabadság! Hiszen van nekünk abból elég. Némelyek szerint még sok is. Nálunk még az is szabad, hogy több figyelemmel legyenek a szomszéd állam érdekeire, mint saját hazánkra. Harminc év óta senkit sem hurcoltak e figyelem miatt ... lámpaoszlopra? Oh, dehogy! Hanem a bíróság elé. Mert odavaló, hogy ítélet mondassék fölötte. De egy se kapott tömlőcöt. Érdemrendet sokan kaptak. Miért? Azt ritkán kötik a mi orrunkra.

A nagy szabadság mellett még sincs szabadság. Igenis van arra, hogy minden erkölcsi rend aláaknáztassék. Arra is van, hogy fölperzseljék a társadalmi és felekezeti nyugalom értékeit. Arra is van, hogy az iskolában hazaárulókat neveljenek s hogy saját honpolgáraink idegen országokban kereszenek támaszt hazánk földarabolására. Erre van szabadság.

De arra, hogy a parlamenti élet fundamentuma a választások tisztasága által megóvassék a rombadőléstől: erre már nincsen szabadság Magyarországon. Miért? Egyszerűen azért, mert az egyéni függetlenség önérzete kiveszett a polgárok lelkéből. Sem a csábítást nem tudja a választó visszaautásítani, sem a nyomásnak nem tud ellenállani.

Így aztán időszakról-időszakra ugyanazon többség jön létre a Házban. Olykor egy-egy kormányváltozás. De ez nem határoz. A rendes pántlika-gilisztának a teste nő újra, ha a feje megmarad. Ennek a rendkívüli gilisztának a feje szokott újra nőni. Ebben a háztartásban nem a cselédség változik, hanem a gazda. A személyzet ugyanaz. Minden gazdának hízelkedik. Mindig kész a szavazásra. Harminc év óta tart ez.

Az ellenzék pedig küzd siker nélkül, beszél remény nélkül, elnyomva a hatalom által, nem támogatva a nemzet által. Csoda-e, ha a hosszú küzdelemben teste-lelke elfáradt? Csömört kapott attól a sok hazugságtól, mikor hirdetik: hogy Magyarország állam, pedig csak tartomány; hogy alkotmányos rendszerben élünk, pedig kormányzati önkény van minden vonalon, hogy a parlamenti felelősség elve létezik, pedig a kormány hozta létre a többséget.

Nem kell itt taktikai okokkal szépíteni a helyzetet. Nincs a Házban vita, mivel az ellenzék erejét, életképességét, erélyét és reményét megtörte az abszolút hatalom a választó nemzet segítségével.

Ha a talaj nem nyújt életnedveket a gyökérzetnek: a fa lombja elhervad, rügyei összezsugorodnak s előbb-utóbb kihal a törzs. Az ellenzék talaja a nemzet. Innen vár rokonszenvet, buzdítást, ragaszkodást, tisztességet, erkölcsi jutalmat. Ha nem kap: bizony elalél az ellenzék s hervadó lombját reménytvesszve hullatja a nemzet elhantolt polgári önértékének szomorú sírhalmára.

B. Atzél röpirata.

1898. március 11.

Ha most Atzél Béla bárót megdicsérem: én leszek az az oroszlán, aki pudlikutyává idomult a szalonban. Ha lehordom: ellentétbe jövök saját fölfogásommal. Ha hallgatok róla: igazságtalan leszek a napnak egyik föltűnő eseménye iránt.

A három rossz közül a pudli-állapotot választom.

A merre járok, egy röpiratról beszélnek utcahosszat. Atzél Béla báró felelt e kis füzetben egy vezércikkre, mely a báró abbeli fáradozását, hogy választékos berendezés által is nemesítse a klubélet tónusát, gúny tárgyává tett a demokrácia szempontjából.

A válasz csodálatosan gazdag színekben, ötletekben és

érvekben. Nem szavak ellen veszi föl a keztyűt, hanem irányzatok ellen. Nem kötekedik, hanem boncol; nem mérkőzik, hanem győz. Első pillanatra az ember sajnálja az elmének, szellemnek, érzületeknek, hatásoknak, képeknek és okoknak ezt a szemképráztató tékozlását. Mintha egy arzenál volna mozgósítva egy rigófiú ellen.

Jobban szemügyre véve, a kis füzet nem arzenál gyilkoló fegyverekkel, hanem finom alkotású csipkemű, melynek arany-, ezüst és selyemhálózata nem az egyedül ugrándozó, botorkáló, füttyülgető rigót kerítette be, hanem a seregben lármázó, kerülő, leselkedő, sasfészket ostromló, faodúban lakó, tömegénél fogva félig alkalmatlan, félig veszedelmes csókamadarat.

Atzél báró fölismerte a támadásnak élet is, irányát is. A csóka fejébe vette, hogy minden madár káros és haszontalan a természet háztartásában – ha nem csóka. Hogy pedig ürügye legyen a többi kártékony és mihaszna fajzatot üldözőbe venni, szárnyaiba dugja a demokrácia tollait. Ezeket a tollakat testén paizsul, lelkén címerül használja. Röpül, károg, felesel, vájkál, toporzékol ezzel a paizszsal, címerrel, szerinte eszmével, szerintem pátenssel és buzgóságában észre sem veszi, hogy kiváltságot teremtett magának.

Nem a csókaegyedről beszélek, hanem a csókaseregről. Ha egy ember képviselné azt a fölfogást, melyre Atzél báró aranycsipkés hálót borított, olvasnám, – mikor ügyes, élvezném; mikor esetlen, sajnálnám – az erő kifejtést. De itt egy irányzatról, seregesen félrevezetett emberek tévedéséről, egy meg nem rágott jelszóról, egy nagy eszmével való öntudatlan visszaélésről van szó.

A demokrácia: jogegyenlőség. Egyenlőség, nem a vagyonban, nem a képességben, nem a szolgáltatásban és nem is a bútorzatban, hanem a jogban. Az arravalóság előtt ne legyen elzárva a közpályának egyetlen ösvénye se; a törvény előtt ne legyen kiváltsága senkinek; a közterheket viselje mindenki egyenlő kulcs szerint. Ez az, amit az emberiség nagy gondolkozói a demokrácia győzelmétől vártak.

Ez a győzelem nálunk 48-ban bekövetkezett. Alig szám-bajöhető kivétellel, összes intézményeink ezen győzelem alap-

jaira vannak építve. El nem érhető, vagyis születéshez kötött jog immár alig van. Azok a funkciók pedig, melyek a vagyoni állapottal vannak kapcsolatban s melyekbe bizony én sem vagyok szerelmes, éppen úgy nyitva állanak mindenki előtt, mint maga a vagyonszerzés.

Azonban az az irányzat, mely ellen Atzél báró síkra szállott, nem az állami intézmények demokratikus kiépítésén fáradozik. Nem megy elszánt harcba azon hatalom ellen, mely saját érdekében tartja fenn a magas cenzust és a diszkrecionális állásokat. Óvakodik számadásainak megrontásától. Tintája limonádé és nem méregcsöpp, mikor új mágnásokat és új nemeseket csinálnak. Sőt maga a vezér, a lapnak principálisa sem idegenkedik sem az új rangtól, sem a fényes ordótól.

Amaz irányzat: rendszeres hajsza azon körök ellen, hol régibb rangot és fényesebb ordót viselnek. Miért? Mióta muszáj mindenkinek csókává lenni? Miért ne lehetne az egyik szalonka, a másik páva, a harmadik veréb, a negyedik sas? Csak kétfejük ne legyen.

Amit Atzél báró meglátott, azt jó darab idő óta látja sok elmélkedő Idegen ízű fölfogások és nézetek kezdenek gyökeret verni a közélet talajában. Azok a korlátok, melyeket múltó időknek nemes közérzete az egyén vakmerő törtétese elé állított, következetes kitartással romboltatnak le. Most már sok minden szabad, ami azelőtt nem volt megengedve.

Ha mondanák: le az uborkafáról! – én is odaállnék és ráznám a hitvány fa hitvány gyümölcsét teljes erőmből. De most nem ez a törvény. Most így vijjognak a csókaseregben: le a tekintélylyel! Az erkölcsi nihil nevében érhető ez a beszéd. A demokrácia nevében: rút visszaélés. Mert erkölcsi tartalom nélkül nincs tekintély és demokrácia sincs.

Egyik főalkateleme a demokráciának a munka. De nagy tévedés hinni, hogy a csóka, mivel többet lármáz, többet is dolgozik, mint a többi madár. Még nagyobb tévedés a rombolást fölcserélni az építés munkájával. Szétzúzni a hagyományokat annyi, mint összetépni azon fonalszálakat, melyek a múltnak példáihoz fűzik nemzedékünk kötelességtudását. Kiszámították-e a csókatáborban, hogy e fonalszálak megté-

pett pontjain a hazafias ösztönnek, készségnek erélynek és önfeláldozásnak mennyi értéke vérzik el?

Valóban nem a kaszinók képezik itt a vita tárgyát. Nem egyik-másik klub ajtajából hangoztatja Atzél báró ezt a szót: vissza! – hanem a társadalmi béke kapujából.

Vissza! Az a béke mindnyájunknak szent. Nem engedjük, hogy a csókák kizárólagos birtokukba vegyék a polgár címet. Mánás és honorácior, nemes és paraszt: mindenki polgára e hazának. A pöffeszkedés egyéni tulajdon, mely a kőbányai sertésalakokban éppen úgy föltalálható, mint a demokrata, vagy a parkklubban. Mindenütt rossz tulajdonság, de nem osztály tulaj don.

Igenis van válaszfal a társadalom rétegei között. Hajdan a törvények emelték. Ez hiba volt. A magyar nemesség demokrataklub nélkül korrigálta meg ezt a hibát. Most az egyén ízlése, hajlama, műveltségi és vagyoni foka, szóval a viszonyok fajsúlya emel válaszfalakat.

Jól megnézve, valamennyi válaszfal csak levegő. Egyik tisztább mint a másik. Némelyik egészségesebb, a másik füstösebb, a harmadik illatosabb. De csak levegő. Keresztülnezhetünk, átjárhatunk valamennyin. De éppen mivel csak levegő, illetlen és közveszélyes átlövöldözni az egyik rétegből a másikba, mert a fegyver most már nem a falat rombolja, hanem a bentlevők békéjét – s ha sűrű a lövöldözés: az ország nyugalmát.

A liberalizmus nevében.

1898. március 18.

A Zichy János gróf fejtegetésében, melyet tegnap mondott el az appropriáció tárgyalásánál, sok elméi van. Beszédjének formája választékos, okoskodási módja előkelő s gondolatainak filozofikus burkot tud adni.

Bírálata a politikai korszak jelleme fölött helyes. Aláírom, hogy a nemes eszmények száműzetésben élnek; az

egyéni érdek előtérbe nyomult és lefoglalta magának a közélet helyeit; a felelősség elve meg van rontva, mert a kormány saját kreatúráinak komoly felettel nem tartozik; a parlamenti rendszer életműszerei sínylődő állapotban vannak. Mindezt elismerem. Okoskodását arról az összefüggésről, mely a választási visszaélések és az országgyűlés halálos betegsége között fonforog, egész mértékben alaposnak tartom. Valamint alaposnak tartom azt a meggyőződést is, hogy az agrárszocializmusnak sok tekintetben csiráztató melegágya a mai politikai rendszer.

Azonban ez a bíráló csak részlet a beszédből. Lombozat a fán, de nem maga a fa. Szív és izomzat a testből, de nem a gerinc. A beszéd alapgondolata ez: Mindaz, a mi baj, visszaélés, romlás látható – a liberalizmus következménye. Eből származtatja az érdekhajszát, a törvénytípást, a lélek-vásárt, a politikai elvetemültséget, a felelősség enyészését és magát az agrárszocializmust is. Úgy tünteti föl, mintha a tények és közállapotok kérelhetetlensége csődbe juttatta volna a szabadság elveit. Mint ha az a politikai iskola volna a'z okozója összes csalódásunknak, reménytelenségünknek, panaszainknak, mely ötven év előtt egy hosszú küzdelmet győzelmesen betetőzött s elveiért elszántan rohant a hősiességbe.

Nagy tévedés.

Az ifjú gróf összezavarja a szót a fogalommal, a címet a tartalommal, a lárvát az arccal.

Nem csodálom ezt a zavart, mert a visszaélés oly régóta tart, hogy az idő kezdi a közfelfogásban a liberalizmust azonosítani a kormányzati iránynyal. Nagy ereje van az időnek; a vasat rozsdával, a szirtet mohával, az igazságot hazugsággal tudja bevonni.

A löre helyett, mely csakugyan rossz, Zichy gróf a cégeért teszi felelőssé.

Megállapítja a kormányzat fonákságait s a hibákat azon címtől kéri számon, melyet az uralkodó párt magára öltött. Pedig igazságosan csak akkor járt volna el, ha megvizsgálja, hogy fedí-e egymást a párt címe és a párt iránya?

A szegény liberalizmus nem tehet arról, hogy a Bánffy-

kormány és annak személyzete magukra öltötték azt. A Zichyek címerpaizsa sem tehetne arról és bizonyára tisztának maradna, ha valamikor valahol egy méltatlan egyén viselné azt.

Zichy János gróf akkor járt volna el igazságosan, ha külön vizsgálat alá veszi a liberalizmus valódi tartalmát és külön megvizsgálja az uralkodó rendszer irányát. E vizsgálat bizonyára meggyőzi vala, hogy az a tartalom ezzel az iránynyal nemcsak nem azonos, de egymással a dolgok lényegére nézve homlokegyenest ellentétben van.

A komoly vizsgálódás rávezette volna az ifjú szónokot, hogy az egoizmusnak ama folyama, mely most piszkosan hőmpölyög a magyar közélet téréin, éppen nem fakad a szabadság-elveknek forrásából. Igenis, az egyén érvényesülése a maga képességeinek és szolgálatainak értékaránya szerint ez a szabadságelvnek egyik elementuma. De mivel ez nem kiváltság, hanem egyenlő jog, melynek áldásában mindenki osztozhatik: ennél fogva az egyedképességek beolvadása a tömegakaratra, alkotja a szabadságelvnek egyik szignaturáját.

Nem tagadható, hogy a magyar nemesség liberális tanoknak hódolt 48-ban a pozsonyi diétán. És mit tett ezen tanok alapján? Nemessé tett minden parasztot a közszabadság által és paraszttá tett minden nemest a közteherviselés által. Föltalálható ebben a műben az önzésnek még csak az árnyéka is?

Igaz; a szocializmus alapvető gondolata az individualizmus. De nem igaz, hogy ez az irányzat a szabadelvűséggel van vegyrokonságban. Hiszen a liberalizmus a politikai élet romantikája. Ennek köszönhetjük az egyenlőséget a törvények előtt, az emberszeretetet a büntető jogban, az önfeláldozást az eszmékért, a közjóért, a hazáért. Ennek köszönhetjük a lelkiismeretnek, a gondolatnak, a szónak feloldozását százados békák alól. Ez vitte az emberiség lelkét közelebb a keresztény vallás megváltó igazságaihoz.

A ki rokonságot keres az eszmekörök között, megtalálja azt a hűbéres idők szelleme és a szociáldemokrácia szelleme között. Mindkét fölfogásnak alapvonása az önzés. Minden érdeknek központja, célja, foglalatja – amott a várúr bagoly-

fészke, itt a munkás műhelye. Mindkettőt gyűlölet, megvetés, gőg jellemzi azon társadalmi tényezők irányában, melyek szféráján kívül esnek. Mind a kettőnek eszköze a nyers erő. Saját osztálykeretein kívül senkivel szemben nem ismer méltányosságot, igazságot, könyörületet. Osztályrészt követel magának a közhatalomból, de kötelességeket önkéntesen magára nem vállal. Fajszeretet, hazafiság, keresztény szellem egyikben sincs. A bagolyfészkek urainak kardja kapható volt hazaellenes célokra is. A szociáldemokrata-párt szintén nem ismer hazát.

Erőtéljesen kidomborodó rokonsági tünetek ezek. Ha olyan távol nem állana egymástól ez a két elem, azt hihetné az ember, hogy a rossz szenvedélyek átöröklésével van dolgunk.

A liberalizmus legnagyobb ellensége a személyes uralom. Nálunk ez van most. A másik ellensége az erőszak. Nálunk ez is megvan. A harmadik nagy ellensége a törvénytelenység. Nálunk csak azt a törvényt tartják, a mit a hatalom megtartani akar. Minden liberális elmélkedő az egyén kötelességérzetére, becsületére, türelmére, hazafiságára fektette tanait. Tehát az erkölcs mindenhatóságára. Azért ruház föl jogokkal mindenkit, mert mindenkit megbízhatónak tart. Nálunk azonban porba van tiporva a közerkölcs.

Nálunk tehát nem liberális az uralkodó rendszer. Ellenkezőleg. Az uralkodó rendszer nálunk erőszakos, embertelen, önkényű, törvénytíró. A kormányelnök inkább hasonlít egy rabszolgakereskedőhöz, mint egy szabadelvű miniszterhez.

A Zichy gróf bírálata tehát igaz a rendszer jellemzésében, de nem alapos mikor összetéveszti a liberalizmust ezzel a rendszerrel.

Templom és politika.

1898. március 20.

Az apát politikus logikai rendje kifogástalan. Szemet szemért, fogat fogért.

A kormány kortestanyává teszi a hatóság házát; a politizáló lelkész kortestanyává teszi az istenházát. Ha szabad az egyiket, akkor szabad a másikat is.

Ilyen logikával keserves napokra virradhatunk az alkotmányos élet mezején. Pedig a formula nem hibás. Hanem a tartalma, uram a tartalma! Hová vezet az ilyen tan: vétkez-tél? Megállj, mert én is vétkezem.

Tudjuk, mi történik azokkal, kik a pártoskodó hatóságoknak nem engedelmessé válnak. Üldözik, megnyomorítják. Érdekeiket elmozdítják, haladásában gátolják, igazságát meg-törlik. Belpolitikus ha volna, jobban megtűrnék.

Hát azokkal mi lesz, kik a korteslelkésznek nem engedelmessé válnak? Pokolba küldik őket? Avagy nem részesítik majd lelki vigaszban? Vagy tán kitiltják a templomból? Meg-tagadják kedves halottjának a beszételét?

A hatóságok arra valóak, hogy fönntartsák a polgári rendet. Rend alatt békét, törvényt, igazságot, szabadságot, jogot, oltalmat kell érteni. A korteshatóság megbecsületleníti saját hivatását. Hatalmát fölhasználja a polgár szabadságának elnyomására, holott legfőbb kötelessége e szabadságot védeni. Ez a visszaélés kizökkenti szerepéből s befordul a sáncba, mint a részeg fuvaros kocsija. Ott aztán elsárosodik. Tekintélyére folt tapad.

Az egyházak arra valóak, hogy fönntartsák az isteni rendet. A templomi szószékről a vallás ígét akarjuk hallani. Szelíd-ség, alázatosság, türelem, szeretet, megbocsátás, önfeláldozás; ilyen kötelességek maradtak ránk a Mester tanítá-saiból.

Nem emlékszem, hogy egy új isteni kijelentés ezeket a tanokat megváltoztatta volna. Tudtommal a hivek azért épí-tenek templomot, hogy szívük-lelkük megerősödjék ama szent tanítások követésére.

A pártoskodás, gyűlölet nincs fölvéve ezen tanok sorába. A ki fölveszi: túllép hivatása körén. Meghurcolja palástját olyan világiás küzdelemben, hol gyakran a rút önérdek és a gonosz szenvedély működik. Végeredményben nem a politikának árt, hanem a hitnek. A vallást odakötözi a politikai párthoz. Avval győz, ha győz. Ha nem győz: bukik-e a valóság is a párttal?

Vigaszt meríteni, lelki békét találni, nehéz kételyeket eloszlatni megyünk a templomba. A pap pedig föláll és az egyik arról tart leckét, hogy országunk megváltója Bánffy Dezső báró, aki fölemeli a kvótát s ezzel bebizonyítja gazdag voltunkat, a másik azt hirdeti, hogy a Szt. Pál levelei mellé kell sorozni a Zichy Nándor gróf hírlapi cikkeit és kitiltja a menyországból azokat az istenteleneket, kik az államnak ezt, vagy azt az intézményét helyesnek, vagy célszerűnek merik tartani.

Milyen lesz a képe annak az egyházközségnek, a hol efajta tanítások hangzanak el a templomi szószékről?

Az ígét hirdetni csak a lelkipásztornak lehet. Politizálni azonban mindenkinek szabad. Kérem: a kortesbeszéd alatt templomi szószék-e a templomi szószék? igenis, nem. Hanem átváltozik népgyűlési szószékké. Következőleg minden jelenlevőnek jussa van közbeszólni, éljenezni, abcugolni, tapsolni. És jussa van a pap után cáfoló beszédet mondani; magának politikai híveket toborozni a beszéd hatása alatt.

Jó lesz? Megengedhető ez? Úgy-e nem? Mi itt a nem megengedhető? A cáfoló beszéd talán? Furcsa volna. Egy politikai gyülekezetben vélemény szabadság van. Kell lenni szólásszabadságnak is. Ne tegye meg a pap az első lépést. Ez a törvény. Ne rendetlenkedjék; akkor nem lesz rendbontás.

Mit szól a szószékről politizáló pap ahhoz, ha a községi képviselőtestület gyűlésén, a jegyző indítványára, a gyónásról, a miséről és a vallásos hitnek egyéb elveiről, igazságairól és szertartásairól kezdenének hivatalos komolysággal tárgyalni, határozni, bírálólá, elítélőleg szólni s hatósági eszközöket módosítanának saját határozataik foganatosítására? Jó volna? No hát! Pedig quod uni justum, alteri aequum. Amennyi joggal szabad a papnak a templomban politizálni, éppen annyi joggal elegyedhetik a bíró, jegyző, esküdt és községi képviselő a vallás ügyeibe.

Jól nézne ki hazánk -egysége, ha minden oláh pap még a szószékről is, hirdetné politikai hitének sugallatát. Kedvező alkalmunk volna pár hónap múlva belekóstolni a polgárháború vérébe.

Kár a húrt túlságos mértékben feszíteni. Orvosság helyett ne nyújtsunk a betegnek halálos mérget. Ne tegyük a helyzetet még ziláltabbá és ne düljük föl a békét még a templomban is.

Legyen a néppárt konzervatív, ha úgy tetszik. Térjen vissza régiebb nyomokra, akár a restauráció, akár a reakció útján. Legyen aulikus, vagy népies, tetszése és meggyőződése szerint. A véleményszabadság előtt egyik eszmeáramlat olyan jogosult, mint a másik.

De a templomot hagyja meg mindnyájunknak, akiknek még hite van. Ne foglalja azt le saját politikája részére, mert ez vakmerő támadás a templom szentsége ellen.

Rossz kilátások.

1898. március 23.

Olvasva az osztrák birodalmi gyűlés első ülését, az emberben könnyen megfogamzik az a gondolat, hogy Wolf urat mégis csak jó volna lebunkózni. Mert első tekintetre úgy néz ki, mintha ez az úr volna mindennek az oka, ötödmagával. Mintha öt férfi rakoncátlansága forgatná föl a tanácskozás rendjét és tenné lehetetlenné az alkotmányos életet.

Jobban megnézve, Wolf úr ötödmagával lármáz ugyan, de óramutatója a gögös és kérlelhetetlen germán eszmének. Lebunkózni őt annyi, mint összetörni a hőmérőt abból a célból, hogy ne legyen láza a betegnek.

Ismétlem, mit más alkalommal tüzetesen kifejtettem. Két világtörténelmi áramlat néz egymással farkasszemet. Kelet és nyugot. Szláv eszme és germán eszme. Az előcsa-

tarozás színhelye Ausztria. Mikor az ázsiai nomád csordák ütköztek a hűbérileg istállózott fajokkal, akkor hazánk volt a harcmező. Most azonban egy lépéssel előrenyomult a kelet. Előőrseivel behatolt Ausztriába. Wolf úrékban a germán szellem hatalmi eszköze működik. Igazi sérelmük nincs. Még a nyelvrendeletek idejében sem volt. Mert az a rendelet nem csorbította a németek jogát. Most, hogy visszavonták a rendeletet, eltávolították az erőszakos elnököt, sarokba dobták a Falkenhayn-féle szabályt, mely a parlamenti, szólásszabadságot durván lebilincselte volt, most éppen nincs okuk komoly panaszra.

Hiszen győztek minden vonalon. A kormány megbukott a kedvükért; az utcáról meghátrált a hatóság; esdekelve rimánkodott békét a lármázó tömegtől a hatalom,

A magyar nemzet legitim vágyai iránt bezzeg soha ennyi előzékenységet nem tanúsítottak. Nálunk mindjárt kardot ránt a rendőr, szuronyt szegez a baka, s agyontapos a huszár. Nálunk azért, hogy egy nemzeti – nem is állami, hanem – nemzeti épületen legyen-e zászló, ha ünnepelj vagy gyászol a nemzet, képes a hatóság inkább polgárvért ontani, mint a tömeg óhaját teljesíteni. Rosszabb sorsa a mostoha gyermeknek nincs, mint nekünk.

Az uralkodóház, a hadsereg, a diplomácia nem a mi címerünket, színeinket viseli, hanem az övékét; nem a mi nyelvünket beszéli, hanem az övékét. Nem a mi kultúránkat ápolja, nem a mi tudományunkat fejleszti, nem a mi művészetünket istápolja, hanem az övéket.

A konzulátusok őket védik, nem minket. A kereskedelmi és vámszerződések nekik hasznot hajtanak, minket károsítanak. A vámegység őket védelmezi, minket kifoszt Pusztuló osztályról beszélünk könnyező szemmel; náluk egyes pusztult el. Iparvállalataink hanyatló mérleggel számolnak be; sok közülük veszteséget mutat. Az övék virágnak.

Mégis lármáznak. És fejszét emelnek az alkotmányos szabadság törzsére. Megtörik a nyugalmat, veszélybe sodorják a békét, erőszakkal tépik szét a parlamenti tanácskozás minden kötelékét.

Hát aztán? Mit bánjuk mi azt? Mi közünk nekünk

ahhoz, hogy megbecsülik-e ott az alkotmányt és hogy tudnak-e élni a szabadsággal? itt a bökkenő, ezekben a kérdésekben.

Ha volna perszonál-unió, miként ősi törvényeink parancsolják; állami életünk ha teljes volna, hogy öncélokot követve, saját nemzeti erőnk csak kizárólag saját hazánkat szolgálná; ha nem volnánk Ausztriához ragasztva egy végzetes törvény által: nyugodtan szemlélhetnők az osztrák zavart és csak arra vigyáznánk, hogy az együttes birtoklás védelménél ők is teljesítsék saját kötelességüket.

Avagy ha volna nemzeti kormányunk, áthatva hazánk jogainak ismeretétől; készen arra, hogy állami függetlenségünk biztosítékait tántorodás nélkül oltalmazza; ha volna kormányunk, mely inkább szereti a hazát, mint önmagát, és inkább ragaszkodik az alkotmány épségéhez, mint a hatalomhoz: ez esetben sem volna ok a nyugtalanságra, mert hiszen az osztrák alkotmányosság megdőlése törvényeink szerint megszüntet minden közös ügyet. Vagyis, az osztrák zavar alkalom arra, hogy hazánk visszahelyeztessék ősi jogaiba a perszonál-unió alapján.

De amit az alkalom készen hoz felénk, azt ez a kormány sem megbecsülni, sem fölhasználni nem tudja. Nincs neki ahhoz sem látköre, sem jogérzete, sem politikai érzéke. Szánalmas csúszás-mászás jellemzi közjogi téren minden lépését. A tudatlansággal járó ingadozás, a hivatásnak bosszantó félreismerése és csökönyös ragaszkodás egy minden erkölcsi tartalmat nélkülöző hatalomhoz: ebből áll az élete ennek a sínylődő rendszernek.

Éppen ezért nehéz időket készít számunkra Wolf úr. Ha folytatja hetvenkedését és támaszt lel a német pártokban és összeomlik az alkotmányosság: kiben bízunk kormányfőrfiaink közül, hogy ura lesz a helyzetnek, megvédeni szabadságunkat, függetlenségünket, jólétünket az osztrák abszolutizmus láncaitól?

Az új föliratról.

1898. március 27.

A jubiláris felirat ismét a Ház elé került. Meg van rövidítve. Most hát rövid, de velőtlen. Meg is fésülgették egy kicsit. Nem olyan kócos, mint társa volt, de ez is csepeg a zsíros kenettől.

Törvényhozásunk háláját rój ja le . . . mi iránt? Ama vezérférfiaik iránt talán, kik létrehozták a nagy alkotásokat? Avagy ama nemzedék iránt, mely megértette a század szellemét és hallgatott a vezérek szavára és önként mondott le kiváltságairól? Vagy talán azon nép iránt, mely a lehullott bilincsből azonnal kész volt hősies elszántsággal kardot kovácsolni, hogy megoltalmazza imént nyert, nem használt, de megtámadott jogait?

Nem. Azok iránt, akik megszerezték és meg is védelmezték a közszabadság intézményeit, ez a törvényhozás nem érez hálát. Ezekről hallgat; számba őket nem veszi; kegyeletet irányukba nem érez. Miért is tenné? Hiszen azok nem nyújtottak módot imkompatibilitási műveletekre. Báróvá, gróffá nem tettek senkit, sem melegágyat nem készítettek az egyén gyors és illetéktelen meggazdagodására.

Törvényhozásunk mégis érez hálát – csakhogy nem az alkotók iránt. Kegyeletes érzéseket is táplál, csakhogy nem az alkotás iránt. Nagy napok emlékezetéről is beszél – csakhogy nem a jogvédelem szent vérkeresztségét tekinti nagy napnak.

Hanem hálát érez és kegyelettel viseltek . . . Ugyan mi iránt? . . . Nohát »a korszak iránt.« És a nagy napok között legnagyobbnak tekinti . . . talán Piskit, vagy Nagysallót, vagy a többit, mikor az elszánt nemzet véres karddal metszette az emberiség törvény táblájára a maga dicsőségét és életrevalóságát? Nem. Nem ez a legnagyobb nagy nap, hanem – április 11-dike!

»A korszak iránt« mily kecses fordulat! »Április 11.« miilyen pompás ötlet! A korszak jó és kegyes, nem kér enni. Hallgat. Zúgolódní sem tud. Meg nem harap senkit.

Karmai sincsenek. Türelmes, mint egy galamb; kezes, mint egy csikó.

A korszak nem vádol, nem követel, nem sújt. Egyik nap elnyeli a másikat, óráról-órára, napról-napra, évről-évre. Az idő jön; az idő megy. Mi az? Ki látta a korszaknak testét, színét, akaratát? Pedig van teste, színe, akarata, lelke, ízlése, hatalma. De ki látja, ki érzi, ki hiszi? Az, aki metaforákkal dolgozik. A bölcselkedő, a költő, az író, emberi sajátságokat lát a korszakban. Plató is, Saint Simon is, Madách is. De Bánffy báró együtt Zsigardyval – mit akarnak ők a Pegazus hátán.

Tessék leszállani! Övük a nyers erő, a korrupciónak számos eszköze, a hivatalosok egész serege, a nyugdíjigény és a bankdirektorság. Ami zsebrerakható az ingadozó törvények zavaros hullámai között, rakják zsebre gyorsan. De ne bántsák még a parnasszust is. Ott nem csúszva-mászva jár az ember, hanem a maga talpán, fölemelt fővel. Oda ők nem valók. Vissza! A hegy istenei nem tűrik meg törpe kontárkodásukat.

Gyáva nemzedéknek alattomos bujkálása az, mi e föliratban kifejezésre jut. Rút hipokrizis minden szó. Selejtes agyvelőnek nyomorék terméke. A tartalmat, mely fenségessé tette az időt, méltatni nem tudja. És az alkotóról, kiknek munkája, becsülete, szenvedései és tudása nélkül az a korszak egy lomha, sötét, alaktalan semmiség volna, még csak megemlékezni sem mer.

Mikor még minden kockán forgott; mikor az önrendelkezésnek egyetlen paránya sem volt a nemzet kezében, de folyt az alkudozás és egy elhibázott szó fölbillentette az egyezkedés mérlegét és halomba dőlhetett volna minden reménységünk: e nehéz és bizonytalan pillanatban emlékezett meg a Ház színe előtt Deák Ferenc a 48-ban létrejött alkotások örök becséről s mesteri lelkével egyetlen mondatban halhatatlan szobrot épített Kossuth Lajos dicsőségére. Nem a korszakról beszélt Deák, alattomosan bujkálva az igazság elől, hanem az alkotásokról és az alkotóról. Az alkudozás mérlege mégsem veszített egyensúlyt, mert az uralkodó nem kívánta a nemzettől, hogy saját történelmi igazsá-

gának eldugása által komisz és alávaló legyen. Harminckét év telt el azóta. A 48-iki alkotások fönntartott, része azóta átment az életbe és ott hat, működik, nevel, izmosít. Gazdag tapasztalatok győzték meg az uralkodót, hogy amaz alkotások a nemzeti életnek hatalmas lendületet, a trónnak törhetetlen szilárdságot biztosítottak. Méltatni tehát azt az alkotást és azokat az alkotókat: ez nem bánthatja az uralkodónak sem érzékenységét, sem meggyőződését. Az igaz és őszinte szó azt jelentette volna a törvényhozás részéről, hogy föltétlenül bízik a korona bölcsességében és hűségünk iránt táplált ingathatatlan hitében. A férfiasan öntudatos tiszteletnek meg nem becsülhető és félre nem érhető formája lett volna ez az őszinte beszéd. Egy új alkalom nyílt arra a kölcsönös bizalomra és értékes közeledésre a korona és a nemzet között, mely mindkét részről méltán tartatik föltötte nagy becsben.

De nem. Ezek a gondolatok nem járták meg a vezérlő elemek eszét. Raportra járnak ők, hogy értesüljenek a napi-parancsról. Nem fölvilágosítják a dolgokat, hanem elhomályosítják. Nem őszinték, csak engedelmesek. Nem tolmácsai a nemzet érzelmeinek, hanem a miniszteri állások biztosító ügynökei. Férfiak helyett szolgák.

A kvóta.

1898. április 3.

Nálunk az adó nem mértéke a vagyoni állapotnak. Nagy adóterhek mellett vannak szegény emberek és vannak gazdagok, kik igen kevés adót fizetnek. A kereseti ágak egy egész sorozatánál szembeötlő a jövedelem-titkolás. Más ágaknál szembeötlő a túlságos adóteher. Tehát a fizetési arányokban nincsen igazság. Azonban, ha eltekintünk a megoszlási viszonyoktól: a csavar derekasan működik. Mert dacára az eltitkolásoknak, az adóbevétel vagyoni állapotunkhoz képest túlságosan magas.

Éppen ezért nem volna szabad a kvótánál adóbevételeket használni számítási kulcs gyanánt. A nemzeti vagyon összességének (megmérésére más tényezőket kellene használni. De ez nehéz és komplikált művelet. Ausztria nem is egyeznék bele egy ilyen szabatos eljárásba. Gondosan óvakodik attól a lehetőségtől, hogy minket be ne csapjon. Arra utazik harminc év óta, hogy kevesebbet fizessen, mint a mennyit kellene; mi pedig többet adjunk, mint amivel tartozunk.

Célját el is érte mindig. Szakembereink bevallják, hogy csak most jutottunk el a fizetési képesség azon fokához, amelybe vezérférfiaink harminc év előtt kényszerítették hazánkat. Ez azt jelenti, hogy a kvótát mindig túlfizettük.

Ausztria most még többet kíván tőlünk. Kiaknázásunkra saját belzavarait használja föl. Kormányja csak úgy remélhet többséget, ha annak árát hazánkkal meg tudja fizettetni. Helyzetünk tehát az, hogy legyünk Ausztria adófizetői, különben nincs odaát se béke, sem alkotmány.

Az osztrák kormány nem is nagyon kényeskedik. Követelésével egyenesen kirukkol. Hivatalosan értésére adja a világnak, hogy a közelebbi évtizedben Ausztria összes bruttójövedelme kitett négyezermillió forintot. Ezzel szemben Magyarország bevett kétezeröttszáz millió forintot. Ehhez képest esik Ausztriára 61 százalék kvóta, Magyarországra 39 százalék.

De köztudomás szerint a német mindig kegyes szívű volt irányunkban. Így most is. Előre hajlandónak mutatkozik tehát bizonyos adókülönbözeteket levonásba venni. E levonások után esik Magyarországra 36 százalék.

Kvótánk ilyenformán kerek öt százalékkal fog növekedni.

Ez a szándék előreláthatólag fölháborodást okoz a magyar kormánypárton. Nyilat hegyeznek borzasztó rohamra. A vészkiáltók megszólalnak és kuruclegénnyé változik minden mameluk. Szegény elcsigázott és agyonhazudott nemzetünknek lesz így egy pár jó napja. Pincékbe temetett régi jelszavakat vesznek elő. A rézfokos nyelére vésetjük megint, hogy »ne bánts d a magyart k Lázba jövünk és Matuska

Péter kapacitálni fogja Rigó Ferit, hogy meg ne szavazza ezt a magas kvótát.

Erre a szörnyű rohamra a német meghátrál. A harminchatból leenged egy-, vagy talán másfélszázalékot. Mi pedig győzelmi kiáltással rázzuk meg a magyar levegőt. íme, a német fut. Szándéka, lám, még sem sikerült. Levertük az ellenséget. És nagy lesz az örömrivalgás; hálazsolozsma száll föl az egek Urához és díszlakomákat rendez minden főispán – közközlésen.

Így lesz, előre látom. Dicsekedni fogunk, hogy a német csak a kabátunkat húzta le. Az ingünk megmaradt. Úgyis nyár következik. A kabát alkalmatlan. Kényelmesebb egy szál ingben dolgozni.

Ezt a komédiát végigjátszák hazánk népével – akárki meglássa. Mert a vitézkötést immár csak a nadrágon viseljük, de nem a homlokon is. Föl se vesszük, ha erkölcsileg elnadrágol minket valaki. Úgy átgúrtak, mint az agyagot. Formálhat belőlünk a politikai mester akármit. Ma szájhóst, holnap torzképet, holnapután cigánypurdét. Legkönnyebben cigánypurdét. Mert nagyjában rongyosak vagyunk, részben pőrék. Nem materiális értelemben mondom. Hiszen április 11-én is látni fogjuk, hogy annyi nálunk a díszruhás, mint a szemét. De nemzeti becsületünk – az van elrongyolódva. És fajbéli erkölcsünk – ez van bőrére vetköztetve.,

Mert a kvóta csak addig számítási kérdés, amíg politikai térre nem megyünk vele. Mihelyt politikai szempontok döntenek: a kvóta-ügy azonnal a nemzeti erő és önmegbecsülés kérdésévé válik. Már pedig az osztrák kormány, egyhangúlag az osztrák népekkel, a politikai tényezők sorába vette föl kvóta-megállapítása kérdéseit. Most hát a morális erőviszonyok súlya dönt. Aki győz: felülkerül. Aki enged: megaláztatik. A numerus alárendelt közeg immár. Nem elszámolás ez többé, hanem a nemzeti önérzet harca.

Éppen ezért legyünk készen nemcsak káros, de szégyenteljes napokra is. A szerep már ki van osztva. A félelmes kurucból Falstaff Jankót csinálnak. Az osztrák engedni fog valamit szertelen követeléséből s mi lakmározni fogunk egy hazug győzelem álfényében.

Ordítani fogjuk torokszakadásig, hogy két pofot ígért nekünk az osztrák. Bezzeg a másikat nem merte megadni. Pedig ígérte, a hencegő. Nohát, hol a másik pof, német? Mit virtuskodol szájjal? Úgy-e megfutottál? Gyáva! Kapunk ugyan egyet, de egy pof nem a világ. Hiszen kettőre számítottunk. A nyereségünk világos.

Április 11.

1898. április 6.

Mit gondol a kormányelnök úr, – vajjon ha december hónapot elkereszteltetné az anyakönyvvezetőnél augusztusnak, augusztust pedig decembernek: megfordulnának-e amiatt az évszakok? Ha p. o. rendeletet adna ki és rendeletét az országgyűlési többséggel approbáltatná, hogy ezentúl karácsony idejében nyár legyen, szent István-nap táján pedig kemény tél: vajjon megváltoztatná-e forgási irányát a föld úgy a saját tengelye, mint a nap körül? Ha pedig a föld nem páriozna és a többi bolygók sem mutatnának kedvet pályafutásuk irányának megváltoztatására: miként véli őket a kormányelnök úr engedelmességre szorítani s vétkes kihágásukért megbüntetni?

Ugyan kérem, rávinné-e a lelke, hogy a szelíd hold ellen fegyelmi keresetet indíttasson: a szegény jó öreg földet pedig megfossa kiérdemelt nyugdíjától? Én érzem a kérdés horderejét egész nagyságában. Tudom, mit jelent az emberi rend szempontjából a kormányzati tekintély csorbulása. Mégis könyörgök, legyen irgalmas arra az esetre, ha valamikor a szelíd hold és az öreg föld nem találna valamelyik rendeletének engedelmeskedni. Ne tekintse eljárásukat se makacsságnak, se lázadási tünetnek. Fontolja meg, hogy szegényeken meg nem másítható módon uralkodik a nehézségezőnek és a súlyegyennek törvénye, mely megköti pályájuk irányát. Nem hibásak ők, higgye el s éppen ezért

legyen irántuk könyörületes. Hiszen olyan szép és felemelő vonás, ha az erős elnéző, méltányos és megbocsátó tud lenni a gyöngék irányában.

Amiként pedig nem változik meg az évszakok rendje törvényhozási és kormányzási parancsokra: éppen úgy nem változik meg a sokaság lelke, kedélye, szelleme, ösztöne. Mert meg nem másítható törvények igazgatják a néplélek indulatait is, miként a bolygók rendszerének mozgását. Nem hatósági parancstól függ az ilyesmi, hanem a vonzásnak és taszításnak érzelmi súlyától.

A néplélek rokonszenve és a március 15-ike között van valamely titokzatos összeköttetés. Olyan forma, amilyen van a delejtű és az északi sark között. Vagy, mint amilyen a parányok vegyi erélye. Változtatni ezen nem lehet. Okait fűrészni hasztalan fáradság. De így van. A bölcs ember megnyugszik ebben és alkalmazkodik.

Mert nemcsak bécsi fölfogáshoz, udvari előítélethez, osztrák szeszélyekhez kell ám alkalmazkodni. Olykor, ha ritkán is, tekintetbe kellene venni a nemzet érzelmeit is. Ezen érzelmek, összes vonzalmak kegyelete, emlékezete március 15-höz fűződik, Bánffy mégis azt kívánja tőlünk, hogy április 11-ét ünnepeljük.

Bocsánat: ne tessék ezt az idétlen kívánságot is az uralkodó nyakába sózni. Hűségünk a koronához nem abban áll, hogy lényünkből kivetkőzzünk, mint a lepketojás, mikor hernyóvá változik. Ha erő volt abban, hogy a nemzeti akarat teljesült: ez; az erő a mienk. Ha dicsőség volt abban, hogy a nemzet megvédelmezte jogait: ez a dicsőség a mienk. Ha önfeláldozás volt a nemzet hősiességében: ennek az önfeláldozásnak tisztas emléke szintén a mienk. Am jöjjön a balsors és tegye próbára a nemzet hűségét. Uralkodónk meghatott szívvel fogná tapasztalni, hogy ezt az erőt, ezt a dicsőséget, ezt az önfeláldozást mennyi készséggel fogná a nemzet a korona rendelkezésére bocsátani.

Tehát ne bonyolítsuk össze se az eseményeket, se a fogalmakat. A 48-iki korszakot ünnepelve, a nemzet kizárólag önmagát ünnepeli. Hálával fogadjuk, ha ünnepünkben részt vesz a király is. Ez a tény erőteljesen növeli az érzelmi össz-

hangot a korona és nemzet között. Ezt a tényt sem kicsinyelni, sem megzavarni nem szabad.

A kormányelnök úr mégis megzavarta.

Új ünnepnapot keresett, amelyre senki sem gondolt. Falbarúgta az idő és a néplélek által szentesített örömnapot. Arra emlékeztet, hogy a nemzetnek vágya, öröme, lelkesedése csak a hatósági rubrikák korlátai között nyerhet kielégítést. Ünneprókat helyett ünneprókat lett.

Durva és félszeg gondolat vezethette a kormányelnök urat április 11-ikéhez. Mi történt akkor? Szentesítést nyertek a reformtörvények. De van-e hazánkban egyetlen ember, aki ennél az emléknél megállapodik? Nem jut-e a leglojálisabb alattvalónak is eszébe, hogy az uralkodóház ezt a szentesítési tényt sem respektálta?

Nos? Célszerű-e a nemzet minden fiát arra emlékeztetni, hogy az idők tanúsága szerint, a szentesítéshez is gyanú férhet?

Arra is visszaemlékezik a nemzet, hogy törvényeinek oltalmára kardot fogott. Önként tolulnak ilyen emlékek az ember agyára. És végig húzódik a nemzet lelkében a véres háború minden emléke, összes borzalma.

Okos kormány nem állít egy jó uralkodót ilyen ferde helyzetbe. Nem keres olyan napot az ünneplésre, melynek emlékezete a félreértésnek, a gyanúnak és a bizalmatlanságnak csiráit életre szólítja.

Ha nem volt a kormány figyelemmel a nemzetre kiválasztani az ártatlan március 15-ét; kellett volna: hogy a korona tekintélye iránt figyelemmel legyen. Választhatott volna bármely napot a reformalkotások vagy a szabadságharcok idejéből. Akár azt a napot, mikor a rendek kimondták a jobbágyak fölszabadítását, akár azok közül valamelyiket, mikor a honvédsereg győzelmes csatát vívott az alkotmányos szabadságért. Mindkettőben megőrizte volna gyöngédségét az uralkodó érzelmei iránt. Az első napon úgy vett volna részt a király, mint népének jó atyja; a másodikban úgy, mint nagy katona, ki az ellenfélben is megbecsüli a vitézséget.

Csak két napja van ama terhes időknek, melyek közül egyiket sem lett volna szabad választani. Egyik április 14.,

midőn a nemzet széttepte a törvényes fonalszálakat. A másik április 11., mely arra emlékeztet, hogy az udvar megszegte a király szavát.

Mit jelent április 11? A törvények szentesítését. Tehát azt, hogy nemzetünk jogosítva volt az önvédelem minden nemére. Azt jelenti, hogy az osztrák armádia törvénytelen és erőszakos téren mozgott; a magyar nemzet pedig nem lázadó, nem forradalmár volt, hanem a törvények elszánt őre. Valóban a történelmi igazságnak csak ez a felfogás felel meg.

De egy kormány, melynek nem az a hivatása, hogy ellentéteket keressen és vádaskodó emlékeket idézzon föl a korona és a nemzet között, ily kényes természetű és az egész érzelmvilágot érintő helyzetben köteles azt is fontolóra venni, hogy királyunk december 2-án lépett trónra és hogy gyöngédtelen tanács volt egy olyan ünnepnap förészesévé tenni őt, melynek emlékéhez a nemzet jogainak erőszakos megtámadása fűződik.

Mindezen már túl vagyunk. Az eredményért legyen felelős a tapintatos kormányelnök úr.

Láng Lajos.

1898. április 8.

Amint látom, a dogma mégsem dogma. Pedig mennyi anathemat szórtak ránk, szegény lemosolygott szélbali politikusokra! Hülyék valánk a szemükben. Ha mondták, hogy légvárakat építünk és szappanbuborékot kergetünk, akkor már nagyon megdicsérték. Különbömben malom alatt űztük a politikát úgy-e, és nem tudánk államférfiúi magaslatra emelkedni soha?

Hát igaz. Egyénileg praktikusok nem voltunk. Ranghoz, címhez, bankhoz nem jutottunk. A hatalomnak nem az oltalmát éreztették velünk, hanem az erejét. Mi pedig túrtünk és ápolgattuk lelkünkben szent hitünk igazságát.

Gyémántnak mondták a 67-es alkotást, mit meg nem karcol az idő és be nem homályosít a rozsdá. Merik-e tagadni, hogy örökéletűnek és változhatatlannak hirdették? Egész irodalma van már a kiegyezésnek. Mindenik okoskodás arra van alapítva, hogy ezt a törvényt sem tágítani, sem szűkíteni nem lehet. Az örökéletet nem a mindenség képviselte nálunk, hanem az a törvény.

Az a törékeny, ingadozó törvény. Ez a bonyodalmas expediens, mely arra a képtelen feladatra vállalkozott, hogy az összbirodalmi eszmének is eleget tegyen és Magyarország alkotmányos szabadságát is kielégítse. Mely közösnek keresztelte azt, ami osztrák s kiengesztelni vélte ezzel a kézzelfogható hazugsággal a magyar nemzet történelmi állását. Ezt hirdették örökéletűnek. Mintha vakok lennének, oly vakmerően beszéltek nekünk a színekről és mintha velősejtek helyett zsírfoltok volnának a koponyánkban, olyan gögös tudakossággal követelték, hogy meghajoljunk előttük.

Most, íme Láng Lajos ny. egyetemi tanár, tehát tudós ember, nyűg. államtitkár, tehát gyakorlati férfiú, alelnök a Házban, tehát irányadó, val. b. t. tanácsos,^ tehát a korona bizalmasa, népképviselő, tehát populáris egyén mit művel ez a férfiú, aki elől-hátul, jobbról-balról, alul-fölül így körül van rakva a címnek, előkelőségnek és tekintélynek gyámpilléreivel?

Azt műveli, hogy minden föltűnő átmenet és minden szánom-bánom, teketória nélkül elfogadja egy füzetében a mi szélsőbali álláspontunkat.

Alkotmányos szabadság és német hegemonia Ausztriában – ez nem kongruens fogalom, hanem ellentét. A németek uralma odaát mesterséges. Az akadálytalan és természetes, – tehát alkotmányos fejlődés az egységes Ausztriát föderatív országokká darabolja szét. Mihelyt mozgási tér nyer a szláv nyelv, szláv lélek, szláv törekvés, azonnal a német elem fölé kerül. Örökszövetséget kötni az egységes Ausztriával annyi, mint idegen német segítséget vinni a német elemnek a szláv fajtörekvések elnyomására. Csehország államjoga szintén biztosítva van a cseh pragmatika szankcióiban. A cseh királyt szintén megilleti a koronázás. I. Ferenc

osztrák császárt Csehországban II. Ferenc cseh királynak és I. Ferdinánd osztrák császárt V. Ferdinánd cseh királynak hívták. A cseh rendek 1847-ben kimondták, hogy »az országgyűlés beleegyezése nélkül kivetett adót senki fizetni nem tartozik.« Ebből látható, hogy az állami individualitás nem szűnt meg a fehérhegyi csatával. Ezt hirdetjük mi régóta. Ezt hirdeti most Láng Lajos.

Az 1867. évi kiegyezés szerint egyrésről a magyar korona országai együtt, másfelől ő felsége többi országai együtt úgy tekintetnek, mint két külön és teljesen egyenjogú fél. Ebben rejlik a kiegyezés alap gondolata. Egyik tényezője az államszövetségnek az egységes Magyarország, a másik tényező az egységes Ausztria. Az alkudozók egyik felől a magyarok, másik felől a németek. A magyarok beszéltek, alkudtak, vitatkoztak és kötöttek Magyarország nevében. A németek ugyanezt tették Ausztria nevében. Senkinek nem jutott eszébe megkérdezni a tótokat, oláhokat, szerbeket véleményük iránt a kiegyezés felől. Erre nem is volt szükség, mert ők külön politikai és territorális egyéniséggel sohasem bírtak és nem is fognak bírni. Éppen így nem kérdezték meg a lengyeleket, cseheket, szlovéneket odaát. Pedig azok történelmi individuumok. Itt megcsinálta a magyar teljes jogosultsággal. Ott megcsinálta a német, az ideiglenes birtoklás hatalmával.

De az alap gondolat az egység mindkét oldalon. A faktor pedig itt a magyar, ott a német.» Már pedig a német kezéből kisiklott a birtoklás teljhatalma. A német hegemonia máris megszűnt; az állami egység pedig foszladozóban van.

Ezek a tények porrázúzták a 67-iki intézmény. alapját.

A lenézett szélbali politika rég hirdeti, hogy ennek be kell következni. A természet nem tűr meg korcsalkotást és az erkölcsi rend nem tűri meg a hazugságot. Mivel pedig tudtuk, előreláttuk, hogy az alkotmányos élet Ausztriát darabokra törí s mivel a kiegyezés Ausztria egységére van építve: ennél fogva mindig elvétett műnek tekintettük azt s elveink elégtételét szemléltük a szláv elem erősödésében.

Idáig tehát egyetért a szélbali politika a Láng Lajos valóságos belső titkos tanácsos nézetével. Hát azután? Mi

a Láng Lajos további nézete? Kivel akar közösügyeket, ha nem az egységes Ausztriával? És paritást kivel akar? Hogy képzelet a kvóta-, kereskedelmi-, vám- és bank-tárgyalásokat külön-külön a némettel, a csehvel, a lengyelrel, a szlovénnel? És a véderő dolgát miként gondolja rendbehozhatni a cseh, lengyel, német, szlovén kormányokkal?

Mert a mi álláspontunk tiszta, világos, egyszerű és érthető. Mi a perszonális unió alapján okoskodunk. Nekünk tehát mindegy: német elem uralkodik-e odaát, vagy szláv elem, egységes állam-e Ausztria, vagy föderatív? Mi megegyezünk királyunkkal, mint legfőbb hadurunkkal aziránt, hogy mennyi újoncot adjunk, mennyi katonát tartunk, mennyit fizessünk annak fölszerelésére és föntartására. Ezt a megegyezést törvénybe foglaljuk. A katona pedig a mienk lesz. A király vezérlete és vezénylete alatt az országé. Beszélni fogja az ország nyelvét, szeretni fogja az ország intézményeit, fölesküszik alkotmányunkra és védeni fogja a trónt, az országot és az együttes birtoklást. Miként ez a pragmatika sankcióban kötelességükké van téve. Így járunk el a külügyekben is. Ha külön külügyérek lesznek, ő felsége majd gondoskodik, hogy ezek harmonikus politikát folytassanak. Ha pedig a korona csak egy külügyért nevez ki: tagja lesz ő hivatalból a mi törvényhozásunknak és felelős, mint a többi miniszterek, ilyen egyszerű a gazdasági kérdések megoldása is a perszonális unió alapján. Lesz önálló jegybankunk a pénzforgalom és lesznek vámsorompóink a kereskedelem szabályozására.

Ez a terv nem kapkodás a levegőben. Meg van ez valósítva minden országban, mely érdemes az ország elnevezésre. Amerre nézünk, mindenütt így van. Tehát ki van próbálva. De úgy, ahogy most vagyunk, úgy sehol sincs a világon. Amit a szélbal kíván, az tényleg létezik mindenütt. Amit mesterkedéssel és a választói jog lebunkozásával tartanak fenn: az csak fantazmagória. Az elmélet is, a gyakorlat is nekünk ad igazat. Ilyen berendezés mellett tökéletesen mindegy, akár egységes, akár feldarabolt Ausztria van a Lajthán túl. Az is mindegy, hogy német uralkodik-e ott, vagy szláv. Abba sem elegendünk, hogy mennyi katonát

tártnak, milyen fölszereléssel. A dinasztia létérdeke majd gondoskodni fog arról, hogy az a terület védtelen ne maradjon.

Ha tehát mi a szláv elem előrenyomulását az alkotmányos szellem győzelmének és a 67-es intézmény csődjének tekintjük: csak következetesek vagyunk saját politikai meggyőződésünkhöz, mert ebben közeledést látunk a perszónálunióhoz. És ha Láng Lajos is így okoskodik, akkor üdvözljük őt meleg kézzorítással, mint aki megértette az idők és viszonyok igazságát.

De ha a nem alkotmányos, vagy a föderalisztikus Ausztriával szemben is közösügyekre, kvótára, delegációra, egységes vámterületre, közös bankra gondol együtt a kormánnyal: akkor harcra legyen készen, amilyent még nem látott alkotmányos időszakunk; arra legyen készen, hogy a szélbal is védelmezni fogja a 67-es intézményt a maga teljes mivoltában és együtt fog elszánt küzdelmet folytatni mindazokkal, kiknek az alkotmányos szabadság biztosítékai értékesek.

Vigasztalás.

1898. április 10.

A mennybolt sem mindig tiszta. Égen és földön változik a fény és derű. A napsugárral együtt jár az árnyék. Állandóság nincs sehol és semmiben. Szürke közéletünk homályában ez a mi vigaszunk.

Kormányok jönnek, kormányok mennek. Nem akkor reméljük a jót, mikor érkeznek, hanem mikor távoznak. Mert valamennyinek emlékéhez csalódás fűződik. Csak ez a kivétel; ebben nem csalódtunk. Ilyennek hittük, ilyennek láttuk ezt már az első napon.

Mindenik megrontott valamit. Egyik egy eszmét, másik egy gazdasági ágat, harmadik egy barázdát a kultúra mezején. Ez a mostani arra készül, hogy magát az alkotmányt

rontsa meg. Vajjon barackmagba harap-e, vagy puha almába? Van-e még ellenállási erő a magyar nemzetben?

Odáig már eljutottunk, hogy a kormány nem integráns része többé a nemzeti lélek akaratának. Kívül áll rajta és fölötte. Nem vezér, hanem leigázó. Nem egy sorban küzd a nemzettel, miként a harcba menő honvédtiszt a csapattal, hanem szemben áll vele, miként gyakorlaton az osztrák parancsnok a sorokkal.

Hétfőn is így lesz – a dekretumos ünnepnapon. A nemzet már megtartotta ünnepét. Ez nem kellett a kormánynak. Most már ő tartja meg, hatósági segédlettel. Így veri a nemzet testébe a meghasonlás ékezetét. Hadd repedjen kétfelé féltett egységünk. Oszoljunk meg az emlékezet ünnepén éppen úgy, mint a pártharcokban. Ne legyen házánkban egyetlen meleg órája se a testvéries ölekezésnek!

Ki ne látná ebben is a dekompozíció rendszerét? Íme a pártviszály erőltetése még a nemzeti kegyelet oltára előtt is. Adófizető és az adóevő hadd nézzen itt is farkasszemet egymással. Az érzelmeknek egyetlen skáláján se találkozzék az, aki élteti a hazát, azzal aki él a hazán. A hivatalos ország legyen különválasztva a nemhivatalostól. Még ünnepnapon se vegyüljön össze a két elem.

Egyik azért dolgozik, hogy élhessen; a másik azért él, hogy fogyasszon. Ez a két hivatás, jó szervezetben egymást kiegészíti. Ha a hivatalos státus vezet, oktat, rendez és minden gondja a népérdek fejlesztése: akkor közszükség, tisztaság, foglalkozás. De ha öncélú kasztá lesz; ha nem vezérel, hanem parancsol; nem oktat, de ront; nem rendez, de erőszakoskodik s gondja csak a számarlajtorja lépcsőíhez fűződik: akkor, kivált oly nagy terjedelemben, mint nálunk, veszélye a közszabadságnak, ellensége a népérdeknek, heréje a nemzeti munkásság méhköpűjének.

Mikor látjuk a bomlasztó erők sokaságát faji, egyházi, társadalmi téren működni: akkor a nemzet legtermészetesebb vezérletét, a hivatalos státust is bomlasztó erővé tenni nem volna szabad. A Tisza-korszak irányzatos bűnlajstromában ez volt a hét főbűnök egyike, s az akkor feltűnt tiszavirág most már gazdagon gyümölcsözik. Úgy néz ki immár, mintha

véglegesen el volnánk egymástól szakadva. Közéletünk hemzseg a hivatalos visszaélésektől. Mintha nem barátunk volna a hatóság, hanem ellenségünk. Mintha nem a törvényt szolgálják, hanem a hatalmat. Éltető elemnek nem a szabadságot tekintik, hanem az erőszakot.

Ugyan kinek jutna eszébe kifogásolni az április 11-diki ünnepet, ha ennek megjelölésében is nem alkatrészét látnók a vázolt bomlasztási rendszernek?

De azt látjuk. Én a kormány, együtt a hivatalos renddel, vagyok az egyik fél, ti, akik fizetni és engedelmességni tartoztok, vagytok a másik fél. Én vagyok a fejsze; ti vagytok az erdő. Majd meglátjuk, ki az erősebb?

Persze a fejsze erősebb. Ha nyele nem volna, semmit sem árthatna. Annál rosszabb, hogy nyelet a fejszéhez az ostoba erdő ad. Így irtják az erdőt az erdő segítségével. Szurkot is az erdő ad a holnapi fáklyákhoz. És az a fejős bivaly, melyen Bánffy úr lovagolni fog a nagyobb dísz okából, szintén az erdő fűvéből hízott kövérré.

Húsvétunkat ez mégsem zavarja meg. Bízunk a váltózandóságban. Minden elmúlik, minden újjászületik. Porban fetrengeni örökké nem fogunk. Ha lejárt az alvás ideje: ki-dörzsöli bágyadt szemét a nemzet: megnézi ezeket, kik most parancsolnak neki; nagyot kacag és talpra áll. Hogyan? Ezek a szúnyogok lakmároztak volna hatalmas tagjain? Még álomnak is nevetséges. Hess, te sovány fereg!

A barackmagot pedig ne féltsek. Csak szívókája van a szúnyognak, de foga nincsen. Ha foga volna, az is beletörne. Látod ezt a rovátkát, azt az oromot, azt a dudorodást, ezt az élt az alkotmány barackmagván? Nehéz időnek nyoma mindenik. Ezer év próbáinak rétegeit látod e rovasokban. Aki beleharapott, mindenkinek beletört a foga. Ezentúl is úgy lesz.

Kálvinista eredmények.

1898. április 20.

Idegesebb iratot, mint amilyen a Tisza Kálmán beszéde, sohasem olvastam. Minden betűje rezeg, mint a nyárfalevél. Vezérfonal benne nincs; csak lüktet, mint a békacomb a viviszekció alkalmával.

Nem csoda. A fegyver hátrafelé sült el. Nem a célpontot sebezte meg, hanem a célzót. A reformátusoknak ez a Zichy Nándora az egyházpolitikai reform által a katolikus hatalmi szférán kívánt csorbát ütni. E helyett egy eddig nem ismert hitbuzgóság keletkezett a katolikus táborban; a református templomok népe pedig napról-napra apad.

Miért? Azért, mivel a református házasság lényegileg ezelőtt is polgári természetű volt. A reform tehát ezen a téren változást nem idézhet elő, – gondolta Tisza Kálmán. Mi reformátusok úgy maradunk, ahogy voltunk. Hanem a katolikus dogmájából ki lesz törve egy drágakő. A legrosszabb esetben is – mi nem nyerünk; de ők a legjobb esetben is veszíthetnek. Ez volt a fölfogás. Ha nem ez lett volna: senki sem tudná megmagyarázni azt a vak összetartást, mely a reformátusokat a politikai ellentétek dacára – egy akolba terelte. Még kevésbé volna értelme annak az általános és egyhangú megbélyegzésnek, melyben az egyház főemberei részéről azok a reformátusok részesültek, kik a reformot nem fogadták el.

Így lévén, nem csodálom az idegeskedést.

Ezek az urak ma még csak a stólaveszteséget látják s állami pénzzel vélik betapaszthatni az okozott sebeket. Ebben is csalódní fognak. A hitéletnek kevés összefüggése van a lelkész fizetésével. A mezitlábos püspököknek több befolyásuk volt az emberiség lelkére, mint a bíborpalástos egyegyházfejedelmeknek. Megtehetik a segéllyel, a fizetés kiegészítéssel s később a teljes díjazással, hogy a híveknek kevesebb terhe s a papoknak több jövedelme lesz. De a református szellemnek nagy erkölcsi vereségét stólakárpótlásokkal meggyógyítani nem lehet.

A főbaj ott van, hogy Tisza Kálmán faragott képek elé hurcolta a kálvinista szellemet. A gyülekezetet átformálta a maga képére és hasonlatosságára. Kiküszöbölte a hivekből az egyéni függetlenség érzetét. Megbénította az egész vonalon az önkormányzati energiát. Hatalmi kérdések csiráztató melegágyává tette az egyházi életet. Meghonosította a klikkrendszerét. Elfojtotta a szabad gondolkozást. Lelohasztotta az érdeklődést és a híres nyakasság átváltozott csúnya szervilizmussá.

Életének jófélét ennek a felekezetnek szentelte anélkül, hogy fölismerte volna a kálvinizmus belső természetét. A szabad kutatás elvének fontos következményei vannak. A kálvinista lélek vizsgál, összehasonlít és ítél. Bullák, anathémák, kijelentések és syllabusok nem feszélyezik őt. Nem támaszkodik a gyónószék oldalához, hogy megállhasson az istene előtt. Talpán áll, még mikor imádkozik is. Isteni küldetést nem fődöz fel sem a püspökében, sem a főgondnokáhan.

Egyházát sem tekinti földöntúli alkotásnak. Az egyik hordta a követ, a másik vetette a téglát. A harmadik faragta a gerendát. Közös lelki buzgóság és közös testi fáradtság hozta létre az intézményt. Éppen ezért a saját tulajdonának tekinti azt mindenik. Eljár annak dolgában, viseli terheit, büszke, ha virul, aggódik, ha a veszedelem éri, – mert hiszen az övé. Így örökölte s gondolzza, mint minden örökséget, melyhez hagyományok és emlékek tapadnak.

De a kötelességérzetnek ez a szelleme csak addig tart, míg az egyházat valóban magáénak tekintheti. Mihelyt az ő vágya, ízlése, szokása, akarata nem érvényesül az ő egyéniségét megillető mértékben: azonnal közömbös lesz az intézmény iránt, sőt elidegenedik attól. Ez nem lélektani kombináció, hanem a való élet igazsága. A politikában is így van. Hatáskör nélkül nincs munkakedv. Befolyás nélkül nincs önkormányzati tevékenység.

A kálvinizmusnak nemcsak jellemző vonása a presbiteri rendszer, hanem életforrása is. Mivel mindenkinek jogot biztosít ez a rendszer: ennél fogva önként vállal benne mindenki kötelességet. Az egyház és a hívő között egy szent életközösség fejlődik. Apró fecskéfészek módjára családi emlékek

tapadnak a templomhoz. Azt a rózsát az úrasztalának terítójén nagyanyád varrta, úgy-e? Ezt a sípot az orgonában valamelyik ősöd áldozatkészsége hozta létre. Azt a kelyhet együtt vásárolták apáink. A díszes szószerk jómódú gazdák és szegény özvegyek filléréből emeltetett. Ebben a szent házban mindenki félt egy tárgyat, mindenki őriz egy emléket, mely lelkét odafűzi az elődök buzgóságához.

De a lelki életfolyamatnak ez a nemes forrása elapad, ha csorbát szenved az önkormányzati jog. Mihelyt a hívő nem a saját mivoltát látja abban az intézményben letűkröződni, azonnal meglazul a ragaszkodás és kialszik a szeretet lángja. Papjának ékesszólásában csak addig gyönyörködik, míg azt érzi, hogy a szabad választás által neki is része van az ékes beszédben. Iskolájára csak addig büszke, míg azt mindenestől a magáénak vallhatja. Saját lelki vágyait és nemes ösztöneit elégíti ki, hogy áldozatokat hoz, hogy az övé külön legyen, mint a másoké.

Ezeket az indulatokat és hajlamokat merőben félreismerte Tisza Kálmán, mikor új rendet honosított meg a kálvinista egyházban. Ezzel együtt félreismerte a kálvinizmus természetét is. Erőt, jogot, tevékenységet központosított. Szertelen ragaszkodása a hatalomhoz képtelenné tette őt a Calvin János szabad elméletének és puritán egyszerűségének megértésére. Eszménykép lett az érseki egyház, annak hierarchiája, fénye, vagyona és parancsoló hatalma.

Most már nyakába zúdultak a tények. Csoda-e, ha izgattott? immár érzi, hogy a kérlelhetlen valóságot sem dialektikával, sem állami alamizsnával kiengesztelni nem lehet. A hívek száma fogy. A Tisza-Duna mentén, a hajdúk között végzetes az apadás. Nagy színvakság kell, hogy ezen népességi apadás és a lepassztott önkormányzati jogok között a kapcsolatot meg ne lássa az ember.

Az elvérzést futólépésben sietteti az egyházpolitikai reform. A kath. egyházjog sok válószemélylyel szaporította a református egyházat. Ez a forrás bedugult. A 68. évi garanciális törvény erőteljes védelmet nyújtott a gyöngébb és szegényebb református egyháznak. Főembereink lemondtak róla egy szemhunyorítás nélkül. Mikor aztán porba omlott a

bástya, akkor a felekezetnélküliséggel megnyitották a zsilipeket. Jobban mondva felnyitották a véredényeket. Az életerő azóta nem folydogál, hanem zuhog, mint a hegyi patak. A felekezetnélküliség kizárólag köztünk, reformátusok között újonc.

Kétségbeesett jalkiáltások hangzanak az egyházmegyékből. A jajgatás a kálvinizmus mélységeiből fakad. Bajos lesz azt a papok egyéni helyzetének nyomorúságos javításával elfojtani.

Kudarc.

1898. április 22.

Nem üvöltő dervisekhez, hanem józaneszű emberekhez fordulok. Kérdem: háborús állapot van-e Magyarország és Ausztria között? Ha béke van köztünk: miért félünk oly nagyon egymástól? Ha háború van: miért kötünk szövetséget életre-halálra?

Ostobább helyzet nem volt ennél soha. Azt mondják, egymásra vagyunk utalva. Törvényeink azt rendelik, hogy az egymás mellett élésnek bizonyos viszonylatai tiszteletben tartassanak. A história is arra látszik utalni, hogy támaszt keressünk egyik a másikban. A korona biztosságának érdeke is úgy kívánja, hogy erők legyünk mind a ketten a fejlődésnek minden vonalán.

Ebből józanul az következne, hogy ne bántsuk egymást. Ne merítsük ki életerőnket abból a célból, hogy a másikat legyűrjük. Ne arra irányozzuk minden törekvésünket, hogy a másikat kifosszuk, elgyöngítsük, munkájában akadályozzuk, fejlődésében eltiporjuk.

Vagy, vagy. Vagy természetes a szövetség köztünk és Ausztria között és akkor önként enyészik el minden érdekellentét és a tízévenként megújuló gazdasági kiegyezés öröm a népnek, boldogság a kormánynak, erőforrás a nemzetnek

és tápláléka a szeretetben, bizalomban, egyetértésben nyilvánuló nagyhatalmi egységnek. Vagy nem természetes a szövetségnek ez a formája, mert az érdekellentétek nem elsimíthatók s ezen esetben miért rakják azt járom gyanánt a népek nyakára? Miért erőszakolnak olyan viszonyt, amelyen soha sehol sem volt: ami senkinek sem kell, mert sérti a népek önérzetét, egymásra uszítja az érdekeket s pontrólpontra azon dolgozik, hogy valamelyik alkudozót megrövidítse, kijatsza, becsapja? Micsoda megegyezés az, mely nem tud egyéb eredményt fölmutatni, mint kárt, bosszúságot, elégtelenséget és kölcsönös gyűlölködést?

Kormányunk tizenkilenc törvényjavaslatot tett le tegnap a Ház asztalára. Ugyanezt tette Bécsben az osztrák kormány is. Együtt a javaslatokat »kiegyezésének hívják. Tartalmukról már tett a Magyarország említést és tenni fog még gyakran. Rezignált fatalizmussal fogadja e javaslat-csoportot a magyar többség; mérgesen taglalják az osztrákok; óvatosan hallgat a nemzeti párt s előre látható, hogy bonckése szörnyen föl fogja darabolni ezt a halvaszületett korszot. A 48-as párt nem ok nélkül látja benne állami függetlenségünk megaláztatását s gazdasági érdekeink elalkuvását. Nem kell tehát senkinek. Mégis előterjesztik, mégis erőszakolják, mégis keresztülhajtják.

Történelmi végzet-e ez rajtunk, vagy korszakunk megtevédeése? Micsoda láthatatlan erő hurcolta ezt a szerencsétlen nemzetet a pusztulás felé?

Amerre nézünk, északra, délre, keletre, nyugatra, mindenütt rügyfakadást látunk. Nagy és kicsiny nemzetek duzzadnak a munkakedvtől, alapozzák a jövőt, izmosodnak testileg-lelkileg. Abban a zürzavaros képben, mely körülöttünk a népek mozgalmában föltárul, élesen domborodik ki mindenfelé az erőteljes nemzeti szín.

Íme, öncélokot követ valamennyi. Amit termel, övé a gyümölcs. Amiért küzd, övé a palmaág. Elég erősnek véli magát mindenik, hogy érdekeit megoltalmazza. Saját történelmi egyéniségéhez képest rendez be magát valamennyi. Csak mi, egyedül csak mi vagyunk arra kárhozthatva, hogy ne önmagunknak éljünk. Idegen gyámkodásnak terheit egye-

dül csak mi viseljük. A fejlődés feltételei csak előttünk vannak elzárva. Végzet-e ez rajtunk, vagy vezetőinknek megátalkotott tévedése?

Tizenkilenc javaslat a kiegyezésről. Kiegyezés! Úgy hangzik, mintha megváltás volna. Fegyverszünet dúló csaták után. Ennél is több. Béke egy véstes háború befejeztével.

Ám, hazugság a szó is, a tartalma is. Nem kiegyezés az, hanem kudarc. Győzelme Ausztriának, rút veresége hazánknak.

Meghosszabbítása gyarmati helyzetünknek, – ebből áll a kiegyezés. Engedélyt adunk egy osztrák pénzvállalatnak, kamat nélkül jegyeket bocsásson ki s azokért kamatot szedjen polgárainktól, – ilyen a kiegyezés. A galíciai bányák kedvéért fölemeljük a petróleum vámot, hogy megdráguljon a magyar fogyasztó világító eszköze és megsemmisüljön a virágzásnak indult magyar petróleumtisztító ipar, – ezt hívják kiegyezésnek. Fentartják a magas iparvédvámokat, hogy az osztrák ipar ezentúl is egyedáruságot élvezzen nálunk, a magyar ipar pedig ne fejlődhessék. Ez persze kiegyezés. A magyar nyerstermékek ezentúl se részesüljenek védelemben, mert minden kárt nekünk kell elviselni és minden hasznot Ausztriának kell zsebre vágni. Nagyobb gúny okából ezt is kiegyezésnek hívják.

Hazugság! Ez nem kiegyezés; ez kudarc. Ez: nem olajág a kormányok között folyt erőfeszítések után, hanem ostorcsapás, melyet vakmerően vágnak nemzetünk szeme közé. Ki hiszi el, hogy ostorcsapással kezdhető meg egy tíz évre menő békés, egyetértő szövetség? Hát ilyen a népek szövetsége? Azért egyezkedünk, hogy szövetséges társunk zsaroljon, fosztogasson s parlamentjében ország-világ előtt szemünkbe köpjön? Oh, még nem feleadtuk el. Hogy betyárok vagyunk, azt mondtátok rólunk. Arcátlanoknak is szidalmaztatok. Sőt, hogy kitarítottak vagyunk, azt is töletek hallottuk.

Ki nem mondható szégyennel fogadtuk mi ezt. Sötét borúval várta minden magyar ember, hogy minő elégtételt szerez nekünk a kormány. Nos íme, itt az elégtétel. Kezet nyújt nekik béke jobbra.

»Felejtük brúder, a múltat. Megrugdostál, fölpofoztál, arcul köptél. Béküljünk ki. Itt az egyesység. Ami a tied, az a tied; ami az enyém, az is a tied. Jól van? A vasút bántott úgy-e pajtikám, ez a szörnyeteg hálózat, mely lehetővé tenné a támadást és a védelmet. No ne félj tőle. Erre is befolyást engedek neked. Vájkálj nemzetem zsebében könyökig. Nincs miért zsenírozd magad. Én akarom így, csak hogy ne haragudj. A becsületünkben pedig gázolj térdig. Ezt sem bánom. Mert ha kotródnom kell, úgyis nyugdíjat kapok.«

Ilyen a magyar kormány kiegyezése. Ilyen a nemzet kudarca.

Vajúdás a kongruával.

1898. április 24.

A kongrua-javaslat nehezen jut dűlőre. Vitát jóformán senki se várt s mégis nyolc nap óta tart a tárgyalás. Pedig az ügy mélységeit nem kavarta föl senki. A legtöbb szónok óvakodott a kérdés horderejét a maga valódi nagyságában fölkarolni. Ütközet alig volt. Rendszeres hadjárat éppen nem. A bajvívás csak karra ment, jól befáslizott ütérrel. Mégis hosszas a vita.

Miért? Azért, mert a vitázok is érzik, az ország is érzi, hogy itt nem annak a csekély morzsának pénzügyi fontossága jön tekintetbe, mely az állam terített asztaláról az egyházak kötényébe hull, hanem az a nagy és életbevágó elvi kérdés, hogy az egyházak viszonya az államhoz a közszabadság szempontjai szerint rendeztessék-e, vagy a középkori fölfogás reakcionárius szempontjai szerint?

Az emberi nem civilizátorius fejlődésének egyik alapföltétele az, hogy az egyház lehetőleg különválasszassek az államtól.

Az új korszaknak két nagy elv győzelmét köszönhetjük. Egyik a szabad vizsgálódás elve a kultúra minden vo-

nalán, a másik a felelősség elve a kormányzás összes ágai-
ban. Ez a két nagy elv alaposan szétszaggatta azokat a szá-
lakat, melyekkel a középkor rendszere az egyházi életet az
állami étellel összefércelte.

A szabad vizsgálódásnak útjában áll a dogma; a felelős-
séget kizárja az istentől nyert hatalom fogalma. Amely állam
tehát a szabadságra fekteti főnállásának föltételeit, az nem
tűrhet intézményeiben dogmatikus elemeket és nem hajol-
hat meg istenkegyelméből származtatott földi hatalmak előtt.
Ha túri: sérelmet ejt a szabadság elvén; ha meghajlik: sé-
relmet ejt a demokrácia elvén. Ha pedig nem túri: a dogma
sérthetetleniségén ejt csorbát és ha meg nem hajlik: meg-
rendíti a keresztény civilizáción épült jogfelfogást.

Kiegyeztetni tehát az emberi kedélynek és elmének ezt
a két áramlását egy kalap alatt nem lehet. Megsemmisíteni
pedig egyiket a másik kedvéért nem szabad, mert ezzel vagy
a vallásháborúk szenvedélyeinek, vagy a politikai reakció ve-
szélyeinek valamennyi kísértetet földidéznök a sötét múlt kor-
hadt sírboltjaiban. De ha sem kiegyeztetni nem lehet, sem
megsemmisíteni nem szabad: akkor nincs más választás, mint
az emberi szellemnek ezt a két áramlását külön-külön me-
derbe terelni; vagyis az állami életet az egyházi ételtől el-
választani.

Ez a megoldás rejti magában a békét, a megnyugvást
és a vallásfelekezetek egyenlőségének, szabadságának és vi-
szonosságának biztosítékait. Erre a megoldásra törekszik min-
denki, aki visszaesésektől félti az emberi haladás ügyét. Ez
a megoldás képezi ránk nézve a Deák Ferenc testamen-
tumát is.

De a kongrua-javaslat nem lépés e megoldás felé, ha-
nem távolodás attól. Ez az ami méltán nyugtalanítja a ke-
délyeket. Emiatt dől el oly nehezen a javaslat sorsa. A köz-
szabadság barátai érzik, hogy ezzel a javaslattal évtizedekre
dobatik vissza az egészséges haladás ügye. Új és erőteljes
szálakat fon a kormány abba a bonyodalmas szövedékbe, mely
burokba köti a mozgási képességet és nem engedi, hogy az
egyházi élet a rokonlelkek szabad asszociációjává alakuljon.

Ellenkezőleg. Új szálakkal bogozza az államhatalomhoz

a vallásfelekezetek érdekeit. Cserébe befolyást biztosít magának az egyházak szabadságára. Kihasználja a szegénységet, hogy jármát a felekezetek nyakára rakhassa. A polgárok adóját a polgárok lelkiismeretének leigázására fordítja. Egy aljas hajsza ez, mely a nyomorra spekulál. Kikereste az egyéni függetlenségnek ezt a parányi bástyáját is, hogy rombadöntse durva kézzel.

Ha nem ez a cél: miért nem állapította meg a szükségletet egyszer mindenkorra? A szükségletnek megfelelő összeget miért nem bocsátja az egyházak rendelkezésére? Miért ad segélyt, mikor fődözetet kellene adni? Miért adja az egyének és miért nem az intézménynek? Miért bujkál az államellenes veszélyek hipokrizise mögé? Hát nincsen büntető-törvénykönyv és nincsen bíróság?

Igenis vótumvásárlás itt is a cél. Kézre keríteni minden érdeket; a kormány hatalmi körébe terelni a megélhetés összes föltételeit; hivatalos kortesekké sülyesztetni a papokat is; lehetőleg minden exisztenciát megfogni a hatalom politikai hálózatában: ez a cél a maga utálatos valóságában és semmi egyéb.

Ez a nyomorult és piszkos cél, ha egyszerű fináncművelettel éretnék el, könnyebben volna elviselhető. De íme áldozatul esik egy nagy elv is. A kortescélt csak úgy érik el, ha megsokasítják és összébb húzzák azokat a hurkokat, melyek az egyházi élet szabadságát a kormányhatalom kezébe szolgáltatják. Ezúttal tehát egy végzetes lépést tesz hazánk hátrafelé. Távolodunk attól az elvtől, hogy különválasztás az egyház az államtól. Fokozzuk a kormány omnipotenciáját. Rohanunk az önkényuralom karjaiba.

Ezt jelenti a szőnyegen levő kongrua-javaslat. Ezért vajúdik vele a törvényhozás olyan sokáig. Ha nincs is mélyreható vita, de a közszabadság ösztönei önkénytelenül működnek és nehezzé teszik a korcsszülött világra jövetelét.

„Aranylakodalom.”

1898. április 27.

Mint egy elkésett gólya, mely társaitól régen elmaradt, kelepelve jövök és kiáltozom, hogy minden ember nézze meg a Magyar-Színház »Aranylakodalom«-ját. Tegnap adták negyvenegyedszer. Ez azt jelenti, hogy Budapest lakosságának még felerésze nem látta. Pedig a jubiláris tervek, ünnepségek és alkotások között ez a legkülönb.

Egy alkalmi darab, mely minden alkalomra jó. Nincs benne semmi vásáriás. Óvatosan kerül minden banalitást. Nem él vissza a helyzettel, hogy pártoskodjék. Nagy szavaknak üres kartácstüzeivel nem ostromolja meg a jó ízlést. Tisztelettel hódol a közönség nemes érzelmei előtt s vallásos kegyelettel lebbent fátyolt a nagy idők legendái felett.

Tisztesebb műemléket senki sem emelt a magyar szabadságharc felől. Akik írták: megértették ama hőskornak érleltetését. Az elvonuló képek magyaráznak, beszélnek, meggyőznek és javítanak. Nézve, hallgatva, csodálva e jeleneteket, az embert szent varázslat szállja meg és egy önkénytelen fogadalom kél a kebelben; én sem lennék rosszabb, mint azok voltak. Mint az a nő, ki gyöngyével járul a nemzeti bank alapjához; mint az a tót gyerek, aki játszva fut a halát torkába; mint az a bátyus zsidó, kinek lelkéből melegen ragyog felénk a hazaszeretet sugárkévéje.

Jellemző, hogy a hazafiságnak ezt a magvas költészetét nem a Nemzeti Színház hajlékában mutogatják. A legelső műintézetnek legkiválóbb erői kellett volna, hogy művészi szárnyaikra vegyék ezt a becses alkotást. Annak a helynek múltja, tekintélye, a hozzá fűzött emlékek és feladatának komolysága, ez adott volna méltó levegőt és megfelelő hangulatot. Célját, hivatását, nevét becsülte volna meg a Nemzeti Színház, ha ezzel a darabbal üli meg az új korszak születésének ötvenéves évfordulóját. Hol keressük a nemzeti ügy apotheozisát, ha nem a Nemzeti-ben? A hazafias érzelmek magas kultuszát kicsoda művelhetné oly méltóképen, mint a Nemzeti?

Elrejtteni a kötelességeknek, szenvedélyeknek, önfeláldozásnak és jogvédelemnek ezt a gazdag és magasztos sorozatát a könnyű múzsa szegényes hajlékába, ahol erőtelen a művészet s üzleti verseny foly a kenyérért: sötét tüköré ez a mai napnak, mely visszaverődő sugaraival azt a divatozó fölfogást világítja meg, mintha az elszánt hazaszeretet lelkesedése, odaadása, buzgósága és könyhullatása számúzve volna onnan, hol finom előkelőségben nyilatkozik meg a szellem.

De »az igazi beszéd nagy hatalom. Íme leküzdí a nehézségeket. Elfelejtjük, hogy operetté-bódében vagyunk és templommá változik a hajlék. Nem jut eszünkbe, hogy ez a hős tegnap komédiázott. Amit látunk, elfogadjuk valósággnak. Örömmünkben, bánatunkban törülgetjük könnyező szemünket. Meghatott szívvel követjük a fejlődést és bíráló kifogások nélkül önkéntes foglyai leszünk a legtisztább érzelmeknek.

Mesterileg kellett fölépíteni azt a darabot, hogy még itt is elementáris legyen a hatás. Két órára átváltozik a közönség, mintha senkisé is volna a mai korszak gyermeke. Meleg kebelére ölel a haza s ott vergődik lelkünk édes nyugtalansággal. Megtisztulunk; jobbak leszünk; magas régiókba emelkedünk, földi terhektől szabadulva, földöntúli ihlet által megnemesedve.

Két órára? Nem, nem! Legyen nyugodt az a két költő. Hatásuk nemcsak két óráig tart. Az olyan igazság, amilyent ők hirdetnek, a hullám természetével bír. Az az indulat, melyet honszerelmük lángja hozott forrásba, felbuzog a nézőtérén, hullámgyűrűt vet az utcán, s aztán halad tovább, gyűrűről gyűrűre, hullámról hullámra, végig a rónákon, elborítva a bérceket, pihenés nélkül, akadályt legyőzve, tovább a Kárpátok sziklahomlokáig, hogy ott megtörve visszaverődjék és új gyűrűket alkosson, új hullámokat emeljen. Minden szív megdobban e szép alkotás hatása alatt és delejes áramlat keletkezik a lelkekben, mely tovaszáll láthatatlanul s meg nem mérhető erejével minden zugba elszállítja az itt fölkeltett indulatokat.

Váljunk el.

1898 február 29.

Mikor Thun gróf miniszterelnök legékesebben szavalt a Reichsrath munkaképessége és a népbizalom fölébresztése érdekében, akkor Prade képviselő közbekiáltott: »Vessük el a magyar kiegyezést!«

Valóban, ez jó megoldás. Vessük el! Politikai életünknek legyen ez a szó a signuma. Írjuk föl zászlóinkra. Kiált-suk az utcán s végezzük mindennapi óhajunkat ezzel: vessük el!

Nekik nem kell, mert igen kevés; nekünk nem kell, mert igen sok. Ez elég ok a megegyezésre. De van több ok is. Minket szegényít: ez a mi okunk. Bőrünket azonban nem huzza le, csak a kabátunkat. Ez pedig nekik ok. Joggal tanul gazdagítja az osztrákot. Ezt megint mi mondjuk. Korlátokat állít a mértéktelen vagyonszaporodás elé, – mondják ők.

Hát vessük el!

Mindenekfölött örvendünk, ha ők vetik el. Ez azért jó, mert nekik szabad az ilyesmi. A korona nem vonja össze rögtön a bizalom vitorlát, ha ők valamit akarni mernek. Más volna, ha mi mernénk akarni. Akármit. Egy kis ünnepet. Egy zászlót a középületre. Vagy egyebet, csekélységet, gyermek-játékot, amiben örömünk telhetnék.

Nem lehet.

Hanem ők akarhatnak. Hivatalosan szidalmaztathatják Magyarországot a Reichswehr által. A Reichs- und Residenzstadt főpolgármestere ránk öblögetheti a bécsi sárcsatornák minden levét. A kereskedelmi kamarák hivatalos szervezete ránk támadhat a nemzetgyűlöletnek minden izgató szerével. Nekik szabad.

Ők tehát elvethetik a kiegyezést. Bárcsak megtennék! Sőt jobb, ha elvetik egész Magyarországot. Úgyse szeretnek; hát ne is ölelgessenek. Mi sem lehet irtózatosabb, mint az osztrák karmok ölelése. Inkább rúgjanak el maguktól. Váljunk el! Jó?

Azt mondják: kitartottak vagyunk. Könyörgünk, ne tartsanak ki tovább. Bocsássanak a magunk útjára. Helyesebben: kergessenek el! Tépjék el a közös köteléket. Bízának saját balsorsunkra. Adjanak át a szeleknek s kényszerítsenek rá, hogy magunk keressük meg saját föntartásunknak elemeit. Hadd pusztuljunk el!

Egyelőre meg fogunk döbbeni a feladat nagysága előtt. Mi lesz velünk, ha magyarul beszél a katona? Kipróbált vitézsége a hadseregnek hová lesz, ha magyar zászló lengedez fölötte? Hűségében ki bízhatik meg, ha a magyar király kezébe tesz esküt a magyar alkotmányra? Ha kötelességérzete nemcsak abban kulminál, hogy engedelmeskedjék a császárnak, hanem abban is, hogy védje a királyt és a hazát: ki fogná a trónnak, az országnak, a nemzetnek sorsát egy ilyen hadseregre bízni?

Tehát kínozni fog a nyugtalanság s bizonytalanná lesz sok inkompatibilitásnak a hatalma. Szétmállnék az olyan többség, amely arra utazik, hogy érdekeinket kiszolgáltassa Ausztriának. Nem lenne közösügy, melynek szent oltalma alatt egy haszonleső politikai érdekcsoport elfojtsa a nemzeties fejlődés termékenységét. A politikai börzejáték szédelgői súlyegyent veszítenének.

De legalább Csehország! boldogulna szegény. Porcelánja, üvege nem kerülne többé oly nagy mértékben a gyűlölt magyarok asztalára. Morvaország is boldogulna, mert posztóját nem hordaná testén a gyűlölt magyar. Sziléziára is fölvirradna az üdv, mert az abroszát, vásznát nem vásárolná csak a gyűlölt magyar.

Bécs pedig fáklyákat gyűjthetna örömében s Luegert paizsra emelhetnék Galicia összes kaftános zsidói, mert Bécsnek érne a legnagyobb szerencse. Fölszabadulna az alól a kellemetlen és nyomasztó helyzet alól, hogy iparcikkeivel ragyogóvá tegye a gyűlölt Budapest kirakatait s módjában lenne új piacokat keresni a szélrózsa minden irányában. Addig pedig, míg a keresés tart, pihenhetnének. Kiolthatnák a kazánok tüzét, letehetnék a kalapácsot, becsukhatnák a műhelyeket és édes semmittevéssel tölthetnék az időt – alleweil fidel.

A jelszó igazán jól van megválasztva. Vessük el a kiegyezést! Ne nyomorgassuk egymást tovább. Mindenik fél éljen meg, ahogy tud. Keressünk új piacokat. Addig pedig mi megesszük a magunk búzáját, ők egyék meg a saját posztójukat. Ha nem jó szárazon, kenjenek rá ólmützi kvárglüt. De hagyjunk egymásnak békét. Vessük el a kiegyezést.

Különben is szerencsétlen gondolat ez a fölmondásos monarchia. Mintha bérházban lankék az összetartozandóság-nak valamennyi intézménye.

Ebben a szervezetben nincs se állandóság, se erő. Az állandóságot megtöri a törvény, az erőt fölemészti a kölcsönös gyanú és a szertelenné vált gyűlölet. Ilyen alapon ingatag a trón és hullámozó a nemzetek történelmi földadata. Mindenik fél a másik meggyöngítésére dolgozik. Egyik sem épít a jelenre, mert egy megváltozott jövőnek kecsegtető reménye tölti meg a közszellemet.

Amire mi vágyunk, az egy történelmi valóságnak természetes föléledése. Amire ők vágnak, az egy történelmi kudarcnak erőltetett folytatása.

Az öncélú Magyarország: történelmi eszme, mely mindig élt. Az öszbirodalom: udvari törekvés, mely mindig az egyenetlenség forrása volt, ahonnan vér bugyogott. Amazt nem kell mesterséges altató-szerekkel a természetes föléledéstől visszatartani. Emezt nem kell erőltetni, mert a magyar nemzet még nincs megérve a halálra.

Jobb tehát, ha elvetjük a kiegyezést. Legjobb, ha elválnak.

A vackorfa gyümölcse.

1898. május 1.

Ugyanis, mi 1898. január első napjától kezdve a külön vámterület »jogállapotában« vagyunk. így rendeli a 67-iki alkotásnak szelleme is, betűje is. Csináltunk ugyan egy provizóriumot egyoldalúlag, melyben kimondtuk a meglevő állapotok föntartását 1898. december 31-ig, de ennek célja csak időnyerés volt – vagy arra, hogy új szövetséget köthessünk Ausztriával, vagy arra, hogy berendezkedhessünk a külön vámterület alapján.

Ez a provizórium mégis sok embernek szöveget ütött akkor a tejébe. így okoskodtak: föntartani a státusquót anynyi, mint föntartani a vámszövetségét. Ilyenformán a provizórium nem a külön vámterület jogállapotát jelenti, hanem a közös vámterület valóságát.

De azt felelték a kételkedőknek, hogy a vámszövetség föl lévén mondva, a fölmondás el lévén fogadva és a lejárt szövetség nem lévén megújítva: Magyarország az 1867. évi XII. t.-c. 68. §-a folytán önállóan rendelkezik. A jogi állapot ilyenformán most már nem a szövetség, hanem az önálló rendelkezés. Tényleg pedig a statusquo elfogadása nem egyéb, mint egyik módja az önálló rendelkezésnek.

Ezen okoskodás szerint Magyarország január első napjától kezdve külön vámterülettel bír, csak nem állított sorompókat. Föléledt a joga, csak nem vette foganatba. Háztulajdonos lett, csak nem költözött belé. Ennek a jogállapotnak abban az időben Apponyi gróf adott fényes magyarázatot.

Köztünk és Apponyi gróf között eltérés volt. Mi azt kívántuk, hogy a nemzet költözzék be a házba azonnal. Apponyi gróf azonban időt kívánt adni a kormánynak, hogy még egy szerencsepróbát tehessen Ausztriával. A többség Apponyi grófhhoz állott. Fejtegetéseit megtapsolták. A kormányelnök kijelentette, hogy az Apponyi gróf magyarázatát magáévá teszi; ahhoz nem ad hozzá semmit s abból nem vesz el semmit.

A mi táborunk részéről új kételyek támasztáltak. Azt

kellett tisztába hozni, hogy az önálló rendelkezés alatt Apponyi gróf föltétlenül a külön vámterületet értette-e? Apponyi grót igenlő választ adott. Bánffy kormány elnök úr pedig megismételte hozzájárulását az Apponyi gróf fölfogásához.

Így jött létre az 1898. évi I. t.-cikk. Ez a furcsa kis szülött, mely elismeri a külön vámterület jogállapotát és fentartja a közös vámterület valóságát. Mintha mondaná: íme egy fiú, aki különben leány.

De jól megértjük. Fentartja ugyan a közös vámterület valóságát, de csak ideiglenesen erre a folyó évre és csak Ausztriával szemben. Ennélfogva idegen államokkal évekre szóló szerződést ezen az alapon kötni nem lehet. Annyival kevésbé lehet, mert a szerződésnek jogalapja nincs, miután jogilag a külön vámterület állapotában vagyunk.

A provizóriális törvény két dologra ad a kormánynak utasítást. Először arra, hogy egyévi határidőn belül kíséreljen meg Ausztriával egy új vámszövetséget. Másodsor arra, hogy ha megghiúsul a kísérlet, intézkedjék önállóan a 68. §. alapján. Hogy pedig mi legyen az önálló intézkedés tartalma, azt megmondja az 58. §. Semmi egyéb, mint a külön vámterületi sorompók föllállítása.

Ezek szerint a provizóriális törvénynek értelme, szeleme, betűje egyenesen kizárja, hogy a lejárt és fölmondott vámszövetség alapján, mely jogilag immár nem is létezik, valamely idegen állammal kereskedelmi szerződést köthessünk. A külügyminiszter mégis szerződést kötött Japánnal. Igaz, hogy decemberben, tehát a provizóriális törvény előtt. De a külügyér úr szerződése csak úgy nyerhetnek szankciót, ha törvényhozásunk azokat becikkelyezi. Tehát csak úgy, ha az országgyűlés hozzájárul a szerződéshez.

Erről tárgyalt tegnap a Ház. A kormány kérte a Házat, hogy cikkelyezze be a japáni szerződést.

Szerződést, – kivel? Japánnal. Jó.

Hát a másik fél kicsoda? Ausztria-Magyarország, mint közös vámterület. Igazán? Mióta létezik ez a jogi személy? Mert valamikor létezett; de múlt évi december 31-én kimúlt az árnyékvilágból. A haláleset magán viseli a legitimitásnak

mindkét kellékét. A közös vámterületről szóló szövetség primo: fölmondatott és a fölmondás elfogadtatott secundo: lejárt és a lejárat nem újjíttatott meg; tertio: törvényt hoztunk az iránt, hogy a vámszövetség megszűnt és utasítottuk a kormányt, hogy próbáljon új szövetséget kötni.

A régi szövetség tehát nem létezik. Új szövetséget meg nem kötöttek. Hol van tehát az a vámegység, mely mint szerződő fél szerepelhetne Japán irányában? Sehol sincs.

A kormány mégis azt kívánja, hogy köttessék meg a szerződés. Az egyik szerződő fél Japán. Helyes. A másik szerződő fél egy senki. Egy jogi hulla, melyet törvényeink már december 31-én átadtak az enyészetnek.

Ezt a képtelen helyzetet Apponyi gróf alaposan megmagyarázta. A kormányelnök úr egy magánbeszélgetés színrehozatalával felelt, mely közte és Apponyi gróf között folyt. Mikor? Akkor, amidőn az ellenzéki vezér a kormányt saját kinos kelepcejéből megmentette.

Kisült azonban, hogy a kormányelnök úr nem úgy hozta színre ezt a beszélgetést, amint az lefolyt. Kisült, hogy az a beszélgetés bizalmas jellegű volt. De ha nem úgy hozta színre: akkor – nos, akkor mit csinált? És ha bizalmas volt a beszélgetés és mégis színre hozta: mi a neve magyarul ennek az eljárásnak?

Ej, ne legyünk kíváncsiak. Kinek milyen kalapja van, olyannal köszön. Bolondság volna a vackorfától azt kívánni, hogy ananászt teremjen. Hát legyen vackor! De talán mégsem föltétlenül szükséges, hogy a vackor még nyüves is legyen?

A csanádmegyei indítvány.

1898. május 14.

Felül rothadás; alul robbanó gázok. Ilyen az ország képe. Az állami szervezet majd minden idege beteg.

Hanyatlásnak indult a bírói függetlenség. A vármegye elkorhadt; gerendázatában »örlő szű lakik.« Kormányzás, igazgatás, tekintélyt és igazságot nélkülözve a pártoskodó hatalom karmai között vergődik. A törvényhozás szavazó gép; tanyája a törtetőknak; háza a várandóságoknak. Szelleme összetöpörödött, mint egy ócska keztyű. Aki benne a törhetetlen erélyt, a nemes szenvedélyt és a fölháborodás ostarát képviselte: gyümölcsfát ültet egy új nemzedék számára. A többi fáradt izmokkal emelgeti fegyverét, anélkül, hogy a nagyevőket el tudná kergetni a terített asztaltól.

Ellenben az alsó régiókban gőzöl a kénpara és sistereg a vadláng. Az osztálygyűlölet jelentkezik a pokolnak minden tüzével. Még valóság lesz a Rohonczy rémképeiből. Fontolóra kell venni, hogy a szurony is annak a rétegnek van a kezében. Törvénytelen eszközöket is próbálnak. Toloncozás, gyűlések betiltása, sajtószabadság korlátozása: ez nem törvény; ez bot. A botnak pedig két vége van. Amennyi joggal megfogja az egyik végét a kormányhatalom, ugyanannyival ragadhatja meg a másik végét a néperő.

Nagy szerencsétlenség, hogy vezető egyéneink nincsenek ráteremtve a nehéz föladatra. Krónikus társadalmi bajt még senki sem gyógyított meg enyhítő szerekkel; sem lekötéssel. Pillanatnyi áradatok megfékezhetők rögtönzött védgáttakkal is. De az állandó vízmosás veszélye csak rendszeres parterősítéssel hárítható el. Nem szurony és nem toloncozás kell ide, hanem intézmény, mely átalakító hatással működik.

Kenyér kell a népnek és jog. »Még kér a nép: most adjatok neki! Nem hallottátok Dózsa György hírét?« A kenyér alatt munkát értek; a jog alatt befolyást a közügyekre.

Három hónapi munkával nem kereshet a nép tizenkét hónapra valót. Ebből áll a kérdés sarkpontja. Hol találunk

más népek munkát? Az ipartelepeken. Kormányunk pedig nem arra törekszik, hogy a viszonyokat ipartelepkeletkezésére kényszerítse a külön vámterület által, hanem abban fáradozik, hogy megkösse a vámszövetséget. Másik módja az állandó munkaadásnak a telepítés. A községi területek kisajátítása, földarabolása és törlesztési kölcsön mellett való eladása a földéhes birtoktalanok osztályának. Gőzerővel kellene ezt elhatározni és nyélbe ütni.

Párhuzamos tevékenységgel legyen gond a jogok kiterjesztésére is. A választó jogosultak száma ma nem *üti* meg a kilencszázézetet. Alig valamivel több, mint ötven év előtt. Ez a tény elijesztő magyarázatot nyújt a demokratikus visszafejlődésről. Mindama siker, melyet a nemzet kulturális és gazdasági haladása fölmutatni tud, íme abban kulminál, hogy a közügyekre ma sincs sokkal több embernek befolyása, mint volt ötven év előtt. Hát a népesség szaporodása, a városi élet izmosodása, a földművelés nagy átalakulása, a közlekedési hálózat kiépítése és általában a fejlődésnek mindama tényezője, ami most van s ami tegnap volt, – hát szabad, hát méltányos, hát józan dolog, hogy a közmunkásságnak ez a nagyarányú kitágulása ne nyerjen kifejezést a választási lajstromban is?

Hóna alá nyúlt a bajnak Csanádvármegye főjegyzője, midőn feliratot indítványozott a cenzus leszállítása, a választókerületek új beosztása és a községenkint való titkos szavazás behozatala érdekében. Visszhang nélkül ez az indítvány nem maradhat. Az ilyen mag kicsírázik. Mire a körlevél végig járja a törvényhatóságokat: terebélyes fa lesz a magból. Mert ez a növény gyorsan nő. Szükségét mindenki érzi. Hajtásait mindenki ápolni fogja.

Mindenki? A hatalom is? Hát igen. A hatalom sem térhet ki immár a parlamenti reform elől. Mégis, ha ellentáll? Annyira romlott volna? Talán mégsem. Hiszen ez az egyedüli szer a felső rothadás ellen és egyik nagyjelentőségű szer az alsó forrongás lecsillapítására.

Végre is egyszer meg kell szünnie a párturalmi féktelekedésnek. Az eredményt azok is csak látják, akik előidéztek. Lehetetlen, hogy meg ne döbbenjenek tőle. Ettől a

törvényhozótestülettől, melyben versenyt fut a szervilizmus az üzérkedéssel! És attól a valóságtól, hogy a magyar faj egy nagy rétege nyíltabban hirdeti a hazaárulást, mint a nemzetiségek elvetemült izgatói.

Igaz, hogy ilyen reform után nem számíthat a hatalom mindig és mindenben biztos többségre. A szimonia bűnének és a szolgabíró törvénytíprásának nem lesz olyan nagy keleté. Lesznek képviselők a kormány kegyes engedélye nélkül is és a parlamenti többséget nem a kormányelnök irodájában fogják kinevezni.

De azt, hogy az alkotmányos élet egyensúlyba jöjjön: csak ilyen reformmal lehet elérni. A nyílt piacra vitt lélekvásárt csak így lehet megszüntetni. A hatalom túlkapásainak, a képviselők üzérkedésének és szolgaságának csak ez vethet gátat. Ezenkívül megnyugtatja a népet egy méltányos követelés kielégítésével.

Mikor ennyi kilátás fűződik egy reformhoz: képes-e, merészkedik-e a hatalom ennek útját állani?

Msgr. Bienvenu.

1898. május 8.

Tizenöt év óta vagyok tagja az erdélyrészi református státus kerületi közgyűlésének. Figyelemmel kísértem kötelesegből a Szász Domokos püspök úr működését mindig. Cselekedeteit bíráltam; erélyét elismertem, munkaképességét bámultam. Vállalkozásainak vakmerőségétől félttem.

Tőlem kitelhető erős harcot folytattam az üzérkedési irányzat ellen úgy szóval a közgyűlési teremben, mint tollal a kolozsvári »Ellenzékiben. Cikkeim terjedelme erről az ügyről kitenne egy kötetnyi könyvet. Ezt a harcot támogatták, folytatták, vezették olyan férfiak is, mint Bánffy Albert báró, Bánffy Miklós gróf, Kun Kocsárd gróf, Kovács Ödön, a teológiai akadémia igazgatója, Bethlen Gábor gróf, akik,

fájdalom, immár csak néhaiak. Az élők közül Bethlen Bálint, Bethlen Pál főispán, Bethlen Ödön, Kun Géza grófok, Szabó tanár, Réthy tanfelügyelő, Csató alispán, Pogány főispán, Kovács polgármester, Sebesi megyei főgondnok, Wesselényi Miklós báró főispán, Ugron János gondnok, Zeyk Dániel főispán, Zeyk Kálmán, Kovács Albert theol. tanár és mások. Látható e névsorból, hogy politikai pártszempontok nem vegyültek a harcba.

Állandó igyekezetünk volt: ezt a belháborút lehetőleg lokalizálni. A főváros sajtóját tehát nem vettük igénybe. Sem a parlamentet interpellációk vagy indítványok által. Bár tettük volna! Talán képesek lettünk volna a püspök urat a lejtőről visszatéríteni. De most, miután a fővárosi lapok tüzetesen foglalkoznak az ügygel, én is elmondok néhány fölvilágosító megjegyzést.

Az ütközésnek két sarkpontja volt. Egyik a theologia-akadémia kérdése, másik az üzérkedés. A theologia-akadémiát Bethlen Gábor fejedelem alapította s ez az alapítás nagyenyedi székhellyel be is cikkelyezett az erdélyi törvénytárba, így keletkezett a nagyenyedi Bethlen-főtanoda, mely mint a reformátusoknak minden főiskolája, saját vagyonnal bíró, azt önállóan kezelő autonomikus szervezet. Fölötte az egyházkerület áll, mint ellenőrző közeg; de nem mint intéző, még kevésbé mint tulajdonos.

Szász Domokos arra határozta magát, hogy a theologia-akadémiát Nagyenyedről átteszi Kolozsvárra. Ez az elhatározás beleütközött az alapító levél egyik tiltó rendeletébe. Mindegy; azért mégis erőszakolta. A többséget megszerezte magának a papok és tanárok fölött megszerzett és igénybevett korlátlan fegyelmezési hatáskörrel. Ebben a gyülekezetben az alárendeltek egyéni függetlenségének még az árnyéka sem maradt meg.

Nehéz, súlyos, keserű harcok keletkeztek a püspök szándéka miatt, melyek azzal végződtek, hogy a Bethlen-főtanoda számára saját vagyonát ezideig meg tudtuk ugyan menteni, de a püspök úr annyi szívóssággal küzdött e tanoda ellen és kedvenc szándéka mellett, hogy a nagyenyedi akadémia ma már mesterségesen előidézett tanár- és tanulóhiány miatt

halálos sorvadásban szenved. E közben a püspök Kolozsváron palotát épített az új akadémia számára s az intézetet életbe is léptette.

Ám ez is börzejáték jelleggel bír, mert egy állandó tőke az intézet föntartására hiányzik. Az intézet tehát a levegőben lóg. Ha előbb-utóbb sikerül az enyedi főtanoda megfelelő vagyonát Kolozsvárra áthelyezni, akkor föntartási tőkéje is lesz az új intézetnek. Így aztán a Bethlen fundáció kiesik a történelem kerekéből, mint egy vásott fentő s helyébe illeszkedik a »Szász Domokos-fundáció.« A szertelen ambícióval megáldott püspöknek éppen ez a tulajdonképeni célja.

Ezzel szemben azt mondja Szász Domokos püspök a Budapesti Hírlap mai számában, hogy »létrejött egész alapja a kolozsvári fakultásnak, amelynek negyvenezer forintot tesz ki az évi költségvetése.«

Figyelmet kérek. Ugyanezen cikkben ezt is mondja: »nem állott a kerületnek rendelkezésére egy fillér sem. Ekkor munkához látott, t. i. börzejátékhoz, minek következtében hat év alatt jött létre a kerekszámban egy félmillió tőketöbblet, melynek segítségével lett fölépítve több, mint 70 új templom, restaurálva több, mint kétszáz, új iskola száz és egynéhány s papilak ugyanannyi. Szervezve lett 40 új lelkészség s létrejött egész alapja a kolozsvári fakultásnak.«

Tehát egy félmillióból hetven új templom, száz új iskola, száz papilak és egy fakultás alapja, melynek évi költségvetése negyvenezer forint. Hiszen csupán a fakultás évi kiadásainak fedezéséhez kerek egy milliányi alap kívántatik! A kibúvó ajtó ez a kifejezés: »melynek segítségével.« Tehát a félmillió börzenyereség segítségével. Ez úgy hangzik, mintha az a félmillió csak támogatná a többi tőkét. De melyiket? Hiszen ő mondja, hogy nem állott a kerület rendelkezésére egy fillér sem.

Ismétlem: a fakultás a levegőben lóg.

Másik ütköző pont az üzérkedés.

Mikor Szász Domokos püspök lett, az egyházkerületnek, mint ilyennek, jóformán semmi vagyona sem volt. Szükség sincs ilyen vagyonra. Mert az egyházkerület: lényegé-

ben a maga közgyűlése és igazgató-tanácsa által egy tanácskozó, ellenőrző, választó, intézkedő, fegyelmező, törvényhozó és végrehajtó testület. Röviden: a közgyűlés parlament az igazgatótanács kormányzási hatáskörrel bír. És amint nincs külön vagyona az országgyűlésnek és a minisztériumnak, éppen így nem volt az egyházkerületnek. Meghívók és egyéb nyomtatványok, titkári fizetés és a szegényebb sorsú közgyűlési tagok csekély útiköltsége: ebből állott az egyházkerület évi kiadása.

De a püspök vagyonnal akart rendelkezni. Nagy vagyonnal, hogy kielégíthesse játékszenvedélyét.

Ebből a célból az egyházközségek egyéni tulajdonát képező ingó értékeket bevonta a központba. Ezt a lépést különben még elődje, a puritán életű Nagy Péter kezdte meg, nehogy a megyebírák (községi gondnokok) gyarló faládájában őrzött papír az elézés vagy feltörés veszélyének áldozatul essék. Az értékpapírok szelvényeit a lejáratkor Nagy Péter beváltatta az adóhivatalnál s mindenik községnek megküldötte a maga illetményei

Azonban Szász Domokos püspök nyugtalan szelleme nem tudta tűrni, hogy ez a nagy tőke csöndesen heverjen a vasszekrényben. Fogta magát és minden megkérdezés, utasítás, fölhatalmazás, megbízás nélkül – az erdélyi földterhermentesítési kötvényekből álló értéket kicserélte ötszázalékos magyar papíráradékkal. Mi megtudtuk. Lärmát csaptunk hirlapilag és fölszóaltunk a közgyűlésen.

A felelet ez volt: íme nyertem. A kötvényt eladtam 105 forinton; a járadékot vettem 95 forinton. A 95 forintos járadék után éppen úgy megvan a község évi 5 forintja, mint volt a 105 forintos kötvény után. Sőt nyeresége is van a községnek, mert a járadék nem adóköteles. Az összes kötvények egymilliónégyszázezer forint értéket képviseltek. A differencia eladás és vétel között 10 százalék. Tehát tőkegyarapodás száznegyvenezer forint.

A többséget képező szegény papoknak és az elnöklő Bánffy Dezső báró főgondnoknak szemük-szájuk elállott. Micsoda zseni! Maholnap olyan gazdagok leszünk, mint az esztergomi érsekség együtt a nagyváradai püspökséggel!

És szavaztak. Helybehagyták a megbízás nélkül való vásárt. A jog szerint való tulajdonosok – a községek – véleményére még csak kíváncsiak sem voltak. Hogy másnak a vagyonát, mely csak megőrzés végett volt a központban elhelyezve, értékben és minőségben, a tulajdonos beleegyezése nélkül, átváltoztatni nem szabad: azt hiába vitattuk. Szavaztak. Még azt is megszavazták (az ország valamennyi jogászának a figyelmét fölhívom erre), hogy száznegyvenezer forintnyi tőkegyarapodás nem a tulajdonos községeket illeti, hanem, mint szerencsés szerzemény, az egyházkerületet. Így jutott az egyházkerület jelenlegi vagyonának első alapjához.

Ezen eljárás jellemzésére még csak azt jegyzem meg, hogy egyházi alkotmányunk tételes és királyilag jóváhagyott törvényei szerint az egyházkerületi közgyűlésnek az egyház-községek és iskolák vagyona fölött csak ellenőrzési joga van.

A községek nem vitték az ügyet bíróság elé. Miért? Mert Szász Domokos alatt a papok elvesztették függetlenségüket. Továbbá azért, mert a községeknek csak felsőbb jóváhagyás mellett van pörölési joga. De kitől nyerjen felsőbb engedélyt arra, hogy a felsőbbet bepörölje?

Most már másfélmillió forintnyi ingó érték állott a központban a mindenható püspök felügyelete alatt. A felügyeleti hatáskört összezavarta a rendelkezési hatáskörrel.

Kosztba tette a másfélmilliót az osztrák-magyar bankhoz. Csodálatos módon a bank elfogadta a kézi zálogot, pedig szokott körültekintésével megtudhatta volna – 1-szor, hogy az az érték nem püspöki tulajdon; 2-szor, hogy a kosztbaadás a jogszerű tulajdonosok (egyházközségek) megkérdezése és beleegyezése nélkül történt; 3-szor, hogy a kerületi közgyűlés sem adott sem a püspöknek, sem az igazgató tanácsnak utasítást, fölhatalmazást, megbízást erre a műveletre. Tehát püspök és igazgató tanács önhatalmúlag rendelkeztek a más vagyonával.

Az osztrák-magyar bank egy millió forintra 4 százalékos pénzt adott a zálogbacsapott értékekre. Ezzel a pénzzel 5 százalékos hajtó új papírokat vásároltak. Nyereség 1 százalékos. A milliónál tízezer forint.

Ebből is lárma lett. Hetekig tartotta ez a milliós ügy

izgalomban az egyházkerületet. A közgyűlésen szóba hoztuk. Bánffy Dezső elnök zárt ülést rendelt, mely két napig tartott délelőtt, délután. Kifejtettük a vakmerő játék veszélyeit és a fölhatalmazást nélkülöző kosztbaadás jogtalan és törvénytelen voltát. Leszavazták – persze a nyílt ülésen, hol a vita újra-föl vételét megtagadta az elnök. Azonban a bank belátva, hogy gazda nélkül történt a művelet, visszacsinálta a dolgot.

Szász Domokos püspök pedig, hogy holmi alkotmányos tilalmak és magánjogi veszélyek többé ne fészélyezzék: jegyzőkönyvi fölhatalmazást kért és kapott »értékpapírok vásárlására és eladására.«

Így lett átlépve a Rubikon. Azóta a börzén vagyunk. Nyerünk, veszünk, lógunk. Telkeket vásárlunk és nagy házakat építünk Budapesten – pénz nélkül. Akadémiát alapítunk Kolozsváron – pénz nélkül. Negyven új lelkészséget szerorzünk – pénz nélkül.

Megvásárlunk 1200 drb Foncière-részvényt. Püspökünk igazgatótanácsos lesz a vállalatnál, nem tudom mennyi évi fizetéssel és jutalékkal. Megvásárlunk 500 darab Szállítási-részvényt. Püspökünk fia igazgatótanácsos lesz a vállalatnál, nem tudom mennyi fizetéssel és jutalékkal. Az egyház pedig ezen a két tételen többet veszít kétszázézer Torintnál.

Marad a híresztelt félmillió nyereségből háromszázézer forint. Ki hiszi el, hogy ebből száz új iskolát, száz új paplakot, hetven új templomot, egy új theológiai akadémiát, negyven új lelkészséget és Budapesten két darab háromemeletes házat lehet építeni és alapítani?

Mikor megtudtam – két év előtt – a Foncière és a Szállítási vállalat részvényeinek megvásárlását, személyesen megjelentem az egyházkerület pénztárában, hogy fölvilágosítást nyerjek. Ott azt tapasztaltam: a részvényvásárlásnak a könyvekben nyoma sem volt, azonban a pénztárnok és az ellenőr beismerték, hogy a vásár megtörtént. Kértem, hogy mutassák föl a részvényeket, mert ha nincsenek a könyvben, tényleg létezniök kell a kasszában. Erre azt felelték, hogy nem mutathatják föl, mert a kasszában sem léteznek. Hol vannak hát? – kérdezem. Felelet: Budapesten. – Tehát ott, ahol se irodánk, se pénztárunk, se községünk! Még csak

egy elismervényt sem tudtak fölmutatni arról, hogy ezt a horribilis összeget képviselő érték, kinél van – talán zálogban, talán letétben a börzejáték folytatására!

Az ügy erkölcsi oldalához nem szólok. Egész mértékben aláírom a Budapesti Hírlap fölfogását. Az ügy ezen ágát sajnosán jellemzi, hogy a Szállítási-részvények emelkedését a püspök úr a temetkezési üzlet sikereitől várja. Minél több halott, annál nagyobb osztalék. Végelemzésben egyházunk pénzügyeinek kapóra jönne egy kolera, vagy egy dögvész. Mintha egyházunk feledné, hogy gyász alkalmával vigasztalás a tiszte, nem pedig nyereszkesedés a gyászból.

Bizony, Viktor Hugo nem ilyen püspökmintát rajzolt meg a Bienvenu személyében.

Militarizmus.

1898. május 11

A réműletes szörnyeteg, melynek bőre páncélból, szörzete szuronyból, pórusa ágyútorokból van, íme rátekerődött az áldozatra s borzasztó izomgyűrűivel fojtogatja annak mellkasát és ropogtatja bordáit. Aléltan adja át magát az áldozat saját végzetének s üvegesedő szemmel nézi, hogy végtagjait miként szívja irtózatossá torkába a szörnyeteg. Előbb a végtagokat, azután tovább, mindig fejve a nyomorult testet, föl a nemesebb részek felé, szünet nélkül, állandó kitarással szopogatva; míg lassan-lassan eltűnik a félelmes torokban az áldozat törzse, vállalai s legvégül a feje.

Katonaállammá így alakul át a szegény hazánk, gyorsabban, mint hittük volna. Minden más érdek fölszívódik, elenyészik, megsemmisül. Egyéb javainkat arra költjük, hogy legyen kardunk, puskánk, ágyunk, hajónk, várunk, lovunk és nyergünk. A munkaerőt belakatozzuk a laktanyákba. A szabadság átváltozik diszciplínává. Mikorra készenlétben lesz a véderő: nem lesz védelmezni való.

Másutt is így van – azzal vigasztalnak. De mióta gyógyula meg a beteg a más ember betegségétől? Aztán nem is igaz. Két világhatalomnál nincs militáris uralom. Egyebütt sem így van, hanem másként.

Az orosz, német, francia, olasz hadsereg: nemzeti hadsereg. Az is veszélye a közjólétnek és csorbája a közszabadságnak: de struktúrája, szelleme, nyelve nemzeti. Annak is áldozatul esik a munkaerő javarésze és az alkotmányos elvek sok drága értéke; de a hazának történelmi fogalma és a faji öntudat becses érzülete hűségese ápolásban részesül ott.

Ott tehát, mikor mindent fölszívott a szörnyeteg – mégis megmarad az alap. A haza, mint építési anyag és a faj, mint építkező, nem vesz el a szörnyeteg gyomrában. Sőt ez a két fogalom két valósággá lesz azokban a hadseregekben. Erejük, győzelmük a hazának és fajnak erejét, győzelmét jelenti.

Nálunk fordítva van. Javaink közül elsősorban ez a két érték megy pusztulásba, mert a hadsereg lelkéből éppen a haza történelmi fogalma és a faji öntudat becses érzülete irtatik ki leghamarább. Nemcsak a gazdasági erőket és a polgári szabadság rendjét van tehát okunk nekünk féltetni, hanem a hazafiságnak és fajszeretetek eszményképeit is.

Ez kétszeres ok arra, hogy a militarizmus előnyomulása megakadályoztassék. Alkotmányunk ehhez kezünkbe adja a biztos eszközt. Igenis, nincsen jogunk a szervezet, vezérlés és vezénylés dolgaiba avatkozni. De a pénz fölött az ország rendelkezik. Annyit szavaz meg, amennyit jónak lát. Pénz nélkül nem tud a militarizmus terjeszkedni és előnyomulni. Azt a végzetes háborút, melyet a militarizmus az ország természetes polgári fejlődése ellen visel, csak pénzzel folytathatja. A mi pénzünkkel! Tehát tőlünk függ, hogy a megállásra, fegyverszünetre, visszavonulásra kényszerítsük.

A hadi kiadás évről-évre nő. Harminc év előtt 80 millió volt. Most 170 millió. A póthittel 200 millió. Honnan vegyük? Munkánkat, hogy gyarapodjék a polgári vagyon, mikor, miben könnyítette a véderő? Árunk fölöslegének piacot hol szerzett?

De ha már hivatásánál fogva nem termel, hanem aka-

dályozza a termelést; nem gyarapítja, hanem csak fogyasztja a vagyont: akkor legyen szerény a követeléseiben. Minden paraszt tudja, hogy rendesen meritve, a kút vize tiszta marad. Azonban, ha erőltetjük, a víz nemcsak elapad, de zavarossá is lesz. Fölkavarodik az iszap minden üledéke. Ártalmas organizmusok kerülnek fölszínre. Így lesz itt is a militarizmus szertelen követeléseivel. A forrást fölzavarja a fölkavart iszap.

Minél több vagyon ömlik a hadsereg torkába, annál kevesebb marad a nemzet kezében. A folyamat így alakul: egyik oldalon szaporodik a fegyver, a vár, a hajó; másik oldalon apad a munkáskéz, a termelés, a vagyon; egyik oldalon gyűl az erő, másik oldalon fogy az ellenállás; egyiknek megnő a hatalma, másikkal összezsugorodik a szabadsága.

Ez a folyamat a forgalom belső törvényein alapszik. Minél magasabb a hegy, annál mélyebb a völgy. Egészségtelenül túlhalmozott vagyoni bőség az egyik rétegben, szegénység és ínség a másik rétegben. Tudom, hogy ez a Marx elmélete: de érzem, hogy igaza van. Kútforrását a valódi szociális bajnak itt kell keresni. És itt jelentkezik a militarizmus, mint egyik kútfeje, szerzője, melegágya a szocializmusnak.

A kép, melyet fokozódó igényeivel a katoná állam hazánk jövőjére vett, végzetesen sötét. A vagyoni fejlődésnek ez a rendszeres akadályozása és a nemzeti javaknak ez a mértéktelen fölszívása rövid idő alatt megtermi mérges gyümölcsét. Az a szocializmus aztán, mely jönni fog, nem a napszámosok uszításából fog állani az elcsigázott földbirtokos ellen.

Földindulás lesz az, a szónak vagyoni és erkölcsi értelmében. Minden intézmény meginog; első sorban, úgy lehet, a katonai kezd düledezni. Tulajdonjog, család, haza trón – mind, mind elveszíti az állandóság jellegét. Egy irtózatos forradalom hullámcsapásai törik darabokra összes állami és társadalmi intézményeink szerkezetét.

Ilyen jövőndő fogamzik meg a militarizmus szertelen fejlesztésének méhében.

„Bizonytalan.”

1898. május 13.

Ijesztőleg súlyos szó hangzott el a felség ajakán: »A helyzet bizonytalan.«

Jól megfigyelve azt a beszédet, sorai között melanchólikus hang lepi el a tért, miként a hollandi festmények levegőjét a sötét szín. Mintha a küzdelmek sikertelenségéről tenne vallomást e beszéd, egy hosszas uralkodás keserű tapasztalatai után.

Minap írta a Magyarország, hogy Ferenc József nemcsak uralkodó, hanem államférfiú is. Senkinek sincs annyi alkalma belátni a dolgok veséjébe, mint a koronás főnek - há valóban látni akar. Uralkodónk pedig akar látni. Mindabból, ami hitelt érdemlő utakon kiszivárgott belső életének munkásságából, arról győződünk meg, hogy a felség néz, figyel, kombinál és alaposan fontolóra veszi az eszmék és események logikai horderejét.

Mikor egy ilyen uralkodó bizonytalannak mondja a helyzetet: van okunk a szót súlyosnak tekinteni, mert az öntudatos ember megfontolt ítélete áll szemünk előtt.

De a súlyos szónak még sincs vérszaga. Inkább azt a fojtó és nehéz levegőt fejezi ki ama szó, mely súlyos betegek szobájában szokott lenni. Mert a helyzet betegebb, mint hinni szokás. A -trón nézőpontjáról éppenséggel életveszélyes.

Íme kifelé és katonai szempontból egy államalkat, mely a trónuson kívül az összetartozandóság minden elemét nélkülözi. Olyan, mint a rozszant fahíd, melyet már csak a gerendázaton meggyült hulladék tart össze. Hulladék, mely a legfelsőbb helyről esik címek, rendjelek, kitüntetések, hivatalok alakjában az emberekre. De ha kiveszünk egy korhadttal gerendát, hogy éppel cseréljük föl: az egész híd összeomlással fenyeget.

És íme befelé két államegyéniség. Külön csontrendszerrel, külön érzőidegekkel, külön izomzattal. Más az agyvelőnk, más a szívünk, más a tüdők. Tehát két önálló test,

más és más életföltételekkel. Intézményeink azonban ezt a két testet egy vérkeringésbe szorították.

Két állam gazdasági élete egybe van forrasztva. Nines erre hasonlat a természetben, mert ott ilyen korcsalakulás nem létezik. Mintha két külön fának egy gyökérzete volna. Az erősebb elszívja a gyöngébb elől az összes életnedveket.

Mi a következmény? Gyanú, féltékenység, bizalmatlanság és gyűlölet egymás irányában. Szövetséges viszonyunk nem egyéb, mint a kizsákmányolás állandósított törekvése és emiatt a torzsalkodás furfangos rendszere.

Nincs ebből más menekvés, mint teljes szakítás a birodalmi eszme hagyományaival. De ez nehéz, majdnem emberfölötti lépés volna a fejedelem részéről. Hatvannyolc éves korban az elhatározások gyorsasága mérséklődik, s a nagy változásokkal járó bizonytalanság a lélekben félelmes alakot ölt. A csillogó remények inkább az ifjúkornak képezik drága tulajdonát. Az őszbeborult ember a múltak emlékein szeret merengeni s bizalma a jövő iránt együtt csökken az életerők csöndes hanyatlásával.

Tehát arra, hogy az a két test megkapja a maga külön természetes vérkeringését s ekként kigyógyulva a nehéz betegségből, megifjodott életkedvvel, a fölszabadult nemzeti erők merész, de biztos kifejlődésével új alapokra helyezkedjék s ezzel kifelé a nagyhatalmi állást, befelé az önálló állami léttel járó életforrások fölbugyogását biztosítsa: erre csak úgy lehetne kilátásunk, ha a trónt olyan nagy szellemek vennék körül, akik teljesen megtudnák nyugtatni a felséget a különválás világtörténelmi reformjának nagy életszükségei felől.

Így azonban, megváltó eszme nélkül, öntudatos cél nélkül, a válságnak megfelelő kormányzó tehetségek nélkül: a nemzet is bánatos rezignációval ismétli a fejedelmi szavakat – »a helyzet bizonytalan.«

Nem látható a mai nap és félünk a holnaptól. Kétség szállotta meg a kedélyeket.

Elvesztett reményeinket siratjuk, ha visszanézünk a lefolyt harminc évre.

A fönmaradásnak egyetlen fegyverétől, a nemzeti egység

valóságától ma távolabb vagyunk, mint harminc év előtt. Politikailag ketté vagyunk osztva a nemzetiségi viszály által. Társadalmilag darabokra hullottunk a mozgó tőke és a föld között folyó – meglevő rend és a szociálisztikus törekvések között folyó – harc, és végre a könnyelműen fölélesztett, ma még csak lappangó, de fokozatosan terjedő felekezeti villongások által.

Ehhez járul a gazdasági válság, az erkölcsi fekélyekkel megrakott pártadminisztráció, a széles körökben mutatkozó inség, a fenyegető aratási sztrájk, a közszabadság fokozódó összezsugorodása és a katonai terhek irtózatosszaporodása.

Bizony nagy keserűséggel ismétli a nemzet a fejedelmi szókat: »a helyzet bizonytalan.«

A nagy kérdés.

1898. május 29.

A magyar kormány részéről intézkedések szüksége nem forog fenn, miután az osztrák kormány a kiegyezési javaslatok bizottsági tárgyalását szeptemberben eszközölhetni fogja.

Ez az a Szentlélek, mely a kormányelnök úr sajtóirodájából megszállotta pünkösd ünnepére nemzetünket. Miután pedig a kormányt úgy a törvény, mint saját ígérete arra kötelezi, hogy az idén vagy megkötí a szövetséget, vagy véglegesen intézkedik a gazdasági élet önálló berendezése iránt: ennél fogva az idézett dodonai mondást minden halandó csak úgy érthette, hogy kormányunk azért nem tartja szükségesnek a külön vámterületre vonatkozó intézkedést, mivel a szövetség megkötésének lehetősége biztosítva van.

Azban Bécs felől másforma szelek fújnak. Az odavaló hivatalos Szentlélek így adja tudtul a kormányok megállapodását: Miután a javaslatok bizottsági tárgyalása szeptemberben megkezdődik, ennél fogva a gazdasági közösség más eventualitásáról most nem szükséges intézkedni.

A két Szentlélek között szembetűnő a különbség. Abban-hagyott intézkedésekről beszél mind a kettő. Csakhogy a magyar galamb turbokélása értelmében arra nincsen szükség, hogy a gazdasági önállóság felől intézkedjenek: ellenben az osztrák galamb szerint arra nincs szükség, hogy a gazdasági közösségnek egy másik módjáról intézkedjenek.

Mi legyen az a másik mód, gyarló eszemmel fölfogni nem tudom. A Budapesti Hírlap bécsi levele tudni vél ugyan ilyen másik módot is s emiatt szóváltás is keletkezett a Magyarország és a Budapesti Hírlap között, de az a törvény, mely a két állam közjogi és gazdasági viszonyában mérvadó ilyen más módról nem tud semmit. Ha tehát megtartjuk a törvényt, akkor csak két esély lehet: vagy alkotmányos utón létre jövő vám- és kereskedelmi szövetség, vagy gazdasági önállóság közbeeső vámsorompókkal. Minden más esélyt határozottan kizár az 1867. évi XII. törvénycikk.

Azonban a törvényt lehet módosítani. Tessék. Eltörölni is lehet. Tessék. Erről majd akkor fogunk hol okosan, hol oktanul beszélni, mikor napirendre kerül.

De fönn is tartani a törvényt, meg ki is bújni alóla; játszani vele, mint a macska az egérrel; hol elbocsájtani, hol megragadni s utoljára is szétmarcangolni abból az okból, hogy legyen az osztráknak könnyű zsákmánya: ez olyan anarchikus elv, melyet már csak óvatosságból sem szabad a kormányoknak követni: mert amennyi joggal 8-9 ember löki félre a törvényt, ugyanannyi joggal félrelökheti azt 16 millió is.

Ebből pedig kényelmetlen zavarok támadhatnak. Sok ugyan a katona, de még több a panaszos. Arról pedig éppen nincs biztos tudomásunk, hogy vajjon a törvény félrelökésének felsőbb példái nem ragadnak-e át magára a katonára is? A fegyelem kötelékei bizonyára erősek, de a vér köteléke nem gyöngébb. Tehát a fordulat ki nem számítható. Éppen ezért célszerűbb a törvényt megtartani, mint félrelökni.

Nem lehet? Tele van akadálylyal, görgeteggel, árokkal? . . . Úgy?

No lám. És a Budapesti Hírlapnak és mindazoknak, akik gondolkozni szoktak az emberek, a dolgok, a viszonyok mi-

volta felől, miért, hogy éppen most nem jut eszükbe gondolkozni, hogy voltaképpen milyen természetük van azon akadlyoknak, amelyek miatt a törvényes útra lépni és azon haladni nem lehet.

Csodálatos gonddal van az a törvény alkotva. Minél többször olvasom, annál jobban bámulom benne a törvényhozó lelkének mélységeit. Nem hiszem, hogy tisztább elmét valaha a természet produkált volna, mint a milyen a Deák fölirataiban megnyilatkozik. De midőn arra a problémára vállalkozott, hogy hazánk állami önállóságát az osztrák nagyhatalmi állással kiegyeztesse, akkor tévedésbe esett, mert ez a vállalat fölülmúl minden emberi erőt.

Ne feleljen az olvasó úgy, hogy Deák nem az osztrák nagyhatalmi állással egyeztette össze a magyar önállóságot, hanem az osztrák önállóságból és a magyar önállóságból alkotta meg Ausztria-Magyarország nagyhatalmi állását. Ha így volna, akkor nem volnának közjogi ellenzék, és nem volna a viszonyokban komplikáció, mert ez a perszonális unió állapota volna. De nem így van. Még a papíron sem így van; a valóságban éppen nincs így. A létező nagyhatalom kizárólagosan osztrák nagyhatalom. Befelé is, kifelé is – osztrák. Nyelvére, szellemére, múltjára és érdekcéljaira nézve – osztrák.

Nem közjogi formulákat hagyott figyelmen kívül a törvényhozó, hanem a fejlődés életösztönei hagyják cserben az ő alkotását. Önállóságának tudatában Magyarország nem hajlandó osztrák préda lenni. Íme az egyik alap-ok. Még Bánffy sem tűri, hogy hazánk prédának tekintessék. Ha tűrné: rég megvolna a kiegyezés 42 százalékos kvótával és magas iparvédvámokkal. Viszont a századok óta terített asztalnál ülő osztrák szívósan ragaszkodik megszokott zsákmányolás! rendszeréhez. Ez a másik alap-ok. Nem tűri, hogy mi boldoguljunk.

Miért?

Azért, mert a mi boldogulásunk neki kárt okoz, Hic Rhodus. Ellentétben vannak az érdekek. Az ő kára nekünk haszon; a mi hasznunk neki kár. Nem érdekszövetség áll fenn köztünk, hanem az eladó és a vásárló viszonya. Drá-

gán szeretnők eladni a magunkét; ők ezt olcsón kívánják megvenni. Viszont olcsón óhajtjuk venni az osztrák portékát, de ők csak drágán adják. Ez nem elég. Ha nálunk gyár keletkezik: ez az ő rovásukra esik; ha ott olcsóbban, tehát vámmentesen akarnak a nyersterményekhez jutni, akkor mi állunk oda akadálynak. Igenis a fejlődés életösztönei vannak itt megbénítva. Olyanok vagyunk, mint a kerekes-kút láncra-vert vödrei. Ha emelkedik az egyik, a másiknak szükségképpen lefelé kell szállnia.

A törvény pedig azt kívánja, hogy ezek az ellentétes érdekek alkotmányos úton nyerjenek megoldást. Képtelenség. Igen, ha az egyik nagyon gyöngé, a másik túlon-túl erős, akkor lesz megoldás. A farkas úgy beleharap a cigány; lovába, hogy csak a füle marad. De ha Magyarország becsületesen kitart a maga érdeke mellett és ha Ausztria nem keres másutt is piacot, hanem ragaszkodik ahhoz, hogy rajtunk élődjék: akkor a kiegyenlítés merő képtelenség.

Mi tehát a tenni való?

Rálépni arra az útra, melyet a 67-iki törvényhozás begyepesedni engedett. Ez a perszonális unió. A bizonyos roszszat föl kell cserélni a – némelyek szerint bizonytalan, szerrintem – bizonyos jóval.

Roszzul esik a Budapesti Hírlapban azt olvasni, hogy van-e a Magyarország pártjának ereje, megbontani a kiegyezés pragmatikáját, a közös hadsereget és a közös miniszteriumot? Felelet: nincs. De nem ez a kérdés. Van-e az egyetemes magyar nemzetnek belátása, akarata és ereje arra, hogy saját sorsát önmaga intézze el a maga céljai és érdekei szerint, beleértve ezekbe az érdekekbe a trón biztosságát és a korona hatalmát is? Így kell fölállítani a kérdést. Mert, miután a 67-iki alkotás az élet küzdelmes tengerén kétségtelen hajótörést szenvedett: többé nem egy kis párt melengető kebelén vergődik hazánk történelmi létérdeke, hanem az általunk ápolgatott és az élet által előretolt eszme oda érett, hogy annak megvalósításán mindnyájunknak teljes buzgósággal kell közreműködni.

Az a föladat, hogy egy nagy párt által megvédelmezessék a közjogi egyezés, immár megszűnt, mert a védelem

tárgyát a fejlődés életösztone összetörte. A viszonyok ereje új föladatak megoldását tűzte elének. De bizonyára nem azt, hogy kiszolgáltassuk hazánkat, hanem, hogy megoltalmazzuk. Erre a Magyarország pártja erőtelen. Együtt a Budapesti Hírlappal és az egész nemzettel elég erősek vagyunk.

A lobogós rendelet.

1898. június 1.

Az a lobogós körrendelet nemcsak kínos, de gyanús is. Mintha stichpróbát akarnának tenni, hogy mennyi a magyar nemzeti szellem teherképessége? És mintha tudni akarnák, hogy azon a síkos lejtőn, melyen gyermekes gondatlansággal csúszunk a katonauralom veszélyeibe, tud-e még a nemzet ellenállási féket alkalmazni?

Ha az a lobogós körrendelet nem kémszer, akkor nem tudom a célját. Mert a sürgőssége indokolva nincs. Félreértékesekre a 48. évi XXI-ik törvénycikk okot nem adott Nyilvános ünnepélyek alkalmával minden középületen és közintézetnél a nemzeti lobogó és az ország címere használtasék. Ez világos beszéd. Mi a középület, mi a közintézet, melyik a nyilvános ünnepély? íme ezt kellett a rendeletnek meghatározni.

Ahol egészséges a közfelfogás és nem abban keresik a politikai föladatait, hogy lépten-nyomon hurkot vessenek a nemzet érzelmeire: ott a meghatározás könnyű, egyszerű, világos és megnyugtató. De nálunk még a kétszer kettő sem négy. Nálunk minden kérdésnek külön komplikációja van. Nálunk a szó ki van forgatva értelméből s a kötelesség özszekevertetik a tilalommal.

Íme, nem minden középület: középület. A nemzeti ünnep nem mindenkinek ünnep. Akinek szent hivatása a legdrágábbat – az életet adni a hazáért lám, éppen annak nem ünnep a haza ünnepe.

A körrendelet felsorolja azon középületek kategóriáit, melyekre nemzeti zászlót kell kitűzni a törvényesen megállapított hivatalos ünnepek napjain. A honvéd épületek, minők a fő- és kerületi parancsnokságoknak palotái, továbbá a laktanyák és kórházak hiányoznak e sorozatból. Miért? Felelősenység volna? Ilyen hanyatlást az emlékezőtehetség mezején nehéz föltenni. Tehát szándékosság?

Erre a kérdésre nyugtalanító világot vet a körirat. Ugyanis megnevezi azon minisztereket, kik közreműködtek a körrendelet megállapításánál. Valamennyi együtt volt - egynek kivételével. Hát ez hol volt? Kocsikázott? Avagy tán beteg? Ha nem volt velük a tanácsban, miért nem hasztották el a döntést?

Itt egy igen szokatlan okmány van a nemzetnek bemutatva. A kormány máskor is adott ki köriratokat. De egyetlen eset sincs, hogy a rendelet felsorolta volna azon minisztereket, kik abban közreműködtek. Ezúttal azonban felsoroltnak. Miért? Vajjon azért-e, mivel csak ezen az utón tudhatjuk meg mi halandó adófizetők, hogy a honvédelmi miniszter nem járult a körrendelethez?

Korántsem. Mi oka lenne a kormánynak csak ezt tudatni? Hiszen senki sem kíváncsi az iránt, hogy a felelőségnek mekkora része terheli az egyiket, mekkora a másikat. Mindenki tudja, hogy nálunk a felelőség üres szólam. Hozzájárult-e a körrendelethez Fejérváry báró, vagy nem járult; azt senkinek nem jutott volna eszébe kutatni.

A kormány rendelete tudtára adja az országnak, hogy Bánffy, Lukács, Erdély, Perczel, Wlassics, Dániel, Darányi állapodtak meg a rendeletben. Ki kérdezte? Senki. Mégis hirdetik. Tehát észre akarják vétetni, hogy csak ők és más nem. Az a más, a honvédelmi miniszter.

Nem jelent ez egyebet, mint ki nem egyenlíthető vélemény eltérést az összes miniszterek és Fejérváry báró között. A rendelet tartalma pedig azt jelenti, hogy a fölmerült küzdelemben Fejérváry báró lett a győztes. Mintha a rendelet szokatlan formája föllebbezés akarna lenni a nemzethez. Mintha tudtunkra kívánnák adni, hogy nem ők mellőzik a honvédépületek fellobogózását, hanem a táborszernagy úr.

És, hogy a tábornagy úr egyedül hatalmasabb, mint ők valamennyien.

De az ilyen értesítés merőben fölösleges. Eddig is tudtuk, hogy a katona nagyobb úr, mint a polgár. Azt is tudtuk, hogy a katonaság szívét nem töltik meg a nemzet lelki világával. Rejtve az sem volt előttük, hogy kormányunk úgy járja a táncot, ahogy neki trombitálnak.

Valóban a nemzetre appellálna az a körrendelet? Ugyan melyikre? Arra-e amelyikből hatóságilag irtották ki a polgári szabadság jogérzetét? Arra-e, amelynek érzésvilágával úgy bántak, mint haszontalan cafranggal? Avagy arra, amelynél az etnikai elemeket soha számba nem vették? Amelynek érzékenységét merőben elfásították, mert sohasem szerettek neki elégtételt a becsületén esett zászlóértékekért. Nem, nem; egyéb a célja annak a rendeletnek. Kémlelni akarják a fölháborodás mértékét.

De nem szükség nyugtalankodni. A kémszer kielégítő eredményt mutat. Íme, nem háborog senki. A nyári felhő, egyetlen napig tartott. Hírlapjaink fölszisszentek. A nemzet csodálkozva nézett oda: mit nyöszörög az a skribler? Egyéb vidékein a közéletnek csönd van. Ha nem lesz lobogó a lakományokon, – hát nem lesz. Három különböző színű kelme darabnak összevarrása és föltűzése éppen olyan mindegy, mint annak bemocskolása.

Egy kis földcsuszamlás nem a világ. A csuszamlás honvédségünk nemzeti jellegét borítja be ... Ki bánja azt? Eljövendő nemzedékek, kiknek csontjuk lesz a mi zsiros porcogóink helyén, ásothatnak majd az elborított nemzeti jelleg után ítéletnapig. Nem fogják megtalálni. Amiként nem találják meg a közös hadseregben az egykori magyar védő szervezeti nyelvét, szellemét, színeit.

Mindössze a lobogóról van szó. Ha vesszük, rongy, vagy ha vesszük klenódium. Mondjuk inkább, hogy szemfedő az alkotmányosság ravatalán.

Úgy tartottuk, hogy a honvédség nemzeti intézmény. Panasz nélkül járult a nemzet pénz- és véradója ezen intézmény fejlesztéséhez. Honvédségünk színe-java szintén becsben tartja azokat a kapcsokat, melyek a nemzethez fűzik.

De a fokozatos sülyedés lemállasztja a drága kapcsokat. A német nyelv térfoglalása, a sűrű áthelyezések a közös hadseregből, a jelző zászlók sárga-fekete színe: íme a sülyedés stációi. Lassú, de biztos folyamat ez, A fül megszokja az idegen nyelvet, a szem megszokja az idegen színeket, a lélek megtelik az áthelyezett tiszték osztrák szellemével.

Most egy új stáció előtt állunk. Mikor a nemzet ünnepe, akkor a honvéd ne ünnepeljen. A honvéd ne használhassa épületein a nemzet színeit. Hozzá kell szoktatni a honvédet ahhoz a gondolathoz, hogy ő nem szervi alkatrésze a nemzeti organizmusnak. Ne legyen neki öröm, ami nekünk öröm. Érezze magát köztünk idegennek. Mitől a polgár szíve megmozdul, az ne hevítse az ő kebelét.

A haza pedig nem egyéb, mint egy utilizálandó terület a katonai intézmények részére. Ezt mutatja a kémszer. Az eredménnyel meg lehet elégedve – Krieghammer.

Bizonyítékot kérünk.

1898. június 8.

Szakemberektől sok erős okot olvastam már arról, hogy az önálló gazdasági berendezés előnyösebb, mint a lekötött helyzet. Azt a tanítást azonban még nem olvastam, hogy jobb összekötözve lenni, mint függetlenül cselekedni. Azaz, hogy olvastam, most is olvasom két beszámolóból: de megindokolva még nem láttam.

Pedig a bizonyítás sora nem a mi álláspontunkat terheli. Ideje, hogy vége legyen már a frázis-politikának. Önálló intézkedést ajánlanak nekünk a külön vámterület mellőzésével ... Mi ez? Magyarázzák meg. Hozzák föl érveiket. Tudassák, minő veszélyt akarnak kikerülni vészterhes ajánlatukkal?

Rég hallom: a külön vámterület ugrás a sötétbe. Most Gajári is hirdeti. De a bizonyításról még mindenki meg-

feledkezett. Pedig ha komoly az aggodalom, azt tudnunk kell, hogy mi is csatlakozhassunk az aggódók sorához. Mert én dogmákat a politikában nem ismerek. Jelszavak nem vezettek soha. Nekem csak az ország érdeke szab irányt. Ha a vámközösség az ország érdeke: amellett vagyok. Ha az ország érdekében módosítani kell a kiegyezési törvény 58. és 68. szakaszait: amellett vagyok.

Ellenben kívánatos, hogy a kormánypártot se vezessék jelszavak. Tessék mérleget állítani. Mondják, hogy veszteség érné a mezőgazdaságot. Mennyi? Nyereség érné az iparfejlődést. Mennyi? Aztán kérem a veszteség és nyereség tételeit összemérni: az eredményt tudatni. A meggyőzésnek más útja nincs. Főleg azt volna jó tudni, hogy iparfejlődés nélkül, miként lehet segíteni a munkahiányban szenvedő népen? És azt is, hogy a vámháború melyik félnek életforrásait meríti ki hamarább? Valamint azt is, hogy mi úton-módon képzelik a vámháború lehetőségét olyan államok között, melyek fölött egy fejedelem uralkodik?

Törvényünk imperatíve mondja, hogy vámközösség csak alkotmányos utón jöhet létre. Arra pedig nincs kilátás, hogy Ausztriában az alkotmányos gépezet működhessék. A vámuniónak egyetlen törvényes útja tehát el van torlaszolva. A torlaszt elhárítani nem tudjuk. Ennek dacára mégis vámuniót akarnak. Vámuniót, mikor nincs szerződő fél. Tehát vámunió – szerződés nélkül. Milyen az? Magyarázzák meg.

Kérdem: ha ő felsége arra ad felhatalmazást kormánynak, hogy azonnal kezdje meg a szükséges intézkedéseket a külön vámterület január 1-sején való életbeléptetésére: élni fog-e a kormány ezzel a fölhatalmazással? Kérdem: ha a kormány bejelenti a Háznak, hogy a korona fölhatalmazása következtében a külön vámterület ügye a végrehajtás állapotába lépett s kérni fogja a Házat, hogy támogassa a szükséges lépések foganatosításánál s adja beleegyezését az életbeléptetésbe, akár a szabad kereskedelmi elvek alapján, akár iparvédelmi tarifákkal: fogja-e mondani akár Hieronymi, akár Gajári, hogy mellőzni kell a külön vámterületet, mert ez ugrás a sötétbe? Egyszóval fönntartják-e most hirdetett álláspontjukat? Oppozícióba mennek-e azért, mivel

életbevágó közgazdasági nézetük ellenkezik a kormány előterjesztésével?

Engedjék meg, hogy helyettük feleljek.

Nem mennek oppozícióba. Nem tesznek kifogást az előterjesztés ellen. Nem fogják hangsúlyozni aggodalmaikat. Hanem résztvesznek egy általános kivilágításban. Örömmel vállalnak előadó szerepet, hogy nevük kapcsolatba kerüljön egy nagy történelmi átalakulással. Bizonyítani fogják az önállóság gazdaságpolitikai és erkölcsi hasznait. Tapsolni fognak éppen olyan lelkesen, mint én.

Miért? Azért, mert előttük is föltárulna egy nagy gazdasági jövőnek biztató reménye. Mivel nem délibábnak néznék többé az önálló berendezést, hanem termékenyítő valóságnak. Mivel a vámsorompók föllállításában nem gazdasági hátrányt látnak, hanem udvari akadályt képzelnek. Megszűnván ez a képzelt akadály: azonnal megszűnik az a sötétség is, melybe most ugrani nem akarnak.

Így van?

Am ilyen természetű akadályok máskor is merültek föl. Harmincegy év előtt nagyobb árok volt az udvari és a nemzeti fölfogás között. Végre is győzött a jól fölfogott és jól megmagyarázott érdek. Mindkét nézet engedett a maga merevségéből. A nemzet igen sokat engedett, az udvar még többet.

Újabb időben is volt nézeteltérés. Nem volt? Dehogy is nem.

Mikor Wekerle Sándor első ízben mondott le s mikor a bán sikertelenül kopogott a Lloyd-klub ajtaján s mikor Darányi a pártakat szabályjával végigsuhintott az egész magyar levegőn: nem volt-e akkor olyan nézeteltérés, mely kényességénél, érzékenységénél és kiszámíthatatlanságánál fogva vagy hátrálásra kényszeríthette a szabadelvű pártot, vagy egy ugrásra a sötétbe. A párt ugrásra szánta el magát és talpra esett.

Pedig az nem numerikus kérdés volt, hanem a kedély kérdése. Százados hagyományok erős falazatának kellett akkor leomlania. Megtörtént. Az omló fal senkit sem ütött agyon. Csak a protestánsok kaptak sebet, melyből fájdalom,

még most is véreznek. De a nézeteltérés korona és nemzet között elsimult.

Ezúttal nincs százados hagyomány ostromolva. Könnyű bizonyítani, hogy hazánk ereje a korona ereje. Még könnyebb bizonyítani, hogy a királyi esküvel szentesített törvény végrehajtásáról van itt szó csupán. Legkönnyebb pedig azt bizonyítani, hogy amely országban megrendül a törvényben lefektetett jogok iránt a bizalom: abban az országban végzetes kockázatoknak egész sorozata üti föl lázongó fejét.

Korhú festmények.

1898. június 12.

A figyelő elmére harmonikus hatással vannak az új országház falfestményének vázlatai. Olyan az eredmény, amilyen várható volt. Nem rosszabb; nem jobb. Fölfogásban köznapi, eszmében szegény, tartalomban silány, színekben tarka.

Nem a képekről írok, melyeknek csak terve látható, hanem a képek lelkéről. Arról a célról, mit a művészek kitűztek. Arról a hatásról, mit az ecset elérni szándékozik. Arról a tanulságról, mit nekünk a vonalakban és színekben rejlő gondolat nyújt.

E vázlatok harmonikus hatását nem a tárgyak szerencsés földolgozása teszi. Nekem itt az esett jól, hogy nem csalódtam. Azt kaptam, amit képzeltem. A korszellem nyúge alatt csak ilyen lehet a műalkotás.

Szárnya a festőnek hiába is volna. Tollát kitépnék a pályabírák. Próbát a röpülésre nem is tehet. Hiszen a hirdetés ketrecbe zárta költészetét.

Drámákban, idylben, eposzban gazdag a magyarok története. Egy kincsesbánya kínálkozik a művésznek. Válogathat abból, ami közel áll véréhez, többfélét, sokat. Ám nem szabad. Amit szeret, attól el van zárva. Megrendelésre kell

dolgozni. Itt a posztó; tessék dolmányt varrni. Itt a vas; tessék patkót kalapálni.

Az országok életfolyamának három főeleme van. Az alapítás, a védelem, a gondozás. Az egyik bölcseséget, a másik hősiességet, a harmadik munkát kivan. Valamennyinek alapja a szeretet.

Történelmünk életfolyásának e momentumai jutnak-e vajjon kifejezésre ama vázlatok tárgyaiban? Kétségen kívül igen.

Az aranybulla a honalapítás alkatrésze és jelent bölcseséget, a morimur a védelem alkatrésze és jelent önfeláldozást: a koronázási ebéd a gondozás alkatrésze és jelenti a – munkát (!) – nemzedékünk nyugtalan gondoskodását önmagáról és munkálkodását a közügy terített asztala körül.

Nem igazságos tehát egyik laptársunk, mikor a képtárgyak fölött elmélkedve, byzantinizmust emleget. Nincs itt csalás és valónak eltakarása. Sem a megrendelő nem hazudik, sem a művész. Ha a gondozást nem lakmározással fejeznék ki, csak akkor panaszkodhatnánk az őszinteség hiánya miatt.

Óvakodjunk az anachronizmustól. Hagyjunk békét Pusztaszernek, hol a nemzet osztogat jogot a fejedelem részére. Ide az aranybullával, hol már a király ad kiváltságokat a nemzet egyik-másik osztályának. Remélem, a művész elég tapintatos lesz, hogy a kellemetlen záradék későbbi eltörlése föl lesz tüntetve a képen.

És hagyjunk békét az elszántság ama durva tüneteinek is, mikor a nemzeti akarat kész volt felsőbb engedély nélkül érvényesülni. Ezek helyett megfelelőbb az a parókás csoport, mely mindent adott egy mosolyért és semmit sem kapott vérenek ontatásáért.

Mindenekfölött pedig fejezzük ki a közszellemet egy dúsan terített asztallal. Remek gondolat, pompás allegória, korhű eszme. Mivel is tetőzhetnők be az új országház építését, ha nem eszem-iszommal?

Oh, ezeknek a vázlatoknak nem volt szabad a korszak ezen építkezési momentumáról hiányozni. Bestiát fogak nélkül, örömnünnepet lakoma nélkül megfesteni, hogyan is lehetne?

Legyünk nyugodtak. Az eljövendő századok ránk ismernek ezekről a képekről. Lakoma a királynál, lakoma a redoutuban, lakoma a Vérmezőn. Ott az udvar eszik, itt a díszmagyarok esznek, amott meg a nép. Mindenki eszik. Az új alkotmányos élet természetét és ideáljait lehet-e ennél hívebben jellemezni? – Uraim együnk!

Egy véresejt parányából következtetni lehet az organizmus állapotára. Egy stylszerű vonal görbületéből rá lehet ismerni az építkezés korára. Véresejt helyett mi egy egész tetemet hagyunk hátra a jövőre nemzedéknek. Ítéletüket nem egy vonal figurációjából lesznek kénytelenek nehezen megalkotni, mert a bevégzett műalkotások egész sorozata hirdeti majd nekik korszakunk mivoltát.

Habzó serlegek, párolgó tálak, nagyétű hazafiak. Persze kardosán, hogy jussát a tálhoz megoltalmazza emberül.

Ez akkor volt harmincegy év előtt. De nem szűnt meg a mai napig. Ha kidült az egyik, ment a másik. Az apa helyére a Herbert, a koma helyére a sógor; a nász nagy helyére a vőfély. Mindig ugyanazon atyafiság.

A feudális kiváltságot fölvaltotta a gasztronomikus kiváltság.

Erős falanx vette körül az – asztalt. Mindig esznek. Ami nem fér a gyomrokba, azt zsebre teszik. Ami nem fér a zsebbe, azt elraktározzák. Meghíznak, de soha jól nem laknak. Kimerülnek, de helyükön maradnak. Esznek.

Ki fizeti a lakomát?

Buta kérdés. Annyi bizonyos, hogy nem ők. Elég munkát ad nekik a megrendelés, az osztozkodás, az emésztés. Dolgozzék más is. Mert munkafelosztásnak lenni kell, hacsak a Smith Ádám emlékét agyonütni nem akarjuk.

Mégis, hogy a korhúség tökéletes legyen, némi háttérre lenne szükség.

Vézna alakokat szeretnék a háttérben látni, pőrére vetőközve. És látni szeretnék könnytől ázott arcú embereket, hátukon nehéz batyut cipelve. Végre egy vérestorkú szörnyeteget, amint lángnyelvét öltögeti a lakmározók felé.

Mert a műalkotás csak úgy lesz teljesen korhű, ha képviselve lesz rajta az ínség, a Kivándorlás és a Szocializmus.

Búcsúztató.

1898. június 19.

Ha dicsőséget nem arathatott: rozsdás búzát meggyaratni a képviselőház. Sok haszon ebből sem lesz. Hűvös, őszi esők áztatják el a gazda reményét. De otthon, a tanyán, az ér mellett, az erdő sűrűjében, a barázdák rögzös sorai között mégis csak többet ér a Ház, mint itt e bonyodalmas világban, hol igen nagy a szivar és igen kicsi az egyéni érték.

A Ház ajtóit becsukódtak ma. Ki jött ki onnan, ki megy be oda? – senki sem kérdezi. Jót nem várt, jót nem kapott onnan a nemzet. Néhányan összegyűltek, néhányan eloszoltak naponkint. A hivatalos eljárás nehéz malomkövei forogtak hol lassan, hol gyorsan. Olykor kásának zúzták a közügyet, máskor lisztnek örölték meg.

Kifejezésre e Házban a nemzet szüksége, vágya, akaratára nem jutott. Ami itt történt, minden szó, minden lépés, minden cselekedet mintha pertárilag volna kezelve, úgy le van bélyegezve a Bánffy-kormány képével. E bélyegképmást látva, mindig az a paleontológiai lelet jut eszembe, mely a bécsi múzeumban egy őstücsök lenyomatát tünteti fel.

Ez a puha féreg, csont nélkül, gerinc nélkül, ugyan hogy volt képes alakját belevésni a kemény sziklába? Hiszen alig van egyebe, mint a nagy feje s abban sincs koponya. Az agyvelő górcsói mennyiségéről ne is beszéljünk. Képmása még is ott van a sziklán. Még csápjai is láthatók, sőt potrohának gyűrűzete is. Miként lehet ez?

Nincs itt más magyarázat, mint hogy annak a szikláknak a teste, mikor a tücsök-bélyeg készült, még a tücsöknél is puhább, lágyabb, engedékenyebb volt. Így vagyunk a magyar parlamenti intézmény sziklavarával is. Teste-lelke olvagt viaszból van. Tücskök, bogarak, hernyók mászkálnak és fetrengenek rajta, ott hagyva lágy fejüknek és duzzadt potrohúknak bélyegét.

A nemzet régi érdeklődése nem is fűződik ma már e viasz-várhoz. Átformálódhatik torzalakká: csupa láb lehet

belőle, hogy szaladjon; csupa kéz, hogy markolhasson; csupa gyomor, hogy kérődzék; csupa derék, hogy hajlongjon – senki nagyon számba nem veszi. Még ha nyelvet ölt, akkor sem kelt érdeklődést, mert mindenki tudja, hogy csak kézcsókra készül.

De az átalakulások e folyamában mégis vigyázzon, nehogy golyóbissá változzék abból a célból, hogy Bécs felé gördüljön. Guruló testét könnyen összetörheti, ha oktanul nekilódul az alkotmány kerítésének. Rosszul mondom. Az a lágy test össze nem törhetik. Ám szétlapul, miként a habarék, melyet kőfalhoz feccsent a kőműves.

Jogaiban összezsugorítva nézi a nemzet a Budapest és Bécs között megindult kockajátékot. Olykor megreszket, miként a párdúc bőre, ha hideg kígyó csúszik el alatta. Azonban tűr. Karmai be vannak vonva s agyaraikat csak akkor mutatja, ha olykor nagyot ásít.

Jól megnézve, ez mégsem heverő állapot. Íme megborzongatja minden fuvallat, mely Bécs felől száll ide. Figyelmét a legkisebb nesz sem kerüli el. Zsugorodása nem görcsöt jelent, hanem az izomerők összpontosítását, hogy annál végzetesebb legyen az ugrása.

Rossz füle van a kormánynak, ha a hízelkedők sima csevegésétől nem hallja meg azt a bosszús morgást, mely a nemzet kebeléből fakad. Ma még csak morgás. De csatakiáltás lesz belőle, ha nem vigyáz jól a kockavetésre.

Törvénykönyvünk világos. Bármilyen közös viszonyokra nézve csak Ausztriának alkotmányos képviselőjével léphetünk érintkezésbe. Ezt rózza föl a kormány a hivatalának ajtószemöldökére. És ne csűrj e-csavarja se a szókat, se a fogalmakat. Nem egyezményről, nem szerződésről, nem szövetségről beszél ez a parancs, hanem érintkezésről. És nem akármilyen alkotmányos látszatot és császárparagrafusos egérlyukat kivan a parancs, hanem alkotmányos képviselőt.

Igenis köthetünk egyezményt, szerződést, szövetséget, uniót úgy a védelem, mint a kereskedelem szempontjából, úgy a pénzügy, mint a fogyasztási adók szabályozásáról a világ minden abszolút vagy alkotmányos kormányával.

Csak éppen Ausztria kormányával nem köthetünk, mihelyt ott az alkotmányos képviselő nem működik. Nemhogy szerződéseket köthetnénk, de még csak érintkezésbe sem léphetünk velük. így szól a parancs.

Az a törvény parancsolja ezt, amelyet királyi eskü tart fenn s amelyre harminc év óta minden kormány fogadalmat tett, hogy azt sem szűkíteni, sem tágítani nem engedi

Hát jól van. A nemzet túrta e törvény hiányait, viselte minden terhét, teljesítette minden betűjét. Hogy sebektől vérzik miatta hazánk történelmi egyénisége, sokszor fájljuk azt. De nagy megfeszítéssel, kétszeres munkával erő gyűjtöttünk pótolni az állandó érvágáshoz.

Ellenben a törvény előnyeit bírni, élvezni, kimeríteni szintén akarjuk. Lusták nem leszünk a jogok védelmében. Fáradság el nem riaszt; udvari hírecske meg nem tántorít.

Nem kérdezzük, mit főz a kormány abban a konyhában, hol a függetlenség érző-idegét gyúrják, dagasztják, hűtik, preparálják, hogy minden acélrugó lerozdásodjék róla és mint valami elázott húr, tapadva simuljon a bécsi vasvesszőhöz. Amit ott preparálnak, az nem a nemzeti függetlenség idege. Ott csak egy parlamenti többség gunnyaszt, életerőben összetöpörödvé, mint egy aszaltszilva. Ez nem számít. A nemzet haragja félrelöki azt, – rohanó útjának ez alkalmatlan rögét.

Csöndes békével oszlik szét a Ház. De ha vakot vet a kormány kockajátéka: harci riadók vészes harsonája mellett gyülekeznek majd össze a honatyák.

Katona-erények.

1898. június 22.

Uralkodásának tizedik évfordulója alkalmából Vilmos imperátor beszédet intézett Potsdamban a német hadsereghez. Mint minden beszédjében, úgy ebben is meg van a nála szokásos, másutt szokatlan szónoki lendület. Föltűnő, hogy ezúttal a hivatalos cím nem »német hadsereg«, hanem csak egyszerűen »hadsereg«. Következtesen hadsereg egész az utolsó mondatig, ahol »hadseregünk« lesz belőle.

Ha jól tudom, a magántulajdonnak ez a jogérzete először most proklamáltatik. A német hadsereg nemzeti hadseregnek tekinti magát. Célja össze van forrasztva a német birodalom céljával. Szelleme is ugyanaz. A bántó »enyém« nem emlékeztette ezt az intézményt arra, mintha privát zsebből fentartott zsoldos had volna, privát célokra szervezve.

Ezúttal változott a fölfogás. A hadsereg a császár tulajdona lett. Ha kezdettől fogva így szólították volna, most föl se tűnnék. Egyszerű patriarchalizmusnak tekintené mindenki. Megszokta volna a fül is, a lélek is. Mint nálunk. »Kormányunk, országgyűlésünk, országunk, hadseregünk.« A megszokás folytán nem annyira tulajdont jelent, mint inkább intimitást. Azért az övé, mert szereti. Az ember nem szabatos kifejezést lát ebben, hanem hagyományos szokást. Ezzel aztán eltompul a nyíl bántó hegye.

A német birodalom népei azonban nem szokták meg, hogy ők magántulajdont képezzenek. Nekik tehát a »hadseregünk« föltűnhetik. Tiltakozni miatta még sem fognak. A népek érzékenysége lelohadt. A szabadság ügye elbukottnak vehető az egész kontinensen. Ábránd maradt a harmincas évek ábrándja. Csak a formákat fogadta el a hatalom. Valódi tartalma a parlamenti alkotmányosságának nem igen van sehol.

Különben nem azon a tulajdonra fordul meg a kérdés. Nevezetesebb annál a császári szónoklat utolsó formulája, melyben a hadsereg főoszlopainak a vitézséget, a becsületérzést és a vak engedelmisséget mondja. Ezek vol-

nának tehát a fő katonai erények az új idők imperátorának szemében.

Isten őrizzen, hogy ez a fölfogás nálunk is hívekre találjon. Egyik erény ellen sem teszek kifogást, de jelentékeny hézagot látok a sorozatban. Nincs megmondva, hogy voltaképpen ki és mi iránt tartozik a katona »föltétlen, törhetetlen, vak engedelmességgel?« A fegyelmi szabályok értelmében bizonyára a föllebvalójának. A föllebvaló megint a föllebvalónak. És így tovább, a létra legmagasabb fokáig. De hát aki legeslegfölül van? Ennek nincsenek kötelezettségei?

Kínos helyzet. Talán mégsem célszerű abból az istent magasságból arra figyelmeztetni az embereket, hogy valamennyien oktalan állatok vagyunk? Tyúkok a tojás kedvéért; birkák a gyapjú kedvéért; sertések a zsír kedvéért; ökrök a járom kedvéért.

Miért nem törlik el az iskolákat?

Miért nem égetik el a könyveket?

Miért nem tiltják el a hírlapok írását és olvasását?

A Krisztus vallásából pedig miért nem törlik ki az egyenlőség és testvériség] dogmáját?

Ideje már, hogy a katonai kötelességek egyensúlyba hozassanak az általános hadkötelezettség eszméjével. Éneikül igen nagy a lelki hangzavar.

Mikor privát zsoldra fogadták föl a katonát, akkor az illető eladta magát. Most senki sem adja el magát. Abban a szellemben nő fel mindenki, hogy tartozik hazája békéjéért, területéért, érdekeiért vérevel is oltalmazni. Ebben a kötelesség-érzetben a korona fénye, tekintélye épp úgy befoglaltatik, mint a falusi bíró hatalma. Mert a hazát az intézmények összesége alkotja.

Különválasztani az intézményeket nem üdvös. Amit gyermekségünk óta tanulunk, azt három évi katonai szolgálat alatt el nem feledjük. Ha mégis egyebet kivannak a katonától, mint amit emberkorában jónak, igaznak, szépnek tudott: akkor megbomlik benne a lelki egyensúly. Súlygyent veszítve pedig, az ember elbukik a kötelesség útján.

Sohasem célszerű olyan probléma elé kényszeríteni a

tömeget, hogy vajjon ember maradjon-e, vagy oktalan állattá legyen. Egyáltalában könnyelmű eljárás kételyek közé sodorni a kötelességérzetet. Olyan ez, mint a szerencsejáték. Lehet nyerni is, de lehet veszíteni is. Egy megvillanó gondolat túlságosan föl találja világosítani a helyzetet. E helyzet homályában állandó lesben áll a következő kérdés: emberek legyünk-e vagy barmok?

A vak engedelmesség helyett üdvösebb volna a hazaszeretetet hirdetni. Ennek az indulatnak mindenható ereje van. Nem nélkülözi a természeti igazságot sem. Vackát, barlangját, odúját minden állat védelmezi. Ez a védelem összefügg a fajföntartás ösztönével. Az embernél erősebb, mint az állatnál. Mert az embert a hajdankor emlékei is kötik. Nemcsak az élet utal hazánk szeretetére, hanem a becsvágy is. A századok belénk oltották a versengés természetét. Jobbak kívánunk lenni, mint mások. Vitézebbek, ha birokra kerül; tudósabbak, ha ismeretekről van szó; munkásabbak, ha eredményeket kell fölmutatni.

Van tehát egy ellenállhatatlan őserő a tömegek vérkeringésében. Aki győzni akar, annak ezt az őserőt kell kihasználnia. De nem a vakengedelmességet. Mert ez nem erő, hanem gyöngeség. Vitézséget, becsületérzést csak a hazaszeretet őserőjű forrásából meríthet minden hadsereg. Ahol ezt a mindenható indulatot mellőzik, ott is megalkotják a véderő hatalmas gépezetét. Ez azonban csak dinamikus erő, melynek szigorú mértéke van. Valódi hadseregben organikus erők szükségesek, melyek a végtelenig fokozhatók. A hazaszeretet ilyen organikus erőforrás.

Kár azt mellőzni.

Az orosz katona példája.

1898. június 24.

Nem az lepett meg, amit Komarov tábornok a prágai ünnepen mondott, hanem az, hogy ez az orosz katona jelen volt. Úgy szerepelt ott, mint a moszkvai tud. akadémia képviselője. Ez a tény nemcsak csodálkozást, de irigységet is ébreszt nálunk.

Katonák a tudományos akadémia szolgálatában! Egy katona nemzeti kiküldetéssel! Az orosz tábornok annak a zászlónak a nyelénél, melyre népek sóvárgása van fölírva!

Hogyan? Hát van olyan katona is, mely nemzeti aspirációkat ápol? Hát szabad a katonának a társadalom nem hivatalos eszmekörét fölkarolni? Milyen különös érzés: katonát látni, aki azonosítja magát nemzetének hitével és reménységével.

Ha tropikus vidékre viszed az eszkimót, az állatvilág és a növényzet, a napnak melegsége és a földnek bujasága nem lesz reá nézve szokatlanabb, mint nekünk ez az orosz katona. Még csak érzékünk sincs annak kiszámításához, hogy minő erőt képvisel az a tény, mely a katonaságot és a polgárzatot egy testté forrasztja, egy vérkeringéssel, egy ideg-zettel, egy csontrendszerrel, egy lélekkel.

E pillanatban alárendelt kérdés, hogy Komarov átlépte-e a nemzetközi illendőség határait? Arra való az udvarias jegyzékváltás, hogy az apró botlások elsimuljanak. A kifejezések élet majd csak leköszörülnek és a bántó célzásokat kimagyarázzák. De az a tény, hogy egy orosz tábornok résztvett az ünnepélyen, még pedig nem egy katonai, hanem egy polgári intézet képviselőjeként vett részt, – ez a tény nyomokat hagy a szláv népek lelkében és elmélkedésre indít mindnyájunkat.

Kaszárnyából kávéházba, kávéházból kaszárnyába. A magasabb ranguaknál kaszinó pótolja a kávéházat. Ha nem ebből áll tisztikarunk jelentékeny részének életrendje, vajjon miből áll hát?

Világézetük, társalgásuk úgy tárgyára, mint szövegére

nézve ismeretes. Olvasmányuk egypár bécsi hírlap és a német szépirodalom. Látókörüket ez a szellemi táplálék szabja meg. A nemzeti élet nagy munkakörének egyik ága sem köti le figyelmüket. Idegenek.

Problémáink nem foglalkoztatják, kételyeink nem gyöttrik, vágyaink nem hevítik őket. Amihez mi ragaszkodunk, azok a hagyományok reájuk nem kötelezők. Amit mi szeretünk, azok az értékek nem keltenek náluk rokonszenvet. Amiól mi felünk, a közromlásnak káros tünetei nem döbbsentik meg valójukat. Idegenek.

Jó termés, rossz termés, magas búzaár, hanyatló forgalom; fejlődő mezőgazdaság, tengődő ipar; nemzeti egység, fajok szerint való bomlás; a tudománynak előnyomulása, a szépirodalomnak versenye, a közművelődés sikerei; az iskolázás vergődése, a művészetek biztató reménye, az építészeti ízlés tornyosult tévelygése, a közszellem erőtlensége . . . egyszóval mindaz, ami része, támasza, akadály, betegsége, lendítő je hazánk testi-lelki gyarapodásának, éppen úgy nem érdekli e kar jelentékeny részét, mint az az útszéli csemete, amelyről nem tudható, hogy bölcsőt faragnak-e majdan belőle, avagy koporsót.

Kölcsönös viszonyunk abban talál nálunk megismerést, hogy kötelezve vagyunk őket eltartani. Jog és kötelesség, szeretet, vonzalom, érdeklődés, ezzel be van fejezve. Osztvál részt a közös munkából nem vállalnak. Szenvedéseink miatt bánatot nem éreznek. Reményeinket a megvalósulás útján nem istápolják. Idegenek.

Nem ellenszenv, nem gyűlölség, még csak nem is szemrehányás vezet tollamat, mikor ezt a tényt megállapítom. Úgy jutott eszembe ez a helyzet, hogy olvastam a Komarov tábornok szereplését a prágai ünnepen. Mély fájdalommal gondolék saját állapotunkra. Miért nincs nálunk is úgy? Miért, hogy a katona nálunk zárt kasztot képez, mely szellemben és a hivatás érzetében tőlünk idegen?

Elmaradottak vagyunk és szegények. Szegénységünk nem pénzmértéket kívánok alkalmazni. Számban, kultúrában, eufcölcsben, hazafiságban is szegények vagyunk. Elmélkedésem fájó érzetét az a tény fokozza, hogy annyi ezer mű-

veit férfi, amennyit a hazánkban állomásozó tisztikar felmutatni képes, abszolúte nem vesz részt nemzeti közmunkánk egyetlen ágában sem.

Hol van a gárdisták kora? Hová tűntek el azok a tábornokok és ezredesek, kik Galiciában sem feledkeztek el magyar voltukról s pihenő óráikat a magyar irodalom fejlesztésének szent munkájában töltötték el? És azok a többiek, akik a múlt évszáz alkonyán a katonailag használandó magyar nyelv érdekében kérvényeztek az országgyűlésnél, hol vannak ők? kérjük ma, megilletődve nemes emlékeztük ápolásában.

Ha az a művelt tömeg magyar tudományt, magyar regényt, magyar verset, magyar hírlapot olvasna, micsoda terjedelmet öltene irodalmunk?! Micsoda izmosodás váltaná föl a vérszegénységet, ha a fogyasztók száma egyszerre nyolcezer művelt emberrel szaporodnék. És a nemzeti öntudatnak, egységnek, szervezetnek ereje milyen hatásokat és eredményeket mutatni föl, ha az irodalomban nyilatkozó érverés a hadsereg tisztikarának vérkeringésében is lüktetne!?

Széles e világon, hazánk kivételével mutassatok egy önjogu országot, hol a tisztikar műveltségét és szellemét egy merőben idegen irodalom táplálná s hol a tisztikarban semmi közös érzés nincs azzal a nemzettel, amelyet hivatva van vérrel is megvédelmezni.

Szláv egyenjogúság és ezrednyelv.

1898. június 26.

Csodálatos tévedések hevítik a szláv hírlapírókat. A Prágában tartott kongresszus következetesen »Habsburgmonarchiáról beszél. Egyebekben is szeretnek ilyen ismeretlen tájakon kalandozni. Így p. o. »a gyakorlati életben is teljes egyenjogúságot igényelnek« a politikai jogokra vonatkozólag.

Nem egészen értem. Kivel, mivel igénylik az egyenjogúságot? Egymás közt? Vagy másokkal? Névszerint úgy értik-e ezt, hogy Dula Máténak annyi politikai joga legyen, mint Hurbánnak, vagy pedig úgy, hogy mindkettőnek annyi legyen, mint a hercegprimásnak?

Az sem egészen világos, hol kívánják ezt az egyenlőséget? Ők a Habsburg-monarchiát emlegetik? Mi az? Egyetlen állam, vagy kettő? Milyen helyzete van benne Magyarországnak? Mikor keresztelték? Hol van a határa? Alkatrésze-e Bosznia is? Hát Jeruzsálem?

»E végből,« tehát abból a végből, hogy politikai egyenjogúságot nyerjenek, »követelik, hogy a szláv nyelvek használata biztosítsassék.« Hol? Megmondják. »A közéletben, az iskolában, az irodalomban és a művészetben.« De ennek a követelésnek nem sok köze lenne a jogegyenlőséghez. Azonban hozzátesszik: »ugyanazon mértékben, mint a többi nemzetiségeknek.«

Már most kezdem érteni.

A »Habsburg-monarchiában« sokféle szláv törzs lakik. Néprajzi szótárra volna szükség, hogy valamennyi elősoroltsassék. Emlékezet szerint van lengyel, orosz, ruthén, szlák, morva, cseh, vend, dalmata, horvát, tót, szerb. Mindenik más más nyelven beszél.

Úgy-e azt követelik, hogy mindezen nyelvek használata biztosítsassék a »közéletben?« Ne feledjük, hogy a nyelvhasználat biztosításának területe a Habsburg-monarchia. Tehát gyakorlatilag kifejezve: a csíkszeredai kir. törvényszék hozzon vendnyelvű ítéleteket is; törvényeink pedig szerkesztessenek csehnyelven is.

Egyenlő mértékben a többi nemzetiségekkel legyen a szláv nyelvek használata biztosítva az irodalomban és a művészetben, – követeli továbbá a kongresszus. Ez azt jelenti úgy-e, hogy a Magyar Tudományos Akadémia fogadjon el tót, szerb, cseh, lengyel nyelvű pályamunkákat is; a Nemzeti színház pedig fölváltva hol cseh, hol magyar, hol tót előadást tartson? Nincs is szebb dolog, mint a változatosság.

Ugyanilyen szerény követeléssel vannak az iskolák irányban is. Ha jól meggondoljuk, csakugyan nagy sérelem,

hogy a debreceni főiskola csak magyarul tanít. Miért nem csehül és horvátul is? Hiszen a jogegyenlőség így kívánja.

Mikor pedig a szláv hírlapírók kongresszusa e szerény követeléseket formulázza, ugyanakkor fölmelegítenek lapjaink egy hadügyminiszteri rendeletet az ezrednyelvek ügyében. Ez is egyenjogúsítás. A szerb annyi, mint a horvát, a horvát annyi, mint a cseh, a cseh annyi, mint a lengyel, a lengyel annyi, mint az oláh, az oláh annyi, mint a tót, a tót annyi, mint a magyar! Valamennyi – ezrednyelvre van jogosítva.

Nem is képzelik Bécsben, hogy egy ilyen rendelet mennyi emléket támaszt bennünk. Az osztrák rendszernek ez a Gleichberechtigung ja akadályozza hazánkat a maga természetes nemzeti fejlődésében. Ugyanezen pokolra való elmélet málasztotta szét az osztrák egység minden ragasztékát. Az álló csillag bolygókká változott. Minden bolygó új központot keres a gravitáció törvénye szerint. Megbízható pont nincs ott immár.

Itt is úgy akarják. Minő rövidlátás! A faji föltagolás néprajzi, társadalmi, kulturai föltagolást von maga után. Később földrajzi s ezzel politikai tagozatokat Erre vágyanak? Itt is nemzeteket akarnak csinálni, hogy itt se legyen egyetlen szilárd pont a trón lába alatt? Valóban ostoba helyzet.

A törvény egy összes, – későbbi meghatározás szerint közös hadsereget ismer, melynek a magyar hadsereg kiegészítő része. Melyik hát az a magyar hadseregi? Az, amelyiknek kiegészítéséről, újoncmegajánlásáról, annak föl-tételeiről, szolgálati idejének meghatározásáról, élelmezéséről, védelmi rendszerének megállapításáról és átalakításáról a magyar törvényhozás gondoskodik.

Tehát a magyar hadsereg az összes hadseregeknek az a része, amelyik Magyarországon újoncoztatik s amelynek tagjai fölött összes polgári viszonyaikban a magyarországi hatóságok állanak. Magyar ezredet, oláh ezredet, tót ezredet a törvény nem ismer. Az ezred csak tagozata a hadseregnek. Egy adminisztratív fogalom. A magyar hadseregnek ezrede is csak magyar lehet. Világos ebből, hogy az ezrednyelvekről szóló rendelet hazánkban törvénytelen.

Mindig féltik a hadsereg egységét Ezért nem akarnak külön osztrák és külön magyar hadsereget. Ez is butaság, mert az erőnek erkölcsi elemeitől zárkoznak el. Azonban az egyik eszközzel félnek a kétfelé osztástól, de a másik eszközzel nem félnek e tízfelé osztástól. A magyarok jogát degradálják törvénytelen módon, a másnyelvűeket ráuszítják a törvényben megállapított nemzeti egység fölbontására. Ilyen bölcseségen nyugszik az osztrák rendszer.

Miért nem okulnak már egyszer? Ezzel az ezrednyelvpolitikával immár elvesztették a német hatalmi állást, elvesztették Lombardiát és Velencét, Toscanát; másdrangú hatalommá törpültek; és mintha golyóbisokon állanának, Ausztria készül kigördülni lábaik alól. Nem elég anyag ez az okulásra?

Vesződünk a nemzetiségi izgatókkal súlyos aggodalmak között. Ha szerencsésen oldjuk meg a problémát, egységes, erős, hatalmas és megbízható Magyarország hódol becsületes hűséggel a koronának. Miért zavarják hát munkánkat? Miért nehezítik a politikai konszolidáció művét? Miért ébresztenek az izgatók lelkében oktalan reményeket?

Forduljanak már egyszer vissza végzetes útjukról. Ne keressenek erőt maguknak a magyar nemzet meggyöngyítésében. Hódoljanak meg végre-valahára azelőtt az egyszerű igazság előtt, hogy kiszedni az alapot az épület alól: ez az épület összeomlását jelenti.

Kvótaemelés.

1898. június 29.

Csak 06 százalék. Olyan országban, hol sok az ingyeneélő, ez a csekélység nem számít. Még kővésbé számít ott, hol sok az inkompatibilista. Az egyén mellékhaszna busásan ellensúlyoz minden közterhet. Már pedig, akiktől sorsunk függ azokról gondoskodnak a vállalatok.

Én is, más is, két év alatt sok babérlevelet hordtunk a kvótabizottság dicskoszorújába. Az ember nem tud menekülni a szentimentális hangulatoktól. Értéket tulajdonít a kimondott szónak. A sárga bádogot aranyának hiszi, melyet nem fog a rozsda. És gyönyörködik a színarany erejében, súlyában, fényében, változhatatlanságában.

Megvallom, törvénynek néztem, amit kvótabizottságunk hirdetett. Félttem, hogy a bizottság álláspontját előbb-utóbb leszavazza a Bánffy-ház. Vagy meg nem egyezés esetében, megváltoztatja az uralkodó akarata. De attól nem félttem, hogy a bizottság önmaga rácáfol. Jobb véleményben voltam felőlük, mint ők maguk.

A számtanban is érdeme fölött megbíztam. Úgy hittem, hogy ennek a törvényei nem szeszélyesek. Mikor tekintélyes szakférfiak vitatják, hogy hazánk a jövedelmi arányok szerint csak annyi kvótát vállalhat és nem többet: akkor én készen állottam hitet tenni ama numerus igazsága mellett.

Arra senki sem gondolt, hogy ugyanazon számföladat kétféleképpen és kétféle eredménnyel legyen megoldható. Csodával határos az olyan meglepetés, hogy mikor a bizottság Budapesten teszi a számítást, akkor nem lehet a kvótát emelni, de mikor Bécsben teszi, akkor lehet. Hát Bécsben más értékaránya van a számoknak, mint Budapesten?

Nincs kétség benne, hogy a kvótabizottság! elvi álláspontra helyezkedett, midőn a számítási kulcsot megállapította, kijelentvén, hogy csak azon esetben tárgyal az osztrákkal, ha ez is arra a számítási alapra helyezkedik. Az osztrák nem helyezkedett erre az alapra. A magyar bizottság mégis tárgyalta.

Föladatától tehát eltért. Ladikját, mellyel Bécsben kikötött, visszarúgta a Dunába. Büszke folyónk hajjai üresen szállították haza a ladikot. Küldötteink elvi alap nélkül maradtak és besodródta a politikai megalkuvás forgószelebe.

Az eredmény: kvóta-emelés.

Kvóta-emelés a közvagyonosodás fejlődése alapján: ennek volna észszerűsége. De kvóta-emelés politikai indokból, könnyelmű játék a nemzet érdekeivel. Hol itt a

határ? Ha 0,6 százalékkal nem lesz lehetséges annyi enyvet szerezni, amennyi a bomladozó Ausztria összeragasztására szükséges, hol van immár a bástya, mely mögé jogainkkal visszavonulhatnánk?

Tudtommal a külső ellenség ellen való védelem szempontjából alkották a közös ügyeket. Nem avégből egyeztek ki, hogy az egyik állam akár testileg, akár vagyoniilag elvérezzék a másik állam belkormányzati dolgaiért. De rést ütve az elveken, íme Magyarországot abba a helyzetbe sodorta a kvótabizottság, hogy a szláv-germán torzsalkodás egyelőre elsimuljon Magyarország kiaknázási műveletében.

Ez lesz náluk az erőgyűjtés. Falatoznak a mi testünkön. Mikor jóllaktak, új erővel kezdhetik egymás között a mérközést. De amíg esznek, addig nyugalom lesz Ausztriában. Ezt a pillanatnyi nyugalmat mi állítjuk helyre – olyanformán, mint midőn két marakodó fenevad útjába egy ökr kerül. Békét hagynak egymásnak, míg szét nem marcangolják az ökröt.

A türelmes és higgadt Horánszky nem állotta ki ezt a kockázást. Ott hagyta a hetes bizottságot, mert a reprezentációra csak addig vállalkozhatott, míg meg nem szegik az egyhangú megállapodást. Tehát megszegették. Oly férfiú mondja ezt, ki nagy tehetséggel és magánérdekei mellőzésével szolgálja hazáját.

Az ország ennek a férfinak fog hinni, nem pedig annak a bizottságnak, mely keresztül ugorva a saját kertelését tilosba jutott és ott hanyattvágta magát.

Azt is mondja Horánszky, hogy a kiszámításnál olyan tételeket is használtak, amelyek előre ki voltak zárva, mert nem tartoznak a kvótaalap kulcsához. Ha ezen tételeket be nem veszik, a kvóta még a mostaninál is kisebbnek mutatkoznék. De bevették, csakhogy megmutassák kvóta-emelő készségüket.

Ne üssünk lármát emiatt. Mindössze is csak nem feleltek meg a beléjük helyezett bizalomnak. Ez pedig csak az országnak baj, nem nekik. A bírói eljárásnak nem tárgya ez a lépés. A büntető törvény nem védelmezi az ország vagyonát a parlamenti bizottságok fölfogása ellen. Szigorúan véve,

nekik joguk van magasabb kvótát hozni javaslatba. Jogukkal éltek tehát. A juhász is jogával él, mikor birkát nyír.

Szegény hazánknak bizony jól esett volna, ha ezek a férfiak talpukon maradnak. A nemzeti meggyaláztatásoknak hosszú évei agyoncsigázták érzékenységünket. Fát vághatnak immár hátunkon. Mindent tűrünk és fogyatékos önértetünk ritkán jajdul föl. Kezdünk beletörödni abba a gondolatba, hogy alávaló nép vagyunk. Úgy bánnak velünk, mintha kegyelemből élnénk.

Ám sokan érzik még ennek az állapotnak a szégyenét. Arra vágyódunk, hogy büszkéek lehessünk vezető férfiainkra. A hátgerincnek ez az örökös elgörbülése bántja a jóízlést. Férfiakat szeretnénk már egyszer látni a vezérletben, földekorált rabszolgák helyett.

Én látok még el nem vászlalt egyéneket. A szabadelvű pártban is van jó egynéhány. Akinek drága a haza és értékes az önértet. Kiket becsvágy vezet a közszolgálatban - és nem bálványimádás.

Mit fognak tenni? Semmit? Pironkodni fognak és szavazni, avagy fölallanak átmelegített, bágyadt helyeikről és megfogatják szellemük előkelő fegyvereit?

Mi vár reájuk a tespedésben? Dicstelen jövő, melyet a nemzet megcsalt várakozása hantol el.

És mit remélhetnek a cselekvéstől? A közbizalom forró ölelését, a nemzet ragaszkodó háláját és az egyensúlyt nyert közélet erkölcsi megtisztulását.

Válasszanak!

Okulás.

1898. július 1.

Szocialista urak! Immár egy cseppet sem fél töletek a magyar gazda. Harmincmillió póthittel és kvótaemeléssel a derék jó kormány arat, a vihar pedig csépel. Hazánk negyedrészében már be van fejezve ez a munka. Consum-

matum est. Ahol jég nem járt, ott silány a termés, miként Erdélyben és az Alföld keleti részében.

Szocialista munkásokra tizenkét vármegyében nincs immár szükség. A huza-vonának vége. Mindegy már, van-e munkásigazolvány, vagy nincs? Megtartják-e az aratók a szerződést, vagy nem? Haragos mennykövek döntötték el a kérdést.

A gazda nem gazdagabb a munkásnál. A munkás nem szegényebb a gazdánál. Megvan az egyenlőség. Éljen a szociáldemokrácia! Nem aratunk, nem csépelünk. Hiszen ezt akarta a népboldogító vezérlés. A gondviselés súlyos akarata kezükre játszott.

Nyaralni mehet a földművelési minisztérium békekességben. Raktározott munkásokra nincsen szükség. Sem csendőrré. A csend beállott hívatlanul. Katonáink is hűsölhetnek a laktanyák falai között. Nem kell lelövöldözni a népet. Elpusztul az már golyó nélkül is, nyomorban, éhtífuszbán, pellagrában.

Két nap alatt – mit mondom? – két óra alatt négy millió ember maradt kenyér nélkül. Nem helyesen írom. Így kell mondani: a kenyér reménye nélkül. Mert kenyere már sem volt. Hazánkban az ínség általános. A nyugdíjas miniszter urak ezt nem is sejtik. Sem a bankozó képviselők. Pedig úgy igaz, ahogy mondtam. Ínség van mindenfelé.

Harminczéves butaságnak az eredménye ez. Ha nem butaság, akkor micsoda?

Az a tervszerű központosítás, mely mindent egy helyre gyűjtött: a hatalmat, az erőt, a vagyont, a pénzt, a megélhetésnek föltételeit. Főváros és vidék, mintha két hémiszféra volna, de körforgás nélkül. Az egyiket állandóan süti a nap; a másik örök éjszakában tengődik.

Az elmaradt vidéknek egyetlen forrása a föld. De légkörünk mozgása szeszélyes. Nem hoztuk rendbe sem erdőkkel, sem csatorna-hálózattal. Minden egyébre volt pénz. Ezer milliókat költöttünk a militarizmusra, Boszniára, cifra-ságra, osztrák államadóssági járuléokra. Eközben a haza népének egyetlen megélhetési föltétele merőben elhanyagoltatok.

Jégverés ellen persze sem az erdő nem használ, sem

a csatornázás. De használ a kölcsönös és kötelező állami biztosítás. Ám, minden intézetnek képviselője van a Házban. Tehát darázs-fészek lett volna úgy-e, ami haszon az országnak?

És használt volna egy olcsó hitelszervezet. De a pénz-intézetek képviselői szintén ott ülnek a Házban. Ez is darázs-fészek lett volna. A dividenda leszáll, ha nem a központ táplálja drága és a nép által hozzá nem férhető pénzzel az országot. Hová apadnak a Láczy Leók 60-70 ezer forintos állásai, ha egészséges olcsó hitelhálózat volna az ország minden részében?

Mennyi hígvelejűség kell ahhoz, hogy egyetlen kockán forduljon meg hazánk egész gazdasági élete! Íme egy ország, mely a felhőkre van bízva. Az ingatag, a kiszámíthatatlan, az alakatlan és szeszélyes felhők! Jó termést, rossz termést onnan kapunk. A felhő mindent adhat és mindent elvehet. Sorsunkat tőlünk nem függő tényezők intézik. Életünk lutria.

Pedig harminc békés évet adott nekünk a gondviselés kegyelme, hogy saját szerencsénknek kovácsai legyünk. Nem használtuk föl. Szamarak voltunk-e, vagy gonoszak?

A berendezés tőlünk függött. Önként kínálkoztak a gyárvidékek. Nagyerejű hegyi zuhatagok, olcsó munkaerő, sűrű népesség, gazdag kőszéntelepek, kiterjedt birkatenyésztés, kender- és lentermő talaj, dús ércerek a földben . . . megvolt a gyárpar fejlődésének minden előfeltétele.

Piacunk is volt, itt köztünk, készen. Nem kellett volna bejárni a világot; Tolnát-Baranyát, ismeretlen földrészeket, miként a német ipar teszi, hogy piacot leljen gyártmányai részére. Nekünk megvolt. Most is megvan. Hiszen a külföld lát el az élet legtöbb szükségletével.

Okos, józan, hazafias vezetéssel egy időben termelő és fogyasztó ország lehetnénk. Mezőgazdáinkat ellátná iparunk, iparunkat ellátná a mezőgazdaság. E szerencsés körforgással mi lehetnénk a föld legvagyonosabb országa. Erőben, egészségben a mi gazdasági organizmusunkat semmi sem érné utóí. Jóformán semmit sem kellene külföldről vásárolnunk és jóformán semmit sem kellene a külföldnek elad-

nunk. Egy gazdasági zárt-egészet alkotna hazánk, mely ideális függetlenségben élne a világtermelés konjunktúrái által meg nem zavarva.

De vezetőink minden alkalmat elszalasztottak. Most az osztrák válság új alkalommal kínál. Ezt már nem elszalasztják, hanem egyenesen elriasztják.

Az idő megérlelte számunkra az önálló gazdasági rend minden elemét. Még a fát sem kell megrázni, hogy ölünkbe hulljon az érett gyümölcs. Mi pedig szaladunk a fa alól és készek vagyunk fondorlatokra és a törvények kijátszására, csakhogy urai ne legyünk saját sorsunknak.

Csoda-e, ha ilyen Vezetés mellett a felhőjárás egyetlen órai szeszélyétől függ nálunk a mindennapi kenyér?

Kilátások.

1898. július 6.

Hideg borzongás fut az ember hátán végig, ha a »Magyarország« tegnap számában olvassa a Reichswehr hírért. Ezen hír szerint a szeptemberben előterjesztendő véderőtörvény az újoncjutaléknak s ezzel együtt a közös hadsereg létszámának tetemes fölemelését foglalja magában. Megokoltatik ez a terv azzal, hogy a népesség szaporodik.

Számokban kifejezve az újonckontingens 103.100 főről 112.954 főre fog emeltetni.

Ezenkívül azzal biztat a Reichswehr, hogy azok is tényleges szolgálatot fognak teljesíteni, kiket eddig a sorshúzás kedvező szerencséje a póttartalékba osztott. A statisztika szerint a két államban összeirt egyének száma 170.000 szokott lenni. Ebből alkalmas szokott lenni 145.000. A közös hadsereg és a honvédségek szükséglete azonban csak 126.000. Maradt tehát a póttartalék részére 19.000. Már most, ha ezeket is behívják szolgálattételre, akkor az emelkedés évenként 28.854.

Mende-mondának a Reichswehr hírét ne tekintsük. Ez a lap pénzsegélyt kapott a Badeni-kormánytól. Bepörölte a Gautsch-kormányt a szegődseg teljesítéséért. A bér fölött kiegyezett a Thun-kormánnyal. Tehát hivatalos közeg. Híreinek és véleményének hivatalos értéke van.

A létszám fölemelése a hadügyi költségek fölemelését jelenti. Ha több a katona: több a zsold, több a fegyver, több a ruha, több a laktanya, több a tiszt, több a ló. Az ország munkaereje, termelőképessége, gazdasági kilátása pedig kevesebb. Amilyen mértékben nő a hadsereg, abban a mértékben nő a közelszegényedés.

Nálunk a hadsereg: gyöngeség. Ott, hol nemzeti hadsereg van, ott is hanyatlás a létszám emelése. De ott a hadsereg a nemzet erkölcsi és fizikai támasza. Ellenben nálunk: ahány újoncot besoroznak, annyi taggal apad a nemzet létszáma. A mi újoncunk nemcsak az irodára, a családra, a műhelyre, az üzletre, a barázdára nézve veszett el, hanem elvesztett fajunk és nemzetünk erkölcsi javaira nézve is.

Mikor fölesküszik, megszűnt magyar lenni. Új légkörbe lép, új köteleességekkel. Lelkiismerete előtt a felelőségnek új szabályzata tárul fel. Érzülete egyensúlyt vesz. A jóról, a hasznosról, a ragaszkodásról, a munkáról más képzeletei keletkeznek új foglalkozási körében. Életének célja, föladata, rendje merőben átalakul. Kedélyvilágának szent oltárai porba omlanak és addig ismeretlen bálványképek emelkednek föl mellette, előtte, hátul és oldalt, melyek vaskarokkal kényszerítik testét-lelkét a meghódolásra.

Ehhez fogható átalakulást a természet csak az enyészetnél ismer. A makkból tölgyfa, a virágból gyümölcs, a tojásból madár lesz. De ezt a változást lépésről-lépésre, fokról-fokra lehet kísérni, meglepni, bámulni. A fejlődés rendje ez, alig észrevehető egyenletes átmenetekkel, az életerőnek természetes működésével.

Ellenben az enyészet gyorsan működik. A kihalt organizmus, miként az újonc, egyik napról a másikra alakul át. Ez az erkölcsi salto-mortale minden fogalmat összezavar nála. Néhány óra alatt az emberből gép, a polgárból katona, a hazafiból zsoldos lesz.

Az a remény, az a sóvárgás, az a szeretet, mely őt édes kötelékekkel fűzte az otthonhoz, a műhelyhez, a barátához és mindazon munkakörhöz, melyre jövődjét, jövődjének boldogságát alapította: egyszerre, egy napon űzetik ki lelkéből s az így támadt űrt szertelen durvaságokkal tölti be az odatódult kaszárnylevegő.

Az eredmény nem kétes. Minden laktanya az önkényuralom egy-egy erődje. Minél több erőd, annál kevesebb szabadság. Mikor a létszámot emelik, akkor a szabadságot apasztják. Az új reform tehát mindent megtámad, ami nekünk drága, mert gyöngíti a hazafiságot, a szabadságot, a polgári ösztönöket és a munkaerőt.

Nemzeti befolyásunk a hadügyre vajmi kevés. Ha azt a hálózatot vesszük, mellyel alkotmányosságunk keresztül-kasul van fonva, az a befolyás jóformán semmi. A fejedelem kinevezi a kormányelnököt, a kormányelnök kinevezi a Házat, a Ház kinevezi a delegációt. A kinevezett Háztól függ az újoncjutalék megállapítása; a kinevezett delegációtól függ a hadügyi költségek nagysága; a kinevezett kvótabizottságtól, esetleg a kinevezett kormánytól és Háztól függ a hadügyi kiadások aránya. A vezérlet, vezénylet, szervezet pedig ő Felségétől függ. Más szavakkal: minden ő Felségétől függ.

Ez tehát személyes uralom in optima forma. Némi kis korláttal, ha önérzetes férfiak ülnek a kormányon. De akkor sem sokkal több a korlát, mint Oroszországban vagy Perzsiában. Ám. minden korlát nélkül olyan vezetés mellett, amilyent Bánffy kormányelnök úr alatt tapasztalunk.

Alkotmányos életről csak ott lehet beszélni, hol a hatalom meg van osztva. Nálunk az államerőnek minden súlypontja egyetlen helyre gravitál. Politikai föladatunk ennél fogva többé nem a nemzeti erők fölvonultatása és a teherképességek okos megmérése, hanem a kegyvadászat és a napimadás az előtt az álló égitest előtt, amelynek minden hatalmat kiszolgáltattunk.

Az ilyen állapot megtöri a nemzeti önérzetet, lealacsonyítja a szabadság fogalmát és nélkülözi azt a jótétményt, hogy állami berendezésünknel s közterheink megállá-

pításánál a nemzeti akarat, megfontolás és bölcsesség is érvényesülhessen.

Odaát a császárparagrafus, nálunk a közszellem hozza létre az abszolutizmust. Az a közszellem, melyre halálos kezet emelt a bomlasztó enyészet. Irigylendő azoknak sorsa, kik az új alkotmányba vetett hittel költöztek át a sírok világába. De reménytelen azoké, kik polgári önérettel vállalkoztak a közszabadság oltalmára.

Az első lépés.

1898. július 6.

Tiszteletreméltó munkát végzett a magyar kormány, mikor elkészítette javaslatát az autonóm vámtételekről. A külön vámterület szabályozásánál ez az első lépés.

Nem önkéntes kezdő volt a kormány ennél a lépésnél, hanem egy parlamenti hangulatnak engedett. Kitörőben levő vihart csöndesített le, mikor elfogadta azt az indítványt, melynek beváltása a most elkészült javaslat. Kirótt és föl vállalt kötelességet teljesít tehát a kormány.

Lépése mégis tiszteletre méltó, mert nem hányt-vetett hézagos munkát nyújt, hanem állásához és szaktudásához illő komoly tanulmányt. Óriási adathatalom van itt összegyűjtve, földolgozva, rendszerbe foglalva. Ilyen temérdek munkát ennyi lelkiismerettel tréfából senki sem csinál. Ne is nézzük tréfának.

A bécsi kormány félhivatalos közege igaz, hogy gúnyolódva emlegeti e munkálatot. Nem tartja érdemesnek a bírálatra. Üzenetet lát benne a vámháborúra Ausztria és Magyarország között. Azonban biztosra veszi a vámegység föntartását.

Magyar hang is van elég, mely csak taktikai fogásnak minősíti a kormány javaslatát. Egyik a kormány őszinteségében nem bizik. Másik nem hiszi, hogy ily fokú elha-

tarozást merészelné a kormány. A harmadik azon nyavalyog, hogy vámsorompók nélkül is lehet önálló gazdasági élet.

Nem csatlakozom a kételkedők csoportjához.

A kormány lépését komoly munkának tekintem, komoly szándékkal. Gáncsot nem keresek, ahol nincs gáncsolni való.

Hibának nem tartom, hogy a szaktanácskozás nyári napokra van összehíva. Aki érzi az ügy fontosságát, nem sajnálja félbeszakítani nyári üdülését. Hiszen nem dalárda bankettéről van szó. A bírálatra maradó hétnapi időt sem tartom oly igen rövidnek. Mert a szakértő gyorsan tiszta jón a vámtételekben rejlő oltalom horderejével.

Taktikai fogást csak az láthat e lépésben, aki nem veszi fontolóra a törvényes fejleményeket. Vám- és kereskedelmi szövetségünk már december 31-én lejárt. A törvényes fölmondás nyílt időben történt. Szövetségünk nem újított meg. Gazdasági különválásunk tehát minden jogi kétséget kizáró módon megtörtént.

Azonban egy ideiglenes törvény jött létre januárban. Nem a szövetséget hosszabbította meg ez a törvény, hanem föntartotta a létező állapotot a kibontakozásig. A kibontakozást két föltételhez kötötte. Egyik az, hogy május 1-sőig javaslatokat adjon a kormány az új kiegyezés felől. Ez meg is történt. Másik föltétel az, hogy ha ezen javaslatok december 31-ig törvényerőre nem emelkednek: hazánk önállóan rendelkezék gazdasági élete fölött.

Annak, hogy a kiegyezési javaslatok törvényerőre emelkedjenek, kardinális föltétele az alkotmányosság úgy nálunk, mint Ausztriában. Ezen javaslatokat senki más nem tárgyalhatja és magáévé nem teheti, csak a két állam két törvényhozása.

Azonban senki sem bízik abban, hogy a két törvényhozás képes volna a megállapodásra. Nemcsak azért, mivel még a szakbizottságok sem ültek tanácsot a javaslatok fölött; nemcsak azért, mivel – tekintve a költségvetési törvényt is – az idő már fölötte rövid; hanem kiváltképen azért, mivel az osztrák birodalmi tanács merőben képtelen a rendes munkára. Nincs arra semmi kilátás, hogy az a politikailag elzüllött csapat hat hét alatt visszanyerje munkaképességét.

A kiegyezési javaslatokból december 31-ig tehát nem lesz törvény. Ez nem jósolgatás, hanem számtani bizonyosság.

Első sorban Ausztria miatt nem lesz meg a törvény. De nem lesz meg a magyar ellenzék miatt sem. Mert mikor a gazdasági megváltásnak ez a reménye kecsegtet, hogy fölszabadulhatunk a gyarmati helyzet nyúgei alól s ezt a reményt be is válthatjuk azzal, ha megakadályozzuk a javaslatok törvényre emelését, akkor minden egyéb tekintet háttérbe szorul s az ellenzék elementáris föllépését, kitartását, erőfeszítését nem fogják lelohasztani sem udvari híreस्कékkel, sem folyosói cimborasággal, sem házszabály szigorító fenyegetésekkel.

Ezzel úgy tisztában van a kormány, mint minden útszéli politikus. Befejezett ténynek vehető, hogy a javaslatokból törvény nem lesz. Befejezett ténynek veszi ezt a kormány is. Következik tehát Magyarország önálló gazdasági berendezése.

Ennél a berendezésnél legelső kérdés az, hogy minő vámtételekkel oltalmazzuk nemzeti munkánkat, minőkkel fejlesszük azt, ami már megindult és minőkkel hívjuk életre azt, ami még csirájában van? A kormány nagy munkája erre a kérdésre adja meg a választ.

Lehetnek benne tévedések, hibák, botlások. Nem tudom; nem is sokat kutatom. Főddolog az alap, amelyen a munkálat áll.

Ez az alap az önrendelkezés. Tehát a legfőbb jó, mert legfőbb szükség.

Önérzetes nemzet nem kívánhat egyebet, mint hogy ura lehessen saját sorsának. A többi mellékes. Csakhogy hulljon le a bilincs. Mozgásunk ne legyen gátolva, miként a nyűgözött lónak. Akaratunk szabadságával ne rendelkezék más, miként a rabszolgánál. Kiváltságolt ragadozóknak ne legyünk többé zsákmányai.

Egyelőre ennyit kívánunk. A tévedést, a hibát, a botlást majd kijavítja az élet.

Főnnakadni az egyes tételeken kár volna. Ebben az ügyben nem szabad nehézségeket támasztani. A kormány

egy komoly lépést tett a gazdasági megváltás felé. Hadd számítsion a nemzet egyhangú, őszinte támogatására. E támasz szükséges azon harcban, melyet az osztrák érdekkörök indítanak.

A kormány védelmére.

1898. július 10.

Tudjátok-e, mikor kell a minisztert megkérdezni, hogy voltaképpen miért is miniszter a miniszter úr?! Mert az ilyen kérdésnek szabályai vannak.

Mikor a laphirdetések pausális megállapítása történik, akkor Brutus derék, becsületes férfiú. Mikor a politikai cimboraság vicinális engedélyek tervezetét forgatja fejében, akkor is kegyelmes úr a kegyelmes úr.

Egyáltalában így kell kiegészíteni a Mózes tízparancsolatát: Ne vétkezz a miniszter ellen oly időben, mikor egyéni hasznot várhatsz tőle.

Hanem aztán, mikor a miniszter nekifekszik a munkának, hogy eleget tehessen egy alkotmányos kötelességnek; mikor kalapácsot vesz a kezébe, hogy összetörjön egy hamis bálványt; mikor szembeszáll a nemzet hagyományos fosztogatójával, védelmére kél igaz javainknak és föltárja a szabadulásnak Ígéretföldjét: na, akkor pajtásaim, cimboráim és cinkostársaim, rohanjuk meg azt a minisztert, vesünk hurkot kezére, lábára és fojtsuk agyon, mielőtt cselekedni merészkednék.

Attól a minisztertől, ki az önálló vámterület érdekében az első komoly lépést teszi s ezzel maga ellen zúdítja az osztrák érdekkörök sáskaseregét: kérdezzük meg azonnal, mihelyt az idevágó munkát meglátjuk, hogy voltaképpen miért is miniszter a miniszter úr? Mert úgy-e az a legalkalmasabb és leghasznosabb idő a kormány megtámadására, mikor Ausztria felől is meg van támadva s mikor

ez a mi szerencsétlen nemzetünk ernyedő kábulatban hever a fáium karjai között?

A Pester Lloyd köre oly régen viszi nálunk németül az osztrák vezérszerepet, hogy alig merünk immár jót remélni s csak félve bízunk a jogainkban is. Átadtuk magunkat kegyelemre a végzetnek, miként az elfáradt vad, mely özszeroskadva liheg rejtekében.

A magyar társadalom derültebb napokat is élt. Ön-bizalma, ereje, cselekvőképessége volt a század első felében. Megcsinálta a világtörténelmi átalakulást – nem hivatalos, segítséggel, hanem a hivatalos nyomás ellenére. Ismételte hősies erőfeszítéseit a hatvanas években is. Nem volt más látható fegyvere, mint egy sétatbot a Deák Ferenc kezében. Mégis győzött az államilag szervezett hatalom fölött.

De most gyöngék vagyunk. A rendszer leszerelte a társadalom erejét. Az akciónak minden eleme fogyatékos, mert sem erélyünk nincs, sem összetartásunk. Külön működik minden ember a maga kezére. A közös események eltűnöztek nemzeti lobogónkról s a nagy összeséget egyedparányokká örölte a materiális korszellem.

Átgyúrni a sok magánérdeket egy szent és hatalmas közérdekké: íme ez volna a vezérlés föladata. De hát hol a vezér, kire mindnyájan hallgathatnánk? S ha volna is, ki méltó a követésre, mert lelki tulajdonságokban mindenkit fölülmúl; hol van a tábor, egyéni célokról önként lemondó sereg, mely közös érzést táplál, egy akarattal működik s eszméknek szenteli életét?

Egészen más, ha a hatalom veszi kezébe a zászlót.

Harminc év óta naponként fokozódik a központosítás. Ma már nincs munkakör, melynek érdekszálai nem kereszteződnenek a kormány előszobájában.

A vasúti váltóórától föl az érseki állásig, a kóborcigány sátrától föl a nagyuradalom kastélyáig, a Maros-komp révészétől föl a tengerhajózási társaságig minden elhelyezés, minden boldogulás, minden érdek-kiegyenlítés a kormánytól függ.

Hatósági belügyek alatt állunk az élet összes viszonyai-

ban. Megfigyelés, ellenőrzés és illetékfizetés nélkül sem nem születünk, sem meg nem halunk.

Bármit teszünk, – ha egy juhot cserélünk, ha egy akó bort szűrünk, ha egy félfont húst főzünk, ha egy családházat építünk, nyakunkon van vagy a finánc, vagy a baromcédula, vagy a halottkém, vagy a szolgabíró, vagy az állatorvos.

Aki pedig választani megy a saját akaratából, a saját meggyőződése szerint: csináljon végrendeletet. Még szerencse, ha a helyszínén lelövik. Mert ha életben marad, agyoncsípi a hatósági rend hangyái, legyei, szúnyogjai és egyéb ártalmas bogarai.

A kormány tehát erős. Amilyen mértékben erősödött, olyan arányban gyöngült a társadalom.

Nem vettem észre a Pester Lloyd köreinek tiltakozását, mikor a kormány lépéseket tett a nemzeti társadalom erejének elzsibbasztására. Most azonban, mikor az autonóm vámtarifa-javaslat napvilágra jön, durván és gorombán azt kérdezik: miért miniszter a miniszter úr? Nem azért kérdezik, de ugyanakkor kérdezik.

Ugyanakkor, midőn Bécsnek minden lapja tüzet okádik a kormány ezen ténye miatt. Mikor összetartó, lelkesült együttérzésre van szükség, hogy dokumentálva legyen a nemzet egyhangú véleménye, akarata, vágya és elszántsága: ugyanakkor lohasztja a cinizmus a kormány cselekvő energiáját.

Azt az erőt, melyet a társadalom meggyengítésével a kormányok összegyűjtöttek, sokszor éreztük ellenünk fordítva reánk súlyosodni. Akkor hallgatott a politikai cimboraság.

Most, mikor ez az erő az osztrák kapzsiságot akarja megfélemlíteni s gyarmat helyzetünkből ígér fölszabadítani, – ej mit mondjak azokról, kik most támadnak a kormányra s akadémikus szint adnak egy törvényes, jogos célszerű és reális lépésnek?

Kérem a t. politikai cimboraságot, legyen kegyes el-tűrni, hogy egyszer-másszor a kormány saját hazája érdekében is tehessen valamit.

Polémia.

1898. július 13.

A »tarifatervezet«-ről véleményt nem mondtam. Az abban megnyilatkozó gazdasági program lehet jó is, lehet rossz is. Álláspontom kifejtésénél a kérdésnek ezt az ágát mellőztem. Miután rég várok egy efajta születést: nem fogadhattam az újszülöttet vivisectióval. Inkább gondozom, ápolom, csakhogy megéljen. Nem vagyok a spártai elmélet híve.

Gyanakodva nézek én is a kormány cselekedetei felé. Sok a panasz, nagy az elégtelenség és méltán. Bizalmat nem érdemel, aki annyi panaszra ad okot. De hát szükséges-e ez a bizalom, mikor az első lépést látjuk a külön vámterület megalkotása felé?

Tegyük meg a szükséges megkülönböztetést.

Ha ez az ügy kizárólag a kormány elhatározásától, akaratótól, jószántú eljárásától függne, más hangon beszélnék én is. De most a kormány nem vezet, hanem tolatik. A helyzet súlyának nehézkedési ereje működik ezúttal. Bármi volt a kormány véleménye, amit tett, azt meg kellett tennie.

Nem a kormányba vetem én tehát bizalmamat, hanem a viszonyok természetébe. A történelem inponderabilis élet-erői jutnak kifejezésre a kormány tényében. Arra várok, hogy ezek az életerők izmosodjanak és fejlődjenek. Nem taposom szét a sejtet csak azért, mivel még nem láthatók benne az egész organizmus összes alkatrészei.

És nem gáncsolom a kormányt először azért, mert nem akarok ürügyet szolgáltatni a meghátrálására. Minél jobban rám olvassák a kúriai bíraskodásnál és az első provizórium-javaslatnál követett harcmódot, annál több okom van a gáncs mellőzésére, mert annál inkább félek, hogy az előre tett lépés után, ha mi mindnyájan akadályokat gördítünk, sietve ragadja meg a kormány az alkalmat, hogy két lépést hátrafelé tegyen.

Ezért félek a szaktanácskozás jótaharcától is. Mert a

zabhegyezést igen szereti a szakember. Ha valamelyik vámtétel nem felel meg kedvenc eszméjének, rögtön kész a fürdővízzel együtt a gyermeket is kiönteni. A kormány pedig nagy erkölcsi diadallal kiált föl: »Mindent megtettem, hogy fölszabadítsam a hazát koloniális helyzetéből; de ellenem volt a szabadelvű sajtó (!), hűvös gyanakodással fogadott és kárhoztatott az ellenzék is; a szakemberek pedig annyi aggodalmat hordtak rakásra, hogy én, kormány most már szintén kénytelen vagyok átlátni a »sötétbe ugrás« veszélyeit.

Nem! uram, barátom, – tanítványom, amint kedves cirógatással mondd – bajtársam, amint én látom és hiszem – az ilyen alkalom előkészítése nem a mi feladatunk. Főleg pedig ne vedd magadra, amit másról mondok. Háborúságot nem az okozott bennem, hogy a független sajtó egyik része kancsal szemeket vetett a javaslatra, ámbár helyeselni ezt sem tudom. Pálcát azok fölött törtem, akik a tényért nyalogatják s aztán eldobják, ha nem látnak rajta több zsiradékot.

És nem gáncsolom a kormányt másodszor azért és azt hazafias figyelmedbe ajánlom, mivel ezúttal a kormány nem a nemzet jogai, szabadságai, érdekei ellen, hanem azoknak védelmére szállott síkra egy ellenséges indulatú idegen állammal szemben. Ez a lépés nálunk szokatlan. De annyira törvényes, annyira természetes, hogy én azt tréfára nem vehetem.

Ugyan mit is tehetett volna mást a kormány? A parlament parancsolta meg az előkészítést. A törvény parancsolja neki az önálló eljárást. Az osztrák viszonyok teszik lehetetlenné a szövetség megújítását. Egyetlen és kizárólagos kötelessége tehát a kormánynak a külön vámterület jogi állapotát reális valósággá alakítani.

Nincsen e helyzetből kitérés. Vagy, vagy. Vagy engedelmeskedik a kormány a törvénynek és a Háznak, vagy lázadó. Mit keres hát most az a kérdés, hogy vajjon a kormány komolyan veszi-e lépését? Hát veheti nem komolyan? Merészkednék forradalmi térre lépni?

Foghegyről beszélnek arról, hogy a kormány nem tett

egyebet, csak végrehajtotta a Ház határozatát. Hát ez semmi? Mi a fészkes fülemilét tehetett volna egyebet? Hiszen ha rendes úton a harmadik emeletre akarunk jutni, meg kell előbb mászni az első és második emeletet. Tarifa-tervezet és egyéb előkészületek nélkül a sorompókat fölállítani nem lehet.

Ennél a kérdésnél részemre a lelkiismeret állított ki útlevelet. Hittel és bizalommal megyek utamon. Hiszek a magyar nemzet életösztoneiben és bízom a viszonyok akaraterejében. Látom, hogy a törvényes kibontakozásnak más módja nincs, mint a külön vámterület megalkotása. Törvénytelen módokat pedig nem ismerek. Egyénileg a kormány tagjait becsületes embereknek tartom. Törvénytelen útra tehát nem vetemednek, mert akkor nincs különbség köztük és a többi gonosztevők között.

A tarifátételeket pedig azért nem vizsgálom, mert a külön vámterület kérdését nemcsak gazdasági szempontból nézem. Meggyőződésem szerint a Zollvereinnak kiválóbb része volt a német egység megteremtésében, mint a Moltke hadseregének.

Egy gazdasági vérkeringést csinálni két államban, kivált ha az uralkodó és a hadsereg is egy – annyi, mint egy testté tömöríteni a két államot. Azért vagyunk csak a papiroson állam, mert nincsenek sorompóink.

Öncélú egyéniség csak úgy lehet egy országból, ha életfeltételeit önmaga szabhatja meg. Ezek az életfeltételek a tarifátételek szerint kedvező vagy kedvezőtlen alakulást nyerhetnek. De ez csak átfutó kérdés. Fődolog, hogy jogom legyen holnap megjavítani, amit ma elrontok.

A külön vámterülettel az élethez való jogot nyerjük meg.

A törvényes rend.

1898. július 15.

Mikor az idő méhe vajúdik, szörnyen félek a politikai bábáktól. A természet rendjével különben is ellenkezik, hogy a férfiből javasasszony legyen. Asszonymódjára sopánkodjék. Féljen a hidegtől, féljen a melegtől. Bölcsőbe tegye az igazságot és puha párnák között elaltassa. Pólyákba göngyölje a nemzeti érdeket s édes anyatej helyett idegen cuclival táplálgassa. Irtózom ezektől a fejkötős férfiaktól.

Nem tudjuk a búzát elhelyezni; nyakunkba küldik érték-papírjainkat; a külön vámterületet januárig fölállítani nem lehet: szerződéseink 1903-ig köteleznek; vámháborút indít az osztrák; megakadályozza tranzitó-forgalmunkat nyugat felé. Ily módon zsongnak, bongnak ezek a szoknyás dongók, akik mézzel élnek, anélkül, hogy valaha lépet építettek és mézet gyűjtöttek volna.

Őszintén megvallom, jobb szemmel nézem a futóbetyárt, mint az ilyen Beschwichtigungshofrathot. Mert inkább bujkáljon a férfi nádasok és cserjék között, mint az előszobákban lakójok között.

Azok ellen véd a csendőr, a revolver, az ablakrács és az ajtózár. Ezek ellen nincs védelem. Bejáratuk van az udvarhoz s a viszonyokra alkalmazott hírecskéikkel forgatják ki a józan észet. Honnan jön, ki a gazdája, mikor terjesztik, mivel indokolják? Azt senki sem tudja. Csak úgy terem, mint a juhmétely a vízmósásban.

Mivel fontoskodni szeret a legtöbb ember és jól értesültnek kíván feltűnni minden nagyképű: tehát terjed a hírecske tovább, berágja magát a közszellembe s az ország azt veszi észre, hogy a közvélemény nem a józan felfogás mellett viaskodik, hanem tapossa a logika törvényeit és lecsépel minden igazságot. Nem azt nézik, mit rendel a törvény, hanem azt, hogy miként kell alóla kibújni.

A hivatalos, félhivatalos és nemhivatalos nagyképűség most azt hajtja, hogy ő felsége semmi szín alatt sem fogadja el a külön vámterület álláspontját. Ergo valami egyebet kell

csinálni. De nem ergo ám. Mert egyebet csinálni nem lehet r nem szabad. Tiltja a törvény. Jól megértjük: a törvény, mely ura, parancsolója mindenkinek.

Anyaggyűjtemény-e a tarifatervezet, vagy gazdasági program? Védelmezi-e tételeit a kormány, vagy nem? Semmi közöm hozzá. Elöttem egy munkálat fekszik. Ennek a munkálatnak az elkészítését a Ház rendelte el. Ez a munkálat legális előkészítése az önálló külön vámrendszernek. Tartalmazza a vámtarifát és annak indokolását; tartalmaz egy törvényjavaslatot a vámtarifáról és annak indokolását. Készült a minisztériumban. Nem gyermekjátékból készült, hanem a Ház parancsára. Nem kőműveslegények készítették, hanem az ország hivatalos szakközegei. A végső §. szerint: »Ezen törvény végrehajtásával a pénzügyi és kereskedelmi miniszterek bíznak meg.«

Akármit hírelek a könyvomat: ez a munkálat immár alkotmányos tárgyalás alatt van. Mert a szaktanács is alkotmányos fórum, mivel a Ház határozata folytán jött létre. Ami most foly a városházán, az a törvényalkotás egyik stádiuma. Később jön a többi.

Amelyik kormányfőfinak nem tetszik a munkálat: tesék odahagyni állását. Gombház: ha leszakad, lesz más. A tarifátételek védelmét nem is vártuk.

A valuta-ankéten sem védelmezte Wekerle a kormány álláspontját. Egyszerűen kihallgatta a szakférfiakat. Tudomást vett a nyilatkozatokról s alkalmazott belőlük, amennyit jónak látott. Így lesz most is.

Mert így kell lenni. Muszáj.

Csak akkor nem volna muszáj, ha Ausztriában az alkotmányos tényezők működne is és el is fogadnák a ki-egyezési javaslatokat. De nem működnek. Kilátás sincs a fajharc lecsendesítésére. Ott az alkotmány csődöt mondott. Azzal az állammal vámszövetségre nem léphetünk. Már pedig, ha nincs vámszövetség, akkor csak külön vámterület lehet. Tertium non datur.

Azaz, hogy – lehet. Abszolutizmus. Ez is állapot. Megcsinálhatják szuronynyal. Nem az első eset. Hanem akkor nincs se törvényes, se morális kötelezettségünk.

Fizessen adót helyettünk Bánffy és álljon be újoncnak Bánffy. A nemzet visszahúzódik a vermekbe, a pincékbe, a barlangokba. Ott fog tanácskozni a szabadságnak rejtekhelyein. Leszünk bujdosók, politikai szegénylegények, kurucok. A gonosztevők szabadlábra helyeztetnek, hogy tér nyílják a hazafiak számára.

Az ilyesmit sokszor meg kell gondolni s a nemzetet még gyakori megfontolás után sem jó a vermekbe kergetni. Könnyebb megtartani a törvényt, mint elszakítani minden kötelet.

Hivatásával, helyzetének természetével nem számol az olyan kormány, mely válságokba űzi a népet. A kormányzat legfőbb törvénye az állandóság. Állandóság, de nem abban, hogy mentől hosszabb ideig minden áron kormányozzon, hanem abban, hogy az intézmények törvényes együttműködésének állandósága biztosíttassék. A korona érdeke is ezt kívánja. Megingatni az intézményeket annyi, mint az összeomlás veszélyének tenni ki.

Egyelőre talán kelleténél is több az osztrák zűrzavar. A bölcsesség jelentékeny hiánya volna most még egy magyar kérdést is földézni. Mikor a korona túlsó oszlopa oly nagy mértékben ingadozik: mégis csak jó érzés azt tudni, hogy az innenső oszlop szilárd.

Világos, hogy csak addig szilárd, míg a törvényes alapot ki nem rántják alóla. Ezúttal a törvényes alap a külön vámterület.

Bizonyára nem lesz kellemetes Ausztriának, ha a magyar piac jelentékeny részét elveszti. Kétségtelen feladatunk úgy intézni ezt a kérdést, hogy minél csekélyebb rázkódással járjon.

Kissé alattomos taktikának tartom azt a »drukkoló« álláspontot, hogy Ausztria kaparjon számunkra gesztenyét. Inkább szeretném a nyílt, egyenes, őszinte eljárást, a kézben törvénykönyvvel, az elmében világossággal, a szívben hittel, bizalommal és bátorsággal. A gesztenyekapartatás fogásának tekintem azt a publikációt is, hogy a kormány csak anyaggyűjteményt adott a szaktanács elé. Igaz és nagy érdeket nem így szokás oltalmazni s a történelmi jogok megszerzésének nem ez a valódi útja.

De így, vagy úgy: a gazdasági élet önálló berendezésének meg kell történni. A vén békák sopánkodó politikája immár nem számít. Kormányválságok sem imponálnak többé. A viszonyok ereje meghozza nekünk a gazdasági újjászületést, így kívánja ezt a törvényes rend.

Aggodalmak.

1898. július 17.

A javasasszonyoktól nem hiába féltém. Tengernyi aggodalommal öntik tele az országot. Nem mernek szabadok lenni. Mindenkinek van félteni valója a szabadságtól. A déli részek szerecsenjei okoskodhattak így Amerikában harmincöt év előtt. »Mi lesz velünk, ha nem lehetünk – rab-szolgák?«

Ültetvényes hang is emelkedett immár. Hol helyezzük el a termést, ha elveszítjük az osztrák piacot? Hát a kávéföldet és gyapottelepet ki műveli meg, ha nem lesz rab-szolga? Egyik olyan jogosult kérdés, mint a másik. Túl a tengeren a kávéérdek és a gyapot; innen a búzaérdek és az ökör.

Úgy kell képzelni, hogy mihelyt külön vámterületünk lesz, minden osztrák embernek azonnal beragasztódik a szája. Nem kell annak több étel. Az orralyukán él meg a friss alpesi levegőből. Nyerstermény sem kell nekik több. A vásznat kender nélkül, a cipőt bőr nélkül, a posztót gyapjú nélkül, a papírt rongy nélkül, a sört árpa nélkül, a szeszt tengeri nélkül készítik el.

Még egyszerűbb lesz, ha egy nagy lyukat ásnak a föld központja felé s abba belesülyeszti a fogyasztó Ausztriát mindenestül. Hadd maradjon a könnyelmű magyarok nyakán a búza, árpa, rozs, zab és minden, amit eddig Ausztria fogyasztott.

Mennyi furcsaság kerül napfényre egy ilyen szak-

tanácsban! Valamennyi nagyfejű csak kényszerítve fogadná el a gazdasági önállóságot E szerint úgy van jól, ahogy van. Mi? De miért panaszkodtak napestig? Miért törtek lándzsát az összes kereskedelmi szerződések fölött? Úgy-e azért, mivel azok a szerződések a magyar gazdaság hátrányára védik az osztrák ipart? Nos? Még sem kell önállóság?

Hiszen az osztrák ipar védelméhez tartozik az is, hogy a magyar termények ne élvezzenek egyedáruságot az osztrák piacon. Mert, hogy olcsón dolgozhassák az osztrák iparos, olcsó kenyérre van szüksége. Olyan közösséget nem fogad el az osztrák, hogy ipara ki legyen szolgáltatva a szabad kereskedés versenyének, ellenben, hogy kötélnek álljon saját piacával a magyar termények számára.

Ami nekik jó, nekünk nem jó; ami nekünk jó, nekik nem jó. Amíg tehát közösség van, addig háború van közöttünk. Mindenik fél felül akar kerekedni. Azt tanultam Földes tanártól, hogy: »ha két ember ül egy lovat, egyiknek elől kell ülni.« Eddig az osztrák ült elől. Mindig is elől fog ülni, amíg közös lovon lovagolunk. Mivelhogy erősebb, gazdagabb, befolyásosabb. Kebelén él az udvar és a hadsereg. Ő bírja a dédelgetés szokásjogát. A Burg nótája az ő nótája; a Burg zászlója az ő zászlója. Ő tehát elől fog ülni a közös lovon.

Kérdem: szép szemünkért adott nekünk piacot Ausztria? Kérdem: kicsoda” viheti piacra leghamarább a termést? Úgy-e mi? Van-e magyar államvasutunk, hogy szabályozhassuk tetszés szerint a vitelbért? Van. Minőségben az oláh, szerb, orosz búza olyan jó-e, mint a mienk? Nem. Malmaink munkaképességével versenyezhet-e a konkurens országok malomipara? Nem. Nohát!

Csak kényszerítve fogadnák el a gazdasági önállóságot. Hát önként mit akarnak? Kivándorlást, mivel nincsen életmódja százezerszámra a népnek? Szocializmust a mezőn, mivel nincsen elegendő munkakeresete a népnek?

A mostani gazdasági berendezést óhajtják folytatni? Ezt? Amely tönkre tette a magyar középosztályt? Még mindig nem volt elég a tanulásból?

Meg kell nézni a diplomás proletárok szánandó seregét. Látni kell a budgetevő sáskahad iszonyú szaporodását. Észlelni kell az alkalmazást kereső tömeg szomorú vándorlását előszobáról-előszobára. Ezek, együtt a kivándorlókkal és az agrárszocialistákkal, mind búzafogyasztók lehetnének, ha nem volnának kárhóztatva az önkéntes rendszer által.

Mert az a kényszerített rendszer iparvállalatokat teremtene az országban. E vállalatok munkát adnának sok száz-ezer embernek. Gyarapítanák a független ekzisztenciákat. Szaporítanák az állam bevételeit. Lohasztanák az elégületlenséget. Emelnék a nemzeti önérzetet. Földolgoznák a mezőgazdaság terményeit. Hulladékaikkal megtermékenyítenék a földet. Egészséges körforgást hoznának létre a kereslet és kínálat, a termelés és fogyasztás rendjében. Beédesgetnék a külföld olcsó tőkéjét és értelmes munkaerejét. Az önkormányzatnak kihalóban levő elemei fölfrissülnének, szaporodnának. Ezzel megizmosodnék a társadalom szervezete, mely most elaléltan hever a hatalom lábainál. A közügy független önkéntesei számban, erőben megsokasodnának. A tömegek energiája szabad és önérzetes polgárzatot teremtene. Nemzeti akaratról beszélhetnénk, ami most nincs.

De a vezérlő elemek irtóznak ettől az állapottól. Ezt ők csak kényszerítve fogadnák el. Tudniillik, ha az ellenség belekényszerít a gazdagságba, a jólétbe, az önrendelkezés erélyébe, a polgári öntudat méltóságába, az önbecsérzet nemzeti ösztöneibe: no, akkor hajlandók fejeiket a szabadság címere előtt meghajtani; különben nem; mert inkább akarnak egy gyarmat ültetvényesei lenni, mint egy önálló haza szabad polgárai.

Amit terményeinkért kapunk, az utolsó fillérig visszafizetjük Ausztriának. Ezenkívül ráfizetünk sok milliót. Mert többet vásárlunk tőle, mint amennyit neki eladunk. És mintha széles e világon több piac nem volna, mégis féltjük az osztrák piacot, amelyből nem húzunk hasznot, csak csereberélünk vele.

Az okoskodás ilyen: félünk a saját vagyonunktól. Féltjük a búzát, árpát, zabot, tojást, ökröt. Pedig világos, hogy Ausztria rá van minderre szorulva. Akkor is rá lesz szo-

rulva, ha önállók leszünk. Mert most sem kegyelemből veszi át tőlünk.

Ettől a mesterséges hétfejű sárkánytól való félelmükben remegve kerüljük az iparfejlesztés egyetlen módját. Még ha alapos volna a félelem, akkor sem volna szabad a civilizációnak útját állani. De alaptalan aggodalom miatt kárhozattatni egy országot gyarmati helyzetre: ez már sok a jóból! Meri-e valaki állítani, hogy nem költözik át ide mindazon ipartelep, mely itt biztos piacra talál, mihelyt a vámsorompó megnehezíti az áruk ideözönlését? A rázkódás tehát rövid ideig tarthat. Ettől a rövid lélekzetű rázkódástól tartunk talán? Hát volt valaha haladás rázkódás nélkül? Tutorság alól az ifjút, szolgaságból a népet sohase szabadítanak föl, akik minden rázkódástól félnek.

Érteném a szaktanácsot, ha az egyiptomi húsosfazekak forognának kockán. Ha az önrendelkezést egy nagy jólét árán kellene megszerezni. Ha materiális veszteségek és kockázatok járnának a szabadság megvívásával. Eh, akkor visszahúzódnam csendes fészkeembe s a vigasz reménye nélkül bánatosan szemlélném nemzetünk lelki szegénységét. Tudnám, hogy olyan korban élünk, amikor az anyagi előnyökből egyetlen szivarvéget sem volnánk képesek a szabadság eszméjéért fölládozni.

De hiszen nincs húsosfazék. Párolgását csak kevesen látják. Tartalmán még kevesebben falatoznak. Maga az ország szegény. Ínségében is tributumot fizet egy másik országnak. Az önrendelkezés csak gazdagíthat. Jól felfogott egyéni cirkulusokat nem zavar meg az önállóság. A szabadság együtt kínálkozik a jóléttel. Nem kivan sem vér-, sem pénzáldozatot. Még sem kell. Mégis félnek tőle. Mégis el akarják odázni, holott a viszonyok kínálják, a törvény pedig rendeli.

Miután letörte a rendszer a közerkölcsöt, most már az eszünket is elveszi.

Hívatlan vendég.

1898. július 22.

Hívatlan vendéget lesek én már régóta. Mert biztosra vettem, hogy megjelenik. Eltűrni nem fogják sem ott, sem itt, hogy a gazdasági kérdés gazdasági mederben maradjon. Jön a politika, hívatlan vendég gyanánt, beledob a folydogáló érbe egy csomó rőzsét, felduzzasztja a patakot színültig; azután gátlást fon a rőzse tetejére, cölöpöket ver belé és addig emeli a gátat, amíg kiont az ár, ellepi a mezőt, kiáztatja a vetés gyökerét, megfojt minden csirát és békatanyává alakítja át a termőföldet.

Hamisítatlan osztrák-magyar bölcseséggel a politika mérlegén döntünk el minden kérdést. A katonai ügyekben sem a katonai tudomány jár elől, hanem a politika. Iskolaügyekben sem azt tesszük mindig, amit nemzeti kultúránk természetes fejlődése követel, hanem amit a politika megenged. Kereskedelmi kérdésekben is döntő szerepet juttatunk a politikának.

A vámkérdés közgazdasági kérdés. Azonban politikai oldala is van. Mert, hogy kötve legyen-e az ország keze saját gazdasági életének intézésénél, vagy ne legyen kötve? – ez a kérdés az ország szuverenitása szempontjából minden statisztikai adatnál fontosabb.

Tehát ha arról lehetne beszélni, hogy legyen-e jogunk az önálló intézkedéshez: akkor első sorban is a politikai szempontokra kellene hallgatni. De erről beszélni nem lehet. Ez a jogunk megvan. Ezúttal csak az a kérdés, hogy használatba vegyük-e a meglevő jogot? Más szavakkal: felállítjuk-e a külön vámterület intézményét?

A megoldás föltételektől függ. Ha Ausztriában nem áll helyre az alkotmányosság egész mértékben, akkor a törvény dönti el ezt a kérdést. Ez esetben a kérdés nem kérdés. Még ha nem akarnók a külön vámot, akkor is meg kell azt csinálni. így rendeli a törvény.

Ha azonban helyre áll Ausztriában az alkotmányos rend: akkor előtérbe tolul a következő kérdés: külön vámterületen

keressük-e a vámgazdasági boldogulásunkat, vagy a vám-szövetség alapján? Jól meg kell jegyezni: ez a kérdés csakis azon esetben létezik, ha Ausztriában az alkotmányos tényezők működésben vannak. Mert a nem alkotmányos Ausztriával szemben a törvény határozottan kizárja a vámszövetségi viszonyt és csakis a külön vámterület lehetőségét engedi meg.

Feltéve tehát azt a valószínűtlen eshetőséget, hogy Ausztria alkotmányossá lesz: előnkbe tolul az a kérdés, hogy vámszövetségre lépünk-e vele, vagy foganatosítsuk a külön vámterülethez való jogunkat?

Nyilvános igazság, hogy ehhez a kérdéshez a közjogi politikának nincsen köze. Mert ez a kérdés sem jogfeladat, sem jogszerzést nem tartalmaz. Itt a kölcsönös érdekszerpenyő egyensúly viszonya dönt. Adsz a ne. Magyarán mondvá: »leben und leben lassen.« Egyik lépéssel kielégíteni az osztrák érdeket, a másikkal kielégíteni a magyart. A termelésnek és fogyasztásnak apróra megrostált adatai lehetnek csak irányadók. A művelet alapját az áruforgalom képezi. Ez egy mérleg számla-készítés arról, hogy kölcsönösen mit adunk egymásnak és mit veszünk egymástól.

Tehát statisztikai számadatoktól függ, hogy mi célszerűbb mindkét alkudozóra – a vámszövetség, vagy a vámelkülönzés?

Tények bizonyítják hivatalos adatokkal fölszerelve, hogy nekünk jobb a külön vámvonal. Ugyanezen adatszerű tények azt bizonyítják, hogy Ausztriának jobb a vámközösség. Előnyt és hátrányt ki lehet puhatolni. Amennyi előnye Ausztriának a vámközösségben van, ugyanannyi nekünk a hátrányunk. Ha tehát szövetségre lépünk, ezt csak úgy tehetjük, ha hátrányainkat Ausztria egy vagy más utón kiegyenlíti. Ezek a hátrányok közgazdaságiak lévén (mindig föltéve a politikai paritást) a kiegyenlítés is csak közgazdasági utón nyerhet megoldást.

De jön a hivatlan vendég. Bärnreuther osztrák kereskedelmi miniszter már fölbocsátotta az első sárkányt. Papírból van ugyan, de mégis félelmes. A bécsi ipartanácsban kijelentette, hogy a »vámterületet most is, később is osztrák-

magyar vámterületnek tekintem.« Tehát kizártnak tartja az elkülönítést. Miért? Talán mivel a közös vezet mindkét oldalon gazdasági boldogulásra? Nem. A gazdasági szempontok felől hallgat. Nem számár, hogy éppen most mutassa ki, mennyi előnye van Ausztriának a közös vámterületben. Hanem belevegyíti a dologba a politikát. Szerinte az elkülönítés veszélyeztetné a nagyhatalmi állást. Íme a hivatlan vendég a nagyhatalmi állás sisakjában.

Tudni szeretném, miért legyen éppen Magyarország a nagyhatalmi állás áldozata? Kissé kellemetlen immár ez a helyzet. Ausztriának használ minden külföldi vámszerződés; nekünk valamennyi árt. Ausztriában a hadsereg az államegység erőssége; nálunk a nemzeti egység akadálya és bomlasztója. Ausztria csak előnyt húz a vámközösségből; nekünk csak hátrányunk van belőle. Minden közös intézmény osztrák, de azért mi magasabb kvótát fizetünk, mint amennyire vagyoni állapotunk kötelez.

A rendszeres kihasználásnak ez a politikája mindig a nagyhatalmi állással indokolta tik. Ekként mi húzzuk a nagyhatalmi állás igáját, viseljük a méltányosságon túl fokozott terheit, de nem érezzük annak semmi előnyét. Eppen semmit.

Nemzetközi viszonylatokban csak az osztrák császári hatalom létezik. Osztrák udvar kíséri ő felségét külföldi útjaiban; osztrák sas és osztrák címer díszíti a nagykövetek palotáit; osztrák emberek osztrák szellemben vezetik a konzuláris ügyeket. Ráadásul a közös hadsereg merőben osztrák. Mikor a magyar városok költségén épült laktanyák német feliratát s a raktárak ablaktábláin a sárga-fekete színeket látom, mindig úgy érzem, hogy nemzeti öntudatunkból egy fontos alkatrészt elsikkasztottak.

Az a kis festék a betűkön és a táblákon azt jelenti, hogy ebben az országban olyan intézmény is van, amely fölött nem az ország rendelkezik. Hogy köztünk és rajtunk és belőlünk olyan szervezet is él, amelyet nem kötelez a mi zászlónk becsülete. Tehát csak megszállott tartomány a mi hazánk.

Talán igen is sok a jóból, ha ennyi áldozatot kíván a nagyhatalmi állás? Különbén is mi az? Kérem a törvényes

igazát annak a nagyhatalmi állásnak. Magyarázatot kérek annak létjoga felől. Minden megszorult politikus erre hivatkozik. Mi közünk ehhez a drága fantomhoz? Miben és hol segít? Kit és mikor védelmez? Hiszen csak parádé az egész. Tükörcserép, melyért drága csontot adunk cserébe, miként az afrikai vadnép. Csakhogy azok okosabbak, mert elefántcsontot adnak. De mi embercsontot adunk. Miért? Hogy agyonüssék vele jólétünket, szabadságunkat és nemzeti fejlődésünket, miként Sámson a filiszteust egy – számár állkapcsával

A hívatlan vendég menjen dolgára. Ne háborítsa békés tűzhelyünket. Közgazdasági érdekkorrasainkat nem engedjük megzavarni a nagyhatalmi hóbort politikájával.

A gyámkodó Németország.

1898. július 24.

Különb artistája régen nem volt az osztrák politikának, mint Thun kormányelnök úr. Alig száll le a lóról, már a kötélén van s ha onnan leugrik, kecskebukát vet a levegőben és cigánykereket a földön.

Bűvészi mutatványai meglepők. Kormányokat, alkotmányokat, nemzeteket tud eltüntetni és megint visszavarázsolni.

Játszik minden hangszeren. Olykor egyszerre penget kettőt, hármat. Osztrák nóta, magyar nóta, cseh nóta, nagy-német nóta a kisujjában van.

Százrétű köpenyt visel. Ahány réteg, annyi bélés. Ahány bélés, annyi szín. Ahány szín, annyi ember. Olyan politikai irányzatot még ki nem gondolt elme, amellyel kész nem lett volna megalkudni.

Ez az ember veszélyes.

Váratlanul üti föl fejét, mint a vidra a mély vizekből. Éppen csakhogy az orrlyuka látszik. Megint alámerül, úszik villámsebességgel és halakat fog a zavarosban.

Olykor egy magyar lapban látom az orrlyukát. Szimatol. Minden pártnál szimatol. Mikor nagy bestiákra halász, akkor sem veti meg a kis halacskákat. Más alkalommal cseh lapokban tűnik föl. Legújabban a berlini National Zeitungban.

Lássuk a szimatot.

Címet a hivatalos skála legmagasabb hőfoka nyújt. »Fenyegető« gazdasági válság. Ki ne ijedne meg? Magától a válságtól is keresztet vet minden olvasó és csöndesen rebegi: »minden jó lélek dicséri az urat.« De a »fenyegető« válság; ez már sem több, sem kevesebb, mint az állatjában és személyében szőröstül-bőröstül megjelent ördög.

A válság persze Ausztria-Magyarországot fenyegeti a kiegyezési huza-vona által. Kiegyezés nélkül megzavarodik az egység, megcsökken az a hatalmi tényező, melyet a dunamelléki két állam képvisel. Tehát Németország is érdekelve van, mert hiszen úgy jó a szövetséges, ha erős.

Világos. Milyen kegyes intézmény is az a hármasszövetség. Óvakodjunk nem erősek lenni. Saját magunk irányában egyébiránt lehetünk gyöngék is. Mikor Németországgal kötünk kereskedelmi szerződést, akkor gyöngék legyünk ám! Engedjünk itt is, ott is. Tűrjük, ha titkos szerződésre lép a szövetséges társunk Oroszországgal a mi gazdasági életünk megrontására.

De most, mikor kilátás van, hogy a dunamelléki két állam, mely össze van kötözve és egymást akadályozza az erő kifejtésben, külön gazdasági egyedekké alakuljon, hogy fölbontson egy kárhozatos köteléket, hogy megszabaduljon attól az állapottól, mely az egymásközt való állandó viszálynak méregcsirait hordja magában: most íme a jó, a gondos, a gyámkodó Németország óva int a különválás »fenyegető gazdasági válság«-ától.

Ki nem látja a rendszert?

A Habsburgok serege győztesen kerül ki a custozzai csatából. Mégis elveszíti a velencei tartományt. Miért? Mivel Königgratznél a porosz fegyver győzött.

Ausztria megcsorbított hatalmát Keleten lehetett volna kiköszörölni. Bécsből kivetették a hálót. Bosznia okkupálta-

tott. Ezzel a Habsburgok birtokába jutott egy földszalag, ahonnan jobbra-balra operálni lehet. Beléptek a keleti érdekszférába. Az ellenállásnak látható erőssége nem volt. Hiszen Erdély, ez a bevehetetlen erőd, mint a Balkán-politika kulcsa, szintén az osztrák hadsereg birtokában van.

Sikerült diplomáciai akciók jelentkeztek a szemhatáron. Két török tartomány bécsi befolyás alatt lett önálló királysággá. A harmadiknak Bécs adott fejedelmet. Nagyszabású térfoglalást jelentett az.

Egyszer azonban minden kisiklott a bécsi kézből. Koburg Ferdinánd kézcsókra ment a cárhoz. Stambulovot fényes nappal, nyílt utcán gyilkolták meg. Szerbia ellenség lett. Románia megbízhatatlan barát. Volt: nincs. Bécsnek e pillanatban semmi keresni valója sincs a Balkánon és az Aldunánál. A fényes szappanbuborék elpattant. Csak a leve maradt a bécsi tenyérben. Az is zavaros, ha ugyan nem tisztátalan.

Megtörténhetett volna-e ez a vereség, ha Németország komolyan és őszintén áll a Habsburgok mellé? De mentére hagyta a dolgot. Talán mosolygott is a bécsi diplomácia hagyományos botlásán. Sőt többet is tett a jóízű mosolygásnál. Titkos szerződést tartott fenn Oroszországgal. Ezt a magánéletben becsapásnak nevezik.

Ezenközben foly a fegyverkezés. Bronzágyú, acélágyú; nagy kaliber, kis kaliber; wörndl, chassepot, manlicher; ezredek szaporítása, keretek kitágítása, póttartalékosok bevonása, erődök építése, haditengerészet fejlesztése. Költségemelés, póthitel és egyéb milliók. Nagyon sok millió. Vért és verejtéket izzad a nép miatta. Olaszország szerencsésen tönkrejutott. Hát velünk mi lesz? Ez persze a szövetség ára! A szövetség célja pedig? No hát, hogy baj ne történjék Elzász-Lotharingiával. Ily cél miatt úgy-e érdemes nekünk is tönkremenni?

Mikor pedig kiüt a fajharc Ausztriában és dül és pusztít és lehetlenné teszi az alkotmányos rendet, a népek békéjét, a kormányzat állandóságát és megsemmisítéssel fenyeget minden hatalmi tényezőt: oh, akkor sem feledkezik meg Németország szokásos gyámkodó hivatásáról és a ber-

lini tudós botot küld az osztrák-németeknek, hogy ősgermán módon verjék be a szlávok fejét.

Öröm azt látni, hogy mennyi búzavirág terem az osztrák-német völgyekben. De nem terem annyi, amennyi a gomblyukakba szükséges. És nagynémet zászlók szorítják le mindenfelé a Habsburgok zászlóját. A melodikus Gott erhalte divatot cserél a szegletes Wacht am Rheinnal.

Így foly az aknamunka a Habsburgok trónja alatt.

Nem támogat a német diplomácia a Keleten, végegyöngülést provokál a fegyverkezés fejlesztése által, tűri, elnézi, világhírű tudósai útján gyámolítja az osztrák-németek elszakadási törekvését és most bele akar hajtani egy olyan gazdasági kiegyezésbe, amelyik állandó gyűlölettel tölti meg a szerződő feleket, zsákmány tárgyává teszi Magyarországot, ragadozóvá teszi Ausztriát, de mindkettőt elgyöngíti az örökviszály erőpazarlásai által.

Hát nincs ebben rendszer?

A rút játékot nem teszi széppé, hogy ezúttal Thun kormányelnök beszél Németország nevében a National Zeitungban. Thun egy taktikai fogáshoz nyúlt. Ellenben Németország, mikor a Thun szócsövének mutatkozik, rendszert folytat. Aknamunkát a Habsburg fejedelmi ház alatt csoportosult monarchia ellen.

Az aequilibrista Thun csatát nyerhet ilyen taktikai fogásokkal a saját személyére nézve, de a monarchia válságból válságba kergettetik. Mert. az erőszakos kiegyezés: háló mindkét fél testén, mely leköti a vérkeringést s meggátolja az izomerők szabad munkáját.

A szabadság és Ausztria.

1898. július 27.

A szabadság nem arisztokratikus fogalom; mert sem beleszületni, sem arravalóság nélkül megtartani nem lehet. A szabadságot ki kell érdemelni. Nem miként a rendjelt, mely birtokunkban marad, ha nem is teszünk érte több szolgálatot; hanem miként a kenyeret, mely mindennap elfogy s mindennap újra megszerzendő.

Ezt az igazságot Ausztria népei nem ismerik. Nekik a szabadság csak úgy jött. Nem dolgoztak rá. Manna-hullás volt. Ők aztán megették. Most már nincs.

Vannak intézmények, gépekhez hasonlók. Csak meg kell az ilyent indítani s aztán magától megy a saját súlyánál és belső szerkezeténél fogva. A szabadság intézménye nem ilyen. Abban nem működnek gépies erők. A polgárok elméjének és lelkének kell abban működni szünet nélkül, minden nap, minden órában.

Ha renyhe az elme és fásult a lélek; ha a polgárból hiányzik a köztevékenységnek és a közellenőrzésnek energiája: a szabadság intézményének tartalma megszűnik, miként a patakmeder kiszárad, ha elapadt a forrás.

Az osztrák népek nem tudtak élni a szabadsággal. Megszokták a százados gyámkodást. Vérkeringésükben nem fejlődött ki a közérdek szelleme. A birodalom atomizálva van egyedekre. Az egyediség valóban izmos és erőteljes. Meglepő haladásuk a gazdasági téren innen magyarázható. De a hazafiságnak az a nemes ösztöne, mely az egyént egy nagy egész áldozatkész alkatrészévé teszi, ott merőben hiányzik.

Éppen azért Ausztria nem is fejlődött hazává. Monarchia lett, vagy birodalom, vagy állam, vagy az örökös tartományok csoportja, tehát csak szerkezet, melyet külső erő rak össze, mint az utca kövezetét. De haza, mely nemcsak otthon, hanem ország is; nemcsak ország, de egy ideális fogalom is, hol a régi örömmek és bánatnak emlékezeté közös érzelmeket fakaszt; – haza, mely élő szervezetté

alakul át a honfiak ragaszkodásának, szeretetének, áldozatkészségének belső ereje által, – ilyen haza Ausztria lenni nem tudott.

Pedig a közszabadság eszméje összeesik a haza fogalmával. Arra az állandó munkára, melyet a szabadság oltalma megkíván, csak olyan polgár alkalmas, kiben a hazaszeretet, mint kötelesség él.

Oláh polgártársaink íme visszavonulnak a köztevékenységtől. Sőt lépten-nyomon ajánlkoznak idegen szolgálatra. De nem is becsülik a szabadság intézményeit. Ahol csak tehetik, visszaélnék velük. Mivel nem ragaszkodnak a hazához, nem gondolják a közszabadságot sem. Megfordítva is áll. Mivel nem becsülik a közszabadságot, ennél fogva ahhoz a hazához sem ragaszkodnak, mely ilyen áldást képes nyújtani.

Ausztria népei ingyen jutottak az alkotmányos élethez. Beleszülettek. Jobban mondva: benne ébredtek föl. Mivel ilyen könnyű szerrel jutottak hozzá, azt hitték, címeres ágy, mely arra való, hogy minden nap elnyújtózzanak puha párnái között. Pedig a szabadság nem ágy a pihenésre, hanem műhely a munkára. Olykor versenypálya, hol az izmokat ugyancsak meg kell feszíteni. Gyakran harctér, melyet nem a csendes alkony méla pirja fest bíborossá, hanem a bátor férfiak kebléből kiömlő vér.

Mi magyarok sokat tudnánk beszélni a szabadsággal járó kötelességekről. Történelmünk egy martyrológia. Drágán szereztük, drágán oltalmaztuk mi ezt a természetes állapotot, hogy sorsunkat magunk intézhessük. Éppen ezért féltjük is, mint a szemünk világát.

Az osztrák népek a féltésnek ezt az indulatát nem ismerik. A császár adta, a császár el is veheti. Gesztikulálnak, lármáznak, pofozódnak. Fölforgatják az alkotmányt vidám heccelődés közben. Belefutnak a 14-ik szakasz karjaiba hosszas tépelődés nélkül. Nekik mindegy. Ahogy jött, úgy ment. Ebül szerzett vagyonnak nézik a szabadságot. Mintha a kártyaasztalon nyerték volna, most készek elkótyavetyélni.

Eközben okoskodásokat hallunk, hogy mi történjék nálunk, miután ők nem tudnak élni a szabadsággal? Kormányválságról, provizóriumról és egyéb csodabogárról beszél-

nek. Emlegetik Bánffy-t, mint távozót és mint visszajövőt. Forgatják a csavart, hogy belőlünk is kipréseljék a császár-paragrafushoz való alkalmazkodást

Hohó! Nem oda Buda! Összenöve a mi kormányunk az osztrák alkotmányossággal nincs. A mi szabadságunk élő jog volt mindig, akármiként kormányozták Ausztriát. Olykor hozzányúltak e joghoz, de oda nem adtuk soha. A börtönökbe Kufsteinban, Josefstadtban, Bécsújhelyen nem ezt a jogot zárták, hanem a hazafiakat. A vesztőhelyeken nem ez a jog vérzett el, hanem csak az egyén, ki azt védelte. Feldúlták javainkat, szétmarcangolták hazánk testét, de a jog megmaradt úgy a papíron, mint az emlékezetben; úgy a ragaszkodásban, mint a közakarásban.

Sohasem volt a magyar nemzet olyan alávaló, hogy lemondott volna alkotmányos szabadságáról. Nem is lesz.

Mit beszélnek hát most nekünk alkotmány-megkerülésről?

Sarkalatos pontja a mi alkotmányunknak, hogy úgy a közös, mint a kereskedelmi és vámügyekre nézve csak az alkotmányos Ausztriával egyezkedhetünk. Ha van ilyen Ausztria, jó; köthetünk egyezséget. Ha nincs, hát nincs. Punktum. Élünk a magunk módja szerint. Éljen ő is, ahogy tud.

Nincs olyan vakmerő ember hazánkban, aki alkotmányunk megcsönkítésére vállalkoznék csak azért, mivel Ausztriában nem tudják megbecsülni az alkotmányt. El nem tűrhetjük semmi szín alatt, hogy hazánk torkára tegyék a kést, mivel Ausztriának belső vérzése van. Külső ellenségtől ezt a rossz szomszédot igenis tartozunk megvédeni. De belső baját intézze önmaga. E bajtól úgy sem szabadul meg, ha mi is betegé tesszük magunkat.

Hirdetik, hogy Bánffy távozni fog, mivel ígéretet tett, hogy a 14-ik paragrafus alapján nem tárgyal. Aztán visszajön és tárgyalni fog a 14-ik paragrafus alapján. Ez hígvelejű beszéd. Az a szakasz nem lesz rosszabb a lemondással és nem lesz jobb a visszatéréssel. Ilyen szószátyárságra egy kormányelnök nem adja magát. Aki ilyet tesz, nemcsak politikailag botlik, de egyéni értékét is elveszti.

Azt a nyilatkozatot Bánffy csak a felség előleges jóváhagyásával tehette. Őt tehát a királyi elhatározás is köti. A 14. §. és azzal a provizórium tehát csak kísértet, melyről csak babonás kofák beszélhetnek komolyan.

Ha Ausztria népeit megtanítja a sors arra, amire minket századok óta tanít, – hogy a szabadság nagy érték, melyet a vele való élés által mindennap újra meg kell szerezni: akkor majd egyezkedhetünk, szövetkezhetünk, kvótázhatunk. De az abszolút módon kormányzott Ausztriával az uralkodó személyén kívül egyéb közösségünk nincs.

A törvény.

1898. július 29.

A politikai okoskodás nálunk agyafűrt módszert követ. Nem azt nézi, amit lát és nem azt látja, ami van. Ez a magyartalan gondolkodási módszer fölötté káros, mert rászoktatja az elmét a görbe utakra és a jellemet az ingadozásra.

Soha világosabb a helyzet nem volt, mint ma. Publicisztikánk mégis a találgatások özönében úszik. Aki nem tud jól úszni, vergődik, kapkod, fuldokol. Aki jól tud úszni, annak sincs haszna belőle, mert nem megtisztul az elmélkedésben, hanem iszapos lesz a zavaros áradattól.

A törvényt nem őrzik hét pecsét alatt. Mindenki hozzájuthat; mindenki olvashatja. Nincs a közügyeknek olyan barátja, ki a törvénynek idevágó részeit ne ismerné. Százszor idézték már a hírlapok ezt a törvényt.

Nos, ez a törvény félreértés nélkül, szabatos egyszerűséggel, minden más értelmezést kizáró módon szabja meg a követendő utat.

Megmondja a törvény, hogy bármiféle közösügyekre nézve csak az alkotmányos Ausztriával léphetünk érintkezésbe. Az osztrák törvény 14. §-a kivételes esetekben meg-

túri ugyan, hogy császári rendeletek pótolják a Reichsrath működését; de ez nem a mi törvényünk. A mi törvényünk a közös érintkezéseknél egyenesen kizárja annak a császárparagrafusok alkalmazhatóságát. Mert a mi törvényünk feltétlenül megköveteli, hogy országgyűlések válasszák a kvótabizottságot és a delegációt. Ha tehát nincs országgyűlés, akkor se kvótabizottság, se delegáció nem lehet. Ha ez nincs, akkor megszűnt a közösügyek törvényes intézési módja.

A 67. évi XII. t.-c. gerince az a föltétel, hogy Ausztriában felelős kormányzattal ellátott parlamenti rendszer működjék. Erre a gerincre van alapítva minden okoskodás, minden intézkedés. A közösügyeknek úgy megállapítása, mint elintézési módja egyedül erre az alapra van fektetve. Indoka is az, hogy azelőtt a nemzet csak az uralkodóval gondoskodott a közös védelem eszközeiről, ki abszolút hatalmánál fogva képviselte a lajtántúli tartományokat; de most, hogy alkotmányt adott, nem nélkülözheti ezen tartományok alkotmányos befolyását.

Ez lévén az indok, mihelyt megszűnik Ausztriában az alkotmány, önként előáll a status quo ante. Vagyis az az állapot, mikor a védelem eszközeiről a magyar nemzet törvényhozása együtt gondoskodik az uralkodóval. Ez annyit jelent, hogy Magyarország és Ausztria között egyéb közöség nincs, mint az uralkodó személye.

Fejtörést nem okoz, hogy ebben az állapotban mi a tennivaló? Mert erre is törvényünk van. Törvény, melyet V. Ferdinánd szentesített s melyre Ferenc József ő felsége megesküdött a koronázás alkalmával. Ezt a törvényt Deák Ferenc is, ő felsége is alapul vették a kiegyezés alkalmával. Mindketten ráállottak, mint jogalapra. A kiegyezésnek az volt a *conditio sine qua non*ja, hogy ő felsége ismerje el az 1848-iki törvények létezését, kötelező erejét, fennállását. Ez az elismerés megtörtént és királyi esküvel megpecsételtetett.

Csakis ezen ünnepélyes elismerés és fogadalom után jött létre a 67-iki alkotás. Ez az alkotás lényegében megváltoztatta a 48-iki alkotmányt, mert amaz a tiszta perszonális unió alapján készült, ez pedig a reális uniót léptette

életbe. Azonban jól figyeljünk. Az utóbbi törvény megváltoztatta az előbbit, de nem törülte el. Mert a változtatást föltételhez kötötte. Amíg a föltétel áll, addig a megváltoztatás is áll. De mihelyt megszűnik a feltétel, meg kell szűnnie a megváltoztatásnak is. Összefügg ez, miként az ok és az okozat. Ha nincs ok, nincs okozat.

A föltétel az osztrák alkotmányosság. Amíg ez létezik, addig annak következménye is létezik. Az osztrák alkotmányosság következménye gyanánt szerepel törvénykönyvünkben a közösügy, vagyis a realunió. igaz, hogy a védelem kölcsönössége és kötelezettsége egyenesen a pragmatika sankcióból foly, de a védelem közösségét (külügy, hadügy) 67. előtt semmiféle törvényünk nem ismerte s Deák Ferenc is azon föltétel mellett iktatta törvénybe, hogy Ausztriában teljes és valódi alkotmányosság legyen. Nem ám akármilyen alkotmányosság; nem 14-ik szakaszos alkotmány, midőn császári rendeletek pótolják a törvényhozás hatáskörét: hanem felelős kormányzattal bíró parlamenti alkotmány, melyben az osztrák népek akarata és elhatározási joga érvényesül.

Ez a föltétel megszűnik, ha Ausztriában a 14. §. kerül felszínre. A föltétellel együtt megszűnik annak következménye is. Vagyis megszűnik az a változás, melyet 48-iki alkotmányunk eme föltétel miatt szenvedett. Éppen, mivel föltételhez van kötve a 67-iki alkotás, éppen ezért annak csak felfüggesztő hatálya van. Felfüggesztette a 48-iki alkotmány megnevezett részeit arra az időre, amíg Ausztriában él az alkotmányosság. Mihelyt nem él: önként előáll a 48-iki jogállapot a maga teljes mivoltában.

Ilyen a törvény rendje a pragmatika sankcióból folyó közös érdekű viszonyokra nézve. Közös védelem helyett kölcsönös védelem, mindenik fél a maga külön és önálló kontingensével, így alkotta meg a 48-iki törvényhozás, midőn a magyar felelős kormány hatáskörébe utalta a katonaugyeket.

Amilyen világos a helyzet a közjogi vonatkozásokban, épp olyan világos a gazdasági kérdésekben is.

Vám- és kereskedelmi szövetséget csak időnkint és csak az alkotmányos Ausztriával köthetünk. Kezünk kötve van. Nem okoskodhatunk. A megkötés módja részletesen meg van írva.

»A két fél felelős minisztériumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjessze azt mindenik az illető országgyűlés elé s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek ő felsége szentesítése alá terjesztendőek.« így szól a törvény. Ezt a parancsot ismétli a törvény a 62., 63., 64., 65., 66. és 67. szakaszokban a külföldi kereskedelmi szerződésekre, a fogyasztási adókra, a vámjövödelmekre, a közösen érintő vasútvonalak tarifáira, a pénzrendszerre és pénzlábra és a közös államadósságokra nézve is.

Nincs tehát kétség az iránt, hogy más faktor nem köthet gazdasági egyezséget, csak a két országgyűlés. Az osztrák 14. §. alapján álló kormányval kiegyezést kötni nem lehet. Nem amiatt, mivel Bánffy így vagy úgy beszélt, hanem a törvény miatt, mivel a 14-ik §. országgyűlésen kívül való állapotot jelent. Pedig megegyezés csak az országgyűlések közreműködésével és jóváhagyásával jöhet létre.

Éppen így ki van zárva minden képzelhető provizórium. Ezt sem a Bánffy nyilatkozatára alapítom, hanem a törvényre.

Tudni kell, hogy Ausztria és Magyarország között a vám- és kereskedelmi szövetség mindig csak provizóriális természetű lehet. Állandó szövetség nem köthető. Az 59. §. csak arra ad jogot, hogy »időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.« Tehát provizórium volt minden eddig kötött szövetség. Azt is elrendeli a törvény, hogy minden ideiglenes szövetségnek lejáratí határideje legyen. Tehát meg nem határozott, bizonytalan időre szövetség nem köthető; hanem csak időnkint való szövetség, meghatározott lejáratíval.

Már most honnan veszi a Pester Lloyd furcsa megkülönböztetését az ideiglenes és a definitív szövetségek között? Hiszen definitív szövetséget a törvény nem ismer. És honnan veszi a magyar publicisztika azt a föltevést, hogy mivel rendes kiegyezés a Reichsrath szünetelése miatt létre nem jöhet, ennél fogva provizóriumot csinálnak a 14-ik §. alapján kormányzott Ausztriával? Hiszen minden szövetség csak provizórium. A törvény pedig szigorúan megparancsolja,

hogy ez a provizórium csak az országgyűlések jóváhagyásával köthető meg.

Bizonytalanságban nem hagy a törvény arra az esetre, ha a határidő lejártával megszűnik a szövetséges állapot. Ez esetben a 68. §. rendelkezése szerint visszazáll hazánkra az önálló intézkedés joga. E jognak tartalma az 58. §. szerint a külön vámsorompók fölállítása. Megerősíti ezt a törvényt az 1898. évi I. törvénycikk is, mely arra utasítja a kormányt, hogy az önállósági jog alapján a vám- és kereskedelmi ügyek állandó szabályozása iránt oly időben nyújtson be javaslatokat, hogy azok 1898. december 31-ike előtt törvényerőre emelkedjenek.

Nincs itt tehát se helye, se szüksége az agyafürt okoskodásoknak. Minden körmönfont rabulisztikát kizár a törvény. Várjuk a javaslatokat az önálló szabályozás ügyében. Ez a mi teendőnk. A bonyolultnak látszó helyzetből kivezet a törvény. Csak meg kell tartani.

Ki merne föllázadni a törvény ellen?

Szélbaliskodás.

1898. augusztus 7.

»Frázis nélkül« cím alatt egy sovány röpív jelent meg. Tartalma is sovány. Foglalkozni vele nem érdemes. De valami régi hang megüti benne a fület. Mintha elraktározott hang volna a régi »jó« időből. Arra inti a nemzetet, hogy ne szélbaliskodjék.

Ez már aztán döfi. Mikor az idő úgy széttépte a dualizmus ruháját, hogy hálónak való sincs már belőle: akkor kínálja a bölcs szerző nekünk, hogy ne hagyjuk, olt-suk fel. A lyukas fele megvéd a melegtől, foszlányai megvédnek a hidegtől, cafatja véd a széltől, bélése az esőtől.

Valamikor bölcs beszédnek látszott a dualizmus dicsőí-

tése. Most bizony anakronizmus. Patkó a döglött lovon. Ház, amelynek nincsen fala s hiányzik a fedele.

Mikor megnyílt a csőd, akkor mondja valaki, hogy tart-suk meg épségben a vagyont. Ez aztán a »frázis!«

Mennyit hallottuk harminc év alatt ezt a tanácsot. Biblia volt a dualizmus s aki ellene szól, pogány. Oltár volt s aki megtámadta: szentségtörő. Komoly számba csak az jött, ki híve volt a dualisztikus dogmának. A többi: frázis-gyártó, izgalmat szító, dolgokhoz nem értő, munkára alkal-matlan szélbali.

Az ilyen bölcsesség aranykora lejárt. Beteljesült az idő-nek igazsága. A dualizmusnak nincsen immár se értéke, se ereje, se bec sülete. A drága kelméből rongy lett. Tetszetős tákolmány volt az egész. Az idő próbája feloldotta az eny-vet s most íme a legkisebb érintésre szétesik a mű.

Senki sem szélbaliskodik jó uram. Nem látod, hogy minden ellenzéki ember, – de hiszen most ellenzéki em-ber sincs; mindenki a jogvédő kormány támogatására siet, csak legyen, kit támogatni, – mondjuk tehát, hogy minden független ember a 67-iki törvény épségét igyekszik oltalmazni. Nem látod ezt?

Tudod miért? Azért, mert az a törvény nemcsak meg-állapította a dualizmust, hanem azt az utat is megjelölte,, amelyen – szükség esetén a dualizmusból kibontakozni lehet. Ezért védjük a törvényt mi is, akik nem vagyunk dualis-ták, hanem vagyunk perszonalisták.

A dualizmusnak minden gerendája recseg, fala omla-dozik, – tetőzete lyukas, mint egy rosta. Nem kell se föld-rengés, se zivatar. Önmagától omlik össze.

Miért? Mivelhogy hiányzott a lakók egyetértése.

Az épület fenntartása, adózása, renoválása, tisztítása, igazítása közös hivatás volt. Ezt a hivatást vagy csak im-mel-ámmal teljesítették, vagy sehogy. Mert minden lakó rosszul érezte magát a közös épületben.

Egyiknek szűk volt, másiknak sötét, harmadiknak nyir-kos, negyediknek szellős. Drágálja is a lakást mindenik.

Ehhez járult a rossz szomszédság. Egyik háztáj nem nem fért meg a másik mellett. Állandó zsörtölődés zavarta

a nyugalmat. A gyermekek hajba kaptak és lármáztak; a szülők odamentek elválasztani a gyermekeket s ezenközben ők veszték össze.

Nem kell az a közös épület immár senkinek.

Ismétlem: senki sem szélbaliskodik. Hanem az idő, a tapasztalás, a néplélek, az életösztön, a viszonyok ereje, a történelem kényszerűsége . . . tetszik tudni, hogy mi ez? No hát ez az, ami szélbaliskodik, nem pedig az emberek.

Az a világtörténelmi átalakulás szélbaliskodik uram, mely a Habsburgokat kiszorította a német Bundból. Ausztria kicsinnyé lett arra, hogy Magyarországot beolvassza. Nem férünk el a gyomrában. Mégsem mondott le régi étvágyáról és összbirodalmi politikát folytatott a becsületes paritás helyett. Íme, ez döntötte meg a dualizmust.

És szélbaliskodik az a másik történelmi tapasztalás, hogy ellentétes érdekű közgazdasági és politikai testeket nem lehet egy államszövetségben összeolvasztani. A szét-húzó érdek: rozsdá a szövetség láncán. Alig látható kis sárga virágpettyek rakodnak a láncszemekre. E különös virágok imponderábilis erőkből veszik a táplálékot. Nőnek. Rágják a vasat. Egyszerre csak szakadozni kezd a lánc. Hiába minden fejelés. Ha kijavítod Csehországban, elszakad a szem Karinthiában; ha ott is pótolod, elszakad nálunk. Megette a rozsdá valamennyit.

Akarod uram tudni, hogy kicsoda, micsoda szélbaliskodik még? Az a tény, hogy az osztrák népek között beláthatatlan ideig lehetetlenség az alkotmányos élet. A szélbali publicisztika ezt az igazságot nem most fedezte fel. Irtunk, beszélünk mi erről tizenöt év előtt is. Megjósolni a germán és szláv elem összeütközését, könnyű volt. Csak szabadság kellett, hogy a mesterkéltnémet uralom összezsugorodjék és hogy a szláv fejlődés megtalálja a maga természetes kibontakozását. Megtörtént. Oda jutottunk, hogy a német elnyomatás miatt jajgat. Pedig úgy-e a dualizmus a német hegemoniára van alapítva?

Tehát nem az emberek szélbaliskodnak, hanem az erők. Azok a láthatatlan erők, melyeket nem Thun és nem Bánffy tart a markában. Azok a történelmi erők, amelyek működ-

nek, hatnak, bontanak, egyesítnek, nem sokat törődve azzal, hogy a dualizmusnak minő madzaga köti össze a népek sorsát.

Csak annyi történik a szemünk láttára, hogy azok a láthatatlan, de isteni, mert mindenható erők a lenézett és kigúnyolt szélbali felfogásnak szolgáltatják az igazságot. Mikor ezt látjuk, ne tessék a kert felől állani s onnan rikácsolni, hogy »ne szélbaliskodjunk!« Ellenkezőleg. Legyen a túlsó tábor szerény. Csalódását ismerje be. A híres mű keze között omlott össze. Hagyjon föl a fennhéjázó kérkedéssel. Magábaszállás, megbánás és szőrcsuha illeti meg őt. Viseljen hamut a fején és vezekeljen. Várja megadással a bocsánatot.

Botlását, mellyel harminc évre vetette vissza a nemzet ügyét, iparkodjék azzal jóvá tenni, hogy legalább most tartsa meg férfias elszántsággal azt a törvényt, amelyre oly régen esküszik és amely nemcsak a dualizmust hozta létre, hanem megjelöli a menekülés útját is annak omladékaiból.

A nemzet álláspontja.

1898. augusztus 10.

A harmincas évek elején minden doktriner alkotmányt faragott. Ekkor irta Börne, aki különben sem doktriner nem volt, sem alkotmányt nem faragott, hogy parlamentáris kormányforma mellett a király csak pont az i fölött. Akkor nagy port vert föl ez az ötlet. Ma senki sem vitakoznék fölötte, mert mindenki tudja, hogy több az a pontnál; sőt az i betűnél is több.

Nálunk éppen több. Nálunk akkor is dönt, mikor nem dönt. Úgy értem, hogy akaratával féltitokban és félhivatalosan korteskedni szokás. Mihelyt szorul a helyzet egyik-másik kormány körül, mindjárt a király véleményét nyomják előtérbe. Ezzel aztán eldöntik az ügyet.

Most is telve a levegő ilyen természetű hírekkel. Bánffy tartja magát. Nem egyezkedik a 14. §. alapján. Szövetséget csak parlamenti utón köt. Provizóriumot nem fogad el. Ragaszkodik a törvényhez és saját fogadalmához. Ennélfogva csak szerződést kivan a külön vámterület elvei szerint.

Ehhez nagy bölcseséggel azt fűzik a tudósítók, hogy Bánffyra nézve tehát beállott a válságos állapot. Neki le kell köszönnie, mivel a felség a monarchia nagyhatalmi érdeke szempontjából a gazdasági különválást semmi szín alatt el nem fogadja.

Ilyen hírt csak vaskos tájékoztatás terjeszthet.

Rádupláznak e hírre a bécsi lapok. Komoly képpel fejtegetik a nagyhatalmi állás veszélyeit és azt kérdezik, hogy mi lesz, ha a két állam gazdasági érdeke ellentétbe jön? Melyiket védje a közös külügyminiszter? S e fogasnak látszó kérdést azért vetik föl, hogy ezzel nyilvánvalóvá tegyék a gazdasági szétválással együtt a külügyek szétválásának kényszerűségét is.

Ezek szerint megbomlik a világ tisztos rendje, ha . . . ha megszűnik hazánk Ausztria gyarmata lenni.

Ismétlem, ilyen hírekkel és ilyen érvekkel csak a tájékoztatás szokott fontoskodni.

A bécsi lapok okoskodása felett éppen harminckét év előtt zárták le a pöriratokat. Amit most kérdeznek, az a probléma eldőlt harminckét év előtt. Kérdésükkel úgy néznek ki, mint az adoma csizmadia csaádja, melynek tagjai afelett civódtak, hogy az elfogyott kolbászt ki lesz hivatva megenni?

Bécsi sógoraink ne nyugtalankodjanak. Az a kolbász már régen elfogyott. A fogyasztásban résztvett I. Ferenc József, Ausztria császára és Magyarország apostoli királya; mellette és körülötte Deák Ferenc, Beust, a magyar országgyűlés és az osztrák Reichsrath.

Mert hát a gazdasági önállóság s ezzel együtt a gazdasági különválás nemcsak mint eshetőség, hanem mint törvényes jogállapot be van cikkelyezve az akkor kötött kiegyezési műbe. Akkor részletesen megvitatták úgy a gaz-

dasági érdekek, mint a nagyhatalmi állás szempontjából a gazdasági önállóság kérdését. Az osztrákok sokáig ragaszkodtak ahhoz, hogy a kereskedelem közös ügyggyé tétessék. Ezt a magyarok nem fogadták el. Végre is kölcsönösen abban állapodtak meg, hogy Magyarország, mint jogilag önálló állam, önmaga szabályozhatná kereskedelmi ügyeit vám sorompók által (58. §.).

Ez a megállapodás jogonalap és kiindulási pont. Gazdasági törvényhozásunknak minden aktája csak ezen a jogonalapon épülhet föl.

Ez a jogonalap soha sem meg nem szűnt, sem fel nem függesztetett, sem el nem töröltetett. Kívánatosnak mondja ugyan a törvény, hogy a sokszoros érdekek könnyebb kiegyenlítése szempontjából időnként szövetség (vámunió) köttessék; de ez a kívánság éppen azért nem birt soha fel-függesztő hatállyal, mivel a jogonalap föltételeesen van kimondva e szóval: »szabályozhatná«. Tehát szabályozhatná, ha nem kötne szövetséget. Mivel pedig harminc éven át háromszor kötött szövetséget, tehát nem is szabályozhatta a kérdést külön vámsorompók által. Azonban mindig szabályozhatta volna, ha létre nem jön vala a szövetség. Meg is rendeli világosan a 68. §., hogy ha az egyezkedés (a szövetségre nézve) nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát (tehát az 58. §-ban lefektetett jogonalapot) magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.

Le van tehát fektetve a törvényben az önálló vámterülethez való elvitázhatatlan jogunk. Amely kormányférfi ehhez ragaszkodik: azt válság nem érheti. Nem érheti a nemzet részéről, mert a nemzetnek régi vágyát viszi teljeseésbe. Nem érheti az uralkodó részéről sem, mert ő felsége a fennálló törvények legfőbb öre. Csodálkozom is a királyi főügyész elnéző magatartásán azok irányában, kik állítani merészlik, hogy ő felsége semmi szín alatt el nem fogadja a gazdasági különválást. Ezeket felségsértési pörbe kellene fogni, mert állításuk királyi esküszegést föltételez.

A bécsi lapok sarokbaszorító kérdése tehát már régen eldőlt. Magyarország gazdasági önállóságát törvény biztosítja; az tehát vita tárgya nem lehet. Amennyiben ez az ön-

állóság összefügg a nagyhatalmi állással, azt is meghánytákvetették a törvény alkotása alkalmával. Ha nem is léptették ezt az önállóságot mostanáig életbe, mint törvényes lehetőség mindig létezett és minden tízévi szövetségciklus után tényleg kísértett. Aki tehát Magyarország ezen emi-nens jogától komolyan féltette a nagyhatalmi állást: módot és alkalmat nyert a törvény megváltoztatására lépéseket tenni. Ilyen lépés nem történt. Már most azt kívánni, hogy a magyar kormány ne tartsa meg a törvényt: ez jogi abszurdum, tényleges ostobaság és erkölcsi nihilizmus.

Mit csináljon a külügyi kormány, ha a két állam gazdasági érdeke konfliktusba jön? Mit? hát tessék elolvasni a törvényt s abból majd kitudódik. Előbb azonban legyünk tisztában azzal, hogy az a konfliktus mindig megvolt, minden kérdésben, mert érdekeink homlokegyenest ellenkeznek a gazdasági élet egész vonalán. Kiváltképpen ellenkeznek a külföldi viszonylatokban. Mert más kereskedelmi szerződést igényel egy agrár állam és mást egy iparállam.

Nos, mit tett a külügyi hivatal? Kurtán, furcsán számbavette az osztrák iparérdekeket és mellőzte a magyar agrár-érdeket. Ilyen káros és megszegyenítő alapon szerződünk Szerbiával, Romániával, Oroszországgal és Németországgal. Hasonló alapon készült a közös vámterület autonóm tarifája is.

De mit fog tenni a gazdasági önállóság esetében? Kiszolgáltathatja-e majd hazánk érdekeit Ausztria érdekeinek? Nem. Miért? Mivel a törvény 8-ik §-a szerint csak azon külügyek képeznek közösügyet, amelyek az ő felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ezen ügyek vezetése tartozik csak a külügyminisztérium hatáskörébe. A többi nem. Tehát azok a külügyek, amelyek nem illetik együtt az összes országokat, nem tartoznak a közös külügyi kormány vezetése alá. Ilyenek lesznek mindazon kereskedelmi és vámszerződések, melyeket Magyarország önállóan köt a külfölddel.

Mit fog tehát tenni a közös külügyi kormány? Semmit sem fog tenni. Nem lesz beleszólása. Majd elintézi azt a magyar kereskedelmi kormány a szerződő állam kormányával. Ez a szerződő állam éppen úgy lehet Brazília, mint

Ausztria, ha pedig érdekösszeütközés van valamely pontra nézve s kiegyezni nem tudnak, hát akkor kölcsönösen alkalmazzák ennél a pontnál az autonóm vámtarifát.

Ezt a természetes megoldást bizonyára tudják a bécsi lapok is. Nem is azért vetették föl a kérdést, mintha annak törvényes és természetes megoldási módját nem ismernék. Hanem hát számítanak a közönség tájékoztatlanságára. Számítanak arra a félelmi politikára, melyet szegény hazánk kormányai évtizedek óta rendszerrel üznek. Számítanak a bölcsesség leplébe burkolt meghunyászkodásra. Kiváltképpen arra számítanak, hogy a puhító rendszerek immár elsorvasztottak bennünk minden ellenállási erőt.

Csalódnak. Úgy látszik a kormány sem enged hazánk jogaiból. Annál jobb. Legalább mindannyian együtt leszünk, együtt harcolunk, együtt győzünk. Magyarország összes erői egy akarattá koncentrálnak. Ilyen erkölcs-politikai hatalommal szemben mit akar az elzüllött Ausztria?

De ha engedne is a kormány: a nemzet akkor sem enged. Meg van immár feszítve minden idegszál. Tudja minden ember, hogy csak a törvényt kell alkalmazni, semmi egyebet. Nem új követelést támasztunk. Nem jogelveket szedünk elé a jövődő homályából. Nem kedvenc eszmék felületes meghonosításáról van szó, melyek a kísérletezés útvesztőibe sodorhatnák a nemzetet.

Összes követelésünk egy jól megfontolt törvény életbe léptetése. Azt is megfontoltuk, hogy minő eredmények várhatók az életben e törvénytől. Higgadtan, mérséklettel, az esélyek meglátolásával haladunk a törvény útján, igényeinket nem fokozzuk, bár az ellenfél szemlátomást gyöngül. Jogainkat nem szélesítjük. Haszonlesés nem csábít. Hadi-sarc után sem vágyunk.

Csak a magunkét kívánjuk: a magunk törvényét, a magunk jogát, a magunk vagyónát. Senkiét másét. De ezt aztán kívánjuk.

Megállunk mellette dönthetetlenül. A kormánynyal, ha vezet; a kormány nélkül, ha jogaink és érdekeink árulója lenne. Így lesz.

Bízunk Istenben, a király esküjében, törvényeink hatalmában és saját akaratunkban.

Válasz Gajárinak.

1898. augusztus 12.

Gajári Ödön azzal vádolja a függetlenségi párt hírlapíróit, hogy nem következetesek. Vádját azzal a ténnyel indokolja, hogy ezek az írók a Deák Ferenc művét védelmezik. Különbösen hozzáfűzi, hogy maga a védelem nem őszinte.

Indokolással nem bíbelődik. Ez a polgári munka nem is illenék az ő szuverén hangjához. Mégis, ha célja a meggyőzés, célszerű lett volna az állításokat imitt-amott támogatni.

Kiváltképpen az az eljárása szorul magyarázatra, hogy a szélbalt éppen most látja szükségesnek megtámadni. Érteném, ha zavarnók a liberális párt vizeit. Vagy ha döngetnök a kormány hátát, midőn az osztrákok jogtalan követelésével áll szemközt s ezzel gyöngítenők azt a pajzsot, mely hazánk törvényes jogait oltalmazza: ha mondom, ezt a nehéz pillanatot választanak sokszoros belügyi sérelmeink megtorlására, akkor nemcsak érteném a Gajári puskatüzét, de indokolt-nak is tartanám.

De most! Mikor egy osztatlan nemzeti közvélemény erkölcsi hatalma oly igen nagy szolgálatot tesz abban a küzdelemben, amelybe az osztrák események a magyar kormányt sodorták: hogy most mi célja lehet egy kormánypárti publicistának a koncentrált közvélemény hatását az intenciók becsméréssel megtörni, vagy legalább is gyöngíteni, azt én véges ésszel sem felfogni, sem indokolni nem tudom.

Az 1867-iki alkotást az állami önállóság szempontjából mindig elhibázott műnek tartottuk és most is annak tartjuk. Viszont a fennálló törvények iránt tartozó engedelmességet mindig hirdettük. Ez a mi álláspontunk magyarázata.

Ebből következik, hogy körömszakadásig azok mellé áll a szélbali hírlapíró, kik a 67-iki művet állami önállóságunk érdekében megváltoztatni akarják. Ez a mi offenzívánk. De következik az is, hogy semmi szín és semmi ürügy alatt nem tűr meg a szélbali hírlapíró ama művön olyan

változtatást, mely az állami önállóság kereteit még szűkebbre vonhatná. Ez a mi defenzívánk.

Mi ebben a következetlenség? Csak nem kívánja Gajári, hogy álláspontjának megkönnyítése céljából ne tudjuk megkülönböztetni a támadási vonalat a védelmi vonaltól?

Ám, nem vagyunk őszinték! Miben? A kiegyezési törvény védelmezésében. Mert Gajári szerint, amikor a kiegyezési törvényt védjük, akkor tulajdonképpen arra törekszünk, hogy annak abroncsait szétpattantsuk. Nem így írja, hanem homályosan. De gondolom, így akarta írni. Tehát ezért nem vagyunk őszinték.

Hát tagadta közülünk valaki a nekünk imputait törekvést? Minden bizonynyal arra törekszünk, hogy azok az abroncsok okkal-móddal szétpattanjanak. Harminc év óta várjuk-lessük, óhajtjuk ezt. Talán közre is működtek az abroncsok gyöngítésére a magyar közönség felvilágosítása útján.

De ahhoz, hogy törekvésünket győzelemre vezessük, erőtelenek valánk. Sok okból. Gajári is ezen okok közül való. És valamennyi kormány. És a hatalomnak minden közege és egész készlete. Azonban folytattuk az egyenlőtlen harcot, el nem csüggedve, ki nem fáradva, szentül bizva igazságunknak történelmi erejében.

Most pedig száguldva jönnek az események, hogy szárnyaikra vegyék ügyünket A viszonyok hatalmas rohamosan tolja hazánkat a gazdasági önállóság felé. Egyszerre oda fordult a helyzet, hogy éppen az a törvény, mely csorbát ejtett állami önállóságunkon, akár akarjuk, akár nem, belekényszerít minket a gazdasági önállóságba.

Hát nem vagyunk őszinték, mikor ezt a törvényt védelmezzük?

Azzal vigasztalja magát Gajári, hogy nem sokáig fogunk egy gyékényen ámulni, mert csak abban egyhangú a közvélemény, hogy mit ne tegyünk, de abban, hogy mit tegyünk, mindjárt az első lépésnél különvölünk. Ez lehet, én tovább megyek a jóslásban. Még azt is megengedem, hogy a tennivalók kérdése a meglevő pártkereteket is megbontja.

Mert vannak az ellenzéken is, nem éppen a szélbalon, kik a közös vámterület alapján alakult gazdasági rendszert nem szívesen bolygatják meg. Tehát lesznek, kik elfogadnak valamely csalafintaságot, a kecskejóllakás és káposztamegmaradás elmélete szerint. Olyanféle politikai kuruzslást, hogy jogilag önálló ország, tényleg pedig kolónia legyünk.

Az ilyesmi mélységes repedéseket idézne elő a fennálló egyhangúságon. S mivel viszont vannak a szabadelvű pártban is, kik a gazdasági önállóságnak őszinte hívei s kikről föltehető, hogy politikai jellemüket nem mocskolják be elvföladással; ennélfogva azok a repedések nemcsak a közvélemény egyhangúságát, hanem a pártszervezetek kerekeit is megbonthatják.

Pozitívumot Gajári nem mond. De beszél nagy nehézségekről és az előkészületek szükségéről. Mit akar ezzel? Van talán valaki, ki a nehézségeket nem látná? Melyik gyarmatnak hullott az önállóság önként az öléibe? Kétségtől vannak nehézségek, de valamennyi potomság azokhoz a véres harcokhoz képest, melyekkel a gyarmati helyzetből fel szabadulni szokás.

Azt sem tagadja senki, hogy előkészületek nélkül a gazdasági önállóság rendjébe átmenni nem lehet. De az előkészületek már megvannak. Hiszen erre kért is, kapott is időt a kormány. Ő cikkelyezte törvénybe, hogy amit kapott, annál több időre nincs szüksége. Az állandó berendezéshez szükséges javaslatoknak oly időben kell készen lenniök, hogy azok december végéig törvényerőre emelkedhessenek. Ezt a törvényt ez a kormány javasolta. Ezt a törvényt Gajári ajánlotta, védte, megszavazta. Ez a törvény még csak héthónapos. Már elfelejtették volna?

Még csak egyet. A függetlenségi eszmék valódi híve törhetetlenül ragaszkodik az alkotmányhoz. Ennélfogva amíg fennáll, tiszteletben tartja a 67-es művet is, mint az alkotmány alkotmányát. Egészbenvéve iparkodik annak megváltoztatására. Addig is igyekszik káros hatásait elhárítani, okos rendelkezéseit foganatosítani. Ez a felfogás sem nem következtlen, sem nem kétkulacsos.

Azonban következtlen és kétkulacsos minden politikus,

ki a 67-es mű jogcsorbító rendelkezései előtt panasz nélkül hajt térdet és fejet; de mikor arra kerül a sor, hogy a műnek jogvédő rendelkezései foganatosíttassanak, akkor a képzelt és valódi nehézségek hosszú sorozatával áll elő és szorgalmasan keresi a kibúvó ajtókat.

Megint tágítás.

1898. augusztus 14.

Bánffy Dezső báró nem tud magyarul. Vagy ha tud, akkor nem a művelt magyar ember nyelvén beszél, hanem a tudákosan okoskodó parasztember nyelvén. Ilyen paraszttudákosság révén került a közjogi nomenklatúrába a tágítás és szűkítés. Vajjon, mit jelent? Én akkor sem érttem, mikor először használta Bánffy, most sem értem. Mikor pedig Bánffy a nagy vihar következtében értelmezni kezdte a tágítást és szűkítést, akkor már nemcsak az értelmem, de még a sejtelmem is megzavarodott.

Ez a furcsa közjogi szó . . . már igazán nem tudom: szó-e vagy fogalom, fogalom-e vagy eszme, eszme-e vagy irány, irány-e vagy rendszer . . . hát az a furcsa valami most megint előbukkan, de ezúttal nem kormányelnöki tekintélyvel. Azért nem kevésbé érthetetlen. Úgy olvasom, hogy a negatívumok felállításán tágítani kell. Ez az egyik sütet lepény. Aztán mindjárt: »az eddigi kapcsolat közjogunk tágításával fenntartható legyen« . . . Ez a másik sütet lepény. Már most nem tudom, mi akar ez lenni: két lepény egy sütetből, vagy két sütetből egy lepény?

Voltaképpen mi az ördögön akar Győrffy képviselő tágítani? A negatívumok felállításán. Tehát a felállításán. Ami nem jelenthet egyebet, minthogy a negatívumokat valaki felállította sorrendbe s mivel nagyon szorosra fűzte a sort, ennél fogva most távolabb szeretnék helyezni egymástól szegényeket, hogy jobban férjenek. De ha ezt jelenti, akkor

semmit sem jelent; mert csak a tér változik, azonban a negatívumok megmaradnak a maguk tiszta valóságában.

Tágítani akar továbbá a közjogon. Ezt sem értem. A kapcsolatra vonatkozó közjog – s most csak erről beszélhetünk – nekünk is közjog. Ausztriának is közjog. A hadseregről, a közös kormányokról, a külügyről, a delegációról, a kvóta megállapításról, a vám és kereskedelem szabályozásáról, tehát mindenről, mi a kapcsolatot alkotja, néhány szó eltéréssel Ausztriának ugyanazon törvénye van, mint nekünk.

Már most, kinek a közjogán akar tágítani? Mind a kettőn? Akkor nem ér célt, mert ha egyforma számokhoz egyforma számokat adunk, az arány nem változik. Ott lennénk, ahol vagyunk. Vagy csak a miénken? Ez esetben sem ér célt, mert a mi közjogunk tágítása a kapcsolat szűkítését jelenti. Minél erősebb a kapcsolat, annál szűkebb a mi jogunk; viszont minél tágabb a jog, annál gyengébb a kapcsolat. Tehát nem értem. Nem tehetek róla, de ha a fejeimet leütik is, akkor sem értem.

Különben is, mi az a tágítás? Tágítani a hatáskört: ez nagyobb munkaterületet jelent, több eszközzel. Tágítani a nadrágszíjjon: ez az eddiginél nagyobb övet jelent a derék körül. Ilyen vonatkozásban a tágítás: térfoglalás. De tágítani a kantárszáron: ez már egészen más; mert ez a lóra nézve több szabadságot, a lovasra nézve kevesebb biztonságot jelent. Hát ha a perben tágítunk? Ez már aztán nem térfoglalás, hanem hátrálás. Avagy tágítani a meggyőződésen? Hát ez mi? Megmondom. Az önbecsérzet szűkítése.

Ebből látható, hogy a tágítás szónak a különböző vonatkozásokba különböző értelme van. Ez az értelem olykor merőben ellentétes. Mert tárgyias vonatkozásban a tágítás nagyobbodást, erkölcsi vonatkozásokban kisebbedést jelent. Tágítani a hurkon: ez az élet valóságának meghosszabbítása. Tágítani a lelkiismereten: ez az élet értékének megrövidítése.

Kemény ok forog fenn tehát arra nézve, hogy megkérdezzük, mit jelent a kormánypárt államtudományi műszótárában a tágítás.

Mert nagyon kezdik zavarni a törvényes forrás tiszta

vizét. A kormánypárti publicisztika mezején úgy kezd kinézni ez a forrás, mintha egy ökörcsorda keresztülgázolt volna rajta. Felülkerült az iszap és szét van taposva a meder. A szabályos kis erecske, mely a forrás medréből folydogált, rendetlen lábnyomokká változott át. A bécsi lapok miséjére korrespondenziumokat kezdenek dudorászni. Az a mocsárgáz, mely a Fremdenblatt, Neue Freie, Reichswehr és a többi lapok lápos ingoványaiban keletkezett, most már a magyar félhivatalosok hasábjain kezd incselkedni. Ez a bizonytalan lidérccláng még jobban elhomályosítja a helyzetet. Sötétben csak azért nem vagyunk, mert kezünkben a törvény.

Közbevetőleg csak azt szeretném tudni, hogy Győrffy képviselő úr, ki most a Nemzetben tagit (lám, ebből is látható, hogy ez a szó kétértelmű), kibékül-e valaha a 67-es alkotással? Mert szélbali korában tágítani akart rajta a nemzet javára; most is tágítani akar rajta, de most az osztrákok javára. Tehát változtatni kívánt rajta akkor is, most is. Akkor azért nem volt neki jó, mert kevés volt abban a jóból, most pedig azért nem jó, mert sok van benne a jóból. Sehogy sem tetszik neki az a mű.

E közbeszólás után azt szeretném tudni, mit ért a kormánypárti szóvivés az olyan megoldás alatt, hogy provizóriumot se fogadjunk el, a 14. §. alapján se egyezkedjünk, bármi közös viszonyra nézve, csakis Ausztria alkotmányos képviselétével lépünk érintkezésbe, – szóval, hogy megtartsuk a törvényt és mégse legyen gazdasági különválás? A bécsi lapok azt hirdették, hogy ez lehető, csak nem kel! a törvényt túlszigorúan venni. így persze lehető. De mi unisono azt hirdettük és most is hirdetjük, hogy szigorúan ragaszkodunk a törvényhez. Most hangok emelkednek, hogy így is lehető!

Magyarázatot kérek a különös találmány mivolta felől. A kör lesz-e négyszögű, vagy a négyszög lesz kör?

Ne bolondozzunk, urak, és ne bolondítsunk! Egyszer valahára ne azon működjenek, hogy megmentsek a pártirhát az ország kárára, hanem emelkedjenek fel a történelmi pillanatok magaslatára és megmentsek meg együtt az ország nagy érdekeit, bármi történjék a pártirhával.

Szójátékokkal, csavarintásokkal, önálló gazdasági be-
rendezéssel vámsorompók nélkül, ideális vámsorompókkal,
vámszedés nélkül, jogi állapottal a status quo fenntartása
mellett és a becs« boszorkánykonyhán főtt több efféle kígyó-
hájjal, szúnyogmájjal, ördögbordával sem magunkat nem
engedjük becsapatni, sem a nemzetet. Ezt jól meg kell
jegyezni, mert ezen fordul meg, hogy lesz-e válság hazánk-
ban is, vagy nem lesz.

Ha becsapnak: válság lesz.

Mert az ellenzék nem tűri el a törvény szegreakasztá-
sát. Ha egyenes utón járnak: nem lesz válság, mert egy-
értelemben lesz az egész nemzet.

Küldhetnek ugyan mást a nyakunkra, de azt elsöpör-
jük. Megpróbálhatják felülről megdönteni a törvényt . . .
nem, ezt nem próbálhatják meg. Elég volt egyszer, ötven
év előtt. Ez a kása nagyon forró.

Odafenn is meggondolják, hogy fölösleges luxus teme-
tést rendezni, mikor nincsen halott.

A valami.

1898. augusztus 14.

Van-e biztosítéka a miniszterelnök urnák arra, hogy
a Reichsrath tárgyalás alá veszi és elfogadja a közgazda-
sági javaslatokat? Ha van: akkor rendben vagyunk. Lesz
egy parlamentáris küzdelem azok között, kik a vámuniót
szeretik és azok között, kik a gazdasági függetlenséget
óhajtják.

De ha nincs ilyen biztosíték s a Reichsrath összehívása
csak kísérlet a kvóta-bizottság megválasztásának komédiájá-
hoz: akkor az eszmecsere elveszti a parlamentáris küzdelem
természetes tengelyét. Miért? Egyszerűen azért, mivel nem
az előterjesztett javaslatok képezik a megfontolás komoly
tárgyát, mert ezeknek előterjesztése csak taktikai felvonulás;

hanem anyagot és alkalmat a vitához azok a tervek adnak, melyek a Reichsrath munkaképtelensége esetében kerülnek napirendre.

Nincs olyan bomlott elméjű parlament a világon, mely beható komolysággal tárgyalhatná azokat a javaslatokat, melyekről kilenczederésze a képviselőknek hiszi, egytizedrész pedig tudja, hogy azokból úgy sem lesz semmi. De miután valaminek mégis csak kell lenni: ez a valami az, amire a közfigyelem súlyt fektet. Súlyt fektet nem pusztá kíváncsiságból, hanem mivel ettől a valamitől függ hazánkban az egyéni boldogulás és a közjólét.

Foglalkozni a javaslatokkal annyi, mint zabot hegyezni. De az a valami szabadságot is jelenthet, gyámságot is. Szerszámot jelenthet az önálló, akadálytalan munkássághoz; de bilincset is jelenthet a nemzeti munka kezén-lában. Ilyen jelentőség mellett természetes, ha a Házat nem a zabhegyezés foglalkoztatja, hanem az a valami, melynek kockáján gazdasági és közjogi életkérdések dőlnek el.

És itt jön az az ok, mely kiemeli a parlamenti küzdelmet a rendes mederből.

Ugyanis senki sem tudja, hogy mi legyen az a valami.

Egyik képviselő azt állítja, hogy mindenki tudja. Tehát ő is. Furcsa, hogy még sem mondta meg¹. A másik mondott róla egyet-mást. A harmadik rácáfol a másodikra. De a törvényhozás szempontjából az a mindenki, egy nagy senki.

Mert lehet, hogy a kormány felvilágosítást adott bizalmasabb politikai barátjainak. Az is lehet, hogy valamennyi nyugdíjas, minden vicinálista, sőt az inkompatibilisták is igen sokan ismerik azt a valamit.

Tovább megyek. Talán megsúgta a kormány minden liberális párttagnak, az ország minden új grófjának és új bárójának, valamennyi belső titkos tanácsosnak; az összes királyi tanácsosoknak, az állami és alapítványi bérlőknek s ráadásul a főispánoknak, pénzügyigazgatóknak, tanfelügyelőknek, díjnokoknak, községi bábáknak, – szóval annak az egész szervezetnek, mely veszett működésbe esik, mihelyt a párturalom részére föl kell az asztalt teríteni. Mondom,

lehet, hogy a pártnak tisztos hívei épp úgy, mint az a kitarított csőcselékje, mely arra látszik betanítva, hogy minden pillanatban készséggel végigtaposszon az alkotmány vetésein, talán valamennyien ismerik annak a valaminek a tartalmát. Ez lehet; ámbár nem hiszem.

De ha így volna, akkor is annyi, mintha senki sem ismerné azt. Mert a képviselőház nem ismeri.

Már pedig mindenki előtt elrejtethető ez a kérdés, csak éppen a képviselőház előtt nem. Ez a titkolózás a törvényhozás létalapját rendíti meg. Nyílt és egyenes támadás ez a képviselőház tekintélye ellen. Azt jelenti, hogy a hatalom nem törődik a képviselőház hivatásával, nem érzi annak súlyát és nem tartózkodik attól, hogy porig alázza ezt a testületet.

Igenis lehetnek kérdések és vannak is gyakran, melyekről sem az alkudozás állapotában, sem a befejezéskor tüzetes felvilágosítás nem adható, mert a hallgatás veszélyt hárít el és eredményt biztosít. De a fennforgó valami nem esik az ilyen titkos természetű kérdések sorozatába. Már csak azért sem esik, mivel Gajári képviselő szerint mindenki tudja. Különben sem esik, mert az »ellenség«, amint Pulszky úr ismert tapintatával az osztrákot elnevezte, amúgy is tudja. Hiszen együtt állapodott meg a két kormány.

A kormányok hivatalos jelentései szerint ez a megállapodás végleges. A közzététel tehát nem változtat rajta. Ha jó, megmarad jónak, ha rossz, megmarad rossznak. Oka tehát a kormánynak az eltitkolásra nincs. Még azzal sem fedezheti eljárását, hogy nem kerül sor az előterjesztésre. Mert hiszen a Reichsrath munkaképtelenségéről ő is meg van győződve. Máskülönben nem állapodott volna meg abban a valamiben.

Még sem közli a megállapodást az egyedül illetékes tényezővel, a törvényhozással. Miért?

Mivel úgy tekinti ezt a testületet, mely csak arra való, hogy bevégzett tényeket gépiesen regisztráljon. Neki a többség alkalmatlan, mert egyrésze sokba kerül, másik része félelmes, a kisebbség szintén alkalmatlan, mert fejét nem hajtotta szolgaságba. Ezt a testületet tehát végképp meg kell

törni. Megalázni, hogy ne legyen önérzete; egyik szégyenből a másikba kergetni, hogy a nemzet elveszítse iránta hitét és bizalmát.

Példát alkot a kormány ezzel a titkolózással arra, hogy a parlament egy semmiházi testület. Ne várjon tőle senki semmit. Ne tekintse senki a nemzeti akarat letéteményesénél és a közérő centrumának.

Hadd győződjék meg a nemzet, hogy csak a kormány gondolkozik, csak ő tervez, csak ő cselekszik s hogy nincsen a hazában más erő és más akarat, mint a kormány ereje és akarata. Ne reméljen a parlamenttől semmit, ne bízzék benne, ne higgyen annak se megfontolásában, se bölcsességében, se tekintélyében, se szenvedélyében. Tekintse azt lomha, élettelen masszának, mely gyúrható, idomítható a kormány tetszése szerint; avagy luxus kutyának, mely meglapul urának parancsára, apportíroz egy kézmozdulatra, száját tát, ha tápszert mutatnak fel és farkát csóválja, ha simogatják!

Mert az ország a kormány tulajdona. Patrimonium, mely megterhelhető, csonkítható, elalkudható a gazda tetszése szerint. Kinek mi köze hozzá, hogy mit cselekszik Bánffy a maga privátvagyonával. És mi köze a képviselőháznak, hogy mit cselekedett Bánffy az ország közjogával és vagyoni érdekeivel?

Ne hitegessük magunkat az alkotmányos élet értékeivel. Ha akár a most folyó vitában, akár a vita tulajdonképpen magvának újra felvetésénél a magyar képviselőház nem tudja kicsikarni a kormánytól annak a valaminek a tartalmát: akkor hazánkban a személyes uralom felülkerekedett s a parlament egy merőben fölösleges, mert tekintélyt vesztett testületté vált, mely nem hivatást, hanem cselekedtszolgálatot teljesít.

Névtelen hatalom.

1898. szeptember 21.

Szó sincs róla, az a templom csakugyan kicsiny arra, hogy elférjen benne az egységes magyar nemzet osztatlan gyásza. Itt, a mi széles völgyeinkben és végtelen rónáinkon is megtöltött az minden keblet; pedig ilyen viszonylatban minden egyes kebel, ha hű és igaz, tágasabb és mélyebb egy formalitásra szánt templomnál.

De ha nem fért ott el a magyar nemzet gyásza: kaphatott volna tért a törvényhozás küldöttsége. A szolgálatszemet nagy tömegének jutott hely. Tágas tért jelöltek meg a kamarások számára is. Mert ezek, miután vagy valódi, vagy képzelt őseik vannak, a közhaszonra nézve úgy-e súlyosabbak, mint a törvényhozó testület?

Jó volna már egyszer beiktatni abba az udvari szabályzatba a nemzeti képviselő létezését is.

A magyar nemzet nem tulajdona senkinek, csak önmagának.

Azok a különös szabályok abból az időből valók, mikor az udvarok abban a fikcióban éltek, hogy az országok családi patrimoniumok. Ez a fikció elenyészett az emberi jogok győzedelme által. Mindenféle szabályt ehhez a győzelemhez kell alkalmazni, mert különben anakronizmusba botlik lépten-nyomon az élet.

Ha a törvényhozás éles harcban volna a koronával s egy autokratikus hajlamú uralkodó ülne a trónon, ki kedvét lelné abban, hogy a nemzeti képviselő tekintélye érzékeny csorbákat szenvedjen a megaláztatások sorozata által: akkor meg tudnám magyarázni ezt a mellőzést s lehetne okoskodni afölött, hogy miért becsülik az udvarnál többre a valóságos belső titkos tanácsosok és es. kir. kamarások testületét, mint a törvényhozást. De a mi uralkodónk törvénytisztelő, alkotmányos érzületű és nagy kötelességeinek élő jó fejedelem. Népeinek javát becsben tartja. Fájdalma összeforrott a mi fájdalmunkkal oly közös csapások súlyától, amelyek miatt együtt könyezünk két drága koporsó

felett. Az érzületek és célok összhangját nem zavarja semmi.

Ilyen körülmények között rosszul szolgálják a fejedelmet és hűtelének az alapintézményekhez azok, kik a szer-tartást rendezve, a magyar törvényhozás küldöttségét az utcai ácsorgók helyére állították. Ezt a buta tapintatlanságot növelték egy egész sorozatával a részint helyrehozott, részint már helyre sem hozható baklövéseknek.

Meglátszott, hogy a temetésnek kizárólagos osztrák szint és jelleget kívántak adni. Itt is, mint minden alkalommal, feltűnően óvakodik az udvari had Magyarország államiságának kidomborításától. Nem szűnik meg ez a névtelen hatalom, melynek működéséhez a századok során a gyásznak és vérnek annyi nyoma tapadt, olyan hagyományokat ápolni, melyek félreértést, panaszt, megbotránkozást és vizsályt idéznek elő.

Ideje volna, hogy már megnyugodjanak abban, hogy Ausztria egy dolog, Magyarország egy másik dolog. Ne okozzon nekik több lelkifurdalást az egységes osztrák birodalom fantomja. Ez a légvár immár a bolondok házába való.

Ausztria igen kicsiny arra, hogy Magyarországot elnyelje. Valamikor szép ábrándokat szöhettek e tárgy felől. De most, mikor nem állnak többé a német Bund élén, mikor a spanyol félszigethez csak annyi a közük, mint Itáliához s mikor hálaadó zsolozsmákat zengedezhetnek, ha a szétmálni készülő Ausztria összeragasztására valamiféle enyvet találnak jólismert status-bölcsességük lomtárában: most azt feleljük e hívságos törekvésekre, hogy hátrább az agarakkal!

Ne sutor ultra crepidam!

Egyék meg a maguk főztjét s igyekezzenek azzal a silánysággal jóllakni. Falánk étvágyuk a szép Magyarországra szűnjék meg már egyszer.

Legyenek önmegtartóztatók és szerények.

Bármennyire is elmaradtak attól a világtól, mely forr, nyüzsög, munkálkodik, küzd és jogainak élvezetében naponta erősödik: annyit mégis tudniok kellene, hogy nem

az ő elhanyagvált viaszgyertyájuk világít, hanem a szabadság napfénye s hogy amíg ez a nap süt, világosság lesz, ha el is fűjják gyarló mécsesüket.

Pedig az sütni fog, akármilyen meleg: van miatta az előszobák levegőjében, mert sugara milliókra szór áldást s mert ezt a sugárt népmilliók vették oltalmukba.

Sérelmi politika.

1898. szeptember 23.

Sok oldalról hallom: ne csináljunk sérelmi politikát.

Csinál az ördög! Panaszkodásban, vádaskodásban, duzzogásban ugyan ki leli kedvét? Időnk sem igen van ehhez, mert dolgozni kell sokat, szüntelenül, hogy magunknak is legyen valami, Bécsnek pedig annyi jusson, amennyit éppen kíván.

A drága Bécsnek; a páratlan Bécsnek! A mindent elnyelő Bécsnek. »Nichts über Wien!«

Sérelmi politikát nem csinál senki. Amiként vizet, levegőt, fűvet sem csinál senki. Mégis van. Jó, hogy van. De követ sem csinál senki. Pedig ez is van. Jó, ha építésre használják. Rossz, ha fejbe dobnak vele. Kiváltképpen rossz, ha Bécsből dobják reánk, mert nem érdemeltük meg.

Sérelem is van s ezt bezzeg csinálják. Oly gyakran csinálják, hogy ez lett a mi mindennapi kenyérünk. Ha gyárilag készítenék, úgy is sok volna. Hogy célját meg ne tévessze ez a készítmény, vagy el ne kallódjék. Budapesten külön ügynökséget tart a bécsi gyár. Az ügynökség feje Bánffy Dezső.

Legújabbán törvényt nyújtott be a császárné és királyné magasztos emlékének becikkelyezéséről. Vajjon, mi köze van akár neki, akár a mi törvénykönyvünknek a császárnéhoz? Az 1848. évi III. t.-c. 1. §-a így szól: »Őfelségének a királynak személye szent és sérthetetlen.« Az 1867. évi I.

t-c. így kezdődik: »Felséges I. Ferenc József úr Magyarország és Társországai királyává avattatik és koronáztatik.« A II. t.-c. így kezdődik: »Az Ő királyi Felsége által szerencsés felavattatása és megkoronáztatása előtt az ország részére kiadott királyi hitlevél . . .« A III. t.-c. címe ez: »A koronázott királyi felségnek tiszteletdíj ajánltatik.«, Az V. t.-c. ilyen címet visel: »Felséges Erzsébet királyné megkoronáztatván, részére tiszteletdíj ajánltatik.«

Kell-e több bizonyíték? A császári cím sehol, elvéve sem fordul elő a törvények szövegében. Igenis előfordul a Hitlevélben és a koronázási Esküben az uralkodó teljes címe, mert az a fogadalom, hogy alkotmányunkat megtartja, Ausztria császári hatalmát is kötelezi. És előfordul a III. t.-c. 1. §-ában, hol az V. Ferdinánd trónról való lemondása hozatik rendbe. Előfordul pedig azért, mivel itt a törvény a létező trónöröklési rendről beszél, mely Ausztriát éppen úgy érdekli és kötelezi, mint Magyarországot.

Mit keres ezek után a császárnei cím abban a kegyeletes törvényjavaslatban, melyet Bánffy kormányelnök úr benyújtott? Mi ösztönzi Bánffyt arra a hiedelemre, hogy ő jobban érti a közjogi kifejezések természetét, mint Kossuth 48-ban, vagy Deák 67-ben? Melyik udvari lakájtól kapta ezt a leckét?

Már most ne csináljunk ebből sérelmi politikát úgy-e?

Hiszen nem rosszakarat – suttogják a hívek – csak járatlanság. Talán a készültség hiánya? No, igen. Avagy tudatlanság? Nevezd, ahogy akarod . . . Furcsa védelem ez, mindazonáltal. Mert az efajta kvalitások a józan okosság mérlegén nem szoktak vezéri helyet biztosítani az embernek.

Hidd el, hogy csak képzettsége nincs, de esze van. Így dicsérik a hívek. Egyszer azért is megdicsérték előttem, mivel egy nyelvtanilag szabatos mondatot fődöztem föl valami írásában. No látod! Ez az ember halad. Persze. Hiszen már is úgy ír, mint egy harmadik osztályos gimnazista.

De van esze. Ki mondja, hogy nincs? Íme, a kifáradt magyar társadalom önkéntes erőfeszítést tesz s a

kegyeletes ragaszkodásnak áldozatkész pillanataiban háromszázezer forintot rak össze halhatatlan emlékü királynéjának szobrára. És a kormányelnök?

Egyszerűen ráteszi a kezét a népszerűtet drága filéreire.

Törvényt csinál a szoborról és kimondja, hogy a gyűjtött pénzt igénybe veszi. Milyen kegyes! Lefoglalja magának ezt a nemes mozgalmat. Elveszi a pénzt és a szoborügy végrehajtásával megbízza a kormányt.

Hadd legyen az övé az áldozatkészség érdeme és a kivitel dicsősége. Hát persze, hogy van esze. De a társadalom spontán érzelmei hogyan jutnak ehhez a kihasználáshoz? Helyeselném, ha a kormány csak segítő kezet nyújtana. De nem ígér ám egy árva krajcárt sem. Csak igénybe veszi a begyülő összeget és végrehajtja a művet. Majd rávésik a talapzatra, miként a földalatti villamosnál és egyebütt, hogy emeltetett Bánffy Dezső idejében.

Sérelmi politikát azonban ne csináljon senki.

Fogadjuk el Piombot Rafaelt és Bánffy Dezsőt művészléteknek. Szorítsuk bürokratikus rovatkockákba szegény szerencsétlen királynénk költő-szellemét.

Ő, aki Hellasz isteneivel társalgott a művészet ősforrásainál s halhatatlan fájdalmaira enyhületet a vonalak, színek és gondolatok nemes összhangjában keresett: aki többre becsülte a lángész műalkotásait, mint a hatalmat, pompát, hódolatot és az uralkodásnak szertartásos csábjait; még halála után is annak a türelmetlen és gyötrő szenvedésnek lesz áldozata, hogy egy hétköznapi, sivár és eszmeszegény kormány, melynek lelke mindig a földön hentereg s gondolatvilága az irodák elintézési légkörén túli emelkedni nem tud, – hogy ilyen szürke embercsoport ízlése, felfogása és mértéke adjon irányt annak a szoborműnek, mely az ő nemes, egyszerű, magasztos lényét művészi alkotással kifejezésre juttassa!

Százados keservet segített rólunk leemelni és Niobe keservét hordozta széttépett szívében. Ez az, amit meg kell abban a szoborműben örökíteni.

Miként akarják? Rendeletre? Hatalmi szóval? Avagy protekció útján?

Ezek még azt sem tudják, hogy az emberi alkotások legkiválóbb s legértékesebb sorozata nem tűr sem gyámkodást, sem parancsot, sem korlátozást.

Sérelmi politikát azért mégse csináljunk úgy-e?

A mentők.

1898. szeptember 28.

A túlsó tábor, mely alatt nem a Lajthán túl élő politikai csoportokat értem, hanem a magyar kormányt és annak személyes híveit, arra játsza magát, mintha jelenleg az alkotmány megmentésén fáradozna. Megszokott nagyképűséggel adogatják tanácsaikat a félhivatalos pennák. Halk suttogás között tálalják föl magánkörökben az ellenzéki férfiak előtt a beavatottak azt a nagy Semmit, amiről a titokzatosság leple alatt értesültek. Sójajtoznak, jósolgatnak és borúsok, mintha tisztán látnák a jövőnek vészterhes felhőit.

Az ellenzéki ember méltán kérdezheti: Ki az, aki az alkotmányt megtámadni készül?

Bármerre nézünk, bármiként fontolgatjuk a helyzetet s bármennyire iparkodjunk igazságosak lenni: erre a kérdésre mégis csak azt az egyetlen feleletet nyerjük a tényekből, hogy alkotmányunkat senki más nem készül megtámadni, mint maga a kormány, együtt az ő személyes seregével.

Miben nyilvánulhat egyáltalában valamely alkotmány-nak a megtámadása? Egyedül és kizárólag csak abban, ha valamely erő hatalma fölébe kerül a törvény parancsának.

Az alkotmányt ilyenformán sokféle erő döntheti veszélybe, így a nép ereje, ha szervezett tömegekben tagadja meg a törvények iránt való engedelmisséget. Vagy a hadsereg ereje, ha törvénytelen céljait a fegyverre hivatkozva készül érvényesíteni. Vagy a korona, ha átlépi szuverenitásának korlátait és személyes uralom útján gyakorolja a felségjogokat.

Azonban görcsövi vizsgálatokkal sem lehet kisütni, hogy akár valamely népmozgalom, akár a hadsereg szándékai, akár a korona tényei a magyar alkotmányt veszélyel fenyegetnék, vagy éppen megtámadták volna.

De az érintett tényezőkön kívül még mások is vannak, melyek az alkotmányt megtámadják. Ezek közül valók a parlamenti pártok és a kormány. A parlamenti pártok akkor, ha magukat túlteszik a tanácskozási szabályok és az illendőség törvényein és erőszakkal megakadályozzák a törvényhozás munkaképességét. A kormány akkor, ha szintén túlteszi magát a fennálló törvényen és akarátát egy erőszakos utón létrehozott többség által elfogadtatva, hatalmi szóval hajtja végre.

Az alkotmány megtámadásának tehát, bármely formában történjék és bármely oldalról jöjjön, a kritériuma mindig az, hogy a létező törvény fölé kerekedik a nyers erő. Ebből következik, hogy a sokat hánytorgatott obstrukció nem minden alakjában támadás az alkotmány ellen. Igenis az, ha lábbal tiporja a törvényes rendet és nyers erőszakot használ céljai kivitelére; de sohasem az, ha a Ház szabályainak keretében gátol meg valamely törvénytelen akciót, mert ez esetben éppen az alkotmányt védi; és akkor sem az, ha a kormányt és többséget mindig a házszabályok keretében: megakasztja valamely hazaellenes törekvésben, – mert ilyenkor a közérdeket oltalmazza végzetes következményektől.

Azonban nálunk az obstrukciónak semmiféle formája nem létezik. Ez a szó csak azóta nyert divatos használatot, mióta a Bánffy-kormány folytatja siralmas existenciáját.

Ez a szerencsétlen kormány egyszerűen képtelen a saját álláspontjának parlamenti igazolására. Jusson eszünkbe, hogy másfél év óta vajúdik az ország a kiegyezés balsikerei között. Ezalatt a kormány fölállította magára nézve a vám-unió dogmáját. De kérdem: megindokolta-e valaha ezt az álláspontot? Hallott-e ember egyetlen érvet is elhangzani a kormány szájából a közös vámterület mellett?

Hallottuk, hogy az önállóság esetleg tönkre teszi az

országot. Azt is hallottuk, hogy a kormány minden körülmények között ragaszkodik a vámterület közösségéhez. Azt is hallottuk, hogy az önálló rendelkezés alapján önállóan intézkedjünk a vámközösség fentartása iránt. Szóval, hallottunk igen nagy arányú badarságokat. De valamennyit csak dogma alakjában. Indokolás nélkül. Még kísérlet sem történt az álláspont megokolására. A politikai nézet átalakult krédóvá. A többség pedig vallja, mivel abszurdum.

Indok hiányában a kormány nem is vitázik. Ha más teszi: obstruai. Akármilyen életbevágó kérdés került legyen szőnyegre, – mihelyt az ellenzék vitát kezdett, két nap múlva már vészkiáltás töltötte meg a levegőt: obstrukció, obstrukció! így ment át ez a szó a közhasználatba. Volt idő – igen nehéz pénzügyi idő volt az, – midőn a Ház hét hónapig tárgyalta a költségvetést. Még sem irt senki obstrukcióról. Most a legszűkmarkúbb tárgyalást is obstrukciónak keresztelik, hogy ezzel megkönnyíttessék a parlamenti fegyverekkel bánni nem tudó kormány helyzetét.

A valóságban tehát nincs obstrukció.

Ehelyett látunk előkészületet a fennálló közjogi törvény kijátszására. Azt látjuk, hogy a kormány nem szándékozik engedelmessé válni a törvény parancsának. Bizonyítani tudjuk, hogy a kormány támadást akar intézni az alkotmány ellen.

Ezt a támadást az ellenzék vissza fogja venni minden erejével.

Ilyen a helyzet.

A túlsó táborban ne kétkulacsoskodjanak. Hypokrita szemforgatásuk senkit meg nem téveszt. Nehéz idők csak akkor következnek, ha a kormány csapást mér az alkotmányra. Tartsa magát a fennálló törvényhez s akkor nincs nehézség. De miután le akarja rombolni alkotmányunk biztosítékait, ne csalja az országot azzal, mintha az alkotmány megmentésén fáradozna!

Gyönyörű mentés!

Előbb bedobják az alkotmányt az osztrák vizek zavaros áradatába s akkor hurkot dobnak a vergődő nyaka köré. Minél jobban húzzák, annál inkább fojtogatják. Mire kihúzzák, meg lesz fojtva.

Így mentik ezek a magyar alkotmányt!

Megegyezés nélkül.

1898. október 2.

Egyszer, valamikor régen megkérdezték Banffy miniszterelnök urat az Agliardi nuncius magyarországi látogatásának természete felől. A kérdés nem lepte meg a kormányelnök urat, mert hiszen ő maga intézkedett az egész szceneria iránt. Felelt is azonnal. Azt felelte, hogy a nuncius nem mozog a szükséges korlátok között s hogy emiatt jegyzék intéztetett a Vatikánhoz.

Kálnoky külügyminiszter nem hallgatta agyon ezt a feleletet. Sőt nyilatkozott hivatalosan, kijelentvén, hogy a magyar miniszterelnök állítása nem felel meg a valóságnak, mert jegyzék a Vatikánhoz nem intéztetett.

Ez a konfliktus a Kálnoky lemondásával végződött.

A magyar kormány hívei győzelmi zsoltosmákat zengedeztek s tömjénfüsttel vették körül a miniszterelnököt, aki elűzte az ördögöt. Az ellenzék pedig azt kérdezte: igaz-e, hogy nem ment jegyzék Rómába? – Igaz. Igaz-e, hogy a Bánffy állítása szerint elment a jegyzék? – Ez is igaz. Ergo . . .?! Úgy-e, hogy voltaképpen a hazugság győzedelmeskedett?

A nagy természet ölen mit csinálnak a gypjas és tollas lények a rájuk hullott porral, vízzel, sárral és egyébbel? Miért ne tehetné ezt az ember is? A hazugság is sár. Csak tessék lerázni, mindjárt nincs ott.

Hasonló esetecske forog most is a politikai szőnyegen.

Thun gróf azt állítja, hogy a fogyasztási adók átutalása a magyar kvótafölemelés föltételéhez van kötve. Bánffy báró pedig azt állítja, hogy a kvótára nézve semminemű megállapodás nincs. Az a két állítás ellenkezik egymással. Ez alkudozó fél közül valamelyik nem mond igazat.

Ha az átutalási rendszer kvótafölemelést föltételez: akkor az megállapodást jelent a kvótára nézve. Thun szerint tehát van megállapodás. De Bánffy kategorikus hangon mondja, hogy nincs megállapodás. Kinek ne higgyünk? Mert hogy valamelyik nehéz harcot folytat az igazmondás ellen, az már bebizonyított tény.

Midőn Bánffy rácáfol Thunra, egyszersmind védi is. Azt mondja, hogy a magyar kvótaemelés a Thun részéről csak óhajtás. Lehet. A további vallatásnál majd kiszül. Mert ezeket immár vallatóra kell fogni.

Az az óhajtás egy határozott föltétel alakjában nyilvánult meg. Csak azon esetben engedélyezi (sic!) az osztrák, hogy amit mi fogyasztunk, arról önmagunknak fizessünk adót, ha ezzel szemben megfelelő kvótaterhet vállalunk el. Ebből következik, hogy ha nem emeljük a kvótát: akkor ezentúl is fogyasztási adót fizetünk Ausztriának. Az ilyen alternatívát nem óhajtásnak hívják magyarul, hanem föltételnek. Az óhajtás a költészet birodalmába tartozik. A föltétel szerződési kötelezettséget állapít meg. Nos, halljuk! Van-e a megegyezésnek ilyen föltétele? Bánffy szerint nincs; Thun szerint van. Ki hazudik?

Hátha egyik sem hazudik! Ez is lehet. Foroghat fönn kölcsönös félreértés is. Thun nem tud magyarul; Bánffy sem nagyon. íme, az óhajtás fogalmát most ő is össze-zavarta a föltétel fogalmával. A tárgyalás németül folyhatott. Mikor az ember a saját anyanyelvében is tájékozatlan, bizony könnyen jöhet konfliktusba az idegen szavak értelmével. Tehát a tévedés megeshetett. Jóhiszeműleg is megeshetett.

Ha így történt: a helyzet nagyot változik. Mert ez esetben Thun gróf igazat mond, midőn állítja, hogy a fogyasztási adójavaslat kvótafölemelést jelent. Bánffy báró is igazat mond, midőn állítja, hogy a kvóta iránt nem jött létre megállapodás s annak fölemelése csak jámbor óhajtás.

De ha így van; ha egyik sem hazudik; ha az egyik szerint meg van állapítva a kvótaemelés föltétele, a másik szerint nincs állapítva: akkor napnál világosabb és halál-nál bizonyosabb, hogy megegyezés a javaslatok tartalmára nézve a két kormány között nem létezik.

A szegény hírlapíró belebolondul, ha még ezt is magyaráznia kell.

Az egyik kormány így szól: nesze ez a fehér dolog. A másik így: nesze ez a fekete dolog. Ezt az eljárást mindkét kormány megegyezésnek nevezi. Már most tessék ki-

okoskodni, vajjon miben egyeztek meg? Abban-e, hogy fehér, vagy abban, hogy fekete? Az eddig történt vallomások szerint mind a két színben megegyeztek. Mert Bánffy fehért, Thun pedig feketét mond. A megegyezés tehát két-színű.

A törvény rideg fenséggel jelenik meg a hazudozások, bujkálások és titkolózások ezen alávaló pillanatában és föl-emeli hatalmas pallosát.

»Komédiások, jongleurök, hajlékony csontú kígyóemberek, megálljatok! Időt és alkalmat adtam nektek januárban, hogy május elsejéig megegyeztetek. Akként rendelkeztem, hogyha ezen ideig meg nem egyeztek: Magyarország élni tartozik a maga független önrendelkezési jogával. Annak idején azt mondtátok, hogy a megegyezés létrejött.«

»Én elhittem és türtem a botorkozást és az ischli vergődésnek nemzetalázó cigánykerekeit. De most kisült, hogy nem egyeztetek meg május előtt. Sőt kisült, hogy még most sem vagytok megegyezve, mert az egyik olyan föltételről beszél, amit a másik megtagad.«

»Ennélfogva megtiltom a további komédiázást!«

»A kitűzött határidő lejárt. Most már én következem: én, a törvény. Én, aki mindenek fölött állok; én, aki népeknek és királyoknak parancsolok; én, aki élete, lelke, akarat és ereje vagyok az országoknak; aki kútforrása vagyok a trón minden jogának, aki oltalmazom a rendet, megszabom a kötelességet, biztosítom a nyugalmat, a munkát, a fejlődést . . . én, a Törvény, rendelem, követelem, parancsolom, hogy minden további huzavona nélkül terjessze elő a magyar kormány az önálló gazdasági élet szabályozására vonatkozó javaslatait, hogy azok még ezen év folyamában törvényerőre emeltethessenek.«

Így a törvény.

Aki nem engedelmeskedik, anarchista. Ha a kormány nem engedelmeskedik, más sem tartozik engedelmeskedni. Mert a törvény színe előtt egyenlők vagyunk.

Jogbizottságunkat a törvénynek köszönhetjük mi is, a kormány is, a korona is. Ha megszegik a törvényt fölülről, meg fogják szegni alulról is.

Bizalmunk forrása a törvény. Ahol kiapad ez a forrás, ott a kétségbeesés következik. Egyik oldalon a kétségbeesés, a másik oldalon az erőszak. Ennek a két elemnek az összeütközése még minden országra gyászt hozott.

A törvény hatása.

1898. október 9.

Ismeritek-e a sárgavirágú leontodon taraxacon csodálatos pehelygömbjét? Ez a remekbeszött hálózat, melyet játékos leányok férfihűségnek neveztek el, mivel a lehelet legkisebb érintésétől széthull, összeomlik, elszáll, – nem jut-e most eszetekbe, ha forgatjátok a 67-es kiegészítés lapjait?

A törvény próbaköve az élet. Amelyik törvény zavarossá válik az élet bonyodalmai közben; amelyik elveszti erejét és ellenálló képességét, ha ránehezedik az élet súlya: az ilyen törvény nem delejtű a népélet háztartásában, hogy irányítsa a jó munkát és gátolja a félrelépést, – hanem csak kulcs az éléskamrához azok számára, kik a közjavadalmak asztalán híznak föl befolyásos férfiakká.

A 67-es alkotást csak most teszi próbára az élet.

Idáig rendes mederben folydogált az abban rejlő politikai és gazdasági szellem. Az egyéni boldogulás hajócskái vigan eveztek rajta, árnyas partok mentén. Minden kikötőben gazdag zsákmány várt a hajósokra.

Most egyszerre fejébe vette az ország, hogy szintén hajóra száll. Necsak egyesek boldoguljanak, hanem az egész. És indul a hajó felé, mintha mondaná: én is vagyok valaki; részemet követelem a közmunkásság gyümölcseiből; evezni kívánok a jólét kikötői felé.

Nem úgy, hazám! – kiáltják vissza a Lloyd-hajóból. A hajó kicsiny, a meder szűk, a víz sekély. Minket megbír; alattad elsülyed. Vissza! Elégedj meg azzal, hogy fiaid bol-

dogok. A szenvedő édesanya érdekes és megható. Maradj hát gyászban, sírdogáló arccal.

De hát a törvény!? Hiszen a törvény nemcsak egyeseknek ígér és biztosít független életet, cselekvési szabadságot és jólétet, mint munkaeredményt, hanem az egész országnak.

A törvény! Mi a törvény? Betűkkel beirt papiros. Elégetjük és hamu. Szétszakítjuk és szemét. Megáztatjuk és nyálka. Egészen véve növényrost, enyv és nyomdafesték, ilyen silány és mihaszna dolgok nem téríthetik le újtujról a bátor hajósokat.

Való igaz: a törvény semmiség, ha nem ad neki erőt a közszellem. Rég lejárt a csodatevő varázslatok korszaka. A papírlap nem változik át éles pallossá, sem ezer gyilok nem lesz a kis betűkből.

Mit tehet arról az a törvény, ott az országos levéltár okmányai között, ha a kormány és többsége számba nem veszi? Csak nem kívánhatjuk, hogy magától lelépjen a gyűjteményes polcra, sisakot öltön, fegyvert ragadjon és megostromolja, miként egy legendái hős a Lloyd-klub falait? A törvénynek nincsen szája, hogy követeljen, sem karja, hogy sújtson. A törvény tehát ártatlan abban, ha erőszakkal keresztülgázolnak rajta.

Megálljunk! Csakugyan így volna? Hát igazán nem egyéb a törvény, mint holt betű és írott malaszt? Ha ez igaz: akkor a 67-es alkotás teljesen ártatlan abban, hogy tetszés szerint hol előveszik, hol félredobják.

Szája, foga, karja és karma valóban nincs a törvénynek, ha fizikai értelemben vesszük a szavakat. Ilyen szervei az Istennek sincsenek; pedig áld és sújt érdemünk szerint. De ha nincs is testi organizmussal fölruházva a törvény: van egy benne rejlő lélek, mely él, működik, hatást gyakorol. Rombol és épít az emberi társaságban. Átalakítja a kötelességérzetet, formálja a jogi öntudatot, műveli a nemzedékeket.

A 67-es mű hatása immár harminc év óta működik.

Fürge elmével bizonyítják nekünk, hogy ami jót látunk, azt ennek a műnek köszönhetjük. Csak félig van igazuk. Mert ez a mű 48-as elemeket is tartalmaz. A szabadság intéz-

menyei egytől-egyig a 48-iki törvényhozás alkotásai. De ami ezeken kívül esik, annak a kútforrása csakugyan a kiegyezési mű.

Bizonyára nehéz a hatások elkülönítése. A negyvennyolc fönmaradt részeit a hatvanhét léptette ' életbe. A két kútforrás tehát összezavarodott, miként két folyó, mikor az egyik elnyeli a másikat. Azonban az a közszükség, mely létrehozta mindkét átalakulást, tisztán áll előttünk. Általános vágy a szabadság után: ez volt a 48-as alakulás indító oka. Általános vágy a béke »után: ez hozta létre a 67-es kiegyezést.

Ez a kétféle indok szükségképpen jelentkezik az alkotások természetében és kérlelhetlenül nyilvánul az alkotások hatásában is.

A 48 a nemzeti jogéret eredménye.

A 67 egy alku eredménye. Ahol pedig alkusznek, ott egyről-másról le is mondanak. Hogy lemondhassanak: opportunizmust léptettek a jog mellé. Deák csak melléje, Tisza helyébe, Bánffy fölébe. Ilyen a lejtő természete.

Ki a hibás?

Bizonyára az emberek.

De mi tette az embereket fogékonyá arra, hogy ez vagy amaz indokból mellőzni merjék a jogot? Tanuknak hívom azokat, kik gondolkozni szeretnek. Volt-e a 67-es mű edző hatással a nemzetre? Olyan nemzedéket nevelt-e, mely a közös jogokért élet-halálra kész? Nem abban a formában nyilvánult-e mindig a lemondás erénye, hogy mondjunk le erről vagy arról a nemzeti aspirációról? Am egyéni áldozatokat a közjó javára, mikor és hol követelt ez a rendszer?

Íme elérkeztünk a határ végső pontjához. Világos törvényünk van az önálló gazdasági életéről. Az események sodrában önként kínálkozik a gazdasági élet megvalósulása. Csak alkalmazni kell a törvényt. És mit látunk? Egy nemzedéket, mely lőt-fut, siet az egyéni boldogulás útján; de amelyből kétségbeesetten hiányzik az önállóság közjogi ösztöne és a törvényes jog védelmének energiája.

A törvény ilyen nemzedéket nevelt s a nemzedék így oltalmazza a törvényt!

A kontár.

1898. október 12.

Aki kontár mesteremberrel sohasem dolgoztatott, annak fogalma sem lehet arról a gyötrelmes kapkodásról, amit Bánffy kormányelnök úr másfél év óta művel. Van-e olyan fuser asztalos, ki a legkiválóbb mütárgyról azt ne mondaná – ha mesterségébe vág, – hogy: »én is megtudom csinálni.« És ha akad balek, aki megbízza a kontárt: nosza gyalut, fúrót, vésőt, enyvét!

Nekigyürkőzik, műhelypadja mellé áll, csavar közé szorítja a deszkát, méregeti, nézegeti, ereszt rajta, megfordítja, újból méri, félreteszi, mert bogos. Simát keres: de ez vékony; repedést fődöz fel rajta. Sehogy sem jó ez az anyag. Ujat választ. Hol a colstok? Méri, osztja, illesztgeti, hajlitgatja, veszi az élet, veszi a lapját Csettint a nyelvével, fejét balra szegi, megáll, gondolkodik, akkor jobbra szegi fejét, iszik, megvizsgálja a gyalu élet, kiüti a rámából, ráköp a fenkőre, kifeni a vasat, visszaüti a rámába, mást vesz elő.

Megkezdí a munkát. Rosszul megy. Hibáztatja a deszkát, hogy nem száraz, a gyalut, hogy nem éles, a csavart, hogy nem szorít. De csak gyalul, aztán fűrészel, megint gyalul, megint fűrészel. Szidja a legényt, cibálja az inast. Töreti a festéket, olvasztja az enyvét. Nézi a mintát elülről-hátúlról.

Egyik darabot a másik után gyalulja, fűrészei, fúrja. Az anyag fogy, vékonyodik, kurtul. Itt bevágott a fűrész: ez a darab azért rossz. Persze a fűrész a hibás. Ott meg a gyalu metszett el sokat, ez sem használható. Persze a gyalu hibázott.

Újra kezdí új anyaggal. A baj ismétlődik. De mindennek a szerszám az oka. Ha beleszól a munkaadó, ha csak annyit mond, hogy sok a gyaluforgács: akkor jaj neki! Ő lesz a hibás. A tekintetes urnák azt tetszett mondani, hogy sok a gyaluforgács. Nem mertem a jegyig gyalulni, mert féltem, hogy megsokallja a tekintetes úr a gyaluforgácsot. Már most emiatt nem pászol. Biz ez hosszabb, de a tekintetes úr parancsolta. Én? – Igen; azt tetszett mondani, hogy ne csináljak annyi forgácsot.

Végre elkészül a tákolmány. Úgy hasonlít a mintához, mint a bagoly a párduchoz. Azonban a kontár váltig erősíti, hogy ez a bagoly – párduc. Hogy így is remekmű. Hát ha még jó lett volna a szerszám! Hát ha még nem szólott volna belé a tekintetes úr!

Bizonyára komplikált óramű ez a mi közjogi állapotunk Ausztriával. Minden évtizedben lejár s ember legyen a talpán, aki felhúzni tudja. Bánffy vállalkozott rá. Nem államférfiúi tehetséggel; még csak nem is publicisztikai belátással, hanem szimplex főszolgabírói látkörrel.

Arról a különös csodáról, hogy a dolgoknak is van lelke, homályos sejtelme sincs. Ő csak húzta. Ha szakadt, összebogozta és húzta tovább. Nem ment. Erőltette. így sem ment Időhaladékot kért; az idő letelt anélkül, hogy eredményt tudna fölmutatni. Miért? Mivel a dolgoknak csak mechanikus oldalát látta – s azt is félszegen.

Nem tudta, hogy a kiegyezés voltaképpen egy politikai és gazdasági hadjárat. Az osztrák tudta és mozgósított. Ausztriában két év óta folynak a taktikai fölvonulások. A hírlapok közvéleményt csináltak s a közvélemény talpra állott.

Ott nem bízták egy szerény kisebbségre, hogy kis emberek hatástalan gyűlésein formulázza az állam érdekeit, hanem tartománygyűlések, iparkamarák, hatóságilag szervezett testületek, félhivatalos orgánumok adták ki a jelszót és vezették a mozgalmat. Erejük érzetében nőttön-nőtt az elbizakodás lármája.

Kiaknázni hazánkat a vámszövetséggel és újabb terhet róni hazánkra a kvótával: ez volt a hallgatagon megállapított cél. Telekiabálni a világot azzal, hogy Magyarország őket megkárosítja a vámkérdésben, illegitim hasznot huz a bankügynél s nem visel aránylagos terhet a kvótánál: ez volt a nyíltan bevallott eszköz.

A cél infámis; az eszköz hazug. De mindegy. Az infámiát a közkötelesség etikai magaslatára emelték; a hazugságot elhitették minden polgárral. A széttroncsolt Ausztriában így sikerült ennél a kérdésnél minden erőt összpontosítani. Az a testileg-lelkileg szétforgácsolt állam a kiegyezési

hadjáratban velünk szemben, mint taktikai egység vonul föl a harctérre.

Ott senki sem vitatkozik a kiegyezés ügyében. Egyetlen hang sincs, mely elismerné Ausztria előnyeit. Mindenki úgy tárgyalja a kérdést, mint áldozatot Magyarország javára.

Nálunk? Nálunk két év óta azt a hitet kelti és azt a meggyőződést érleli a kormány, hogy kvótánkat emelnünk kell. Nálunk hivatalosan kijelentik jó előre, hogy önálló gazdasági életre ne számítsunk. Azt is tudtukra adják, hogy azt a törvényt, mely gazdasági függetlenséget biztosít, inkább félremagyarázzák, elcsavarják, agyongázolják, de érvényesülni nem engedik.

Így szokás eldobni a fegyvert – ütközet előtt.

Kormányunk nem edzette a nemzetet a hadjáratához, hanem mesterségesen elpuhította. Ha voltak egyesek és volt párt, mely mozgalmat indított az osztrák túlkövetelések visszautasítására: azt a kormány orgánumai ledorongolták, kifigurázták, szidalmazták, hóhérolták. A hivatalos taktika abban a gyáva és megalázó tételben jutott kifejezésre, hogy Ausztria gazdasági támogatása nélkül tönkremegy hazánk.

Mindez rendszeresen növelte Ausztria elbizakodását. A magyar nemzetnél pedig lohasztotta a reményt, terjesztette a csüggedést, szította az önbizalmatlanságot és megérlelte azt a keserű tudatot, hogy hasztalan léteznek törvényei, hiábavalók a jogok: nincs a mi igazságunknak egy fabatkányi becse, nincs a mi érdekünknek semmi istápjá; kegyelemre vagyunk kiszolgáltatva egy kapzsi és falánk szomszédnak s egész államéletünk csak arra való, hogy idegen céloknak legyen rendszeresített eszköze.

Az a remek anyag, mely a Bánffy kormányelnök úr kontár kezébe került, így megy pusztulásba. Maholnap legyalul róla minden erkölcsi értéket s átfűrészeli az ellenállási erőnek összes rostjait. Ezt a nemes matériát szilárd, leküzdhetetlen egységgé formálhatta volna. Nemzetünk apraja-nagyja elszánt kitartással sorakozott volna melléje, hogy győzelmesen kiverje Ausztria kezéből a túlkövetelésnek kapzsi fegyvereit.

De ez a kontár nem tudja, hogy minő értéket képvi-

sel egy kormány vezérlete alatt a nemzet egységes akaratára, szilárd elhatározására, magasztos lelkesedésére. Szent ragaszkodásunkat a törvényhez, eltökélt szándékunkat a közérdek előmozdítására, hűségünket az ország gazdasági önállóságának jogos elvéhez – pártoskodó motívumnak és ellenséges indulatú izgatásnak nézte ez a fuser. A nemzet érzelmeit, akaratát, munkáját, odaadó készségét nemhogy fölhasználta volna, de egyenesen elutasította. Nem arra dolgozott, hogy egységet teremtsen, hanem arra, hogy egymásra uszítsa a közélet tényezőit.

Ez a szomorú alak a hazafit ellenségnek nézi. Azt hiszi a szerencsétlen, hogy hivatása megtörni azt az erőt, mely az ország jólétéért küzd. Korlátoltságában makacs és makacsságában csálthatatlannak hiszi magát Esztelen ember! Nem érzed, hogy a lejárt óraművet föl húzni nem tudod? Nem látod, hogy keresztül-kasul fűrészelted a nemzet egységes energiáját? Szerszámod alatt, íme gyaluforgács lett abból az etnikai erőből, mellyel könnyen győzhettél volna, ha érted a mesterséget.

De kontár vagy. Mégis hozzáfogtál. Másfél év óta gyalulsz, fűrészelsz, méregetsz, tákolsz, ragasztasz, izzadsz minden eredmény nélkül. Mégsem ismered be, hogy tehetetlen vagy. Mert te még azt sem tudod, hogy nem tudsz!

Muszáj!

1898. október 14.

Nagy úr a muszáj.

Íme két szerencsétlen flótás, akik sehogysem akarnak testvérekké lenni. Más a szülője mindkettőnek; a nevelése is más. Közös hagyományuk csak annyi, hogy apáik sem szerették egymást: sőt verekedtek sokszor, pörlekedtek gyakran, gyűlölködtek mindig.

Azonban muszáj.

A logika ilyen: miután haragusztok egymásra, tehát csokolózzatok. Miután válni akartok egymástól, tehát egyesüljete. Miután mindkét félnek más az öröksége, tehát legyen közös a vagyon.

Kössetek szövetséget! A földrajzi fekvés, az éghajlat, a termőerő, a népszokás, a történelmi fejlődés más munkatért jelölt ki az egyiknek és mást a másiknak.

Mindegy. Szövetkezzetek közös munkára.

Ami befolyással van a javak előállítására, az emberi életmódra, a közszellem gyarapítására, a nemzeti célok kitűzésére . . . íme, uram, mindaz különbözik ennél a két félnél.

Mindegy! Tessék szövetkezni!

De kérem, ami annak jó: ennek rossz; amit amaz óhajt: attól ez szalad; ami ott örömet okoz: az itt fájdalmasan hat. Az érdekek és az érzelmek egyaránt ellentétben vannak.

Mindegy! Muszáj szövetkezni!

Legyen eszed uram, és ne kívánd a lehetetlent. Az egyik eladó, a másik vevő; az egyik termel, a másik fogyaszt; hitelező az egyik, adós a másik. Osztrák az egyik, magyar a másik. Ne akard, hogy egy koszon legyen a róka és a sas. Ne tégy erőszakot a természetben. Vér vízzé nem válik itt; kutyából szalonna nem lesz ott. Nem erősítjük egymást a szövetségben, hanem gyöngítjük. Nem életmódot nyújtunk egymásnak, hanem fölfaljuk egymást. Ne kívánd uram a szövetséget!

. . . Muszáj!

Járomba fogod a lovat uram! Meglásd nem fog húzni. Hámszerszámot raksz az ökörre és zablát a szájába. Meglásd nem tud dolgozni. És csináltatsz a szekérnek két rudat. Egyiket elől, a másikat hátul. Az egyik rúdhoz fogod az ökröt fölkantározva, a másikhöz a lovat tézsolával a nyakán . . . Bizony megreked a kocsid uram. A sárban is megreked, a töltött úton is megreked.

Muszáj!

Nem látod, hogy megrekedt?

Hiszen nem vagy te nagyhatalom, uram, csak a papi-

ron. Mivoltodat csak túrik, de nem félik. Tekintélyed: lát-szat; erőd: vaklárma; pozíciód: félszeg. Az irányt Berlinben adják. Nem jársz, csak tolatol. Mintha nyúlseréten állnál: gördül alólad a talaj szanaszét.

Ne kötözd meg a kezet itt is, ott is. Oldozd föl azt az ostoba köteléket, hogy dolgozhassunk. Hogy karunk megizmosodjék a használatban; hogy elménk edződjék a független elhatározások önbizalmában. Ne kényszerítse lemondásra, csüggedésre, renyhe munkátlanságira egy veszedelmes, testet-lelket enerváló szövetség által.

... Muszáj!

Nézd ezt a silány államéletet. Még mindig nem undad meg a gyötrelmes huza-vonát? Nem látod e hosszas vergődésben a haláltusának jeleit? Hát ilyen a pezsgő, derült, reményteljes közélet? így szokás-e feladatokat megoldani, népeket vezetni, nemzeti munkát elősegíteni, jövőndőt előkészíteni?

Mintha bevégzett pálya szélén volnánk: körül álljuk a díjat, hogy osztozkodjunk fölötte. Méltányos osztály helyett marakodunk. Lärmázunk, káromkodunk, hetvenkedünk, követelünk, miként sátoros cigányok a zsákmány körül. Veszett állapot. Hát ugyan, melyik pályát futottuk meg? Hol a díj? Hol a zsákmány?

A zsákmány, uram, mi vagyunk, magyarok. Pedig mi díjat érdemelnénk nagy hűségünkért, igaz ragaszkodásunkért, végtelen türelmünkért.

Láttál már kiaszott hordót napsütésben, szélben össze-száradva? Egyik abroncs a másik után hull le róla. A dongák szétválnak; ahány donga, annyi nyílás. Csak az ige tartja, hogy össze nem omlik. Lásd, uram, milyen lett a hires szövetség.

Az abroncs az a bizalom volt, mellyel Ausztria és Magyarország egymás iránt viseltettek. Könnyű mondani: abroncsozzuk újra. Ám nincsen abroncs.

A népbizalom elenyészett. Valamikor élt a kiegyezés alkotóinak kebelében. De az élet megölte a bizalmat. Szétromcsolt alkatrészei megtalálhatók az osztrák falánkság gyomrában. Nem támad az föl többé az utolsó ítélet napján sem.

Mégis odaáll a hordóhoz mindkét fél kormánya és töltögeti a kiegyezés vizét a szövetségnek szétnyílt dongái közé.

Odaát már kimerült vagy három kormány a reménytelen munkában. Ha rövidlátók is voltak, annyit mégis láttak, hogy ez a hordó soha meg nem telik, mert a beöntött víz kicsorog a nyilasokon.

A mi Bánffyuk még ezt sem látta meg. Ő csak meri a vizet és töltögeti a hordót szakadatlanul.

A forrás már kiapadt; de van a fenéken iszap. Most már ezt meregeti s ezt öntögeti. Hínár is van a forrás nedvében. Ezt is fölhasználja. És tölti a hordót éjjel, nappal, rossz és jó időben, okos szóra nem hallgatva, a törvény tiltó parancsát megvetve, hazája érdekét föl nem ismerve, tölti süketen, tölti vakon, tölti bolondul.

Mire számít?

Az iszapra és a hínárra.

E két elemben találta meg kormányzási elvének fundamentumát. Végre is az iszap és a hínár betömi a nyilasokat. A szövetség hordója megtelik.

Sáros, szennyes, piszkos lesz a tartalom, – de megtelt.

Nincs rajta abroncs, de megtelt.

Lesz szövetség, mit a hínár tart össze és lesz benne kiegyezés iszapos léből.

Ebben a lében kell majd fetrengeni a Monarchia gazdasági életének, mert így muszáj! A muszáj pedig nagy úr. Majd meglátod uram, hogy még náladnál is nagyobb.

Lázás sietség.

1898. október 16.

Jó vitéz, hová oly sietve? Még délre sem harangoztak s te már estebédhez ülsz? Mitől félsz? Rosszat álmodtál talán? Sejtelmek gyötörnek? Mi a bajod?

Két és fél hónapod van a költségvetés tárgyalására. Mégis indemnitást kérsz? Miért? Hiszen még nem vagy megszorulva. Két hónap alatt akár az egész költségvetés leörölhető. Van rá eset. A millennáris évben sem tartott tovább.

Azóta megkorrigáltad a Házat. Több most a hived és kevesebb az ellenfeled. Minden esély javadra szól. A szolgálatkészség megható. Mit senki nem remélt, íme a pénzügyi bizottság elnöke bokorra változik, hogy személyének intakt tekintélyével lombjai alá rejtse a nyúlvitézt. Eszébe sem jut, hogy – »bokrostól lövik a nyulat«.

Mitől kaptál egyszerre hideglelést jó vitéz? Miért olyan sietős az az indemnitás, hogy a házszabályok megsértésével is hajszolod? Hogy oly sietve ül össze a bizottság és tárgyal és előadót választ, – mi annak az oka?

A javaslat ki sem volt osztva a Ház tagjai között. Mégis tárgyalt a bizottság. A bizottság tagjai nem is voltak mindnyájan értesítve az ülésről. Mégis tárgyalt. A megválasztott előadónak délelőtti idejét egyéb közügy foglalta el. Délben már megjelent a Házban. De ezt sem tudták bevárni, hanem odaült Pulszky az előadó helyére. És előadóskodott. Talán a bizottságot helyettesítette? – Nem. A bizottság még csak egy hitelesített jelentést sem tudott fölmutatni.

Az egész úgy nézett ki, mintha futásban volnának. Mi történt? Honnan e zavar? Förgeteg indult talán a bérctetőn s attól van a nagy riadalom? Avagy tüzeset pusztít s rendetlen menekülésben viszik az irhát szanaszét?

Megfoghatatlan.

Indemnitás – harmadfél hónappal az év vége előtt! Ki bolond vesz orvosságot, mielőtt beteg lenne? Mintha

valaki gipszbe köttetné a lábát azzal a föltevással, hogy a jövő téli fagyon elsikulhat és a lábát eltörheti. Vagy mintha ellenmérget venne, mielőtt megmérgezte magát.

Mikor Polónyi Géza fölfejtette a házszabályok megsértésének hosszú sorozatát: a hívek vigyorogva mutatták fogsoraikat. Jó fogak, nincs benne kétség. Sokat főlettek már hazánk reménységéből. Most a gazdasági önállóság biztosítékait készülnek megrágni. Veszett egy étvágy. Senki sem gondol arra, hogy az ilyen kemény dióba beletörhetik a fog. Azok a szép fogsorok nem mosolyognak mindig - ezt a jóslatot kockáztatom meg a most folyó lázas sietségből. Eljön az idő, mikor majd vacognak. Beállnak a hideg napok. A fűtőanyag elfogy s idemnitas nélkül nem lehet ujat vásárolni. Ettől van talán a sietős félelem? – Értem.

Így még méltányolom is a gyors futást. Útközben a futás is harc. A gyorslábú ellent bajos megverni. Hát még, aki nem is ütközik, hanem csak fut. Szalad a füsttől, szalad az árnyéktól, szalad saját rémlátásaitól. No az ilyen ellenséget meg nem veri sem Horánszky, sem Kossuth, sem Polónyi. Harevonala a lőtávolon kívül van. Csatát el nem fogad. A tüztől fél. A csatazajtól irtózik. Hogy vered ezt meg?

Ereje a futásban áll. Ha Bécsben támadják, fut Budapestre; ha itt támadják, fut Bécsbe. Kapkod a szalmaszálhoz s minden bizalma Pulszky Ágostban összpontosul. Ez a vezér; ez a tanácsadó; ez a katona; ez a mindenes.

Bécsi-rongygyal kendőzve bujkál ez a kormány a napvilág előtt. Célját, megállapodását nem tudatja az országgal. Sötétbe húzódik, hogy a cafat el ne árulja rongyos mivoltának rejtelmét. Ha megszólítod, fut; ha szeme közé nézel, fut; ha kérdőre vonod, fut.

Ki látott ilyen parlamenti kormányt, mely kerüli a parlamentet? Mi a neve az olyan csizmadiának, aki fél a saját műhelyétől? Egyebütt hősködik. A klubban, a hírlapokban nagy a szája. De a tanácssteremben, hol meggyőződés, tudás, igazság mérkőzik, nem képes a sorompók közé szavazatnál egyebet fölvonultatni.

Azonban az életösztön nem hiányzik belőle. Mert

mindjárt otthon érzi magát, mihelyt állati tulajdonságok nyomulnak előtérbe. Mikor még semmi ok nincs az idemnitásra, ő már kéri. Jól tudja, hogy ez a jászol.

Mindentől elkésik, nem szántott, nem vetett a maga idejében. Amit óhajtott – a kiegyezést, nem tudja megcsinálni rendes időben. Amit a törvény parancsolt – az önálló rendelkezést, nem foganatosította. Ami hivatása volt – a parlamentnek, munkát adni nem tud.

Tíz hónap óta egy ostoba cirkulus vitiosusban forog. Járja a bolondját Bécs és Budapest között. Dolgozik eredmény nélkül, terveket sző vaktában, izgalomban tartja az országot állandóan.

Az államélet minden állandósági tényezője bizonytalanra és ingatagga lett tántorgó vezetése alatt. Kezében a logikának nincs törvénye, a törvénynek nincs erkölcsi értéke, az erkölcsi értéknek nincs becse.

Hanem a jászol! Erről bezzeg nem feledkezik meg. A pénz jó portéka. Eszköz a további kormányzáshoz.

Sietve gondoskodik tehát erről a varázseszközzről. Ha indemnitás van, minden van. Ezzel csinálhat technikai proviziumot; ezzel megváltoztathatja a stipulait kiegyezést; ezzel kvótát emelhet; ezzel új választást rendezhet. Megrongált egészségét ezzel állíthatja helyre. Brutális kormányzási rendszerét ezzel nyújthatja meg. Szorongatott életének nagy nyomorúságán ezzel enyhíthet. Egyébhez nincs képessége. De ehhez van ösztöne.

Erőltetett szövetség.

1898. október 25.

Aki vesztebb állapotot ismer, mondja meg, hogy ne álljunk páratlanul a népek között.

Íme olyan kiegyezésre készülünk, aminek válsága van. Íme azért háborúzunk, hogy szövetségre léphessünk. Ami jel emberileg látható, valamennyi azt bizonyítja, hogy nem

illünk együvé. Már mint a két fél. A próba úgy néz ki, mintha egy kecske fejét egy káposztafővel akarnák műegésszé illeszteni. Vagy mintha mondanák: három alma meg két körte annyi, mint öt szilva.

Mégis erőltetik. Mit? A kereskedelmi és vámszövetséget. Nem rossz. Ezt jól jegyezzük meg. Erőltetik. A szövetséget erőltetik. Hát ezt erőltetni szabad? Hát nem az érzékazonosság vagy érdektalálkozás természetes vonzerejének és nehézkedési viszonyának súlya szokta létrehozni a szövetségeket?

Mindenki látja a százados akadályokat. Ezeket a történelem emelte a tapasztalás komoly munkájával. Az idő egyéniséggé formálta hazánkat. Ennek már kifejlett teste van a földirati fekvés által; bevégzett jelleme van a hosszas együttlétben képződött közfelfogás által; lelke van a törvények, az intézmények s az ezekhez vonzódó indulatok közössége által.

Ausztria pedig, – no ezt is kifejtették a századok. Nem organizmus lett ugyan belőle, hanem csak mechanizmus. De azért megvan. Egy műegész a bécsi Burg által. Ereje is van a császári hadsereg által. Reprezentációja is van a külképviselő által. Egysége is van a trafikok, csendőrök, posták és sürgönydrótok által. Akárhogy, de megvan. Hol a találkozási pont?

Egyet tudok. Ez a trónöröklési rend. Nem is akarja ezt bolygatni senki. Az 'uralkodóház közös uralkodóház. Addig, ameddig. Tudniillik, addig, míg a fejedelmi család azon ágainak magva nem szakad, amelyeknek hűséggel tartozunk.

Más találkozási pontot nem ismerek az országos érdekek mezején. Aki ismer, álljon vele elő.

Különösen arra vagyok kíváncsi, hogy mit használ nekünk Ausztria? Mert, aki meg nem bolondult, azért keres és köt szövetséget, hogy erőt nyerjen a maga erejéhez. Nos? Melyik erő sétálgat át hozzánk Ausztriából a mi támogatásunkra? Tessék már egyszer ezzel a nagy titokkal kirukkolni.

Kérem az olvasót, tegye ezt a kérdést elmélkedése tár-

gyáva. Vonultassa föl képzeletében és tudásában a nemzeti élet összes vonatkozásait. Ne feledjen ki semmit. Kezdje a nyelvkérdésen, mely a nemzeti sajátságának legkiválóbb alkatrésze: folytassa a kultúrán, mely a nemzeti fejlődésnek leghatásosabb eszköze; ne feledje a véderőt és a külképviseletet, mely a nemzeti életnek elsőrangú orgánuma. Nos? Ám, folytassa tovább. Hiszen a közmunkásságnak még igen sok ága van. Földművelés, ipar, kereskedelem, bírói szervezet, adóügy, közlekedés, pénzügy. És a többi.

Melyiknek ad lendületet Ausztria? Avagy melyiket támogatja? Vagy melyiknek van hasznára a szövetség által?

Ostoba kérdés. így kellett volna kérdezniem: melyiket támadta meg Ausztria? Melyiknek fejlődését iparkodott előfajítani? Erre, úgy-e, könnyebb a felelet?

Harminc év óta hallgatom, hogy Magyarország nem állhat fönn önmagában. Hát nem így áll? Feleljenek a bölcsek. Hát a mi hazánk nem a saját erőforrásaiból táplálkozik?

Tudni szeretném: ki fizet helyettünk adót? Ki katonáskodik helyettünk? Ki épít nekünk városokat?

Azt mondják, két milliárddal tartozunk Ausztriának. Talán bizony ingyen adta? Hiszen kamatozzuk. De azt mondják, fölmondja a hitelt. Melyiket? A járadékot, mely nem fölmondható?! Vagy a nyakunkra küldi beváltás végett? Jó. Ha tudjuk, beváltjuk. Ha nem tudjuk: elértéktelenedik a papír. Annál jobb ránk nézve, mert kevesebb lesz az adósságunk. Ezt persze kinevetik a pénzügyi körök. Pedig még ez is jobb argumentum, mint az a föltevés, hogy az osztrák tőkepénzesek csak azért, hogy nálunk zavart okozzanak, mesterséges árhanyatlásba kergetik a saját értékeiket.

De nyerstermékeinket Ausztria vásárolja. Hát aztán? Talán bizony kegyeletből teszi a mi ökreink iránt, vagy lelki vonzalomból a mi búzáink iránt? Hát ne vegye meg! Mit eszik? Mit dolgoz föl a gyára? Mástól vásárol, mondják az anyámasszonyok. Tessék. Silányabbat kap és drágábbat. Ha Ausztria nem tőlünk szerzi be szükségletét: akkor beszerzi mástól. Mi a következés? Mert az a más csak nyerstermelő ország lehet. A következés az, hogy mi a magunkét azoknak adjuk el, akik eddig azt vették meg, a mit most Ausztria ké-

szül megvásárolni. Ezek pedig szívesen veszik, ha megfelelő értékmenyiségben nyitunk piacot iparuk részére.

Minden grájzler tisztában van ezekkel a kérdésekkel. Ideje, hogy a kormány is megtanulja. Ha tudja, annál hibásabb, mert akkor amit. Jégre viszi hazánkat egy idegen állam kedvéért.

Érdekeinknek ezt a rút kockáztatását szerencsére a törvény tiltja.

Még nincs eldőlvé: akarja-e a kormány – a pártjáról nem szólok, mert az sem nem tud, sem nem mer akarni – a törvényt tiszteletben tartani? Hazánk békéje, nyugalma ettől függ. Jól vigyázzunk! A törvényben úgy van fölállítva az önrendelkezési jog, mint a vámszövetség ellentéte. Vámszövetség alatt pedig a törvény betűszerint vámterületi közösséget ért. Az önálló rendelkezés tehát ellentéte a vámterületi közösségnek. Vagyis: az önrendelkezés ténye és joghatálya abszolúte kizárja a vámuniót. Az önrendelkezésnek, az önálló vámterület fölállításán kívül, minden más formája törvénytelen.

Ennek a törvénynek éppen úgy engedelmeskedni tartozunk, mint minden más törvénynek. Éppen úgy engedelmeskedni tartozunk, mint a véderőtörvénynek, vagy mint a közteherviselési törvénynek, vagy mint a trónöröklési rendről szóló törvénynek. Egyik úgy kötelez, mint a másik.

A ki nem engedelmeskedik: lázadó. Mihelyt a kormány nem engedelmeskedik a törvénynek: azonnal rálépett az erőszak útjára. Ez esetben nem parlamenti harcban jut a mi viszonyunk a kormánnyal kifejezésre; ez esetben az elnyomottak harca indul meg az elnyomók ellenében. És akkor olyan fegyvert használ mindenik fél, amilyen a kezeügyébe esik.

A többség mivolta.

1898. november 20.

Keresem közjogunkban a »Többség«-et. Lapozgatok más országok alkotmányában is. Többség . . . Többség ... hol a patvarban fordul elő annak mivolta?

Melyik törvény beszél a Többség megalkotásának mi-kéntjéről? Hol van megszabva a többség szervezési módja és politikai funkciója?

Sokszor hallom; már meg is untam: a Többség így, a Többség úgy; ezt akarja a Többség, ezt meg nem akarja; hogy amit akar, annak érvényesülni kell, különben vége az alkotmánynak.

De az isten szerelméért, miről beszélnek az urak? Csak nem gondolják talán, hogy a Többség: az alkotmány szerve?

Tudni kívánom, mit értenek a törvények szempontjából Többség elnevezés alatt? Mert mindig úgy emlegetik, mint valami konstituált hatalmat. Ha elmélkednek az alkotmányos-ság mezején, sűrűn emlegetik: korona, végrehajtó hatalom, parlament, két kamara, felelősség, budgetjog, Többség.

Szerepel mint eszköz, máskor mint cél; ismét máskor mint hatáskörrel, jogokkal, szervezettel bíró intézmény. Igen, ez a helyes szó a divatos észjárás megjelölésére. Intézmény.

Abban a politikai klubban, mely a Lloyd-épületben tart szállást, valóban azt hiszik, hogy ők együttvéve egy institúciót képeznek. Tesznek-vesznek, sugdosnak, határoznak. Beszélnek az ország nevében, bíznak az ország helyett, megállapodnak az ország sorsa fölött. A ki látja, azt hiszi, hogy ez a nemzet fóruma. Egy nagy, hatalmas és állandó intézmény, mely foglalhatja az összes alkotmányjogoknak, végrehajtó szerve a nemzeti közakarathoz szuverén hatalommal 'és korlátlan erővel.

A klubtagok lármásabb részét meg fogja lepni, ha idejegyzem, hogy a Többség nem intézmény, nem konstituált hatalom, nem szerve az alkotmánynak, nem képvisellete az országnak. A Többség fölhatalmazása nem országos fölhatalmazás; a Többség akarata nem közakarathoz; bizalma nem közbizalom; elhatározása nem törvény.

A Többség hatásköréről, organizmusáról, állandósági jellegéről az alkotmány mit sem tud. Ez nem jogi személy; nem is zárt testület; még csak nem is részvénytársulat. Helye, oltalma, keresete nincsen sem a közjogban, sem a magánjogban, sem a kereskedelmi jogban.

Mi hát a Többség? Egy politikai volonterokból ideiglenesen összeverődött csoport, melyhez a törvénynek semmi köze sincs. Alakja, véleménye, számaránya változandó. Egyik napról a másikra kisebbség lehet belőle. Viszont a tegnapi kisebbség, egy neki tetsző javaslatnál, alkatrészévé lesz holnap a többségnek, mert együttszavaz vele.

Azt a féktelen zavart, mely alkotmányos életünkben dul, jelentékeny részben az a meghonosodott szédelgés okozza, hogy a Többség fogalmát fölcserelik a Ház fogalmával. A Ház jogát, akaratát, hatalmát elkeresztelték a Többség jogának, akaratának, hatalmának. Egy politikai csoporttal helyettesítik a Házat. Úgy beszélnek e csoport véleményéről, mint a Ház véleményéről. Azt hiszik, hogy az alkotásokhoz elegendő e csoport bizalma és a mulasztásokat fedezi e csoport fölmentése.

Pedig nem így van. A kormány a Háznak felelős, a Ház bizalmából kormányoz, a Ház hozzájárulásával alkot törvényeket. Tetteire fölhatalmazást vagy jóváhagyást a Háztól nyer. A törvény, a közjog, az alkotmány csak Házat ismer, de nem Többséget.

Lári-fári beszéd, hogy a Többség ezt vagy azt akarja. Semmi közöm hozzá, hogy a Lloyd-klubban kinek mi okoz bánatot vagy örömet. Az van és az lesz, amit a Ház akar. Amit pedig a Ház nem akar, hát nem lesz meg. Ha csillagot mg a Többség, akkor sem lesz meg.

A kormány napirendet indítványozott öt hét előtt. Mondják, hogy a Többség helyeselte az indítványt. Mit bánom én! Semmi közöm sincs azok véleményéhez, akiknek nincs véleményük. A száraz tény az, hogy a Ház négy hétig nem adott a kormánynak napirendet. Mivel nem adott: nem volt. Ha később sem adott volna, most sem volna. Azonban az ötödik héten napirendet határozott a Ház. Most tehát van napirend. A Többség akaratából talán? Nem, hanem a Ház akaratából.

Törvényt nem a Többség alkot, hanem a Ház. Miként hogy nem a fog, nem a nyelv, nem a torok és nem a gyomor táplálkozik, hanem az ember.

Van hát a kormánynak napirendje, de nincs indemnitása. Pedig ez kéne neki. De nincs. A Többség úgy-e megadná? A Lloyd-klub már meg is adta. Ám, mi köze a magyar közjognak a Lloyd-klubhoz? Indemnitást csak a Ház adhat.

Igaz ez?

No, ha igaz, hát csak tessék várni. Ha megadja a Ház, akkor lesz indemnitás; ha nem adja meg, nem lesz. A Többség: semmi. A Ház: minden.

És ha nem ad a Ház indemnitást? Mi lesz akkor?

Furcsa kérdés. Ugyan mi lesz velem, ha meghalok? Bizonyára eltemetnek. Ennél nagyobb baj nem történhetik. A világrend ezért föl nem bomlik, sőt éppen ez a világ rendje.

Hát a kormánnyal mi lesz, ha a kormányzás folytatására nem kap az illetékes fórumtól fölhatalmazást és eszközöket? Egyebet nem tehet, mint azt, hogy nem kormányoz.

Ez csak világos. Az ember megy, ha lába van; ha nincs, nem megy. Az ember beszél, ha tud; ha megnémul, nem beszél. A kormány is kormányoz, a míg ahhoz fölhatalmazása és eszköze van; ha nincs, nem kormányoz. Száz oka van annak, hogy nem kormányoz tovább. Az első az, hogy nem szabad. A második az, hogy nem lehet.

A kormányzás legfőbb eszköze a pénz. Adószedéshez és adóelköltséghez még a korona sem adhat a kormánynak fölhatalmazást. A Lloyd-klubban összesereglett csoportról szólni sem akarok. Ilyen fölhatalmazást csak a Háztól nyerhet a kormány. Ha megnyeri: szedhet adót és el is költheti a költségvetés tételei szerint. Ha nem nyeri meg: sem adót nem szedhet, sem a készletekből nem költhet.

Ez esetben nincs más mód, mint hogy a kormány istenhírével távozik. Elmegy dolgára oda, a honnan jött. Egyebet mit tehesen? Nem teheti ki az országot annak, hogy a tisztviselők ne kapjanak fizetést, a katonaság ne kapjon zsoldot, a szelvény-tulajdonosok ne kapjanak kamatot. Az állam egész munkássága nem akadhat fenn azért, mivel Bánffy úr maradni óhajt.

Persze van egy más megoldás is. Eltiporni a magyar alkotmány becsét, hitelét és biztosítékát, csak azért, hogy Bánffy úr maradhasson. Ledönteni a közszabadság értékes oszlopait, megfosztani nemzetünket ősi jogaitól, összetépni törvénykönyvünk legdrágább lapjait . . . Bánffy úrért. Ez is egy mód. Csakhogy erre nem látok embert hazánkban. Mert nem ismerek olyan elvetemültét, aki ilyen gaz lázadást az alkotmány ellen megkísérteni merészkednék.

Miután csak e két esély között választhatunk, mégis csak inkább lemond a nemzet Bánffy úrról, mint a magyar alkotmányról.

A felirat.

1898. november 27.

Olvasgatom és bámulom a feliratot, mint a legcsodásabb politikai mesterművet. Nem az erőnek nagy lendülete, nem is velős szabatosága, nem is a formaérzés harmonikus illeszkedése a tartalomhoz, lep meg engem ezen okiratban; ehhez szokva vagyunk, akár ha olvassuk, akár ha hallgatjuk Apponyi grófot. Hanem meglep és bámlatba ejt az államférfiúi bölcseségnek az az éleslátása, mely egyetlen harcvonalba tudta sorakoztatni az ellenzék legkülömbözőbb színeit.

A vezérkari talentumok között most mutatta be Apponyi gróf a legértékesebbet. Egyfelől megtalálta az ellenséges haderő legkényesebb pontjait, másfelől megtalálta azt a jeligét, melyet az ellenzék minden csapatja buzgalommal hirdet.

Ez a felirat távolról sem érinti az ellenzéki táborok egyéniségét. Valamennyi megmarad saját zászlója alatt. De valamennyinek alkalmat ad, hogy egyetlen harckialtás riadalmával intézze rohamait az alkotmányos elvek ellenségeire.

A nemzet elámul, ha együtt látja előrenyomulni Thaly Kálmánt, a hajthatatlan kurucot és Zichy János grófot, a konzervatív főurat, Molnár apátot és Kiss Albert prédikátort; de

a csodálkozás csak addig tart, amíg kezébe vette a feliratot.. Olvasva az ott felvonuló alkotmányos tételek erősségeit: önként rájön, hogy a küzdelem, ha meddő nem akar lenni, csak ezt az alakot ölthette; mert alkotmányunk fundamentális oszlopzata lévén megtámadva, a hazafias csapatok szövetkezett erejére van szükség, hogy sikeres legyen a védelem.

Ennél a szövetkezésnél a történelem önmagát ismétli. A mária-celli búcsún protestáns uraink is megjelentek. Mikor pedig Thun a protestáns önkormányzatra vetette magát, a katolikus egyház papi fejedelmei emeltek tiltakozó szót.

A kormány alaposan félreismeri a magyar alkotmány természetét, mikor azt egy érdekcsoport szavazatával megsemmisíthetőnek véli.

Más szelek is fújnak már! Ez az intézmény vért is szagolt s nyakán a hóhér kezét is érezte. Tudod mi az? A nemzet életere, miként életere a Duna hazánk földjének. Hát apaszd ki a Dunát, ha tudod. Vagy állítsd meg folyásában. Hová teszed a feltorlódo vizet?

Most még csak ellenzéki táborok lépnek szövetségre. Majd jön a néparadat. Erősségünk a múltnak minden igazsága. Várbaátyáink a király esküje. Hatalmunk a magyar nemzet életösztone. Zászlónk az alkotmány. Fegyverünk a törvény, az akarat, a kitartás és a hazaszeretet.

Öt nap alatt kétszer dicsekszik a kormány, a korona bizalmával. De gondosan eltakarja, hogy mire vonatkozik ez a bizalom. Arra is, Hogy nyers erővel cserélje föl a törvényeket? Nem hiszem. E föltevés ellen tiltakozik a józan ész.

Azok a szörnyű csapások, melyek együtt sújtották az ösz király szívét és a magyar nemzet életét, nem lohasztották, de bizonyára megedzették vallásos buzgóágát. Akit ily súlyosan látogat a Gondviselés keze és a ki oly fenkölt megadásal viseli a balsorsot, az olyan férfiuat esküszegésre bírni nem lehet.

Ötven hosszú évnek nagy tapasztalásai fejlesztették ki fejedelmünkben az uralkodói kötelességek nemes erkölceit. Harminc évnek tanúsága szól a mellett, hogy nemzetünk a békés fejlődésre használta föl alkotmányos szabadságát és napról-napra állandóan fokozta köteles hűségét a trón irá-

nyában. ő felsége tehát méltán merítheti tapasztalásaiból azt a meggyőződést, hogy az alkotmányos élet egyformán emeli úgy a korona, mint a nemzet erejét.

Bebizonyult, hogy ez a két erő egyetlen vonatkozásában sem ellentétes, hanem természetesen egészíti ki egymást. Ez az alkotmányos korszak a tények igazságával hozta harmóniába a királyi hatalmat a nemzeti szabadsággal. És ha történt visszaélés az alkotmánnyal szemben, azt mindig a kormányok követték el, de sohasem a nemzet.

Ilyen tapasztalás után nem vakmerő sértés-e föltenni a koronáról, hogy engedélyt ad a kormánynak az alkotmány felüggesztésére, a törvénytelen kormányzásra és ezzel együtt annak a békés összhangnak a megzavarására, mely királyi hatalom és a nemzet szabadsága között oly áldásosán kifejlődött?

Könnyelmű és üres fenyegetés tehát, mikor a túlsó táborból ex-lex állapotról beszélnek? Mi idézhet elő ilyen Végzetes zavart? Mi adhat okot arra, hogy nemzetünket erőszakosan foszszák meg szabadságától?

Lássuk a tényeket. Tény, hogy a kormány erőszakot és korrupciót használt a választásoknál, s ezzel megsértette az alkotmányos élet fundamentumát. Ez az alkotmánysértés most boszulja meg magát, mert a kormány nem bír azzal a Házzal, mely erőszakban fogantatott. A fegyver hátrafelé sült el. Az erőszak erőszakot nemzett. Tény tehát az is, hogy a kormány merőben képtelen a legkisebb föladat teljesítésére is.

A kocsis nem tud hajtani. A szakács nem tud főzni. Ez a tény. Micsoda hóbort ebből a tényből azt következtetni, hogy törjük porrá a kocsit, tépjük szét a szerszámokat, üssük agyon a lovakat. Vagy azt, hogy bontsuk el a tűzhelyt, zúzzuk darabokra a konyhaedényeket és szórjuk világgá az éléskamra tartalmát.

Nem úgy, jó urak! Ha nem tud hajtani a kocsis és nem tud főzni a szakács; hát menjen dolgára. Keressen magának olyan foglalkozást, amihez ért. Hegyezzen zabot, vagy heréljen malacot, de hagyja el a kormányrudat, ha olyan rövidlátó, ügyefogyott és képtelen, hogy zátonyra vitte az állam hajóját.

Ez a dolgok rendje; nem pedig az, hogy addig maradjon a rúdon, míg a hajó végképp elsülyed.

A feliratnak ez a célja. Ezt kéri a királytól kilencven népképviselő – nyíltan. De lelke mélyén kétszáznál is több kéri. Mert a szabadelvű pártban is látják a veszélyt sokan, akik ragaszkodnak az alkotmányhoz, szeretik a hazát és a nemzet évezredes értékeit féltik az elsülyedéstől.

Bonyodalmak.

1898. december 6.

Láttatok már korhadó hidat? Karja, lába, padozata reves. Fogatkozásait rőzsével takargatják már régen. Szél ha fújja, ingadozik; víz ha mossa, alábbsüpped. Ha kocsi megy rá, roskadoz.

Néhány ép gerenda tartja még benne az ígét. Mi les-z e gerendák nélkül? Mikor már csak a felhalmozódott sár, iszap, por és hulladék tömege alkotja az összetartozandósági erőt? Mikor csak a szemétdomb ellenállási képessége lesz meg benne?

Íme néhány gerenda felmondta szolgálatát a mentelmi ügyben.

Íme Josipovich miniszter távozik. Becses cölöp volt; mindenki tudja. Élő kapocs volt Magyarország és társországai között. Kétértelműség nélkül tudott jó horvát és jó hazafi lenni.

Barátaival ma tudatta Szilágyi Dezső, hogy ő is lemond. A leghatalmasabb oszlop hagyja ott a korhatag hidat. A Ház többsége úgy érzi magát, mintha egy oroszlán törte volna át vasketrecének korlátait.

Izgalmas hírekkel telik meg a levegő. Láng Lajos is lemond. Bánffy ma jelenti be pártjának a provizóriumot – tehát a legvakmerőbb szöszegést, mit valaha azon a polcon elkövethettek.

Apponyi zárt ülést kér, hogy egy utolsó bizalmas kísérettel megmentse a megmenthető! Kossuth csatlakozik az Apponyi gróf felfogásához. Az ellenzék soha sem volt ilyen egyértelmű. Soha kormánypárt nem volt ilyen szétágazó. Padsorai fölött meg-meglebbenti sötét szárnyait az enyészet. Az összeomlás sejtelve olvasható le baljóslatú arcukról. Érti az ellenzék, hogy rohammal jön a cselekvés órája. A gyors elhatározások e nagy pillanataiban mindenki meglát egy üres széket. Miért nincs itt Ugron Gábor?

De mindegy. Van itt valami, Ugronnál erősebb, ékes-szólóbb, akcióképesebb. A nemzet igazsága. Ez a halhatatlan történelmi erő egész fenségével átköltözött az ellenzékhez. Elszánt butaság és vakmerő önzés szembezállhat ezzel az erővel. Ám le nem győzheti. A kéz, mely érinti, elsorvad; a láb, mely eltaposni akarná, összeroskad, mint az a korhadó hid, melynek maholnap egyetlen ép gerendája sem lesz,

Magyarázzák a Szilágyi Dezső lemondását és összeköttetésbe hozzák a Berliner Tagblattel, Rothfeld úrral, sajtóirodával és egyéb mihaszna dolgokkal. Mivelhogy sugalmazott piszkot szórtak az elnök úr szeme közé – tehát lemond. Hogyis ne! Hát föltehető Szilágyiról, hogy ne ismerje állásának magas méltóságát? Hiszen nem volt ő Bánffy úr közege, hanem a nemzeti közbizalom legitim tulajdonosa.

Kötelességtudó vezér nem hagyja el alkotmányos öröklését egy rongyos hírlapi közlemény miatt. Legjobb kincseivel halmozza el őt a haza. Állást, bizalmat, tekintélyt, népszerűséget adott ennek a derék fiának. Hálátlan fiú volna, ha az egyéni nyugalmat többre becsülné, mint a közkötelességet. Nehéz időkben mindenkire szükség van. Az ő nagy tulajdonosságai nem pótolhatók.

Pedig nehéz időknek sötét válságai tornyosulnak hazánk egén. A Josipovich lemondásának indokolása egy rémes akkord az ítéletnap trombitájából. »Azon esetre, ha Magyarországon január elsejével törvényen kívüli állapotok léptetnének életbe, nem maradhatnék a magyar kormány tagja.« Hozzáteszi, hogy »Magyarország és Horvátország csak az alkotmányosság alapján tud karöltve egymással haladni.« Végül kijelenti, hogy »mivel a törvénykivüli állapottal az alkot-

mányosságot látom megingatva, ebből a helyzetből magamra nézve levonom a konzekvenciát».

Mit jelent az, hogy ezen kijelentéssel és a lemondással nem várt Josipovich január elsejéig? Azt, hogy a törvényen kívüli állapot a múlt szerdán tartott miniszteri tanácsban már elhatározottat.

És mit jelent az, hogy Magyarország és Horvátország csak az alkotmányosság alapján tud karöltve egymással haladni? Elszakadást? Hazánk területi integritásának szándék-bavett csorbítását? A magyar korona abroncsának elpattanását s drágaköveinek darabokra hullását?

Így vagyunk? Hát a magyar alkotmány sérthetetlen szentségét és a magyar korona sérthetetlen egységét nem külső inváziótól és nem lázongó oláhoktól kell féltünk, hanem a magyar kormánytól, közjogi értékeink ezen hivatott és fizetett őretől? Micsoda elvetemült lázadás ez? Van-e a világtörténelemben még ilyen butaság, mely ennyi veszélyt hordozna átkos méhében? Hát oka annak a nemzet, hogy Bánffy úr olyan terhet vállalt, mely alatt mozogni képtelen?

Az alkotmány művét gonddal építette és szeretettel ápolta a lefolyt századok nemzeti bölcsesége. Tépelődvé, szenvedve, vérezve álltak körül a nagy hősök.

Fajunknak büszkesége ez a mű, mert benne nyilvánul meg hazánk egyénisége. Hazánknak ez a becsülete. Ehez fűződnek nagy tradícióink és legnemesebb életösztoneink. Életünknek ez a jobbik fele; nemzetünknek ez a halhatatlansága; jövődönknek ez a biztosítéka.

Alkotmány nélkül a haza egy pusztá földdarab, melynek ethikai becse nincs; a nemzet silány embercsoport, melyről lemállott az összetartozandóság minden erkölcsi kapocsa. Az alkotmány a mi egünk, a mi levegőnk, a mi testünknek élete, a mi lelkünknek üdvössége.

A magyar nemzetnek ezt a mindenséget akarjátok lerombolni csak azért, hogy Bánffy úr hatalomban maradjon? Mert nem tud kormányozni az alkotmánynyal, tehát ő ne távozzék, hanem az alkotmány pusztuljon el?

Merő képtelenség! Hiszen az a párt nem csöcselék. Egyeseken erőt vehet a lelki rondaság, de az egészszet nem

szennyezte be. Látjátok Szilágyit? Ne fogjátok rá, hogy hírlapi pletyka mozdította ki helyéből. Magas polcáról csak azért szállhatott le, hogy a küzdők sorába álljon. Miként Josipovich, úgy ő sem akar Bánffy úrral közösségekben lenni.

Nem lesz egyedül. Az ilyen tehetségeknek vonzóereje van, miként az égi testeknek. Mikor lelépett az emelvényről, megindult a fajkiválás. Széli, Csáky, a két Andrassy, Hieronymi, Chorin, Láng, Emmer, Semsey, Falk, Teleki, Enyedy és annyi más Föltehető-e ezekről a hazafiakról, hogy alkotmányunk sírásói legyenek egy tökfilkó szolgálatában?

Ugron Gábor.

1898. december 7.

Kis táborunkat a legjobb harcos hagyta el. De nem tegnap, amint sokan hiszik. Ezt a bajnokot Szatmáron terítették le, hogy vezér nélkül maradjon a függetlenségi eszme. Győztes viadalunk, fényes ütközetünk azóta nincs. Jó, derék katonák vannak mind a két csapatban. Okos, tanult, buzgó harcos is van nem egy. Foly is a küzdelem nemes elszántsággal, erőfeszítéssel.

De harcunknak tüze, igazságunknak szenvedélye, lelünknek haragja azóta nincs. A politikai levegő azóta tepsed, mióta nem zug a tisztító vihar. Báránnyelű-csapat a függetlenségi párt csupán. Mindenki tudja, hogy nem rejt magában villámot.

Hogy visszavonul: nem lett ezzel kisebb sem az igazságunk, sem a kötelességünk. A századoknak tapasztalata, keserve, tanítása szabta meg utunkat. Tömérdek a rög s az egyengetés munkája nehéz. Sziklatömbök állják el az utat. Ő volt a robbantó elem. Nála nélkül lassú kézimunkára vagyunk utalva. Kalapáccsal kell darabonkint szétmorzsolni azt, mit a dinamit egy robbanással elvez.

De nem lankadunk. Ha nem bírja meg a zászlót egy kéz: megragadjuk ketten, hárman, tízen; de sem porba esni, sem meghajolni nem engedjük. Megyünk tovább a kötelesség útján szent hevülettel, reménytől duzzadva.

Megtört erőnkhez segítségül jön az idő. Az időnek történelmi igazsága, az események ereje, a korszellemnek bírói ítélete. Ki ne látná közeledni azt az igazságot, azt az erőt, azt az ítéletet? Ki ne látná ingadozni azt az intézményt, melynek falait harminc év óta ostromoljuk? Két oszlopra vala építve – az osztrák alkotmányosság és a magyar alkotmányosság oszlopára. Íme, az egyik oszlop már kidőlt. Nem mintha tervszerűen aláásták volna talapzatát, hanem mivel természetes utón kimosódott alóla a néplelek talaja.

Ez a két oszlop szervi kapcsolatban van, miként az emberi törzs alatt a két láb. Ha megy a törzs: egyik láb követi a másikat. Másként nincs haladás. Már pedig haladni kell, enélkül nincs élet. Az osztrák láboszlop után következik a magyar láboszlop. Egyik nem roskadhat össze, hogy a másik utána ne roskadjon.

Volna segítség, ha volna ember a gáton. De nincs. Aki van: csak siettetni a roskadást. Bánffy urnák nincsenek alkotmányos ösztönei. Karikának termett ő a rézbőrűek közé. Az az érzékeny szerv, mellyel megérteni lehet a korszellem szavát, nála hiányzik. Csak engedelmeskedni tud és parancsolni. Engedelmeskedni Bécsben, parancsolni Budapesten. Nagy és komoly szerencsétlenség úgy a koronára, mint hazánkra nézve, hogy ily nehéz időben, midőn küszöbén állunk egy szétmálló múltnak és egy alakuló jövőnek, olyan kocsis kezében van a gyeplő, aki nem ismeri a hátrahagyott utat és nem látja előre a jövő útját.

Elmélkedő ember tisztán érzi, hogy összes válságaink kútforrása nem egyéb, mint az, hogy az összbirodalmi eszme még mindig él, hat, követel, cselekszik, uralkodik. Ennek a fonák eszmének esik áldozatul e pillanatban hazánk törvényes jogrendje. Gazdasági fölszabadulásunk gyümölcsének, melyet megérlelt az idő és ölünkbe ejtett a törvény, emiatt nem vehetjük hasznát. Ezt a fonák eszmét a szerencsétlen

hadjáratok egész sorozata meggyöngítette, de eltemetni nem tudta. Mint élő tényező befészkelte magát a 67-es kiegyezésbe. Ebből származik az ellenmondás, mely a XII. t.-c. szellemét jellemzi. Mesteri kéz szötte össze e műben az összbirodalmi eszme fonalszárait, a függetlenségi eszme fonalszálaival. Mindhiába. Az államalakulásnak e két nagy ellentétét kibékíteni nem lehet.

Kihúzogatni a törvényhozás tervszerű munkájával az összbirodalmi eszme szárait s pótolni a szövet hiányait az önrendelkezési jog izmos szálaival: ez lenne a békés kibontakozásnak egyetlen módja. Kormányunk az ellenkezőt teszi. Odaállott ama fonák eszme szolgálatába. De az ilyen félszeg irányt még mindig balsiker koronázta. A nemzet csak addig tűrte, amíg álmodott. És csak úgy tűrheti el végképpen, ha meghalt.

Meghalni azonban nem fog. Könnyebb megdőlni egy szerencsétlen intézménynek, mint meghalni egy nemzetnek. Végzetes összeütközéseknél a tenger és a hajó között: nem a tenger apad ki, hanem a hajó merül el. Ilyen hajó a 67-es intézmény is. Harminc év óta lebeg a magyar népelet tengerén. E pillanatban az összeütközés napjait éljük. A hajó ellentétbe jött a néptenger létérdekeivel. Az osztrák viszonyok sziklazátonyán már léket is kapott. Íme sülyed. Akik rajta élősködtek, nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy megmentsék. Hasztalan erőlködés. A gerendák meghajoltak, a bordák recsegnek és a menekülni vágyók görcsös sietséggel eveznek az abszolutizmus felé.

Virágot kért Ugron a szatmári választóktól, hogy hintse vele az alkotmány ravatalát. Ám, nem az alkotmány „bástyafalát sodorta veszélybe az idő, hanem csak a tornyot, mely 67-ben ráépült. Ez a torony ingadozik s le fog dőlni az események súlya alatt.

De a bástyafal, melyre építve volt, megmarad és mi folytatjuk szerény munkánkat, virágot gyűjtve, hogy a bokrétát átnyújthassuk Ugron Gábornak. Mert hogy visszavonulása nem végleges s hogy azt a bokrétát ő fogja föltűzni a szilárd bástya fokára, abban közülünk senki sem kételkedik.

Megjegyzések.

1898. december 28.

Horánszky Nándor sohasem vétett a tisztesség ellen. Nem hazudott a közpályán, nem csalt a politikában és nem szennyezte be kezét korrumpálásra hivatott pénzzel.

Károlyi István gróf és Szemere Miklós nemcsak kifogástalan úriemberek, de minden képzelhető miniszteri vagy párt-befolyástól függetlenek.

Így lévén: a fölmerült ügy személyes részének elintézési módja sem aggodalmat nem ébreszt, sem kételyt nem támaszt. A mit hasonló vitában Károlyi István gróf és Szemere Miklós mond, ír, vagy cselekszik: az csak megnyugtató lehet Horánszkyra nézve; az ország közvéleményére nézve pedig irányadó.

Horánszky egy körvonalazott vádat emelt Bánffy báró úr ellen. A vád igen lesújtó tényeket tartalmazott. E tényekből azt a következtetést vonta le, hogy a miniszterelnök úr egyetlen kaszinónak sem lehetne tagja. Ez a következtetés kétségen kívül súlyos volt. Ám nem volt sem túlzott, sem igazságtalan, mert hiszen a Gajári Ödön lapja odáig ment következtetésével, hogy – arra az esetre, ha a vád igaz, akkor a kormányelnök úr ténye »gazemberség«.

Ezt a szörnyű vádat a kormányelnök úr nem cáfolta meg. Ellenben Horánszky egész mértékben igazolta, részben levelekkel, részben a váddal összefüggő eseményekkel és cselekedetekkel.

Cáfolat és ellenbizonyíték helyett a kormányelnök úr góromba levelet küldött Horánszkyknak. Tehát a sértésre sértéssel válaszolt.

Aki érzi a maga igazát és a lovagias feladatnak is eleget akar tenni, más eljárást követ. Konkrét váddal szemben a tisztázásnak nincs más módja, mint a bizonyítás. Akit meghatározott és körülírt diffamáló cselekvénnyel vádolnak, az nekem hasztalan párbajozik. Mert a párbaj nem tisztázási, hanem csak kiegyenlítési mód.

Aki lopott – ezt nem a fenforgó esetre mondom – vagy

csalt, vagy hamisított, hiába lő le akár egy tucat embert: azért mégis csak tolvaj, vagy csaló vagy hamisító a neve. Aki nem becsületes, azt a párbaj nem teszi becsületessé. A tényekben nyilvánuló erkölcsi zavarodást nem hozza rendbe sem a pisztoly, sem a kard.

Konkrét cselekedetre vonatkozó vádat nem enyésztet el a párbaj.

Igenis a kormányelnök úrnak hetek óta sokszor volt alkalma párbaj útján egyenlíteni ki igen nehéz sértéseket. Ivánka Oszkár rendszeres célzatossággal nevezte a kormányelnök urat hazugnak. Rakovszky István föltételes pofont ígért neki több minisztertársa hallatára s hogy ez az ígélet nemoban ne maradjon, hírlapilag is megjelent. Mások is gyakran illették a kormányelnök urat megbecstelenítő kifejezésekkel.

Ezen esetek bármelyike ok és alkalom volt a párbajozásra, mert nem konkrét tényre vonatkoztak, hanem a férfi integritását támadták.

Azonban a kormányelnök úr mindezt elnyelte, a mint most értesülünk, közjogi állására való tekintetből. Jó. Én ezt elfogadom ürügynek és csak annyit jegyzek ide, hogy közjogi állása tudtommal most sem szűnt meg.

Van az ügynek egy másik oldala is. Már mondtam, hogy tényben nyilvánuló vádat a párbaj el nem oszlat. De ha mégis lovagias ügyet kívánt belőle a kormányelnök csinálni: akkor az általánosan fennálló szabályok szerint semmi jogcíme nem volt ahhoz, hogy goromba levelet írjon annak, aki őt megsértette. Még kevesebb jogcíme volt ahhoz, hogy levelét, az elintézés előtt, közzétegye.

Félművelt kiáltozok a börzén, vagy sihederek az utcán, vagy duhaj legények a csárdában, vagy kofák a vásárcsarnokban igenis sértegetéssel válaszolnak a sértésekre. A szóra szó, a szitokra szitok, a nyaklevesre pof. De a jó társasághoz tartozó művelt emberek a kényes természetű személyi ügyek elintézési módjához nem a csárda, nem is a börze, nem is az utca és nem a vásárcsarnok levegőjéből vesznek mintaképet.

A párbaj éppen arra való, hogy a harag, a szenvedély, a megtorlási vágy és a férfias erő ne fajuljon el se piszkolódássá, se dulakodássá. Amiből következik, hogy a ki szót tart a kapott sértésnek lovagias mérkőzés útján való

elintézésére, az nem folytat nyelvelést sem szóval, sem írásban, hanem segédek keres és elégtételt követel. Ám a kormányelnök úr a tényleges adatokra alapított sértésre nyelvéssel felelt, előre lemondva ezzel, hogy személyes ügye lovagias utón befejezhető legyen.

Ezen megjegyzések után könnyű megállapítani a véleményyt.

A kormányelnök bonyodalmas és szorongatott helyzetéből nem bontakozott ki. Magánszemélyét fedezi Gajári Ödön és Fejérváry Géza báró. Ehhez nincs szavam. A közérzület e pontnál megoszlik. Lesznek, kik előtt föltétlen tekintéllyel bír e két férfiú nézete. Ezek a kormányelnök úr »lovagias« ügyét beefjezettnek tekintik. Viszont lesznek, kik előtt a Károlyi István gróf és Szemere Miklós nézete bír föltétlen tekintéllyel. Ezek tehát Horánszkyra nézve tekintik az ügyet lovagiasan befejezettnek. A közitélet alakulásánál bizonyára szerepet fog játszani az egyéni rokonszenv és a pártállás is.

De a kérdés másik, sokkal fontosabb oldalának megítélése kizárja az egyéni vonzalmakat és a pártállást.

Bánffy kormányelnök úr saját kezdeményezésére alkut kötött egy tekintélyes ellenzéki párt vezéreivel. Kölcsönös ígéretek történtek és kötelező megállapodások jöttek létre. Az ellenzék nyugalmat ígért a kormánynak; ezzel szemben a kormány jó és hasznos törvényt ígért az ellenzéknek, az ország számára.

Az ellenzék megtartotta ígétét. Bánffy úr nem tartotta meg. Az ellenzék becsületesen járt el. A kormányelnök úr játékot űzött szavából a közszabadság kárára és az ország nyugalmanak megrontására. A megbízhatatlanságnak olyan förtelmes példáját adta ezzel Bánffy úr, a milyenre a magyar közéletben példa nincs.

Az ügynök ezt az oldalát nem fejezték be a segédek. Ez már nem személyes, hanem országos ügy. A miniszterelnöki szék e pillanatban egy megbecstelenítő vád súlya alatt fecség. Ha nem tisztázza Bánffy úr a vádat és nem hagyja el azt a széket, akkor miatta a miniszterelnöki tekintély török össze. Már pedig ezt mindenkinek féltetni kell. Itt megszűnnek a személyes indulatok és a pártállások.

Abban a székben nem ülhet akárki. Elnézhatték a tudatlanságot, a képtelenséget, az együgyűséget. De a becsstelenség vádját az a szék nem bírja el.

Törvénytelen úton.

1898. december 3.1

A minisztérium kormányzása elé akadály gördült. Nem nyúlhat semmiféle közpénzhez. Ezt az akadályt az alkotmányos élet gördítette a kormány elé. Ez az akadály a törvényes tilalomnak minden kellékével bír. Aki áthágja: bűnbe esik.

Ilyen vége van nálunk az esztendőnek. Sötét múlt, borús jelen, bizonytalan jövő.

Az ellenzéknek joga van vitatkozni, tárgyalni, szavazni. Nem tett egyebet, mint élt ezzel a joggal. E jognak gyakorlása miatt a kormány nem kapott indemnitást. Ha mégis közpénzhez nyúl: sikkaszt. Kezelése alatt lehet tisztátalan forrású pénz is, miként volt a választásoknál. Személyes uralmát ezzel tengetheti néhány hétig. De az alkotmányra hazánk minden tisztviselője fölesküdt. A ki utalványoz és fizetést teljesít a közadók terhére: esküszegő lesz úgy az isteni, mint az emberi törvények szerint.

Néhány óra múlva belépünk a forradalmi állapotba. Nem éhes tömeg hozza létre a fölfordulást, hanem egy jól táplált hatalmi cimboraság. Ismétlődik a mi szomorú históriánk. A hatalom föllázad a törvény ellen.

Mit mond a népképviselési rendszer első törvénye?

Egyszerűen azt: hogy a mely kormány nem tudja akaratát keresztülvinni: hagyja oda helyét. Százszoros súllyal nehezedik ez a törvény egy olyan kormányra, mely nemcsak akaratát és terveit nem tudja keresztülvinni, de nem rendelkezik a kormányzás folyó ügyeinek elintézéséhez megkívántató elementáris eszközökkel sem.

Hasonló helyzetbe két alkotmányos tényező hozhatja a

kormányt, egyik a korona, másik a törvényhozás. Mindkettő egyenlő joggal. Ezúttal a képviselőház vonta meg a kormánytól azt az eszközt, mely nélkül tovább törvényesen fenn nem állhat.

Mondják, írják, hogy nem a képviselőház, hanem a kisebbség halmozta föl az akadályokat és tette lehetetlenné a kormányzást. Bocsánat! A nemzet nem választ sem kisebbséget, sem többséget. Választás után nem egy többség és nem egy kisebbség konstituálódik, hanem maga a képviselőház. Az alkotmányos szervek közé nincs a kisebbség, vagy a többség mint intézmény beillesztve. E szervek között van falu, város, vármegye, parlament, főrendiház, bíróság, pénzügyi hatóság, minisztérium, egyház, iskola és sok más intézmény, – de többség, kisebbség nincs.

Az 1861-iki küzdelem alkalmával voltak sokan a felirat, mások a határozat mellett. De a többség csak a szavazásnál tűnt ki. Az 1866-iki közjogi vita alkalmával egy klubban tanácskoztak azok, kik létrehozták a kiegyezést, azokkal, kik azt mai tartalmában nem fogadták el. A Deák-párt csak akkor alakult meg és vonult elkülönített klubba, mikor már a kiegyezési mű a 65-ös bizottságban teljesen elkészült. A K. K. és R. R. idejében a kerületi gyűléseken készítették elő a diéta tanácskozási rendjét, és azokban minden párt, és minden nézet képviselve volt.

Ilyenformán a többség sohasem jelentkezett mint institúció, hanem mindig csak úgy, mint szavazási eredmény. Szigorú parlamenti felfogás szerint a többséget előre tudni nem is lehet, mert a tanácskozás és vita hatása alatt a vélemények idomulnak és váltakoznak. Ebből következik, hogy a többség akarata akkor irányadó és kötelező, ha a többség a szavazás által valóban kifejezésre jutott és nyilvánult. Az indemnitás fölött még nem volt szavazás. Ennélfogva a többség sem kifejezésre nem jutott, sem meg nem nyilvánult. Mikor tehát ellenfeleink a többség akarataira hivatkoznak, akkor egy nemlétező akaratot állítanak előtérbe. A világos és egyszerű tény az, hogy a képviselőház nem adott indemnitást a kormánynak. Ezen világos és egyszerű tény fölébe a kifejezésre nem jutott többségnek nemlétező akaratát szeretnék helyezni.

Kérdem: igaz-e, hogy a kormány nem nyert meghatalmazást a közadók felszedésére és eltörlésére? Igaz-e, hogy a törvény tiltja az országgyűlésileg meg nem szavazott adók behajtását és elköltését? Igaz-e, hogy pénz nélkül kormányozni nem lehet? Igaz-e tehát, hogy a kormány tényleg meg van fosztva a kormányzás törvényes eszközétől?

Józaneszű hazafi ebből nem következteti azt, hogy már most használjon a kormány törvénytelen eszközt. Ha ezt lehetne következtetni, akkor egy fakóvát sem érne az alkotmány, mert akkor a közszabadságnak nem volna az erőszak ellen biztosítéka. A költségvetési jog fegyver a nemzet kezében. A legfőbb és jóformán egyedüli fegyver. Hadüzenési, kinevezési, bíraskodási és végrehajtási hatáskörénél fogva minden erő a hatalom birtokában van. E szörnyű nagy erővel szemben a pénz- és véradó megszavazása marad a nemzet kezében.

Mikor tehát a kormány meg nem szavazott indemnitás nélkül vezeti az ügyeket, akkor megfosztja a nemzetet legfőbb jogától és rálép a legmerevebb abszolutizmus terére. Rálép azzal az indokolással, hogy a kisebbség akadályozta meg az indemnitás megszavazását.

Hát aztán? Mi köze hozzá, hogy a háztól miért nem kapott fölhatalmazást. Az eredményre nézve tökéletesen mindegy, hogy minő okokból hiányzik a törvényes eszköze a törvényes kormányzásra. Tény, hogy hiányzik. Akár azért hiányzik, mivel nem kérte ezt az eszközt, akár azért, mivel a szavazásnál nem kapta meg, akár azért, mivel szavazásra nem került sor: a le nem tagadható valóság az, hogy nincs birtokában ama történetes eszköznek, a mellyel törvényesen kormányozhatna.

Itt nincs helye distinkciónak. A kormány nem válogathat az indokokban ilyenformán, ha ezen ok miatt nem kapok törvényes eszközt, akkor nem kormányzók tovább; ha pedig azon ok miatt nem kapok, akkor tovább kormányzók törvénytelenül. Mert törvénytelen kormányzásra soha semmi körülmények között nincs joga a kormánynak.

Pusztuljon a helyéről! Ezt kiáltja a szeme közé az ellenzék. Bármilyen idézte elő a helyzetet, inkább pusztuljon a kormány, mint az alkotmány! Ezt kiáltja szeme közé a kilépet-

tek nemes tábora. És a nemzet? Ha majd észreveszi, hogy drága szabadságát kobozza el az erőszakos kormány, egy haszonleső cimborasággal, majd oda kiált az is nekik és megérteti velük, hogy vérrel szerzett alkotmányát vérével is megtalmazza.

A törvénykönyvvel kezünkben lépünk néhány óra múlva az új évbe. Harcainkban ez lesz a paizs. E paizszsal védni fogjuk a rendet, mert ez a nemzet életmódja és védni fogjuk a szabadságot, mert ez a nemzet életföltétele. A jövő Isten kezében van. Kötelességünket ismerjük.

Aki a szabadság és a rend ellen vét, midőn alkotmányunkat és jogainkat támadja, annak ellentállunk. Aki eszközül szolgál az alkotmány eltiprására, azt gaznak és sehonnainak tekintjük. Aki romba dönti az alkotmányt, csakhogy hatalmát megtarthassa, azt felségáruló bitangnak nevezzük.

Lelkiismeretünk nyugodt. A történelem ítélőszéke virággal hinti be az ellenzék emlékét, mert bitorlókkal szemben védte az ország jogait. Akik pedig haszonlesésből tört döfnek az alkotmány kebelébe, azoknak emlékét a história le fogja köpni.

1899.

Szemfényvesztés.

1899. január 4.

Ide jegyzek egy új »Szózat«-ot:

Felszólítás a magyar nemzethez.

»Amint a magyar pénzügyminiszter rendeletét olvastam az adóhátralékok behajtásának felfüggesztéséről, azonnal erkölcsi kötelességemnek tartottam az új év legelső hétköznapján az adóhivatalba felsietni és ott mind az elmúlt évi hátralékomat, mind a jelen 1899-ik évi első évnegyedi adóilletéket befizetni.

És ezennel felszólítok mindenkit, aki a hazát igazán szereti, akinek a nemzet becsülete, az ország hitele drága, hogy kövesse a példámat, s adóját, mellyel nem a kormánynak, de a hazának tartozik, fizesse be, hivatalos figyelmeztetés, kényszerítés nélkül.

Hiszem, sőt bizonyosan tudom, hogy felszólításom nem lesz kiáltó szó a pusztában.

Budapesten, 1899. január 2-án.

Jókai Mór dr.,
adózó polgár,

Ez a szózat a »Nemzet« című lapban jelent meg 1899. január 2-án, reggel 4-5 óra között. Szolnokon, Cegléden, Érsekújváron olvasható volt január 2-án, reggel 10 órakor. A fővárosi közönség január 2-án, reggel 7 órakor olvashatta.

Mit?

Azt, hogy Jókai Mór január 2-án befizette első évnegyedi adóját.

Sőt a szerkesztő még korábban olvasta; nemkülönben a szedő, a korrektor és a revizor. Ezek, ha nem csalódom, már január 1-én este olvasták, hogy Jókai Mór január 2-án adót és adóhátralékot fizetett.

Nagy költőnk erkölcsi kötelességének tartotta az új év-
legelső hétköznapiján az adóhivatalba felsietni és ott mind az elmúlt évi hátralékát, mind a jelen 1899-iki évi első évnegyedi adóilletéket befizetni.

Én elhiszem, ha mondja.

Csakhogy: értsük meg egymást. Azt ugyanis elhiszem, hogy erkölcsi kötelességének tartotta úgy a hátralékot, mint az első negyedévi illetéket befizetni. Azt azonban, hogy erkölcsi kötelességét be is váltotta volna, vagyis, hogy az adóját tényleg be is fizette volna, ezt már nem hiszem el.

Jókai felszólít mindenkit, aki a hazát igazán szereti, hogy kövesse példáját.

Kohn úr, Schlesinger úr és a többi adófizető Úr félreértették Jókait. Mert Kohn úr, Schlesinger úr és a többi adófizető úr valóban befizették az adót, tekintet nélkül az erkölcsi kötelességre. Ellenben Jókai hirdeti ugyan az erkölcsi kötelességet, de ezt nem az indicativi perfectumban teljesíti, ha-

nem csak az infinitivumban. Kohn úr, Schlesinger úr felsiettek az adóhivatalba és fizettek. Jókai kötelességének tartotta felsietni és fizetni. Csakhogy sem föl nem sietett és sem nem fizetett.

A m. kir. adóhivatalt csak reggel 8 órakor nyitják ki. Kivételt nem tesznek sem Jókaiért, sem január 2-áért. Ebből következik, hogy Jókai csak 8 óra után fizetett adót. Szózata azonban már reggel 4-5 óra között megjelent a Nemzetben.

Az elsietés világos. A szózat olyan bevégzett tényről ad hirt, amely még nem történt meg. Itt egy filiusról ante matrem vesz tudomást a közönség. Az egész eset a szemfényvesztésnek egy kellemetlen botlása.

Csekélység, a míg botlás, szégyen, mihelyt félrevezetés: cinizmus, ha szándékosan történik. Az erkölcsi tőke tékozlása, mikor Jókai adja oda magát eszközül.

A szemfényvesztő mutatóványhoz háttérül alkalmaztatik a hazaszeretet, az ország hitele és a nemzeti becsület. »Kövesse példámat – mondja Jókai, – a ki a hazát igazán szereti, a kinek a nemzet becsülete, az ország hitele drága.«

Melyik példáját? Azt a halhatatlan munkásságot-e, melyet a Jókai élete nemzeti irodalmunk nagy dicsőségére kifejtett? Ezt a példát valóban jó volna követni. De halandó ember erre nem képes.

Avagy a másik példát – hogy összezavarjuk a szándékot a cselekedettel, a fizikai lehetetlenséget a megtörtént valósággal, a nemzeti becsületet egy valótlan állítással, a hazaszeretetet egy szemfényvesztő szózattal – ezt a példát kívánja Jókai velünk követtetni? Rosszul ismer. Erre sem vagyunk képesek.

Mert sok fogyatkozás van a nemzeti jellemben és ijesztő módon meglazult a közerkölcs, de ilyen példát mégsem követünk. Ha egyéb nem tart vissza, hát visszatart a számítás.

Jókainak könnyű. Ő vesztegethet. Nála jut is, marad is. De nekünk vigyázni kell a magunk szerény értékére. Jókai eltörheti a lábát botlás közben. Megmarad a szárnya. De mi óvatosak vagyunk, mert nekünk csak lábunk van.

Nekünk, lábon járó napszámosoknak, legyen kegyes Jókai megengedni, hogy mi is szeressük a hazát. Hiszen tőle

tanultuk ezt a szent érzelmet. Azt is engedje meg nekünk, hogy drága legyen szívünknek a nemzet becsülete és az ország hitele. Ezt a nemes indulatot is ő oltotta belénk. Elhitheti: jó tanítványok vagyunk és az oltás megfogant lelünkben.

Éppen azért mi nem fizetünk országgyűlésileg meg nem szavazott adót, miként nem fizetett az »Új földesúr« zsembes táblabírája. Emlékszik rá? Nem azért nem fizetünk, mivel jól esik a nemfizetés, hanem mivel az alkotmány parancsa minden hazafit arra kötelez, hogy védje meg Magyarország törvényes rendjét.

Sajnálatos, hogy Jókai nem tesz különbséget a Lloyd-klub egzsiztenciája és a magyar alkotmány fennállása között. Mi szem előtt tartjuk a nagy különbséget. A Lloyd-klubot szeretni: még nem hazaszeretet; a Lloyd-klub becsülete még nem nemzeti becsület: a Lloyd-klub hitele még nem az ország hitele. A különbség ez: Jókai félti a Lloyd-klubot, mi féltjük a hazát.

A Lloyd-klub persze összeomlik és a kormány elmehet Pattagóniába, ha nem fizetünk adót. Ha pedig adót fizetünk, akkor virágzik a klub, marad a kormány, de elpusztul az alkotmány legfőbb biztositéka – az adómehtagadás. Jókai választott; mi is választottunk. Jókai adót fizet, hogy helyén maradjon a kormány és elpusztuljon az alkotmány biztositéka. Mi nem fizetünk adót, hogy pusztuljon a kormány, de épségben maradjon az alkotmány.

Ez köztünk a különbség.

Van-e joga a kormánynak meg nem szavazott adót szedni? Nincs. Miért nincs? Azért, hogy a kormánynak ne legyen törvényes eszköze a kormányzás folytatására. Ám, Jókai befizeti a meg nem szavazott adót. Tehát önként ad eszközt arra, hogy a nemzet jogai eltiportassanak.

Megszavazott adót fizetni igenis kötelesség. De meg nem szavazott adót fizetni: áthágás az alkotmány tilalmán; eldobása annak a fegyvernek, melyet az alkotmány minden polgár kezébe adott, a törvényes rend és közszabadság oltalmazására.

Bármilyen legyen az ok: a ki költségvetés, vagy felhatalma-

zás nélkül kormányoz, törvénytelenül kormányoz. Nem letéteményese a közhatalomnak, hanem bitorlója. Aki bitorolja az ország hatalmát: ellensége az országnak. Aki pedig önkéntes eszközt nyújt a bitorlás folytatására: szövetkezik az ország ellenségével.

Alkotmányunk szellemének más magyarázata nincs.

Ne emlegessen tehát Jókai hazaszeretetet és nemzeti becsületet. Haza és nemzet az alkotmányban nyer kifejezést. Alkotmány nélkül van egy darab körülhatárolt föld, de haza nincs; és van egy összeverődött népcsoport, de nemzet nincs. Mert annak a földnek és annak a nemzetnek szerveket, egyéniséget, lelket, összetartozandóságot, érzületet, karaktert, erőt, ellenállási képességet és trónt csakis az alkotmányban élő intézmények, tradíciók, szabadságok, jogok és kötelességek adnak.

A gyógyulás módja.

1899. január 8.

Önámítással ne foglalkozzék a kormánypárt. Az ellenzéki pártok igenis óhajtják a kibontakozást. Ez az óhajtás őszinte és nem is most keletkezett. De cseberből-vederbe nem akarunk jutni.

A kilépett férfiak részéről természetes vágy lehet a szabadelvű párt rekonstrukciója. Ott éltek, ott nőttek meg, s némelyiket az alkotások emlékezete is odafűzi. De személyes momentumok a bonyodalmat meg nem oldják. A küzdelemtől nemcsak kormánypárti csereberét, hanem valódi eredményekéi várunk.

Nem vagyok a táborkar tagja; sőt pártkörhöz sem tartozom. De a katonák sorában állok én is, és a harcosok közt ismerem a hangulatot. Ezek a harcosok nem vadak. Tükördarabokért és üveggyöngyökért valódi értéket nem adnak.

Az ütközés tárgya nemcsak Bánffy, nemcsak a kiegyezés és nemcsak a választási reform. A pillanat hevében ez; mert Bánffy az ország szégyene, a kiegyezés kérdése éget s a vá-

lasztási reform érett gyümölcs. De minden bajoknak kútforrása a pártmonopólium.

Más dolog az enyhülés és más dolog a gyógyulás. Kicsereálni Bánffyot, elfogadni egy féléves kiegyezési provizóriumot és megígérni a választási reformot: ez bizonyára csilapítószer. Ám, nem felgyógyulás. Mert mindaddig, míg az alkotmány keretében törvényesen működő pártok úgy elvileg, mint tényleg el vannak zárva az érvényesüléstől, tartós parlamenti béke – ezen föltétele a rendszeres munkának – nem remélhető.

Hozzá kell már egyszer törödni ahhoz az igazsághoz, hogy az ország nem párttulajdon. Huszonöt év óta annak nézik. Ezzel együtt át kell látni, hogy a kormányképtelenségről fölállított tan parlamenti abszurdum, mely egyik oldalon kimerülést, másik oldalon elkeseredést szül.

A hosszas monopólium megtermett hazánkban a családi politikát. Ennél veszélyesebb dudvája a parlamenti talajnak nincs. Tüskés és szapora, mint a szerbtövis. Mindenkire nézve haszontalan és káros, csak maga az alkalmatlan növény hízik és annak összes mellékága.

Népünk hite szerint a szerbtövis magvát kozák lovak sörénye hozta be földünkre. A családi politika a pártmonopóliumban vert gyökeret és nőtt nagyra.

Egy önző csapat lefoglalta a hazát a pártnak. Célja kedvéért feláldozta elvét, hitelét, politikai becsületét.

Így született meg a pártmonopólium.

A csapat vezére alkotott maga körül egy testőrséget, mely minden fondorlatra, minden változásra kész volt, csak-hogy felszínen maradhasson. Dolgozott, rombolt, liberális volt, reakcionárius volt, papokkal traktált, papokat üldözött; ma kacérkodott a demagógiával, holnap nyalta az udvar talpát. Mindenre kapható volt saját uralma kedvéért. Mozgékonyabb, kíméletlenebb, ha szükség, durvább volt, mint mások. A lelkiismerettel éppen úgy leszámolt, mint az elvekkel. Uralmi céljával egyesítette a haszonlesést.

Így született meg a családi politika.

Óvakodom a túlzástól, hogy ne legyek igazságtalan. De bármilyen enyhén nevezsem el a kormánypártot, azt mégsem mondhatom egy barlangnál egyébnek. Utjai sötétek, hivatása

nincs, levegője romlott, egészben terméketlen. Barlang. Boltozatán denevércsoportok függnék egymásba kapaszkodva. Azért denevérek, mert a politikában az átmeneti lények szerepét öltötték magukra. Egy lélegzet alatt egerek is, madarak is. Más lények, ha fegyelmezik őket, mások, ha szabadjára hagyatnak. Éppen úgy képesek a pillanatnyi átalakulásra, mint a mozgó fényképek. Mintha gép mozgatná a lelküket.

Most a családi politikát szolgálják. Tegnap dicsőítették Szilágyit, mert miniszter volt. Ma ócsárolják. Holnap leborulnak előtte, ha hatalomhoz jut. így tettek mindenkivel. Szárpárnak, Wekerlének, Csákynek ugyanez a sorsa azoknál a barlanglakóknál.

Multos numerabis amicos, a míg köztük vagy. De próbálj kilépni a barlangból szabadabb levegőre: íme proskribálnak téged is, miként Apponyt, s ha makula nélkül való vagy: íme, kiássák édesapád koporsóját és benyálazzák szep-lőtlen hírnevét, miként a mászkáló csiga a virágnak tiszta szirmát.

Rekonstruálni a pártmonopóliumot annyi, mint állandósítani a parlamenti kormányzat betegségét. Annak a pártnak szét kell esni, mert csak önmagáért él, és nem az országért. Tudom, hogy a nemtelen organizmusban több az életösztön, mint a nemesben. A gyomirtás nehéz és fáradságos munka. De a kilépett férfiakra nézve más feladatot nem látok.

Új alakulásra van az országnak szüksége. Elvi különbségek nem választják el a közjogi alapon álló pártokat. Nos hát, miért nem tömörülnek? A kinnlevők a bennlevőkkel miért nem fognak már egyszer nyíltan kezét? Hiszen tudjuk, hogy kik a vicinálisták. Azt is tudjuk, hogy kik vittek vezérszerepet a Tisza-javaslatnál. Nem kell őket külön meg-bélyegezni.

Mindazok, kik egyéni gazdagodás céljából üzük a politikát s kik hajlandók voltak személyi uralmuknak a magyar alkotmányt fölládozni, egyszerűen kizárandók az új alakulásból. Ez az egyetlen mód az alkotmány megmentésére és a parlamenti béke állandó helyreállítására. Röviden: alakuljon egy új kormánypárt a közjogi alapon álló férfiakból, az imkompatibilisták szigorú mellőzésével. Ez az alakulás valódi gyógyszer. Minden egyéb vagy kuruzslás, vagy értéktelen enyhülés.

Helyzet-kép.

1899. január 11.

Hogy is voltak azok az ischli kihallgatások? Az én emlékemben csak ennyi maradt:

»Menjen kérem Budapestre és beszéljen miniszter társai-val.« Megtörtént.

»Menjen kérem Bécsbe és beszéljen Thun gróffal.« Megtörtént.

»Menjen kérem Gasteinba és beszéljen Goluchovszky gróffal.« Megtörtént.

»Most hozza el nekem Thun grófot.« Megtörtént.

»Hozza el nekem Goluchovszky grófot.« Megtörtént.

»Jöjjenek külön-külön.« Igenis, értem. »Most már jöjjenek együtt.« Igenis.

. . . »Elmehetnek.«

Hát most miként foly a dolog?

»Menjen és beszéljen a szabadelvű párttal.« – Értem, Felső.

»Menjen és beszéljen a disszidensekkel.« – Jelentem Felső . . .

»Most menjen és beszéljen az ellenzék férfjaival.« Igen, Felső

Mit jelent ez? Bizalmat? A patvarban is, ez nem nagy bizalom. Tudja meg ezt, tudja meg azt; küldje ide ezt, küldje ide azt. Aztán együtt jöjjenek ám! Mintha külön-külön mást beszéltek volna.

Hogy is mondta egykor Calonne annak a balsorsu királynénak? »Si c'est possible, c'est fait, impossible? cela se fera.« Ettől a szerencsétlen kezű Calonnetól tanult-e Bánffy úr miniszterkedést? »Ha lehetséges, megvan; ha nem lehetséges, meglesz.«

Ő felsége valóban jó ember. Látja a görcsös kapaszkodást s megszánja ezt a szájhóstit, aki mindenre vállalkozik és mindenre képtelen. Nem küldi el. Várja, hogy önmagától rájön arra, amire az ország régen vár.

De ez az ember eszelős. Nem bolond, csak beteg. Vala-

melyik idegszál az agyában nem normális. Azt hiszi, hogy az országnak szüksége van reá. Miért? Azt nem kérdezi. Van-e világos célja? Terveit az ország javára mikor állapította meg és kinek mondta el? A kibontakozásra nézve van-e véleménye?

Mindegy. Ő akar. Ezzel minden meg van fejtve az ő laza lelkiismeretében. Dolgok, viszonyok, emberek nem érdeklík. Ha szolgabíró volna, teljesítené a felsőbbség parancsát vakon, és rendelkezne a községekben határtalanul. Rá nézve a kormányelnökség egy nagykiterjedésű járás szolgabírósága.

A közszabadságok tekintetében a magyar nemzet fölötté nagy igényeket nem táplál. Mindenütt megkívántatik a hatalmi egyensúlytól, hogy a fejedelem uralkodjék s a felelős megbízott kormányozzon. Nálunk ez az egyensúly fölfordult. Úgy siklottunk át az abszolút kormányzás elvébe, hogy alig vette valaki észre.

Ő felsége átvette a kormányzás terheit, miután meggyőződött kormányelnöke képességeiről. Évek óta nincs a kormánynak terve, célja, akarata. Nem tanácsosa a koronának, hanem végrehajtó közege. Ügynökösködik. Hozza és viszi a híreket. Ott engedelmeskedik, itt parancsol.

Valódi kormányférfi megszűri elméjében hazája szükségleteit. Ebből megállapítja a tennivalót. Ezt előterjeszti a felségnek. Ha megnyeri a hozzájárulást, iparkodik a nemzet beleegyezését is megnyerni. Ha nem: otthagyja állását.

De kormányunknak nincs véleménye. Háta, homlokzata viaszból való. Odaviszi a kihallgatásra lágyan, puhán, olvadékonyan. Elláthatják odafönn tetszésszerinti bélyeggel. Ezzel hazaállít.

Itthon az öklét veszi elő, mely nem viaszból van. Hajrá! Pattog az ostor. Hol a boxerosztály? Hát a sábel-pistolenmannok? Nosza főispánok, vonuljatok föl a körvadászatra! Kinek hány a hajtója? Vigyázzatok, hogy a körből ki ne szalasszatok az igazságot, a meggyőződést, a törvényt, a szemérmert, mert ez mind lebunkózándó.

Ilyen kormánynak soha sincs alkotmányos oka a lemondásra. Addig él, amíg ura élteti. Pedig láthatná, hogy már az urának sem kell. Hiszen arra kapott parancsot, hogy tárgyaljon az ellenzékkel.

Hogyan? Hát az ellenzék nem kisebbség? Hát mégis tényező? Hát mégsem lehet rajta csak úgy sundán-bundán keresztülgázolni? No lám! Ezt a Bánffy-t – még megérjük - kitanítja ő felsége arra, a mit a tanárok és könyvek vele szemben elmulasztottak. Persze, ő ebben a parancsban sem lát egyebet, mint parancsot. Pedig egyéb is van benne.

Először is benne van, hogy a parlament sem nem vadászat az ellenzéki dúvadak ellen, sem nem csatatér, a hol a többségi mindenhatóság szempontjából az ellenvéleményt le kell lövöldözni. Ez nem az elvi megsemmisülés szégyenletes mezeje, hanem az elvek kiegyenlítésének tanácskozó háza. Itt az akadályokkal éppen úgy számolni kell, mint a mozgó erőkkel.

Másodszor benne van a királyi parancsban, hogy a mit eddig Bánffy úr művelt, az nem helyes. Tessék más útra lépni. Erőszakoskodása nem vezetett célra. Íme nem kapott sem indemnitást, sem kiegyezési provizóriumot, sem újoncot, sem horvát provizóriumot. A kvótaügy is függőben van. Az alkotmány is a levegőbe került. Pedig az alkotmánynak egyik legintegránsabb része a trón. Ilyen értékeket nem szabad levegőben lógatni, mint valami vizes tarisznyákat. Térjen hát le az eddig követett útról és egyezkedjék az ellenzékkel.

Lehet-e a Felségnek ennél világosabban beszélnie? Gyöngédebben meg lehetne-e mondanía, hogy az úr nem tud kormányozni? De Bánffy úr nem értelmes ember. A korona világos szavait nem értette meg. A legkisebb méretű önértzet is cserben hagyta. A helyett, hogy bejelentette volna lemondását, hogy a Felség által rendelt új útra más lépjen, kit a régi út nem kompromittált – ő arra is vállalkozott, hogy a most rendelt utat kövesse.

Ám jól tudja, hogy vele az ellenzék szóba sem áll. De neki ez is mindegy. Közvetítőket használ inkább, semhogy lemondjon eszelős hatalmi vágyáról.

Tartalomjegyzék.

Bánffy és Pichler	1
A vita célja	4
A csordaszellem	7
Válságos napok	9
Az osztrák válság	13
A föderalizmusról	15
A szakolcai gyűlés	18
A kultúregyletekről	21
Kedvező alkalom	25
Búcsúszó	25
Magyar udvartartás	28
Elhibázott bázis	34
Mit mond a törvény?	38
Egy kis disztinkció	42
Felelet	45
A kiegyezés föltétele	48
A pártélet hátránya	51
Kettős csalódás	54
Az orthodoxia csődje	57
?	60
A delegáció hatásköre	62
Fiúme	65
Az események hatalma	68
Váljunk el!	71
Hogy leszünk?	75
Mit mond a törvény?	79
A nemzeti párt	83
A függetlenségek javaslata	88
A casus belli	91
Apponyi gróf	95
Kibontakozás	98
Oroszlánbőrben	104
Megoldási módok	107
Ki az erősebb?	110
Az első lépés	114
Ákombákom	117
Vilmos császár	120
Nincs vita	123
B. Atzél röpirata	126
A liberalizmus nevében	129
Templom és politika	133
Rossz kilátások	135
Az új föliratról	138
A kvóta	140
Április 11.	143

Láng Lajos	146
Vigasztalás	150
Kálvinista eredmények	153
Kudarc	156
Vajúdás a kongruával	159
„Aranylakodalom”	162
Váljunk el	164
A vackorfá gyümölcse	167
A csanádmegyei indítvány	170
Msgr. Bienvenu	172
Militarizmus	178
„Bizonytalan”	181
A nagy kérdés	183
A lobogós rendelet	187
Bizonyítékot kérünk	190
Korhű festmények	193
Búcsúztató	196
Katona-erények	199
Az orosz katona példája	202
Szláv egyenjogúság és ezrednyelv	204
Kvótaemelés	207
Okulás	210
Kilátások	213
Az első lépés	216
A kormány védelmére	219
Polémia	222
A törvényes rend	225
Aggodalmak	228
Hívatlan vendég	232
A gyámkodó Németország	235
A szabadság és Ausztria	239
A törvény	242
Szélbaliskodás	246
A nemzet álláspontja	249
Válasz Gajárinak	254
Megint tágítás	257
A valami	260
Névtelen hatalom	264
Sérelmi politika	266
A mentők	269
Megegyezés nélkül	272
A törvény hatása	275
A kontár	278
Muszáj!	281
Lázás sietség	285
Erőltetett szövetség	287
A többség mivolta	291
A felirat	294
Bonyodalmak	297
Ugron Gábor	300
Megjegyzések	303
Törvénytelen úton	306